

VLADIKA NIKOLAJ
IZNAD GREHA I SMRTI

I OTADŽBINI

BESEDA O JUNAŠTVU
BESEDA O MLADOJ SRBIJI
BESEDA O PRVIM ŽRTVAMA
MEĐU SCILOM I HARIBDOM
BESEDA O NARODNOM PROROČANSTVU
BESEDA O SLOBODI
ORGIJA NA GROBLJU

II SLOVENIMA

MIR VAM, SLOVENI
SAN O SLOVENSKOJ RELIGIJI

III SVIM PRAVEDNIM I GREŠNIM

LAGANO KORAČA HRISTOS
ČIJA JE ZEMLJA?
CRKVA I REVOLUCIONARNA PEDAGOGIKA
BESEDA O TRAGEDIJI VERE
LJUBITE PRIJATELJE SVOJE!
BESEDA O KRAJNJOJ POBEDI DOBRA
BESEDA O OPTIMIZMU
BESEDA O VASKRSENJU MRTVIH

IV PROPOVEDI NAD JEDNIM MRAVINJAKOM

1. Propoved O SLUŠAOCIMA I PREDMETU
2. Propoved O RUKOTKANIM HRAMOVIMA
3. Propoved O BOJAZNI OD SMRTI
4. Propoved O STRASTIMA
5. Propoved O RAZOČARENJU
6. Propoved O PROLAZNOSTI CVEĆA
7. Propoved O RATU
8. Propoved O VEČNOME SJAJU
9. Propoved O POŠTOVANJU SVAČIJEG UBEĐENJA
10. Propoved O KRALJEVIĆU GAUTAMI
11. Propoved O NOĆNOJ BURI
12. Propoved O VRLINI
13. Propoved O VELIKIM PLANOVIMA
14. Propoved O MRTVIMA

[15. Propoved O GOREĆOJ KUPINI](#)
[16. Propoved O SILASKU DUHA](#)
[17. Propoved O SEJAČIMA](#)
[18. Propoved O NEJEDNAKOSTI LJUDI](#)

OTADŽBINI

[Sadržaj](#)

Cilj je ove knjige, da bude od pomoći onima, koji žele da se dignu iznad greha i smrti.

Ne treba se bojati toliko greha, koliko vlasti greha. Kad je čovek sav predstavljen svojim grehom, sav identifikovan sa svojim grehom, onda je on pod vlašću greha. Čovek mora grešiti, no ne mora biti pod vlašću greha. Čovek ne sme oprostiti sebi greh da bi mu Bog oprostio. I ne sme u grehu ostaviti sebe neosuđena, da ga Bog ne bi osudio. Jer ko sebi prašta, tome Bog neće oprostiti. I ko sebi neće da bude strašni sudija, imaće Boga za strašnog sudiju. Bog ne prašta nikad onome, ko je samom sebi oprostio. Bog prašta samo onome, ko je samog sebe osudio. Božija milost ide jedino pokajniku u susret. Ko je prema sebi milostiv, prema tome je Bog pravedan; a ko je prema sebi pravedan, prema tome je Bog milostiv.

Nema greha, koji se može oprostiti bez osude, bilo osude od strane čoveka, bilo od strane Boga. Takvo je ustrojstvo vasiona, da svaki greh mora navući stradanje i izazvati osudu. Inače se greh ne bi razlikovao od bezgrešnosti. Kad bi se jedan jedini greh mogao potpuno oprostiti, bez stradanja i osude, ma s koje strane, zakoni prirodni bili bi pogaženi, i svet bi se survao u kaos. Kao liktor Božije milosti uvek ide napred Božija pravda - koja znači neumitni zakon - i proseca onaj put.

Nije zlo kad čovek greši i stoji iznad svoga greha; zlo je kad čovek toliko utone u greh, da greh stane iznad njega. Kad orao padne samo nogama u smolu, uvek još može razmahnuti krilima i dići se u visinu; ali kad orao toliko utone u smolu, da mu smola zalije i ukoči krila, onda za njega nema više spasa.

Iznad greha može se dići samo onaj, ko stoji iznad smrti. Što god se neko više straši smrti, manje se straši greha. Što god se neko manje straši smrti, više se straši greha. Najveći strah od smrti, - najmanji strah od greha; najmanji strah od smrti, - najveći strah od greha.

Strah od smrti unosi mrak i gorčinu u život. Ljudi bi bili kao bogovi, kad se ne bi smrti strašili. Imali bi moć i ljubav, sličnu božanskoj. Ovako su maleni, jer strah od smrti čini ih malenim. I ništa u svetu ne čini čoveka tako ništavno malenim kao strah od smrti.

Jedan otac crkve veli: "Kao što je greh hrana smrti, tako je pravednost uništenje i iščeznuće smrti" (J. Zlatoust, Beseda III). Iskustvo uči, međutim, da je obratno pravilnije reći, - da je smrt hrana grehu, i uništenje i iščeznuće pravednosti.

Glavno je: Greh i smrt se uzajamno podržavaju.

A za ljude glavno je: Izdići se iznad greha i smrti. Bojati se greha i ne bojati se smrti. To je najviše junaštvo i najspasonosnija dogma. To, samo to, razgoni mrak i ublažava gorčinu života ljudskog.

Na visinu, dakle!

Cela istorija čovečanstva imala je za cilj borbu sa grehom i smrću. No ono što je bilo na početku, ne mora biti na kraju. Je li na početku čovek stajao ispod greha i smrti, treba na kraju da stoji iznad greha i smrti. Da se tako visoko digne čovek, - to je krajnji cilj celokupne istorijske drame, u kojoj i mi učestvujemo.

Iznad greha i smrti može se dići samo onaj, ko na toj visini nalazi Boga. Onaj, za koga su visine prazan prostor, ima strah i da se diže u prazninu. Jer praznina je praznina, a greh i smrt su ipak izvesna sadržina. Kad je Bog za čoveka magnet, lako mu je se dići iznad greha i smrti. Kad se čovek približi Bogu, udalji se od greha i smrti.

Na visinu! Jer na visini stanuje svetlost i vazduh; treba hrabrosti i snage, pa se dići do njihovog stana. U dolini je mrak i plesan. Puna je nizina pesimista. Uvek je memljiva nizina: kad je ne natapa kiša i rosa, natapaju je suze, koje se ne suše. Na visini su i suze svetle, jer na visini se u svakoj suzi kupa sunčev zrak, zbog čega suze na smeh liče. Na Olimpu uvek sede samo bogovi, besmrtni i radosni. U dolini žive smrtni i bezbožni. Neprijatelji bogova uvek su pod Olimpom, i uvek pesimisti. Svi su ljudi mali hramovi Boga. Pesimisti su mrtvačke kapele.

Kroz borbu ličnu, i nacionalnu, i rasnu, i prirodnu, mi se dižemo iznad greha i smrti. Svaka od tih borbi za nas je samo jedan tunel ka svetlosti. Ljudi zidaju veoma lepe, veoma postojane tunele, no zidaju ih ne da žive u njima nego samo da prođu kroz njih. Svi oblici borbe u svetu imaju za nas jedino značaj tunela. Mi se ne smemo ni pod jednim tunelom dugo zadržati. Naš je cilj uvek dalje, i uvek više. Mi jurimo kroz tamu i polutamu ka krajnjem cilju, krajnjoj svetlosti; jurimo i molimo se: Ot nošči Utrenjujet duh naš k tebe, Bože! (Jutarnja molitva, III).

Ti si, Bože, naša svetlost iza svih tunela!

Ti si meta naše žurbe i krajnji cilj naših težnja!

Ti si iznad greha i smrti, na visini, na kojoj i mi želimo, u zajednici s Tobom, živeti!

BESEDA O JUNAŠTVU

[Sadržaj](#)

Govorena u Topoli pred rat 1912. godine.

Ustaće Bog, i rasuće se neprijatelji Njegovi, i pobjeći će od lica Njegova svi koji ga mrze. Ti ćeš ih razagnati kao dim što se razgoni; kao vosak što se topi od ognja, tako će bezbožnici izginuti od lica Božijega.
Psalm, 68, 1.

Strah životu kalja obraz često. - Junaštvo je car zla svakojega.
Gorski Vijenac

O junaštvu hoću da vam govorim, draga braćo. Ako igde priliči govoriti o junaštvu, priliči to u mestu, gde je živeo Karađorđe. I ako je ikad u Srbiji posle Karađorđa bilo vreme govoriti o junaštvu, to je vreme danas.

Junaštvo je car zla svakojega, - veli veliki srpski pesnik. To znači: tamo gde ima junaštva, zlo je podanik, tamo pak gde nema junaštva, zlo je suveren. Ili: tamo gde je junaštvo car, zlo je rob, tamo pak gde zlo caruje, junaštvo robuje.

Kako je kod nas? - zapitajmo se. Kako je kod nas? Da li je u našem životu junaštvo car nad zlom, ili je zlo car nad junaštvom?

Istina je često uvredljiva, no nikad nije štetna. Istina je otrov, koji leči, no ne otrov, koji truje. Uzimajmo što češće tu medicinu, ona je lekovita. Recimo, dakle, slobodno istinu: Zlo je se zacarilo kod nas nad junaštvom.

Zlo je se zacarilo nad dušama našim; u dušama našim zlo je utvrdilo sebi presto, i sa toga prestola upravlja ono celim našim životom, kako privatnim, tako i javnim. Nije naše zlo nigde van nas, no u nama samima.

Upitajte čoveka, koga prvo sretnete: - Kako je? On će vam odgovoriti jednom rečju: zlo. Neće vam tako odgovoriti samo bolesni i siromašni i neučeni, no tako će vam odgovoriti i zdravi i bogati i učeni.

Zašto zdrav čovek kod nas govori o zlu? Zar nije zdravlje jedno veliko dobro? Zar zdravlje nije ljuti neprijatelj zla? Da, zdravlje je jedno veliko dobro, i zdravlje je ljuti neprijatelj zla, no nije dovoljno biti samo telom zdrav da bi se nad zlom carovalo, no mora se biti zdrav i dušom. Zdrava tela mogu biti samo oruđe, zdrave duše su vođe i tvorci. Zdrava tela su sita, gladne su bolesne duše. Naše su duše bolesne zato što su gladne. A glad je uvek gotova da služi svakome gospodaru. Naše duše su gladne, zato su se i predale u službu zlu. Vere i nade gladne su duše naše. Verom u sebe i nadom u Boga zasitimo duše naše, i našoj službi zlu biće kraj, i junaštvo će se zacariti u dušama

našim! Ja imam dokaza za ovo što govorim. Dokaz su mi one zdrave duše, zasićene verom i nadom, kojima je na ovome mestu jednoga dana pre sto godina sinula ova misao u glavi: Četiri stotine godina carovalo je zlo nad junaštvom, od sad će junaštvo carovati nad zlom!

I bi tako. I kao plod junaštva rodi se današnja slobodna Srbija.

I mi svi vidimo, da je bilo dobro. Kako da mi, naslednici tolikog junaštva, u junaštvu tako osiromašimo?

Zašto bogat čovek kod nas da govori o zlu? Zar nije bogatstvo jedno veliko dobro? Da, bogatstvo je jedno veliko dobro i jedno moćno oružje protiv zla, ali samo ono bogatstvo, od koga su čak i moljci jači, ne vredi ništa bez junaštva. Šta vredi oštar mač u rukama onoga, ko ne može da ga iz korica izvuče? Bogatstvo je dobro, kad se može u dobro delo obratiti. Bogatstvo je zlo, kad ono, mesto da da slobodu čoveku, stavi svoga sopstvenika u službu. Naša zemlja trpi mnogo od takvih ljudi, koji su postali robovi svoga stada i svoje kese. Ovi ljudi ne sanjaju da postoji jedno bolje bogatstvo od njihovog. Oni ne sanjaju, da je bogatstvo duševno bolje od srebra i zlata. A bogat je dušom onaj, čija je duša zasićena verom u sebe i nadom u Boga. Takav je u isto vreme i junak, jer takav caruje nad svakim zlom. Ja ne govorim napamet, ja imam dokaz za ovo što govorim. Dokaz su mi oni bogati seljaci iz ovog mesta, koji su pre sto godina svoje bogatstvo obratili u jedno veliko delo. Bogatstvo nije bilo njihov gospodar ni idol, no oruđe i snaga njihove junačke duše.

Zašto učeni ljudi kod nas da govore o zlu? Zar učenost nije jedno veliko dobro? Nema sumnje, učenost je jedno veliko dobro, no učenost mnogih naših učenih ljudi liči na vatrište, na kome su naslagana mnoga drva, i suva i sirova, ali na kome nema vatre. Šta vredi vatrište bez vatre? Učenost mnogih učenih ne vredi više no bogatstvo u rukama tvrđice. Učenost, koja se ne može u delo obratiti, vredi onoliko koliko i bogatstvo, koje se ne može ni u šta, do u idolopoklonstvo, obratiti. Gladna je duša i u mnogih učenih kod nas, kao i u mnogih telesno zdravih i bogatih, gladna je i žedna, i zato što je gladna ona se podaje u službu zlu. Može čovek i manje učen biti, a više junačan, a otuda opet više srećan i koristan. Ja imam dokaz za to. Srbi od pre sto godina nisu bili tako učeni kao današnji, no ipak nisu se žalili na zlo, no borili su se protiv zla. Današnji Srbi imaju više učenosti, pa se ipak samo žale na zlo. Junaštvo nedostaje današnjim Srbima. Naši ljudi su veliko vatrište bez vatre. Bolji je i jedan ugarak, koji gori, no hrpa drva u snegu, koja je hladna kao sneg. Šta pomažu nezapaljena drva ozeblom? Junaštvo je oganj, koji pali naše srce i greje našu dušu.

Junaštvo je car zla svakojega.

Ja ne govorim napamet. Ja imam milion dokaza za ovo što govorim. Ovaj hram vaš dokaz je ovoga, što ja govorim. Ova slobodna zemlja, u kojoj živite dokaz je toga. Ona je delo junaštva. Ova crkva, koja je vaša najveća svetinja, delo je junaštva. Ovaj hram nije samo mesto vaše molitve no u isto vreme spomenik junaštvu, i to najvećem, kakvo je ikad bilo u svetu. Hristos je pobedilac sviju zala, On je "Car zla svakojega", On je

junak nad junacima. Ovaj hram spomenik je Njegovom junaštvu. Našto je ovaj hram u sredini vašoj ako ne zato, da vas podseća na junaštvo i zapaja junaštvom?

Pogledajte na ovaj ikonostas, - na ove suve i ozbiljne likove! Ti svetiteljski likovi svedoci su onoga, što vam ja govorim. Svi pravi sledbenici Hristovi, svi apostoli i svetitelji, svi mučenici i arhimučenici bili su veliki junaci, dostojni divljenja i podražavanja. Najveće bogatstvo njihovo bilo je junaštvo duše njihove. Oni su često imali malo zdravlja, malo zlata, malo učenosti, no oni su uvek imali jedno neiscrpno bogatstvo, koje ih je i učinilo carevima nad zlom. Imali su junaštvo, koje je izviralo iz njihove vere i nade. Hiljade godina daleko od vas u vremenu i hiljadu kilometara daleko od vas u prostoru, živeli su oni i pokazivali svoje junaštvo. Njihovo junaštvo pobedilo je i vreme i prostor. Daleko od ovog mesta raspinjani su oni na krst ili razdirani od zverova ili sagorevani u katranu. Odkud oni ovde, kad nisu odavde? Došli su i nezvani, i došli su u dobri čas. Želite li da ih odagnate iz vaše sredine? Uzalud je želja vaša, - njih su i za života gonili, pa su oni nadživeli svoje gonitelje. Oni su bili pobedioci u životu i ostali pobedioci i u smrti. Oni nisu zato ovde, da prose milost od vas, no da vama, siromašnima, zapajaju dušu junaštvom. Oni vas gledaju molećivim pogledom, no ne da bi vi njima što dali, nego da bi vi što uzeli od njih. Uzmite primer njihov, - jer zato vas oni mole, - uzmite junaštvo njihovo, jer to vam oni nude!

Kad ste siromašni, kad ste bolesni, kad ste nepravedno gonjeni i optuživani, kad ste prezreni i zapostavljeni setite se ovih ozbiljnih svetiteljskih likova. Oni su ovde zato, da vam u svakom času služe kao lek i uteha. U svakom trenutku, kad se zlo zacari nad vama, oni vam energično dovikuju: Ne daj se, budi junak, mi smo trpeli više od tebe, mi smo se borili više od tebe, i pobedili smo junaštvom. Junaštvo je car zla svakojega.

Ako ste zdravi i bogati i učeni, pa se ipak iz malodušnosti žalite, znajte, da u ovoj crkvi stoje likovi velikih hrišćanskih junaka, koji vam služe za prekor.

- Mi smo s manje bogatstva od vas pobedili veća zla od vaših.

To oni imaju vama da kažu u svakom nastupu vaše slabosti i malodušnosti. Oni su savest vaša onda kad vi savest svoju izgubite. Oni su hrabrost vaša, kad vas hrabrost vaša izda. Oni su sudije vaše, kad god počete putem nepravde.

Mislite, braćo, u svakom svesnom trenutku života na junake svoje vere i svoje narodnosti. Nije istina da mi ne možemo biti junaci. Mi samo nećemo. Mi smo olenjili svoju volju. No došlo je vreme da se prenelo, došlo je vreme da se kod nas zaboravi reč ne mogu, i da se nauči samo reč: hoću. Pomisao na junake biće spasonosna za vas i za decu vašu. Primeri junaštva prenose se kao zaraza. Ta pomisao zapaliće sirovo vatrište vaše duše, i zagrejaće vas junaštvom, junaštvom koje će vas učiniti "carevima zla svakojega" i kojim ćete proslaviti i sebe i narod svoj. Amin.

BESEDA O MLADOJ SRBIJI

[Sadržaj](#)

Govorena na dan objave rata 1912. godine.

*Gospod je veliki ratnik.
Mnoga su čudesa Tvoja, koja si učinio,
Gospode Bože moj i mnoge su brige Tvoje o nama.
Hteo bih javljati i kazivati, ali im broja nema.
(II Moj. 15, 3; Psalm, 40, 5)*

*Rat je osnov svake umetnosti,
i osnov svake više vrline i sposobnosti ljudske.
Mir i građanski poroci cvetaju zajedno.
Sve velike nacije rođene su u ratu, a izdaxnule u miru.
John Ruskin: The crown of wild olive, lecture on the war*

Stari i nejaki,

Vama danas jedino mogu da govorim. Gle, vi ste danas jedini stanovnici ovoga grada. Vi, stari i nejaki, jedini ste sad stanovnici i cele Srbije.

Gde je mlada i snažna Srbija? Otišla je na jug, u zemlju gde Sunce jače sija, ali gde je manje i svetlosti i toplote no ovde kod nas.

Gde su, o majke, vaši stasiti sinovi, kojima ste se toliko ponosili? Otišli su, da se pokažu dostojni vašega ponosa.

Gde su, o sestre, vaša okretna braća, u čijem ste licu vi gledali anđele Božije i u čijoj ste duši nalazili svoju dušu? Ja ću vam reći: otišli su u zemlju, punu sestrinskih suza za ubijenom braćom i punu bratskog očajanja zbog obeščašćenih sestara.

Gde su, o dedovi, unuci vaši, u čijem ste zdravlju vi uživali i čijoj ste se snazi radovali? Vi znate: otišli su tamo, kuda ste i vi bili pošli u mladosti svojoj, otišli su u zemlju, gde se ne zna za ljude, no samo za tirane i robove.

Stara Srbija i Makedonija zove se ta zemlja hladnoće i mraka, i suza i očajanja, i tiranstva i ropstva. Ta zemlja je meta, kojoj su se uputili vaši srodnici i prijatelji; oslobođenje te zemlje je zadatak, koji su uzeli na se oni, vaši hranitelji i branitelji.

Ne bojte se za sebe: Bog će vas hraniti i braniti do njihova povratka. Ne bojte se ni za njih: Bog ih neće vratiti k vama sve do dostignuća mete i sve do svršetka velikog zadatka.

Kao san takva je istorija ove zemlje, koja će sad biti zalivena krvlju od krvi vaše i obeljena kostima od kostiju vaših.

Ako vam se usni jedna zemlja s prekrasnim šumama i rekama i jezerima, zemlja, nad kojom Sunce još jače svetli no ovde kod nas, zemlja, koju zapljuskuje more svojom vodom, kojoj su poznati svi delovi sveta, jer ih ona sve omiva, zemlja narandži i maslina, - ako vam se usni takva zemlja, onda znajte da je vaš san java, znajte da je to zemlja, u koju se uputila sva mlada i zdrava Srbija.

Ako vam se usni zemlja, u kojoj je rođen najveći heroj mača i najveći heroj misli u istoriji sveta, znajte da je to postojbina Aleksandra Velikog i Aristotela filozofa, postojbina viteštva i mudrosti, onda znajte, da je to zemlja, u koju su otišli oni, za koje vi u ovome času podižete najtoplije molitve Bogu. Zaista vredno je pohoditi tu zemlju, mada nas dvadeset i dva veka dele od onog vremena, kad je ona bila osvetljena genijem Aleksandra i Aristotela. Zaista velika čast pripada onima, koji stavljaju sebi u zadatak, da tu zemlju dignu iz varvarstva i mraka, u kome se ona sad nalazi. Radujte se, jer ta čast pripada vašim sinovima i braći vašoj. Ponosite se, jer je s tim zadatkom i prešla granicu mlada i snažna Srbija.

Ako vam se usni zemlja, u kojoj je propovedao hrišćanski ideal bratstva i vrline najveći hrišćanski apostol bratstva i vrline, sveti Pavle, znajte da je ta zemlja java, a ne san, i da je blizu nas, a ne daleko. Na tu zemlju pošla je sad mlada i snažna Srbija, u krstaški rat, za hrišćanski ideal, koji je apostol Pavle propovedao, ideal pomračen gospodarstvom nad tom zemljom onih, kojima su otupeli i um i srce, i koji su sposobniji za sluge, no za gospodare.

Ako vam se usni zemlja, okićena belim crkvama i manastirima, s bogatim gradovima s raskošnom, junačkom vlastelom, na čelu s kraljevima i carevima iz jedne velike i slavne dinastije, koja je domaćinski i hrišćanski dočekivala i ispraćala krstaše zapadne Evrope protiv Turaka seldžuka, obesvećivača svetinja hrišćanskih, i koja se i sama borila s tim Turcima, onda znajte da je takva bila zemlja, o kojoj se danas najviše govori u svetu, zemlja, kuda se upravljaju dan i noć vaše misli. Takva je bila ta zemlja pre sedam stotina, pre šest stotina i pre pet stotina godina. Takva je bila ona tada, ali takva ona nije od pre pet stotina godina do danas.

Ako vam se usni zemlja, u kojoj se vlada strahom i živi u strahu, zemlja škrjuta zuba neprosvećenih gospodara i ropskog poniženja podanika, zemlja razuzdanog hajdučkog kikota i krvavog plača sirotinje raje, zemlja nepravednih vlasti i podmitljivih sudija, zemlja nekažnjenih zločina, prećutanih nedela, zemlja plamena i kinvala, i to ne od juče ili prekjuče, no od pre pet stotina godina - ako vam se usni takva zemlja, onda znajte, da je vaš san samo bleđa slika jave, znajte da takva zemlja graniči sa vašom zemljom. Tu granicu prešla su braća, da donesu braći slobodu i svetlost. U tu zemlju "krajnje tame i škrjuta zuba" otišli su vaši srodnici i prijatelji, da objave mrtvima vaskrs.

Je li vam žao što ste se rastali od svojih srodnika? Ne žalite, jer to bi značilo da vi žalite što će robovi dobiti slobodu. Da se ne srdite što su vas prijatelji vaši ostavili i otišli? Ne srdite se, jer to bi značilo da se srdite što će ljudi iz tame ući u svetlost.

Ne žali, deda, za unukom svojim; on će ti se vratiti i doneti radosnu vest, da je razagnao tamu iz zemlje Aristotela i Aleksandra.

Ne žali, majko, za sinom svojim; on će ti se vratiti s radosnim uzvikom: "Hodio sam, majko, stopama velikog apostola Pavla."

Ne žali, sestro, za bratom svojim; on će ti doneti radosnu vest, da je bio u Skoplju i Prilepu, u gradu velikog cara i velikog junaka, i da je izvojevao slobodu tim slavim gradovima.

Ne žali, sine, za ocem svojim; on će ti pričati kad se vrati: "Bio sam, sine, učesnik velikih događaja, borio sam se za krst i slobodu. Smrt je, sine, nemoćna prema slavnom životu."

Ne žalite, stari i nejaki, za mladom i snažnom Srbijom; ona je uzela borbeni krst na sebe i pošla je putem pravde, putem Hristovim, uskim i trnovitim putem, kojim samo bogovi hode. Samo tim putem hodi se slavi. Ne žalite, što vaše trgovine stoje zatvorene, što je vaša industrija stala, što su točkovi fabrički prestali da se okreću, i što je umukla pesma radnika. Rad je zamenjen ratom, a pesma radnika pesmom ratnika.

Neka stoje zatvorene trgovine vaše, dok se jedan važniji posao ne svrši, dok se ne da sloboda robovima. Vi imate slobodu i trgovinu, dok milioni vaše braće nemaju ni samu slobodu.

Neka prestane industrija vaša, dok se jedno važnije delo ne ispuni, dok se ne utru suze udovicama, i ne zaleče rane ranjenicima, i ne dignu mrtvi iz grobova, i ne zatvore tirani u grobove. Neka umuknu fabrike i radionice; njihova huka dosadi nam svaki dan, mi smo poželeli drukčiju muziku. Huku fabrika zameniće huka oružja, tako brižljivo iskovanog u fabrikama.

Ne žalite, što polja stoje nepoorana i pšenica neposejana, i što voćni plodovi padaju sa svojih grana pod teretom jesenje kiše i magle, i što nema ljudske ruke, da ih prihvati i njima decu u zimu obraduje. Neka se odmaraju polja i neka voće kaplje na zemlju zajedno sa jesenjom kišom i truli pod lišćem i blatom; ništa propasti neće, zemlja će se ugojiti i druge jeseni daće dvostruku žetvu onima, koji se s bojišta vrata gladni i umorni.

Ne plaćite za mirom, u kome smo do juče živeli. Ništa nedostojnije vaših suza nije od jučšnjeg mira.

Nedostojan je vaših suza mir, koji je sve ljude uravnjavao i sve ih činio podlacima. Neka je daleko od vašeg žaljenja mir, nad kojim su carovali sebičnost i razdor, i u kome je vladala paučljiva filistarska filocofija.

Zar se ne sećate onih, koje je jučošnji mir brojao u svoje heroje? To su bili partijski spletkashi i novinarske zloće. To su bili junaci berze i velikoposednici memljivih stanova sa Dorćola i Savamale, koji su šest dana delali bezbožna dela, a sedmog dana dolazili u ovaj hram i palili debele sveće Bogu.

Ah, ta nedostojan je vaših suza jučošnji mir!

Taj jučošnji mir značio je zlobni i potajni rat: rat svih protiv svih. Bolja je jedna velika i bujna reka no bezbroj malih barica, koje se pri mrazu lako zamrznu, a pri Suncu lako usmrde. Bolji je rat, koji ujedinjava celu naciju na jednom delu no mir, koji ima onoliko malih ciljeva koliko i ljudi, koji razjedinjava brata od brata, suseda od suseda, čoveka od čoveka. Ah, verujte, nedostojan je vaših suza jučošnji bezbožni mir!

Sitni su ciljevi bili u jučošnjem životu našem, u jučošnjem miru, stoga su se i svi ljudi činili sitni. Danas, kad je istaknut jedan jedini veliki cilj celoj naciji, pogledajte danas, koliki su porasli oni isti sitni ljudi, koje ste juče s visine gledali i prezirali! Ne možete da ih poznate; ne možete da poznate Beograd, ne možete da poznate Srbiju. Sve kao da je nekom magičnom silom izvučeno na visinu, na goru Tavorsku i preobraženo. Svi mi kao da smo bili neupaljene električne sijalice. Nije bilo struje, i mi smo svi bili mračni i hladni. Najedanput je struja puštena, i svi smo mi počeli svetliti. Struja - to je oduševljenje za veliki zadatak, koji se postavio pred celu našu naciju. Oduševljenjem za oslobođenje robova mi smo svi zasvetlili; to oduševljenje stvorilo je u svima nama jedno srce i jednu misao. O kako je veliko postalo naše srce i kako velika zajednička misao naša!

Veliki zadatak, koji i nas čini velikim, jeste oslobođenje i ujedinjenje našeg lepog poluostrva. Mi poduzimamo da od slabog i pocepanog i poniženog Balkana stvorimo jednu jedinu moćnu državu, koja će stati u red velikih sila, ne zato da bi Balkan ugnjetavao male i rešavao sudbu država, no zato da on ne mora dopustiti da njegovu sudbu drugi neko rešava sem njega samog.

Budite mirni, stari i nejaki. Mladu Srbiju vodiće Bog ka pobedi. Ko ne veruje u ovo, uzaludna je sva ostala vera njegova. Budite mirni, mlada Srbija bori se za svetu i pravednu stvar zajedno sa mladom Bugarskom i mladom Grčkom i Crnom Gorom. Budite mirni: Hristos, koji je najviše stradao za svetinju i pravdu, biće uz mladu Srbiju i oduševljavaće je Duhom Svojim.

Budite mirni, kad čujete da balkanski hrišćanski saveznici prolivaju svoju krv u ratu. O da znate, kako je to potrebno! Samo onaj savez ima vrednosti i života, koji se krvlju zapečati. Bog tako hoće, da se balkanski savez zapečati krvlju, da bi bio trajan, zato ne protivimo se ni mi tome.

Budite mirni, stari i nejaki. Vaši mili i dragi, vođeni Bogom, vратиće se s bojnog polja i pričaće vam jednu priču, istinitiju i lepšu od svih bajki, koje ste slušali. Pričaće vam: - "Mi smo bili u krstaškoj vojni 1912. god. mi Srbi, Bugari i Grci. Mi smo se borili za

slobodu ljudi i čast Hrišćana. Svi hrišćanski fariseji ovoga sveta pomagali su Turcima - Seldžucima; nama Hrišćanima pomagao je Hristos, i mi smo pobedili.

Mi smo krv svoju prolili za potlačenu braću, ali ne žalimo, - cveće je niklo iz te krvi. Mi smo bili na Golgoti, ali ne žalimo - došao je Vaskrs. Ranjeni Srbin padao je na grudi bratu Grku, ranjeni Grk na hrišćanske grudi slovenske. Opirući se jedan na drugog, mi smo prešli trnovit put borbe i stradanja, koji je jednovernu braću još većma zbližio i učinio ih jednom velikom silom. Mi pozdravljamo tu novu moralnu veliku silu, pozdravljamo slobodni i veliki Balkan! Neka milost Božija od sad vodi naše oslobođeno i ujedinjeno poluostrvo."

Budite mirni, stari i nejaki. Upravite molitve svoje Bogu: "Bože, ostvari ovu priču! Bože, koji si odmah posle Golgote poslao Vaskrs svome najvećem Sinu, uskori Vaskrs hrišćanskom Balkanu, koji je, evo, s krstom za tvoju pravdu pošao na Golgotu".

BESEDA O PRVIM ŽRTVAMA

[Sadržaj](#)

Govorena posle početnih borbi, pred kumanovsku bitku.

*I vidjeh nebo otvoreno, i gle, konj bijel,
i koji sjeđaše na njemu zove se vjeran i istinit,
i sudi po pravdi i vojuje.
A oči su mu kao plamen ognjeni,
i na glavi njegovoj krune mnoge,
i imaše ime napisano, kojega niko ne zna do on sam.
I bješe obučen u haljinu crvenu od krvi,
i ime se njegovo zove: Riječ Božija.
I vojske nebeske idahu za njim na konjma bijelijem,
obučene u svilu bijelu i čistu.
I iz usta njegovijeh iziđe mač oštar,
da njime pobije neznabošce.
Apokalipsis, 19, 11 - 15.*

*Za krst časni spravni ste mrijeti,
Za nj' se i sad mrijet' podigoste, Srdžbe
Božije hrabri osvetnici.
Smrt Smailage Čengića*

Pale su prve žrtve rata, pokapana je zemlja krvlju, zakukale su majke i zajecala siročad.

Mi koji smo rođeni pre tridesetinu godina bojali smo se umreti, a ne videti rat. Naša bojazan iščezla je; mi gledamo krv i pipamo vruće rane ranjenika, i čujemo tutanj topova i prasku pušaka, - rat je progovorio svojim zvučnim rečima, koje se čuju preko mnogih brda. Protest rata zvučniji je od protesta mira.

Mi smo protestvovali u miru stolecima i protest naš je ostao nečuven i nesaslušan.

Mi smo protestvovali u ime Hrista protiv ugnjetavanja roblja, no polumesec je ostao gluv prema mirnom protestu krsta.

Mi smo protestvovali u ime Božije pravde protiv nepravde jednih sinova Božijih prema drugim sinovima Božijim, no na naš protest odgovarali su bezbožnici sečom hrišćanske nejači, a nebo i zemlja dubokim ćutanjem.

Mi smo protestvovali u ime prosvećenosti i humanosti našega veka, no na naš protest odgovarali su Arnauti paljenjem hrišćanskih sela i ubijanjem hrišćanskih sveštenika, a nebo i zemlja dubokim ćutanjem.

Mi smo protestvovali u ime pisanog i priznatog međunarodnog prava, no carigradski velevlasnici su se s prezrenjem ismevali nad našim protestom.

Svi protesti mira ostali su neuspešni, i nama nije ništa drugo ostajalo do pribeći ratnom protestu, koji u ovome času ispunjava brda i doline svojim strašnim glasom.

Mi protestujemo ratom ne zato što mrzimo Turke kao Turke, no zato što mrzimo nepravdu njihovu.

Mi protestujemo ratom protiv Otomana ne zato što preziremo veru njihovu, no zato što preziremo nedela njihova.

Mi ratujemo protiv Turaka ne zato što ih ne priznajemo za braću svoju, no zato što ih smatramo za nepravednu braću.

Mi ratujemo protiv Turaka ne zato što mi njih ne priznajemo za ljude, no zato što su se oni davno odvikli, da nas priznaju za ljude.

Mi ne vodimo jedan osvetnički, no jedan oslobodilački rat. Mi nećemo Turcima da se svetimo, mi hoćemo samo da učinimo kraj njihovoj vladavini nad jednom rasom, koja je zrela da sama sobom vlada.

Neprijatelj je naš gord, no pravo naše stoji iznad njegove gordosti.

Neprijatelj je naš junačan, no mi uz junaštvo imamo uza se i pravdu.

Neprijatelj je naš junačan kao osvajač, no mi ćemo biti junačni kao oslobodioci.

Našeg neprijatelja pomažu mnoge zemaljske velike sile, nama će pomoći Bog.

Mi verujemo, da Bog kroz nas vrši svoje delo. Bog, koji je pre pet stoleća poslao iz Azije jedno herojsko pleme da kazni zavađene i pocepane balkanske hrišćane, pale moralom i intelektom, podiže danas te iste hrišćane, preporođene i ujedinjene, da vrate tuđince, koji su završili svoju misiju na Balkanu, na njihovo azijsko ognjište. Dobro su svršili Turci bogomdanu im misiju; niko bolje ne bi je svršio od njih. U ono vreme kad je naše poluostrvo bilo ugnjilelo u svojoj slabosti i grešnosti od Bosfora do Save i Dunava, niko u svetu nije mogao poslužiti za strašnije oruđe Božije pravde od Turaka. Niko u to vreme nije umeo bolje rukovati mačem i ognjem od Turaka. Nijedan narod u to vreme nije imao toliko gospodarske čudi koliko Turci. Nijedan narod tada nije imao tako određene i nekolebljive pojmove o pravdi i nepravdi, o dobru i zlu, o viteštvu i podlosti, kao što su ih Turci imali. Nijedan narod nije tada stavljao svoja dela u zavisnost od volje Božije toliko koliko Turci. Šta vredi kriti? Nijedan narod nije stajao tada bliže Bogu od Turaka.

Zato je Bog i izabrao taj narod, sa starozavetnim moralom, da kazni hrišćanski Balkan, u svemu slab izuzev prestupa. Nije Bog izabrao Turke da nas Turci prosvete, no da nas kazne. Nisu Turci došli na Balkan kao vaspitači naši, no kao sudije naše. Vladavina turska nije trebala da znači za balkanske narode školovanje, no ognjeno čistilište.

Pet stoleća goreo je balkanski Hrišćanin u tome ognjenom čistilištu. Pet stoleća iskupljenja sledovalo je moralnom padu. Došlo je vreme vaskrsenju.

Posmatrajte, braćo, sve velike istorijske događaje kroz trobojnu prizmu pada, iskupljenja i vaskrsenja, i razumećete ih. Svakom padu sleduje iskupljenje, svakom iskupljenju vaskrsenje. Jedan greh povlači neminovno trpljenje, trpljenje vodi neminovno novome životu, - vaskrsu. Nema te sile, koja može narušiti istorijski zakon. Jer šta je istorijski zakon drugo do volja Božija? A i mi i Turci verujemo, da je volja Božija jača od svake druge volje.

Došlo je vreme, da se iskupljenje balkanskih Hrišćana završi vaskrsenjem. To ne bi moglo biti, da su danas Turci onako verom i moralom jaki, a balkanski Hrišćani onako slabi kao što su nekad bili. No danas se tok stvari sasvim obrnuo.

Došlo je vreme, da osnaženi robovi oteraju s vlasti svoje oslabljene gospodare. Uzalud je sav trud diplomata, da spasu oslabelog gospodara, jer spasti ovoga značilo bi narušiti istorijski zakon, koji je volja Božija. Smešna je volja ljudska, kad se protivi volji Božijoj, kao što je smešan jedan tić, kad svojim krilima pokušava da vrati vihor vetra.

Došlo je vreme, da se odigra poslednji čin velike nacionalno-verske drame, čiji je početak bio pre 500 godina. Zavesa je povučena naviše moćnom rukom Proviđenja. Mnoge malene ruke tržu tu zavesu naniže, no ruka Proviđenja je jača. Ko vuče naniže ono što Bog vuče naviše može iskidati ruke sebi.

Došlo je vreme, da petstogodišnji osuđenik izađe iz tamnice svoje izdržavši osudu. Neke velike zemaljske sile trude se da zadrže osuđenika i dalje u tamnici i čuvaju revnosno grob njegov da ne vaskrsne. No uzalud je trud ovih velikih sila pred veličinom pravde i moći Božije. Prsnuće ploča i mrtvac će vaskrsnuti i stražar grobni pašće u nesvest, zasenjen od iznenadne svetlosti.

Došao je rat. Neka bude mirna vaša savest, Hrišćani, jer rat je jedno sredstvo u rukama Božijim kao i mir.

Pale su prve žrtve. Ne žalite, majke i sestre, vaši poginuli u ratu živeće u raju, jer su dali život svoj iz ljubavi prema bližnjim, prema potlačenoj braći svojoj. Od te ljubavi nema veće, rekao je Hristos.

Pokapana je zemlja krvlju. Zemlja daje krv svojoj deci, i sisa je ponovo u sebe. Krv je samo onda sveta kad se prolije za svetu stvar, inače krv nije drugo do crvena voda.

Zakukale su majke. Za čim? Za dobrom smrću svojih sinova? Treba želeti onome, koga volimo isto tako dobru smrt, kao što mu želimo dobar život. Poginuti u ratu, na jednom velikom zajedničkom delu, to je dobra smrt. Umreti od dugotrajne bolesti - to je zla smrt. Umreti u ludilu, ili bedi, ili sramoti, to je nesavrnjeno gore no poginuti u ratu.

Zajecala su siročad. Za čim? Za ocem, koji im je svaki dan davao hleba? Neka ne jecaju: gle, ostao je u životu njihov nebesni Otac, koji im svaki dan pokazuje Sunce i svaku noć zvezde. Sa ovim Ocem niko se nikad neće osetiti siročće; bez ovoga Oca svi smo mi bedna siročad.

Došao je rat, dugoočekivani. Mi, koji ga prvi put doživljavamo, vidimo, da je slavna smrt najstrašnije što rat sobom donosi. Vidimo, da je rat jedan otrov, koji truje, ali koji i leči i podmlađuje.

Balkanski Sloveni, zajedno s Grcima, pošli su u boj, koji je od sva četiri hrišćanska kralja u proklamacijama nazvan svetim bojem. Po čemu je ovaj rat svetiji od ostalih evropskih ratova, koji su vođeni u poslednje vreme? Po tome što je ovaj rat oslobodilački, više idealni, dok su oni ratovi trgovački i osvajački.

Po čemu je još ovaj rat svetiji od drugih ratova? Po tome, što je on narodni rat. Narod se vekovima spremao za ovaj rat, narod je osećao neminovnost ovoga rata, zato je sad narod pošao na vojnu, sav kao jedan čovek. Instinkt narodni poveo je ovaj rat, a ne diplomacija.

Po čemu je još ovaj rat svetiji od drugih ratova? Po tome što se njime vrši jedno veliko delo Božije, delo iskupljene i vaskrsle pravde.

Otkuda vi to znate? - pitaju nas narodi Zapada.

Mi vam to ne možemo dokazati, odgovaramo mi. Mi to svi na Balkanu osećamo, mi koji smo preživeli jednu petstogodišnju tragediju. Mi osećamo da se ta tragedija bliži kraju. Mi to osećamo svim bićem svojim. Vuče nas nekakva istorijska teža na delo koje delamo, kao što zemljina teža vuče niza stranu vodu jednoga bujnoga potoka sa vrh brda. Mi osećamo, da moramo da ratujemo. Ne goni nas u rat jedan čovek, niti jedna država, no nekakav unutrašnji instinkt narodni. A ko daje instinkte ako ne Bog? A sve što Bog daje zar nije sveto?

Pomolimo se, braćo, Bogu, neka bi se Njegovo delo kroz nas što brže i što potpunije izvelo.

Bože, koji si nas, mnogo stoleća, karao zbog greha naših predaka, daj nam hrabrosti, da danas pokažemo svoje punoletstvo na delu Tvome. Bože, koji si otac i Turaka kao i Slovena, i Gospod i Azije i Evrope, ublaži užase rata; učini, Bože, neka se neprijatelji naši sa što manje ljudskih žrtava i bolova povuku sa našeg zemljišta, na kome su oni, po Božijoj volji, sasvim odigrali svoju ulogu.

Daj nam, Bože, onoliko hrabrosti koliko neprijatelj naš ima mržnje prema nama, i delo će Tvoje uskoro biti svršeno. Amin.

MEĐU SCILOM I HARIBDOM

[Sadržaj](#)

Beseda upućena onima čiji su interesi okrnjeni oslobađanjem robova.

*Ja sam zapovjedio izbranim svojim
i dozvaao sam junake svoje, da izvrše gnjev moj.
Isaija, 13, 3.*

*Balkanski Hrišćani - hijene.
(Pjer Loti: La turquie agonisante).*

Ovome mestu i mome zvanju, braćo, pripada dužnost istaći i žigosati ne samo nepravdu čoveka prema čoveku, nego i nepravdu naroda prema narodu, i nepravdu vere prema veri. Jer u odnosima naroda i vera dešavale su se i dešavaju se i danas na naše oči tako velike nepravde kakve se one ređe mogu desiti u odnosima pojedinaca.

Kakva bi to bila vera, koja bi se bunila protiv manje nepravde, a ostajala slepa i gluva pred većom?

Kakvi bi to bili propovednici Boga i Božije pravde, koji bi svakog praznika vitlali se krupnim rečima i vatrenim anatemama protiv nepravde, od koje može da trpi jedan čovek, a čutljivo prelazili mimo nepravde, od koje trpe milioni ljudi, bilo jedne narodnosti bilo jedne vere?

Ocenite vi, kakvi su ti propovednici, koji vide trunke, a ne vide brda nepravde, a ja vam kažem, da je takvih propovednika puno, i po crkvama i po džamijama, i da ih je više i u svetu hrišćanskom no što bi želeo Hristos, i u svetu muslimanskom no što bi želeo Muhamed. Takvi propovednici liče na lekare, koji bi lečili revnosno našuljane prste, a ostavljali džigerice da trunu. Glavno je: takvih revnitelja pravde ima mnogo. U ovome momentu, kada ceo Hrišćanski Balkan rešava svom svojom intelektualnom i fizičkom moći pitanje pravde naroda prema narodu i vere prema veri, u zidinama crkvenim ne smeju se čuti propovedi indiferentne prema takvom jednom gigantskom pregnuću. Međutim uobrazite samo ako možete: - Šta je sva nepravda, koju jedan čovek može učiniti svome blišnjem prema becprimernoj nepravdi, koju je svet, ceo svet, činio Hrišćanskom Balkanu, ne za pet stotina godina - ostavite, to se ne da uobraziti - no samo za poslednju stotinu godina, kad su se narodi balkanski promeškoliili u svome grobu i pokazali znake života i težnju za slobodom!

Ima li koga u svetu, ko balkanskog sužnja nije gurao u njegovu mnogostoletnu tamu, zatvarajući sve prozore, kroz koje bi ga svetlost mogla obasjati?

Ima li koga god, ko balkanskom robu nije pritezao lance?

Ima li koga god, ko na savesti svojoj ne nosi neiskajan greh prema balkanskom robu?

Ima li ko takav u Hrišćanstvu?

Ima li ko takav u Muslimanstvu?

Ima li ko takav u Izrailju?

Zašto da nema? Je li Balkan Kain među narodima, da se svak može baciti na nj kamenom? Je li Balkan vaga, na kojoj svak može meriti veličinu svoga greha, i Mesto, na kome veliki narodi kušaju svoju moć grešenja? Il' je Balkan siročić, koje svak ima pravo rasplakati? Kakva je zagonetka Balkan? Prozire li ko u tajne istorije?

Balkan je mnogo grešio, zato je Balkan mnogo stradao. Istina, na svakom kutu zemlje, naseljenom ljudima, grešilo se i stradalo, no nigde se ne raspoznaje tako jasna uzročna veza između greha i kazne kao u istoriji Hrišćanskog Balkana. Pre pet stoleća na Bosforu je živio jedan narod, zamoren od stvaranja, zamoren od revnosti prema istini i moralu. U svojoj zamorenosti i iscrpljenosti taj narod je pogazio sav zakonik vladanja svojih predaka i istakao je kao jedinu opravdanu težnju života: vlast i slast, legitimirajući sve puteve bez izuzetka, koji ovome dvoma vode, direktno ili zaobilazno. Na lepom Bosforu, pod toplim zracima Sunca dugo živeći, dugo sunčajući se, vizantijski narod je gnileo, kao što gnili prezrelo voće. Sva veličina prošlosti služila mu je samo kao dekoracija njegove pigmejske sadašnjosti, kao velika firma praznom dućanu, kao zdrava ljuska kvarnom orahu. U velikom stilu stanovala je mala sadržina. Sve velike tvorevine prošlosti nisu mogle oživeti niti nadahnuti jedan poročan dekadentski naraštaj. Velika grčko-rimska arhitektura, namenjena i velikom životu, skrivala je sobom zločin i perverzne slasti; Justinijanovi zakoni nisu imali građana, koji bi im sledovali; hrišćanske verske ceremonije bile su već zastarela zabava kao i hipodromske igre; sa Aja Sofije ječala su zvona pre kao opelo jednom samrtniku nego kao himna Bogu i životu.

Na severu od Vizantije živeli su narodi slovenski, mladi, neistrošeni u kulturnom stvaranju, nemalaksali i nerazočarani u veri i moralu. Oni su tek bili na jednom velikom početku. Njihov početak u kulturi, od koga stoje još spomenici, svedoči o veličini kulturne zgrade, koju bi oni do sad sazidali, da njihovo razviće nije brutalno presečeno i zadržano. Ovi mladi narodi zbog svoga dodira sa Vizantijom bili su i sami zaraženi moralnom gnilošću ove poslednje, kao što se obično jedan mlad i zdrav organizam da zaraziti od jednog starog i bolesnog organizma. Svoj kodeks vere i morala, kojim su dotle ti narodi živeli, zamenili su oni, kao i Vizantinci, indiferentnošću prema pravdi i nepravdi i težnjom za vlašću i slašću.

I tako je sav Balkan pre pet stotina godina predstavljao jedan i isti moral, to jest jedan porok i jedno bezboštvo, koje se moralo po istorijskom redu kazniti. I ono je kažnjeno.

Narod određen za kaznu Balkana i nije ni za šta drugo bio sposoban no da služi kao kazna drugim narodima. Turci, primivši od Arapa njihovu veru u formi fanatizma i fatalizma, nisu bili u stanju primiti od Arapa i njihovu radljivost, i energiju, i njihov

tvorački duh. Turci, sa arapskom verom, no bez arapskog smisla za kulturu, imali su samo dve sposobnosti nomadskih naroda: ratovati i lenstvovati. Mnoga prohujala stoleća nisu mogla te sposobnosti turske rase ni zameniti ni izmeniti. I danas kao i pre pet stoleća Turci imaju te dve osnovne sposobnosti: ratovati iz fanatizma i lenstvovati iz fatalizma.

Ognjem i mačem Turci su kažnjavali Balkan četiri stoleća, ognjem i mačem oni su razoravali sve što se protivilo njihovoj ćudi i njihovom ćefu, ognjem i mačem oni su ugušili na Balkanu i pesmu, i govor i - plač. I zamukli Balkan nije četiri veka predstavljao za Evropu nikakvo pitanje. Uvek rđavo obavještena o slabim i potištenim, hrišćanska Evropa je sasvim bila izgubila račun o balkanskim Hrišćanima, ona je ceo Balkan smatrala za legitimno carstvo tursko, a Balkance za becpovratne i beznadežne udavljenike u moru turskom.

Međutim balkanski rob nije bio ni udavljen ni od Boga zaboravljen; on je čekao kraj svoga iskupljenja. Pre sto godina balkanski rob je pomislio na oslobođenje. Njegovi azijski gospodari zaoštrili su kolje, odeljali ražnjeve, i rob, nabijen na kolac, ili primaknut ognju na ražnju, osetio je kako sloboda skupo staje. Najpre su to osetili Srbi, koji su najpre i učinili opasni pokušaj oslobođenja; to isto su potom osetili Grci, pa Bugari, pa opet Srbi, pa svi zajedno. Jedan po jedan deo balkanskog organizma s mukom se izvlačio iz okova i na svojoj krvi postajao slobodan.

Za jedno stoleće uspela su četiri dela na četiri strane Balkana, da izvojuju sebi slobodu. Danas ta četiri ostrva slobode teže da se spoje u jedno kopno; ta četiri dela jednog i istog organizma stavila su danas i svoju slobodu i svoju egzistenciju na kocku, da bi izvojevali slobodu još neslobodnim delovima svoga nacionalnog organizma.

Dugim trpljenjem balkanski Hrišćani su se osnažili i podmladili i od svojih praotačkih greha očistili. Oni su se osposobili za ponovnu slobodu i kulturu. Trpljenje je za njih bilo čistilište i očeličenje. Čisti i čelični borili su se oni za slobodu. No u toj svojoj borbi oni su stalno imali, i danas imaju, dva neprijatelja: varvarski Islam na jednoj strani i razvraćeno Hrišćanstvo na drugoj strani. Svaki pokušaj za oslobođenje na Balkanu ugušivao je crveni Islam klanjem i paljenjem, a crnožuto evropsko Hrišćanstvo svojim špekulacijama i farisejskim prenemaganjima.

Varvarski Islam Azije i razvraćeno Hrišćanstvo Evrope jesu Scila i Haribda, između kojih mi balkanski Hrišćani nikako do sad nismo mogli da prevezemo svoj brod slobode. Kad god smo mi krenuli svoj brod kroz opasni prolaz, uvek su se oba čudovišta nadnosila nada nj s obe strane preteći mu da ra potope ili progutaju. To se dešavalo nebrojeno puta kroz celo minulo stoleće, to se isto dešava i u ovome trenutku, kada Hrišćanski Balkan čini poslednji i odsudni napor, da se konačno oslobodi. Tek što se čulo o savezu balkanskih naroda, Scila i Haribda zarežale su svojim čudovišnim glasom, i svojom vikom uzrujali sve narode na zemaljskoj kugli. Islam, kome je drukčije ime Krv, Zapadni degenerisani Humanizam, kome je drugo ime Laž, našli su se odmah na jednom poslu, na kome su se uvek zajedno nalazili, - na ugušenju pokreta za slobodu. Razjapile su

svoja velika usta jednovremeno i Scila i Haribda; jedna je počela da bljuje krv i vatru, druga pretnju i klevetu.

Jedno je čudovište riknulo protiv nas: Čauri! Nevernici!

Drugo je čudovište riknulo protiv nas: Hijene!

Prvome čudovištu ime je Krv, drugome Laž.

Jesmo li mi nevernici, braćo?

Jesmo li mi hijene, prijatelji moji?

Nevernici su oni, koji pet puta dnevno klanjaju pred Bogom i toliko puta kolju decu Božiju. Jesu li to balkanski Hrišćani?

Nevernici su oni, koji hule Boga svojom animalnom nečistoćom i lenjošću. Jesmo li to mi, braćo?

Nevernici su oni, koji hule Boga svojom fanatičnom mržnjom prema drugoj veri i drugoj krvi. Ne, to nismo mi.

Nevernici su oni, kojima je Bog neprestano na vrhu jezika, a krv nevina neprestano na vrhu mača. Ne, nismo mi nevernici.

Nismo nevernici mi, koji imamo tako razvijen božanski instinkt slobode, no nevernici su oni, koji svakome sem sebi osporavaju pravo na slobodu.

Jesmo li mi hijene, prijatelji moji?

Hijene su zverovi, koji mrtve ljude iz grobova vade i jedu.

Mi smo stvoreni po slici i prilici Božijoj, - mi nismo, dakle, hijene ni po obliku svome. Mi se borimo za slobodu, za najveći ideal svih vremena i svih naroda, - mi nismo, dakle, hijene ni po delima svojim. Mi težimo ka jednom savršenstvu moralnom i kulturnom, kao i svi napredni i nedegenerisani narodi; težimo, da našoj zarobljenoj braći omogućimo tu našu težnju, - mi nismo, dakle, hijene ni po težnjama svojim. Mi verujemo u Boga i Božiju pravdu, kao i svi narodi koji rastu, mi smo za pet stoleća ropstva našeg živeli samo tom verom, - mi nismo dakle hijene ni po veri svojoj.

Znate li, ko nas naziva hijenama? Nazivaju nas ljudi, kojima je ime laž, kojima je sadržina laž, kojima je zanimanje laž. Nazivaju nas tako ljudi, čija laž nosi hijenski karakter i ima hijensko dejstvo. Mnogo ima hijena u obliku ljudskom, pod kapom, koja se zove humanost, pod ogrtačem, koji se zove civilizacija, u obući, koja se zove progres, u rukavicama, koje se zovu moderni duh. Kroz svu tu meku i glatku odeću proviruju ponekad zubi i nokti i ljudožderski apetit hijenski. Ima hijena u obliku

diplomata, ima hijena u obliku trgovaca, ima hijena u obliku književnika i hijena u obliku mirotvoraca. Niko nije osetio tako silno zube i nokte tih ljudskih hijena kao mi balkanski Hrišćani, jer gle, mi smo bili pet stoleća u tami, u grobu, mrtvi, a hijene se najradije po groblju šeću i najradije pokazuju svoju moć nad mrtvima.

Diplomati, koji nas nazivaju hijenama želeli su, da na Balkanu ostane status kvo, tj. da Balkan i nadalje ostane groblje. Mi smo vikali iz svoga groba: u ime humanosti, i u ime Hristove ljubavi, i u ime progresa, i u ime svih vaših svetinja i ideala, izmenite status kvo, ili dopustite nama da ga izmenimo, jer gle, zver, kome je ime krv, peče žive ljude na ražnju i iseca majkama decu iz utrobe, i dere kožu sa živih ljudi! A diplomati u mekom i toplom odelu, u osvetljenim udobnim kabinetima, osigurani i utovljeni, zavrženi u poravnavanju svojih sitnih kancelarijskih ambicija, dovikivali su: - Neka ostane status kvo. Radi Boga, govorili smo mi, prevedite tu frazu status kvo s diplomatskog na čovečanski jezik, gle, ona znači pečenje i dranje i sečenje živih ljudi! Diplomati, ušmrkujući zadovoljno burmut, odgovarali su: - Neka se održi status kvo ma po koju cenu!

Trgovci, koji nas hijenama nazivaju, želeli su da na Balkanu ostane status kvo. Trgovci najlakše eksploatišu neznanje, a turska carevina je sinonim neznanja. Trgovci-hijene ovako rezonuju: - Dok traje Turska, dotle su osigurani naši prihodi, naš uvoz i naš izvoz. Naši ekonomski i trgovački interesi najbolje su zagarantovani neznanjem i neprosvećenošću. Zato svi mi trgovci, i fabrikanti, i bankari, i špekulanti, treba da podržavamo svojim autoritetom, koji se zlatom meri, status kvo na Balkanu.

- Ali, vičemo mi s Balkana, taj status kvo znači glad i dranje hrišćana, i šenluk hajduka, i trijumf nepoštenja i nepravde i prljavštine i nazadka! - No uzalud, evropski hrišćanski trgovci spokojno otvaraju i zatvaraju pune kese i preko ramena dobacuju nemarno i s prezrenjem: - Mi želimo status kvo.

Književnici, koji nas hijenama nazivaju, želeli su na Balkanu status kvo. Zašto? Zato da bi imali u svojoj blizini što originalnijih tipova i što originalnijih prizora za svoje romane i drame. Gle, presićen je svet zapadni zapadnog života. Zapadnjaku je sve monotono na Zapadu. Zapadni književnik ne može da nađe temu svome delu: sve su drugi pre njega opisali i opevali i naslikali. I sneg na vrhu Monblana opisan je i trulo lišće u pećinama. Treba novih tipova, novih scena, novih tema, treba i njemu živeti, jer i on je gladan hleba i slave. Turska je predstavnik Azije i Evrope, ona jedina može dati hrane gladnom čoporu nedarovitih književnika Zapada. Turska znači izložbu turbana i dimlija i jatagana i minareta.

- Ali, vičemo mi, Turska znači i izložbu pečenih i oderanih, živih ljudi, i izložbu poderanih divljaka Arnauta, koji sebe nazivaju gospodarima naše sudbe i koji život ljudski cene manje od jednog kuršuma olova; i izložbu nečistoće, i izložbu nasilja i otmica.

- Vrlo dobro, eto nama hleba i slave, kliču gladni književnici, koji nas nazivaju hijenama, to je sve izvrstan materijal za tragedije i za priče a la Edgar Poe, to je za nas zlatni majdan, neka ostane sve kako stoji, mi smo svi za status kvo.

Pacifisti, koji nas hijenama zovu, misle, da je status kvo idealni mir, za kojim žudi čovečiji rod, zato su živo agitovali za status kvo na Balkanu.

- Ali, dovikujemo mi tim modernim mirotvorcima, status kvo na Balkanu ne znači ni izdaleka mir no najzverskiji i najgnusniji rat, rat iz zasede, rat mučki i zločinački, rat neobjavljen, u kome je jedna strana naoružana, a druga nije, i u kome jedna strana ima samo da podmeće svoje glave pod ešafot, a druga da obara sekiru i seče. Vi, neobavešteni i neznalački mirotvorci sveta, strepite od rata na Balkanu, koji će uništiti sto hiljada života, strepite zato što ne znate, da je krvav mir na Balkanu do sad uništio milione života. Vi, dekadenti, siroti, zabludeli ljudi, koji svoju dekadenciju nazivate idealizmom, bojite se jednog herojskog rata, a ne bojite se kukavičkog, dronjavog i palikućskog mira! Kad bi vama, veliki apostoli mira, Arnauti odsekli samo jedno uvo, vi bi se brzo preobratali u velike apostole rata. No Arnauti seku uši nama, Balkancima, što vi u Beču i Parizu ne možete ni da vidite, niti još manje da osetite; zato vi nazivate hijenama nas, što remetimo vaš patriciski mir.

Tako mi dovikujemo ovim zapadnim Don-Kihotima mira, koji svoje donkihotsko viteštvo nisu smeli pokazati ni u jednom dosadašnjem pljačkaškom ratu, (kao tripolitskom,) koji je Evropa vodila, no su se krili brižljivije od šaljivog pratioca Don-Kihotovog, i koji su se osmelili da viču u ime svojih dekadentskih ideala sad, kad mali balkanski narodi vode jedan oslobodilački rat. Tako mi dovikujemo ovim potomcima jakobinaca, - glavoseka, a oni odgovaraju: vi ste balkanski Hrišćani hijene!

Jesmo li mi hijene, prijatelji moji, ili oni, koji su dosadašnje grobove balkanskoga roblja tapkali i nalazili hrane za sebe?

Ne, mi nismo hijene, no moreplovci koji se celo jedno stoleće, s mukom i znojem, probijamo sa svojim malenim brodom između Scile i Haribde. Kad god mi zapretimo Haribdi, Scila joj pritiče u pomoć. Kad god smo pobeđivali krvavi Islam, hijenski humanizam zapada spašavao je formulu status kvo. Kad god smo mi protestovali protiv nepravde sa zapada, krvavi Islam bio je saveznik Zapada. Krvavi Islam, braćo, i, crnožuto hijensko hrišćanstvo zapada, to je jedna ista vera.

Neka se odbiju od Balkana sve hijene, koje su do sad na njemu nalazile dovoljno leševa! Na Balkanu od sad neće biti leševa, jer su se svi grobovi otvorili i mrtvi su oživeli, a živi se ljudi ne dadu hijenama.

Neka nam ne drže moralne pouke, oni, koji su se spustili na onaj niski stupanj, na kome se nalazila stara Vizantija onda, kad je Bog poslao strašnu kaznu na nju! Mi, balkanski Hrišćani, osećamo se danas fizički mlađi i moralno daleko jači od svih tih nezvanih učitelja i velikih prijatelja azijskog varvarstva.

Neka umuknu svi oni diplomati i trgovci i književnici i mirotvorci evropski, koji su poslednjih dana onako hijenski siktali protiv balkanskih hrišćana i onako usrdno molili Boga za pobedu otomanskog oružja! Mi smo im ipak zahvalni. Niko nikad nije tako kao

oni otkrio dubok pad zapadnog hrišćanstva i toliku siromaštinu morala kod onih naroda, kod kojih smo se mi učili. Mi, učenici, sa velikom žalošću i još većim prezrenjem gledamo danas na učitelje svoje. Niko se tako nije oduševljavao zapadnim idealima od balkanske hrišćanske omladine. Niko se danas tako ne gnuša hijenske zapadne vike protiv oslobođenja robova kao balkanska hrišćanska omladina. Niko se u buduće neće rezervisanije i skeptičnije odnositi prema kojekakvim frazerskim "deklaracijama ljudskih prava" od novoga, mladoga Balkana.

To je i dobro. Balkanci, koji su do sad akceptovali tuđe ideale, naučiće se da misle samostalno i da oni sami stvaraju svoje ideale, prema svome uzrastu. Balkanci, koji su sad napregli svu svoju intelektualnu i fizičku moć da se oslobode Scile, napregnuće još jače svu svoju moć, da se oslobode i od Haribde, tj. od humanizma diplomatsko-literarnog, tj. od detinjeg pridržavanja za poročni skut Evrope. Balkanci će se i od sad kao i do sad poveriti Bogu, jedinom svom pravednom Sudiji. Oprostimo neprijateljima našim, jer ne znaju šta govore i rade, oprostimo njima, a poverimo se Bogu!

Poverimo se Bogu, braćo, kome su se poveravali i svi oni heroji, koji su sa titanskim naporima kroz jedno stoleće stvorili četiri ostrva na Balkanu. Bog, koji nas je umeo kazniti kad smo grešili, umeće nam pomoći kad ga slavimo. On, koji nam je pomogao da dođemo do broda i vesala, pomoći će nam nesumnjivo, da prebrodimo opasni tesnac između dva mrska, i njemu kao i nama, čudovišta, - između Scile i Haribde. Amin.

BESEDA O NARODNOM PROROČANSTVU

[Sadržaj](#)

Govorena u zimu 1912. godine.

*Gospod prihvata sve koji padaju, i ispravlja sve pognute.
(Psalm, 145, 14)*

*Vaskrsenja ne biva bez smrti.
Već vas viđu pod sjajnim pokrovom,
Čest, narodnost će je vaskrsnula.
Bježi grdna kletvo s roda, Zavjet Srbi ispuniše.
Gorski Vijenac*

Ono što se smrtnim jezikom zove velikim događajima, draga braćo, biće upisano i u istoriju ovoga pokoljenja. Rušenje jedne stare i zidanje jedne nove carevine vrši se na naše oči i uz naše sadejstvo. Primeri ratničkog heroizma, pokazani u naše vreme, nikad nisu bili veći i nikad neće moći biti veći, jer u čemu je ratnički heroizam, ako ne u dragovoljnom žrtvovanju svoga života? Takav heroizam naši ljudi su međutim pokazali i pojedinačno i u masama, pokazali su ga učeni i neuki, pokazali su ga siroti i bogati, pokazali su ga seljaci i gospoda, pokazali su ga redovi i generali, pokazale su ga čete i pukovi.

Primeri žrtvovanja svoje imovine na jedan veliki opšti cilj nikad nisu bili veći i nisu mogli biti veći u istoriji od ovih primera, koje mi doživljujemo. Građanin, od koga je država tražila samo haljinu, dao je i košulju. Onaj ko da sve što ima, taj daje najviše; to je misao Hristova. Vi ste svi svedoci, braćo, da smo mi u ovom vremenu imali takvih idealnih davaoca i više no što se moglo slutiti. Niste li čitali ovih dana izjave pojedinih ljudi i čitavih gradova, upućene našem Kralju ili Predsedniku Vlade, izjave u kojima građani stavljaju na raspoloženje i svoje živote i svoja imanja za dobro i slavu Otadžbine? Ovi primeri tako su veliki, da će oni svojom veličinom biti u stanju da zasene sve one mnogobrojne mirnodopske primere sitne sebičnosti i tvrdičluka, protiv kojih sam se ja u ovome hramu koliko puta žalio vama, i, zajedno s vama, Bogu.

Ili zar mislite da se dadu nadmašiti ikad sadašnji primeri žrtvovanja svoga vremena i truda i ugodnosti i spokojstva? Nikad. Pođite po našim mnogim bolnicama samo ovde u prestonici, i videćete prizore, koji se nazivaju velikim u istoriji ljudskog života. Videćete pre svega bolnice, ustanovljene za ranjenike od privatnih lica. U bolnicama ćete se sresti sa članovima našeg kraljevskog doma, sa damama iz najuvaženijih i najbogatijih kuća kao i sa ženama prostim i siromašnim; srešćete se sa ministrima i savetnicima, i profesorima i sveštenicima, sa ljudima od nauke i literature, sa ljudima čuvenog imena i velikog dara. Sav taj svet, raznovrsan po zvanju i otmenosti, okupljen je na jednom i istom poslu, delimično veoma napornom, delimično veoma grubom. Taj posao je lečenje i negovanje ranjenika. Dame, naviknute uvek samo da budu služene, sad od jutra do mraka služe ranjene vojnike, bez tužbe, bez uzdaha. Gospođe, čije ruke nikad

nisu sustale od posla, sad neumorno šiju, kuvaju i čiste. Bivši ministri i savetnici i crkveni dostojanstvenici služe po bolnicama kao ekonomski i komesari. Otmeni svet beogradski, koji se često ljutio na to, što nema u tramvajima dve klase, jedna za svet prost, druga za svet otmen, da ne bi otmeni morali sedeti kraj znojavih i dronjavih i nenamiranih, - taj otmen beogradski svet bdi evo mesec dana i noći oko postelje mnogih i mnogih neotmenih čobana i nadničara i slugu.

Gle, samo mesec dana deli nas od onog vremena, koje je bilo ispunjeno opštom žalbom na naše pokoljenje, kao na jedno pokoljenje palo i propalo, bez heroizma, bez požrtvovanja, bez sposobnosti za velike osećaje i velika dela.

Gde su sada oni mnogobrojni kritičari naše nacije, zbog kojih je čoveku i Sunce postalo nemilo, a kamoli ime Srbin? Nema ih više: preobrazili su se u himnovece, da bi izbegli nazvanje klevetnika.

Gde su danas oni mnogobrojni pesimisti, pred čijim je pogledom i zdrava jabuka postajala trula, i bistra voda - bara? Tu su među nama, samo ne više kao pesimisti, no kao sujeverni ljudi, koji veruju u sva moguća čuda. Oni se okreću oko sebe, bez stare pesimističke ludosti, i pitaju se: šta je ovo?

Šta se ovo desi u ove dane? Ko to prekrsti preko trulih jabuka i učini ih zdravim i svežim, i preko bare i učini je pitkom vodom?

Ko probudi jedan narod iz njegovog bludnog i lenjivog spavanja i zapoji ga najvišim, nemislivim, nadidealnim heroizmom?

Je li moguće da su junaci sa Kumanova i Prilepa naši savremenici?

Je li moguće da je među nama živeo otac, koji na pogrebu svoga preminulog sina pohvaljuje junačku smrt ovoga?

Je li moguće, da se među srpskim kćerima našlo Amazonki, koje su pripasale sablju i borile se naporedo sa svojom braćom četnicima?

Je li moguće da su naši melanholični studenti i nežni doktori i magistri i svi oni bledunjavi gospodičići, koji su se zanosili dekadencijom zapada, vojevali po Kosovu i Karadagu i po poljima Makedonije kao neustrašivi četnici, noćujući na kamenu, marširajući po kiši i mećavi, hraneći se često suvim hlebom i još češće samo nadom na hleb?

Je li moguće da onaj jučerašnji sebični i špekulantski svet pokazuje danas toliko izdašnosti i podnosi danas takve neočekivane i netražene žrtve?

Je li moguće, najzad, da su srpski državnici koji su bacali u brigu i dražili sav inteligentni svet ove zemlje svojim neozbiljnim parlamentisanjem i partizanisanjem, mogli smestiti u

svojoj glavi takvu jednu veliku ideju, kao što je ideja o balkanskom savezu, koja sobom obuhvata sve nacionalne i humane ideale svih balkanskih naroda ukupno i napose?

Zaista, za pesimista sve je to bilo juče nemoguće, i sve je to i danas za nj nemoguće drukčije sem kao čudo. Za optimista pak, koji veruje u smisao i zakon istorije, ovo što se događa nije veće čudo od elektrike, koja se u oblacima zbira i deli, dok najzad ne eksplodira u vidu svetlosti i groma, niti je ovo veće čudo od jabuke koja opada pošto je dugo rasla i zrela i najzad otežala i oslabila, da bi se na grani mogla održati.

Šta je veliko, a šta malo čudo? Postoji ustvari samo jedno čudo, pred kojim sva ostala čuda blede. To je ovaj svet kao celina. Sva ostala velika i mala čuda su samo više ili manje poznati delovi ovoga velikoga i jedinstvenoga čuda. Čudo jedne stvari poklapa se s čudom sveta. Pokušajte da objasnite jednu stvar. Što više pažnje poklonite toj jednoj stvari, to veća ona raste, i uzraste najzad tolika, da se poklopi sa dimenzijama sveta u vremenu, i prostoru. Čudo jednog događaja u ljudskoj istoriji poklapa se s čudom opšte istorije.

Istoričari dele događaje u dve grupe, jedne smatraju za događaje užeg, lokalnog značaja, druge opet za događaje šireg opštečovečanskog značaja. No ko može postaviti granicu između ove dve vrste događaja? Da li se manji događaji ne slivaju u veće kao potoci u reke? Gle, jedan turski podanik ubio drugog turskog podanika. To je događaj, jelte, koji ne spada u opštu istoriju? No to ubistvo prouzrokuje svađu i mržnju između dva plemena. I to je događaj lokalnog značaja. No ta dva plemena počnu se oružjem razračunavati, te prouzrokuju svađu i mržnju između dva naroda u jednoj istoj carevini. I to je još događaj unutrašnji, lokalan. No ta dva zavađena i omrznuta naroda prenesu svoju zavadu i mržnju i na svoje sunarodnike iz drugih država. I sad se dolazi do konflikta između više država. I tek sad događaj ima širi ili opšti značaj, zbog čega se stavlja u drugu vrstu istorijskih događaja. No kad jedan događaj toliko poraste, da ga sav svet vidi i oseća, tad se istorici vraćaju na ceo onaj dotle neznatni i malo šumni preludium toga velikog događaja, i taj neznatni preludium unose u opštu istoriju kao i sam veliki događaj, koji mu je sledovao. Istoričari, koji ne idu do na one male, početne uzroke velikog događaja, no drže da su ovaj objasnili njegovom najbližom okolinom, liče na stare proste Egipćane, koji su verovali da reka Nil nema izvora, zato što niko od njih nije uspeo da dođe do izvora Nila. Čitajte koju hoćete pisanu opštu istoriju, i vi ćete se začuditi nepotpunosti i nedovoljnosti svake od njih. Ako ne budete neprestano dopunjavali svojom maštom ono što čitate, i ne budete raznim analogičnim pretpostavkama ispunjavali praznine, ili, drugim rečima, ne budete imali dovoljno snage da preskačete rovove, koji svaki čas iskrsavaju pred vas na putu, kojim vas vode istorici, vi nećete moći steći pojam o opštoj istoriji kao jednoj celini. Vi ćete zadržati u pameti samo jedan kaos od nevezanih slika i scena i predstava, kao kad pročitate jednu antologiju ili čujete jedan niz muzičkih popuri. Shvatiti istoriju pak kao antologiju ili kao popuri znači ne shvatiti je kao jednu smišljenu celinu sa početkom i sa krajem, no kao jedan nevezan niz iznenađenja i fantazmi.

Za koga su naše pobjede iznenađenja? Za onoga samo ko nije poznat sa prošlošću i dušom naroda srpskog i sa velikim proročanstvom, koje je nekoliko stoleća, čas tinjalo, čas buktalo, u toj duši.

Kakvo proročanstvo? Proročanstvo o krajnjem trijumfu narodne pravde, proročanstvo o vaskrsu, i slobodi, i veličini. Kosovo je dalo začetak tome proročanstvu, začetak i opravdanje. Onaj ko bude pisao istoriju sadašnjih velikih pobjeda naših neće ništa razumljivo ni razumno napisati, ako se ne obazre na Kosovo i ne udubi u proročanstvo narodno kome je Kosovo dalo začetak.

Kosovski poraz je značio za narod srpski svršetak jednog burnog dana i početak jedne mračne i žalosne noći. No narod ne bi mogao preživeti tako dugotrajnu noć, da nije imao ma i jedan zrak svetlosti. Jedan zrak svetlosti on je imao, to je bila vera u Boga i sebe i nada u budućnost, to je bilo proročanstvo o danu usred tamne noći.

- Svanuće jedan dan, veliki kao Vidovdan, no svetliji od Vidovdana.

To je bio zrak u mraku, to je bilo proročanstvo o danu usred noći. Ko je najpre iskazao to proročanstvo? Uzalud ćete ispremetati svu istoriju, nećete saznati. To i nije proročanstvo jednoga čoveka, no celog naroda. Negde u dubini vasiona neko nepoznati pritisnuo je dugme, nekakvo električno dugme, i ceo jedan porobljen narod osetio je jednu laku struju u sebi koja ga je pridržavala da sasvim ne klone i ne padne. Odnekuda iza ovog sveta, iz sredine njegove, iz duše njegove, došao je kao povetarac šapat duši narodnoj: "Istraj, nećeš propasti".

Ko je dao narodu porobljenom ovo proročanstvo u noći? Onaj isti ko je dao i petlu sposobnost da svake noći u određeno vreme navesti dan; Onaj isti, ko je mladoj lasti dao sposobnost da nenaučena sprema gnezdo za još neizležene tiće.

Ko je dao narodu porobljenom jedno proročanstvo, koje je pet stoleća bilo udaljeno od ostvarenja? Tvorac i davaoc svih proročanstava, koja su se ikad na zemlji čula ili osetila. Ko je dao robovima proročanstvo, kojim su robovi živeli? Onaj, ko život daje.

Na Kosovu je vojska srpska bila slomljena. Car posečen, vojvode izginule. Nekoliko slugu vratilo se s praznim konjima svojih gospodara. Te sluge su šapatom raznosili priču o dvema stvarima, koje su videli, o pogibiji i o nečuvenom junaštvu srpskom. Zemlja se zavila crninom, zemlja se srpska zalila suzama.

- Zašto plačeš majko? - pitao je sin.

- Plači i ti, sine, odgovarala je majka sinu ljubeći ga, plači i raduj se: otac ti je poginuo, no poginuo je kao junak.

Poginuo je kao junak, - u tim rečima ležalo je jedno proročanstvo. Nijedan narod ne završuje svoju istoriju junacima. I najsnažniji narod može padati i gubiti, kao ustajati i dobijati. Padanje i ustajanje, gubljenje i dobijanje - to je istorija jednoga naroda na ovom

zemaljskom igralištu. No snažan narod pokazuje se junak pri padanju kao i pri ustajanju. Snažan narod može da pokaže veće junaštvo pri svome padu, no slab narod pri svome ustajanju; snažan pada sam i ustaje sam, slab pada naslanjajući se na drugog i ustaje naslanjajući se na drugog.

Narod koji pri svome padu pokaže Obiliće i Jugoviće, upisuje se u žive iako izgleda mrtav. Pad toga naroda ne znači smrt. Suvo drvo se lomi, sirovo se samo savija.

Smrt Lazareva i Miloševa izazivala je ne samo sažaljenje no i zavist. Junacima se uvek zavidi: i na životu i na smrti. Zavist junaštvu rađa samopouzdanje, samopouzdanje je život.

No kosovsko junaštvo je još uokvireno u nimbus nebesne pravde. Car Lazar je pao s konja, i u velikom okršaju glava mu je otsečena. Noću, kad je tišina zavladała ispod pogleda zvezda, careva glava je zasvetlila i obasjala celo polje i svojim sjajem vezala fatalno polje s Božijim prestolom na nebu. To je svetlila Lazareva pravda.

- Zašto je poginuo car, majko? - pitao je sin.

- Ne pitaj mnogo, sine. Zato što se privoleo carstvu nebesnome, carstvu istinske pravde. Zato je poginuo pravedni car.

Privoleo se carstvu nebesnome, - u tome je ležalo drugo proročanstvo. Ko god je se ikad privoleo carstvu nebesnom, taj je i u propasti svojoj nosio pobjedu. Ko god je umirao za nebesnu pravdu, pravda je njegova živela i njega vaskrsavala. Jače je nebo od zemlje. Zemaljska pravda odnosi kratke i brze pobjede; dugotrajna i krajnja pobjeda pripada pravdi nebesnoj. Pravda je nebesna spora, ali dostižna. Pravda nebesna zahtevala je najveću žrtvu od cara Lazara i njegovog naroda, i ta žrtva je prineta. Za tu žrtvu pravda nebesna je predviđala u dalekoj budućnosti nagradu namučenom narodu.

Mi smo, braćo, svedoci te nagrade Lazarevoj pravdi, nagrade, koja je tek sad došla. Došao je, gle, dan veliki kao Vidovdan, no svetliji od Vidovdana. Dugo i uporno je prorican ovaj dan. Sve je se bilo izgubilo, izuzev vere u ovo proročanstvo. Sva blaga narodna bila su prešla u ruke osvajača, narodu je ostalo samo jedno blago, kojim je živeli, i to jedno blago nije bilo ni srebro ni zlato, ni nadžaci ni buzdovani, no proročanstvo o jednom velikom danu, velikom kao Vidovdan, no svetlijem od ovoga; danu, na kome će se dati poslednja nagrada Lazarevoj pravdi i Miloševom junaštvu.

Ništa osim toga proročanstva i službe tiranima nije imao otac da ostavi sinu, niti pokolenje pokolenju, niti stoleće stoleću. Uvek jedno isto: jedna tamna noć sa jednim zrakom svetlosti, koji je na jednoj strani osvetljavao Lazara i Miloša, a koji je na drugoj strani išao u nedogled.

U tamnoj noći sin je pitao oca:

- Zašto robujemo tako dugo, oče?

- Zbog greha, sine - šaptao je otac.

- Oće li naše ropstvo biti večito, oče?

- Neće, sine.

- Šta ti je dokaz zato, oče?

- Lazareva pravda, sine, i Miloševo junaštvo. I sin je bivao ohrabren i osnažen tim rečima, i s više sjaja u očima podvijao je leđa pod teret ropstva.

Roblje, prezreno i proganjano, skupljalo se noću po svima zadužbinama Nemanjića, i utučeno pitalo je svoga pastira:

- Kaži nam, oče, oće li svanuti skoro i nama dan?

- Svanuće, deco, jedan dan veliki kao Vidovdan, no svetliji od Vidovdana.

- Gde to piše, oče?

- Na Kosovom polju su napisali to svojom krvlju Lazar i Miloš. Lazar se privoleo nebeskoj pravdi, koja uvek pobeđuje pravdu zemaljsku. Miloš je pokazao junaštvo, koje je uvek jače od tiranije. Naši gospodari gospodare nad nama zemaljskom pravdom i tiranijom. Zato njihovo gospodarstvo ne može biti dugovečno.

I roblje je odlazilo na službu i patnju, ohrabreno i osnaženo pastirskim rečima.

Stoleće, koje je dolazilo, pitalo je stoleće, koje je odlazilo:

- Šta mi ostavljaš u nasleđe?

- Ropstvo i nadu, bio je odgovor.

- Kakvo ropstvo? - pitalo je novo stoleće.

- Ropstvo teže od pakla, bio je odgovor.

- Kakvu nadu? - pitalo je novo stoleće.

- Nadu u ostvarenje proročanstva narodnog o jednome danu velikom kao Vidovdan, no svetlijem od Vidovdana.

Majka je uspavljivala sina u kolevci pesmom o proročanstvu, kome su dokaz Miloš i Lazar.

Sveštenik je tešio narod pri pričešću osvežavanjem poznatog proročanstva.

Narodni pevač je naprezao svu svoju liričnu dušu da potvrdi staro proročanstvo iz knjiga starostavnih, od kojih knjiga je jedna bila Kosovo polje, ispisana junačkom krvlju, a punktirana glavama vojvodskim.

Mnogobrojni manastiri Nemanjića, zidani po najnepristupnijim mestima, služili su ne samo kao zbegovi, no kao proročanstvo budućnosti.

Narodna poezija iz doba ropstva ništa drugo nije do opevano narodno proročanstvo. Koji je narod do sad pevao, kad je u ropskom jarmu gledao kraj svoje istorije? Nikoji. Pesma je dokaz nade i vere; pesma u zlu jeste proročanstvo. Turci - gospodari - nisu pevali ni iz daleka toliko koliko Srbi - njihovi robovi. Naš narod je pevao u najtežem ropstvu, zato što je bio daleko od pomisli, da je to ropstvo kraj njegove istorije, i što je živeo verom, da je njegovo ropstvo samo jedan most između dva velika dana. Jedan je dan bio Vidovdan. Na drugi se moralo s nadom čekati. Cela je naša poezija narodna proročanska, ne: ona je sva - proročanstvo.

Svi naši bolji pesnici pronicali su svojim genijem u ovo narodno proročanstvo i zapajali su se i sami njime. Svi naši rđavi pesnici tuđili su se Kosova, plašili su se gigantskih tvorevina narodnog duha, zatvarali su svoju dušu pred narodnim proročanstvom i zavlačili se sa svojim pegazom pod trulo i žuto jesenje lišće.

Mora zadiviti čoveka, kako je kosovsko proročanstvo baš u naše vreme dobilo svoje izrazite proroke. Na prošlogodišnjoj međunarodnoj izložbi u Rimu ocenjeni su kosovski spomenici iz srpskog paviljona kao najbolja dela od izložene umetnosti. I svet je sav saznao tada, jedanput više, za Kosovo i za veliko proročanstvo srpskog naroda, koje od pre sto godina stoji na početku svoga ostvarenja. Danas je to proročanstvo većim delom svojim ostvareno. Skeptici tek sad počinju verovati u to proročanstvo. Oni koji se bave ispitivanjem srpske narodne poezije, moraće od sad ocenjivati ne samo njenu umetničku lepotu, no i njen proročki značaj.

Jesu li, dakle, naše sadašnje pobeđe čudo? Ne, one su samo ispunjenje jednog davnašnjeg proročanstva, s kojim su sva srpska pokolenja od Kosova do danas živela i umirala. Zapojena tim proročanstvom naša je vojska išla kao vihor od pobeđe k pobeđi. Nikad nijedna vojska nije radosnije išla u rat, niti je ikad ijedna vojska bila uverenija u pobeđu! Govori se mnogo o fanatizmu turskog vojnika. Ako fanatizam znači veru jednoga vojnika, da je Bog s njim, onda je u ovome ratu naš vojnik bio veći fanatik od turskog. Jeste li razgovarali s ranjenicima u bolnici? Jesu li i vas oni uveravali, kao i mene, da je sam Bog bio s njima u ratu i da ih je sam Bog vodio pobeđi? Reći ćete: i Turci su se molili Bogu kao i mi, kako njima Bog da ne pomogne? Mi se molimo Bogu za ovu pobeđu nekoliko stoleća, Turci su se počeli moliti 17-og septembra ov. god. No nije nama Bog dodelio pobeđu samo stoga što je naša molitva starija, nego što je i naša stvar pravednija.

Naša pobjeda osnovana je na pravdi i junaštvu. Ono, što je bilo san čitavih pet stotina godina, mi danas gledamo kao javu. Jedna od najvećih nemogućnosti iz spiska naših nacionalnih pesimista postala je opipljiva realnost. I sve ostale nemogućnosti iz našeg nacionalnog programa, koji je obuhvaćen drevnim narodnim proročanstvom, nesumnjivo će uskoro postati opipljiva realnost. Još jedan cilj mora se osuti, kao što je se jedan već osuo, da bi Srbi mogli svoje nacionalno tkivo izatkati. Jedna je carevina srušena, još jedna će se morati srušiti, da bi se proročanstvo kosovsko potpuno ostvarilo.

Neće se srušiti nijedna od onih carevina, u kojima se vlada na principima slobode i pravde, ja vas uveravam.

Samo se stara i trula tkanja osipaju.

Tiranija sama sebi mora na kraju preseći krvne arterije, pošto je se dugo hranila tuđom krvlju.

Sebičnost mora sama sebe pojesti, pošto pojede sve oko sebe.

Nepravda sama sebi mora iskopati najdublji grob, pošto stvori oko sebe groblje.

Kepeci, koji se igraju diktature nad većim i boljim od sebe moraju na kraju krajeva skupo platiti svoju glupu šalu.

Političari, koji vode politiku na načelu "podeli pa vladaj" neće se poslednji smežati.

Monarsi, koji u svojoj nadutoj gordosti više poštuju prašljive firme i izveštale grbove svoje dinastije, no pravo svoga naroda, mogu lako postati predmet sažaljenja svojih slugu.

Sistem terora i špijunaže to je jedno čudovište, koje nikad nije imalo duži vek od veka jednog čoveka. Umire jedan čovek, a narod živi.

Vlada zastrašivanjem je očajno i poslednje sredstvo u rukama nemoćnih upravitelja jedne zemlje. Jeste li gledali kako i uplašena ovca počinje da se kostreši i energično taba nogama pred opasnošću, koja joj pretila? Ne čini to ovca iz hrabrosti, no iz očajnog straha. Od njenog energičnog tabanja i kostrešenja do njenog okretanja na levokrug i divljeg beganja ne protekne često ni jedan tren oka. Zastrašivanjem vladaju oni, koji su sami zastrašeni, kao plašljive i nerazumne ovce. Bilo je i u našoj srpskoj istoriji vremena, - mnogi od nas to i pamte - kad su ljudi, nerazumni i plašljivi kao ovce, pokušavali da vladaju ovim narodom zastrašivanjem. Završetak tih zastrašivača, kao što znate, bio je onako isto strašan, kao što je njihov život bio smešan. Nas donekle može izviniti mladost i neopitnost, no šta bi moglo izviniti jednu staru monarhiju, u kojoj je zastrašivanje postalo ustav, iz koga se svi zakoni izvode? Monarhija, koja je trulila na našem jugu, požela je već plodove svoje dugovremene politike zastrašivanja. Monarhija, koja je do juče bila na našem jugu i koje više nema, predskazala je svojom

sudbom sudbu i svake one monarhije, u kojoj se vlada sličnim režimom, režimom straha i laži. Pametan, ma i nevaljao, imao bi se čemu poučiti od sudbe turske monarhije. Nevaljalstvo se može, istina, donekle držati pameću, no kad Bog hoće da kazni nevaljalca, on mu oduzme pamet. I tad nevaljalstvo, bez pameti, brzo tone kao olovo na tankom ledu.

Neka svak izvlači kakvu zna pouku iz sadašnjih balkanskih događaja, što se nas tiče mi smo kroz njih uvedeni pompezno u opštu istoriju čovečanstva. Svi događaji iz naše prošlosti dobijaju sad sasvim druge razmere, no što su ih juče imali. Pre sto osam godina zapaljen je od strane srpske jedan turski han u selu Žabarima i nabijeno je na kolac od strane turske nekoliko Srba - revolucionara. To su bili događaji sami po sebi lokalnog značaja. Danas su to događaji svetskog značaja onako isto, kao i Garibaldijevo gerilsko ratovanje protiv Austrije u Lombardiji i kao avanture iz Napoleonova života, koje su formirale jedan karakter, tako uticajan na tok svetske istorije. Svi veliki istorijski događaji imaju jednu klicu malenu kao gorušično zrno. I kao što gorušično zrno postepeno uzraste i razvije se u jedno drvo, tako i događaji po izgledu lokalni i neznatni, postepeno dovedu do velikih svetskih događaja. Paljenje hana u selu Žabarima i nabijanje na kolac nekoliko revolucionara samo su varnice onoga plamena, koji je u ove dane obuzeo sav Balkan, plamena, koji je zagrejao mnoge duše, no i spalio mnoge nečiste savesti u ovome svetu. Tako se postepeno ostvarivalo veliko narodno proročanstvo. Kao što se to proročanstvo postepeno korenilo u duši narodnoj, tako se ono postepeno i ostvarivalo. I kao što je proročanstvo o Mesiji stolicima držalo jevrejski narod da ne podlegne strahovitim udarima sudbe, tako je isto i srpski narod stolicima držao proročanstvo o ponovnom nacionalnom vaskrsu. To proročanstvo, s kojim smo se svi mi takoreći rađali; koje smo nasleđivali od svojih roditelja; proročanstvo, koje nam je inspirisano i u nama negovano i kućom i školom i vojskom i crkvom od detinjstva do danas, - to proročanstvo i diglo je ceo naš narod kao jednog čoveka, - to proročanstvo i goni nas danas na sva ona požrtvovanja, kojima se strani svet divi, ne poznavajući vas.

Strani svet nikada nas nije dovoljno poznao i dugo nas još neće poznati. No važnije je od toga da mi sami sebe istinski poznamo.

Poznajmo dakle, danas svoju fizičku i moralnu moć bolje nego što smo je juče poznavali. Mi smo sami sebe juče potcenjivali. Danas to ne moramo činiti; danas možemo bez precenjivanja sebe doviknuti svima tiranima našega plemena, koji kao zastrašene ovce kostreše se i tabaju nogama na našem pragu:

- Tirani, mi smo maleni prema vama u mučenju i ponižavanju ljudi; u tome ste vi velika sila.

- Mi smo maleni prema vama u lukavstvu i perfidnosti i farisejstvu; u tome ste vi velika sila.

- Mi smo maleni prema vama u sebičnosti i pohlepnosti na tuđu imovinu; u tome ste vi velika sila.

- Mi smo maleni prema vama u nepoštovanju tuđih prava i nepriznavanju tuđih potreba; u tome ste vi velika sila.

- Mi smo maleni prema vama u sejanju nesloge i mržnje među ljudima; u tome ste vi velika sila.

- No ima jedna oblast, u kojoj ste vi manja sila od nas: to je oblast herojstva:

Herojstva u borbi za slobodu.

Herojstva u samopožrtvovanju.

Herojstva u priznanju i poštovanju čovečanskih prava svakoga čoveka.

Što god se usudite vi, tirani, učiniti u toj oblasti, samo mišlju i rečju, mi ćemo vas delom nadmašiti. Kosovsko proročanstvo, koje nam je Bog dao i koje Bog kroz nas ispunjava, daje nam onu snagu, koju vi nemate odakle crpsti. Naša borba nosi religiozni karakter od početka, vaša - špekulantski. S nama je Bog, s vama je strah, Bog nam pomaže, da tvorimo dela koja nadmašuju naš broj i našu moć i koja dovode vas do divljenja i do straha. Vi mislite nas je manje; varate se: s nama su i svi herojski duhovi naših predaka od Kosova do Kumanova, koji su mnogobrojniji od vaše vojske. I još jednom: s nama je Bog, s vama je strah. Amin.

BESEDA O SLOBODI

[Sadržaj](#)

Govorena u oslobođenom Skoplju.

*Stojte u slobodi, kojom nas Hristos oslobodi,
i ne dajte se opet u jaram ropstva uhvatiti.
Galat. 5, 1.*

*Niko nije slobodan do onoga, ko sobom vlada.
Epiktet*

Kome od vas da uputim danas svoju reč, - vama, oslobodioci, ili vama oslobođeni? Vama koji ste doneli slobodu ovoj zemlji, ili vama koji ste čekajući tu slobodu sačuvali kroz vekove svoje hrišćansko ime? Vama koji ste jednim udarom na Kumanovu slomili groznu moć muslimana, ili vama koji ste, zajedno sa svojim precima, davali otvor toj neprijateljskoj moći pet stotina godina? Vama koji ste celog svog veka, lomeći se po burnom muslimanskom moru vodili očajnu borbu da u ovo ne potonete, ili vama koji ste svojim muškim grudima gurnuli to more i vratili ga u njegovo staro azijsko korito? Kome od vas da uputim današnju svoju reč?

Upućujem je i jednim i drugim kao pobediocima. Jer gle, vi ste pobedioci i jedni i drugi. Pobedioci ste i vi, koji ste 13-og oktobra 1912. g. stanovali u ovoj zemlji, morajući osvajati od svojih gospodara patnjom i suzama svaki dan i svaki čas života svoga, a pobedioci ste i vi, koji ste sa slobodom došli u ovaj grad Velikog Cara trnovitim i mučnim putevima, preko kosovskog i kumanovskog polja.

Hoću da govorim i jednim i drugim kao braći po krvi i veri. Krv nije voda, vera nije bajka. Jedna ista krv gonila vas je, da se pri susretu zaplačete, jedna i ista vera gonila vas je, da se sa suzama zagrlite. Jer krv, koja teče u žilama sviju vas, nije kakva sumnjiva tečnost, no to je krv moćne i sveže slovenske rase, krv mladićka i krv plemenita. Krv vaša nije ma kakvog sumnjivog i niskog porekla, - vi ste je nasledili od Svetog Cara, koji je na Kosovu pao kao poslednji branilac slobode srpske i balkanske, i od Velikog Cara, po čijim stopama hodimo mi kad hodimo po ovome gradu, iz koga je on vladao celim hrišćanskim Balkanom, s pravdom i slobodom.

Vera vaša nije vera u kamene i drvene idole, no u živog i velikog i dobrog Boga, i u živog i velikog sina Božijeg, Hrista.

Vera vaša nije uveo bosiljak, koji se slučajno čuva još u nekom kutu sobe, no vera vaša je jedan večito sveži cvet, koji svojim mirisom opija.

Vera vaša nije vera najgorih, no najboljih u svetu.

Vera vaša ne pokreće samo brda, no i zvezde, i ne vaskrsava samo ljude iz mrtvih no i narode.

Vera vaša, oslobođeni, svetlila vam je kroz pet stoleća u tami ove zemlje; vera vaša oslobodioci, prevela vas je kao ognjeni heruvim preko opasnih polja: Kosova i Kumanova.

Vera vaša, braćo, učinila vas je, i jedne i druge, pobediocima.

Vera vaša, draga braćo, to je druga krv vaša.

Vama svima hoću da govorim još i kao braći po gladi i žeđi. Hoću da vam govorim o onome, za čim je duša vaša najduže i najstrašnije osećala glad i žeđ. O slobodi!

Sloboda je najradosnija no i najgroznija reč, koja se ikada na zemlji čula, - najradosnija za ugnjetene, najgroznija za ugnjetače. Ta reč je palila čovečanstvo kao oganj i vitlala ga kao oluja trsku kroz celu istoriju njegovu. Ta reč je kravila srca robovima i zaleđivala dušu tiranima. Ta reč je vazda bila melem za ranjenu pravdu i otrov za osionu nepravdu.

Borba za slobodu ispunjava celu ljudsku istoriju.

Prvo je čovek vodio borbu s prirodom oko sebe, jer prvo njegovo ropstvo bilo je ropstvo prirodi.

Druga borba bila je borba čoveka s drugim ljudima, sebi ravnima, koji su ga pritislili svojom vlašću i silom, kao gospodari i tirani.

Treća borba to je večita borba čoveka sa samim sobom, sa gorim samim sobom, za jednog boljeg samog sebe; sa ropskim bićem u sebi, za jedno slobodno biće u sebi.

Kakvi su metodi i rezultati mnogostoletne čovekove borbe s prirodom - o tome nas uče prirodne nauke.

Kakvi su metodi i rezultati dugovremene borbe čoveka s čovekom - o tome nas uči politička i ratna istorija.

A kakvi su metodi i rezultati borbe čoveka sa samim sobom, - o tome nas uči religija.

Iz borbe s prirodom čovek je izišao pametniji. Iz borbe s ljudima čovek je izišao humaniji. Iz borbe sa samim sobom čovek je izišao uzvišeniji i blagorodniji.

Pa ipak - ni iz jedne borbe čovek još nije potpuno izišao.

Još čovek vodi borbu s prirodom, i sa svojim bližnjim, i sa samim sobom. Još se prirodne nauke usavršavaju; još se istorija stvara, i još religija uzvišava ljudski rod. Mi se još nalazimo usred toga opštečovečanskog i opšte-istorijskog procesa oslobođenja.

Sloboda je najsimpatičnija stvar na svetu. I kad je mrze, ljudi joj se dive. Prema svakom aktu oslobođenja svet se odnosi s poštovanjem. Svet se ushićava jednim naučnikom, koji objavi kakav nov uspeh u nauci, koji označava novu pobedu čoveka nad prirodom. Svet se divi jednom potištenom narodu, koji ustane protiv svojih tirana i izvojuje slobodu. Svetu imponuje jedan čovek, koji savlađuje slabosti svoje i hodi kao slobodan čovek u odnosu prema višoj prirodi svojoj.

I srpska vojska izaziva u ovo vreme divljenje i poštovanje celoga sveta. Srpska vojska izvojevala je slobodu ovoj zemlji. Možda to celom svetu nije milo, no ceo svet to ceni i respektuje. Srpska vojska donela je slobodu ovome neslobodnome - svakako najneslobodnijem - kutu naše planete.

Srpska je vojska skupo i preskupo platila slobodu ove zemlje. Ne srebrom i zlatom, no krvlju, mnogom i skupocenom krvlju svojom.

Da ne govorim o mnogobrojnim žrtvama, palim na Kumanovu, na Prilepu, i Bitolju, - o tome se dovoljno zna, no teško da će se naći i jedna varoš i jedno selo u celoj oslobođenoj Maćedoniji, u kome ne bi bilo groblja srpskih vojnika - osloboditelja. Srpska vojska bila je poslednja, koja se pre 500 godina u odbrani Maćedonije srušila pred turskom silom. Srpska vojska bila je prva, koja je prošle 1912. godine ušla u Maćedoniju, da se bori za slobodu ugnjetenih Hrišćana. Skupo je stala Srbiju sloboda ove zemlje! Hiljade majki u Srbiji, koje su prošle jeseni ispratile svoje sinove u ovu zemlju, uzalud čekaju njihov povratak. Hiljade sestara zavile su se u crninu za braćom, koja su zaklana na žrtveniku slobode ove zemlje. Prijatelji tuguju za prijateljima svojim, udovice plaču za muževima svojim, siročad pište za ocem svojim. Nema kuće u Srbiji, koja nije dala zlata, i suza, i krvi za otkup slobode ove zemlje. Nema čoveka u Srbiji, kome bar jedan grob u Maćedoniji nije toliko drag, koliko i njegov sopstveni život.

O kako je skupa svaka sloboda! A naročito kako je skupa sloboda ove zemlje! Ona je skuplja od zlata, i suza, i života ljudskog.

No iako je Srbija tako skupo platila vašu slobodu, oslobođena braćo naša, ona ipak ne traži ništa više od vas, no od ostalih svojih sinova. Ona ne traži od vas ni veću službu, ne veći porez, ni veću blagodarnost, no što joj daju ostali sinovi njeni. Šta više, Srbija oseća prema vama više ljubavi i više nežnosti nego prema nama ostalima, koji smo u njenom slobodnom krilu rođeni i odrasli. Jer vi ste njeni sinovi, koji ste bili izgubljeni, pa ste nađeni; koji ste bili mrtvi, pa ste oživelili; koji ste bili daleko od nje, pa ste joj se vratili u zagrljaj!

Kroz suze za mnogobrojnomo decom svojom Srbija se raduje zbog vas, nađenih i vaskrslih. I mi svi, koji dolazimo ovamo da posetimo grobove svoje izginule braće,

nalazimo jedinu utehu u tome što vidimo vašu slobodu, izniklu iz milih nam grobova. "Nisu uzalud poginuli!" - govorimo mi na još svežim grobovima i utiremo suze s očiju.

Raduje se i crkva Hristova što vas vidi tako okupljene u slobodi, da bez straha i stida slavite velikog Tvorca sveta, koji je učinio kraj vašim iskušenjima i poniženjima.

Raduje se Hristova pravda, koja je ponovo zasjala posle dugog mraka i prezrenja.

Raduje se i srpska narodna pravda, koja je posle dugog narodnog iskupljenja i očišćenja popela se trijumfalno na presto svoj.

Radujete se i vi svi, oslobođena braćo, što je Bog udostojio vas između tolikih pokoljenja, koja su od Kosova do danas pištala u ropstvu, da okusite slobodu i vidite ostvaren amanet Kosovski.

I sen Velikog Cara raduje se što vidi ovaj svoj grad slobodan. A s carem Dušanom raduju se i svi poginuli i umrli borci za slobodu ove carske prestonice i ove carske zemlje. Radujte se i vi živi, kad i mrtvi danas imaju razloga da se raduju!

Oslobodilačka i oslobođena braćo! Vi svi već imate slobodu za kojom ste žudeli i za koju ste se borili. Vi ste slobodni od tiranstva ljudi. No ja rekoh da je ceo život ispunjen borbom za slobodu. Vama sada predstoji nova borba za slobodu, na koju vas crkva Hristova poziva. To je sloboda religijska, sloboda unutrašnja, kojoj je Hristos prizvao svet. Crkva Hristova poziva vas u borbu protiv tiranije nižeg čoveka u vama nad višim (do juče ste bili zauzeti drugom borbom, danas je ova na dnevnom redu). Crkva Hristova poziva vas na borbu protiv greha, za slobodu vrline, i na borbu protiv sebičnosti, a za slobodu milosrđa, i na borbu protiv mržnje, a za slobodu čovekoljublja, i na borbu protiv bezbožnih misli i nepravednih želja u sebi, a za slobodu misli uzvišenih i želja pravednih; jednom rečju: crkva Hristova poziva vas na borbu protiv roba u vama, a za čoveka slobodna. Niko nije slobodan braćo, osim onoga, ko dođe do saznanja svoje zavisnosti od Boga. Jer ko se oseća zavisan od Boga, taj se oseća nezavisan od svega ostaloga; ko se pak oseća nezavisan od Boga, taj se mora osećati zavisan od svega ostaloga. A ko sme poricati, da je bolje biti zavistan od Boga, koji je sam razum i sama pravda, nego li biti zavisan od surovosti prirodne, od nerazumnosti ljudske, i od svoga greha? Sloboda u najboljem i najvišem njenom smislu znači zavisnost od Boga. Ta zavisnost nije robovska, no zavisnost sinovska.

Prvo je čovek bio zavisan od prirode, pa od čoveka, pa od svoga greha. Prva borba jeste borba s prirodom, druga s čovekom, poslednja s grehom. Mi možemo poći i obratnim putem. Oslobodimo sebe od greha i slabosti i lako će nam biti tada osloboditi se i tiranije ljudi i tiranije prirode. Jer je tiranija greha najgora tiranija u svetu.

Oslobođena braćo, Srbija - osloboditeljka vaša poziva vas na slobodan politički život, a crkva Hristova poziva vas na slobodan duševni život. Slobodu političku Srbija vam je izvojevala, no slobodu Hristovu svak od vas sam mora izvojevati. Mi smo pozvani da od sad svi zajedno na dobijenoj slobodi političkoj zidamo slobodu Hristovu, a na slobodi

Hristovoj karakter i kulturu ove zemlje. Karakter i kultura ove zemlje biće demokratska i hrišćanska. Demokratija i hrišćanstvo pak trebaju slobodne ljude, unutrašnje slobodne ljude.

Zato, neka bi vas Hristos zapojio svojim duhom, koji bi sagoreo u duši vašoj sve što je ropsko, sve što je nečisto i grešno. Neka bi svi vi postali slobodni ljudi od zla u sebi, i slobodni radnici na dobru ove lepe i mnogostradalne zemlje, da bi postavši slobodni spolja bili slobodni i iznutra, jer Srbija neće robove no slobodne ljude, i crkva Hristova neće robove no slobodne ljude.

Poštujte, braćo, slobodu, koju vam je Srbija donela. No sećajte se slobode, koju je Hristos doneo svetu. Stojte i u jednoj i u drugoj slobodi i slavite Boga, koji je do sad čuvao ovu zemlju i koji će je i od sad čuvati, vodeći je miru, i kulturi i sreći. Amin.

ORGIJA NA GROBLJU

[Sadržaj](#)

Govoreno u miru, godinu dana posle rata, u korist invalidske siročadi.

*Podnio si mnogo, i trpljenje imaš,
i za ime moje trudio si se, i nijesi sustao.
No imam na tebe, što si ljubav svoju prvu ostavio.
Opomeni se dakle, odkuda si spao, i pokaj se, i prva djela čini;
ako li ne, doći ću ti uskoro,
i, dignuću svijetnjak tvoj s mjesta njegova, ako se ne pokaješ.
Apokalipsis, 2, 3 - 5.*

*Kajite se, dok imade dana;
Dok je doba, djeco, kajite se;
Kajite se, dok nije pozvana Duša k Onom, koji nebom trese;
Kajite se, jer zemaljskog stana T'jek izmiče b'jeguć, kajite se;
Kajite se, jerbo zora rana nać' će mnogog, kud za vazda gre se.
Kajite se.
Smrt Smail-age Čengića*

Posle reči uvaženog g. Vajlsa, reči skroz biblijske i duboko religiozne, koja jasno svedoči, da duševna kultura govornika ima bazis i nadahnuće u Bibliji kao i duševna kultura velike engleske nacije, kojoj on pripada, izgledaće vam čudno, poštovana braćo i sestre, da ja - iako ne svetovnjak kao g. Vajls - govorim na temu više svetovnu. U samoj stvari predmet moga govora biće isto tako biblijski kao i predmet moga predgovornika. Ja hoću da vam govorim o prošloj godini, koja među listovima naše istorije prestavlja jedan u istini biblijski list. Hoću da vam govorim o događaju, koji je potvrdio jedanput više mnogobrojne istine biblijske, kao:

- da pravda najzad pobeđuje,
- da i najcrnjem ropstvu zasija jednoga dana svetlost slobode,
- da je svakom tiranstvu krajnja plata poniženje i sram.

U ovo vreme, pre trista šeset i pet dana, naši vojnici su se mrzli u rovovima pod Jedrenom i Skadrom. A sad je sve mirno, kao posle bure. Jedna barica, kojoj niko nije mogao izmeriti dno, jer joj je dno izgledalo ravno s površinom, zatalasala se silno, i kad su se talasi na njoj stišali, svet je ponovo pogledao u tu baricu i začudio se, kako ranije niko nije imao oči da vidi, da to i nije barica no duboko jezero. Jedna nacija, koja je kao vavilonska grešnica posuta pepelom čupala sebi kose i jadikovala nad svojom mizernom sudbom, i u akordu sa svima susedima i mimoprolaznicima izlivala kletve i grdnje na sebe, zasvetlila je ove godine biblijskom, starozavetnom vrlinom tako silno, da

je zbunila sve tužioce i klevetnike svoje, i - sama se našla zbunjena i zastiđena kao mladost kad joj se prvi put kaže da je lepa.

Danas, posle trista šeset i pet dana, kada smo svi došli k sebi, kada smo zavukli ruke u rebra vaskrslog srpskog naroda i na način nevernog Tome uverili se, da ono što doživismo u skoro minulim danima nije san nego java, nije uobraženje nego stvarnost, i to najveća stvarnost, kakvu je doživela naša generacija, ja hoću da vam govorim o toj stvarnosti.

Hoću da govorim o ratu i miru, o Juče i Danas, o onome što se zbi pre trista šeset i pet dana i o onome što se zbiva sada, posle trista šeset i pet dana. Hoću da govorim o našoj pobedi i o onome, što je došlo posle pobeđe.

- Pobodismo, jel te?

- Kako pobodismo? - pitamo mi jedan drugog i sebe kao budeći se iza sna. Kako?

Prvi odgovor: - Jer smo imali dobre topove.

Zaista naši su topovi bili izvrsni. Ko je samo video te sjajne, masivne mašine, morao je osetiti strahopoštovanje i jezu. Ne zna se šta je bilo impozantnije, da li sama mašina, ili ogromna oprema iste: kare, kola, municija, gvoždarija i drvenarija, i konjski pribori. Sve je bilo jedro i zdravo, dobro utegnuto, čvrsto vezano, očišćeno i uglučano. Sve se kretalo sa svečanošću jedne procesije, sa tačnošću jednog mehanizma, i sa tutnjem planinskih teških oblaka. Pa još ko je slušao i gledao te strašne mašine u dejstvu!

Naši brdski topčiči ispunili su bili sve dubodoline albanske i ućutkali ili pretvorili u šapat svojim zapovedničkim tonom sve ostale glasove ljudske i životinjske, od Šar-planine do Jadranskog mora, za nekoliko meseci, da, za čitavih nekoliko meseci. Naša poljska artiljerija na Kumanovu kosila je neprijatelja kao sudba što kosi u vremenima njene bogate žetve. Naše haubice od Kočana pogađale su tačno neprijateljsku artiljeriju i pešadiju na Kalemanskom polju. Svaki metak izrivao je čitave bunare. Tako mnogo ima tih bunara, da celo Kalemansko polje izgleda kao boginjavo lice. Gradski topovi pred Bitoljem i Rajčanskim Ridom plamteli su sa vulkanskim užasom i razoravali i mesili sa zemljom sve što se nahodilo na mestu, kuda su oni bili upravljani.

Imali smo i puške, i mitraljeze, i sablje i noževe. Sve je bilo izvrsno, sve naoštreno i uglučano. Mrtve stvari služile su kao i žive. Kad danas pogledamo topove i puške i mitraljeze, izgleda nam kao da gledamo žive ratnike, koji se odmaraju u nepomičnosti i ćutanju. Posle pobeđa vojnici su celivali svoje oružje, naročito topove, sa zahvalnošću. Strani dopisnici hvalili su naše oružje, strane fabrike koje su radile to oružje napravile su sebi ogromnu reklamu, pripisujući sve pobeđe naše svojim gvozdenim tvorevinama.

Sad će narodi poručivati oružje iz tih fabrika, u uverenju, da je s njim i pobeđa vezana.

I tako, dakle, slušajući i od stručnih i nestručnih pohvale našem oružju, mi bi mogli pomisliti, da smo pobedili zbog dobrog oružja. Mogli bi reći: - Topovi su nam doneli pobedu nad svima neprijateljima u ovoj godini.

U istini, da je naša vojska bila naoružana tojagama kao prva vojska srednjevekovnih krstaša, ne bi moglo biti ni reči o pobedi. No s druge strane zar ne imaću Bugari na Čataldži isto tako dobre topove? I zar Grci kod Lerina ne ostaviše neprijatelju dvanaest svojih topova, isto tako dobrih i sjajnih, kakvi i naši behu u ovome ratu? I zar Turci najzad, ne razuveriše dovoljno do sada kroz usta svojih generala i svojih evropskih instruktora svet u stečenom verovanju, kao da su njihovi topovi loši i njihova municija neupotrebljiva? Moramo, dakle, dati drugi odgovor.

Drugi odgovor bi glasio: - Pobodimo brojem. Naš broj zadivio je i nas same: kako broj ljudi, tako i broj stoke, tako i broj materijala. Živeli smo svi u obmani, da nas je u ovoj zemlji bilo nešto ispod tri miliona. Tako se pisalo po statistikama, i tako se predavalo po školama. U samoj stvari, bilo nas je nešto preko tri miliona. Mobilizacija je demantovala našu staru statistiku. Naš narod je rastao i množio se i napunio ovu zemlju i nije znao broj svoj. U prvi mah mobilizacije tvrdilo se, da je mobilisano nešto preko 200 hiljada, u drugi mah - nešto preko 300 hiljada. U samoj stvari pokrenuto je bilo nešto preko 400 hiljada. Mi smo bili nadmoćniji od neprijatelja i na Kosovu i na Kumanovu i na Bitolju. Ne uvek mnogo nadmoćniji, ali tek nadmoćniji. Broj našeg ljudstva bio je nešto nadmoćniji, no broj naše stoke bio je daleko nadmoćniji. Naša divna stoka! Ona je zaslužila spomenik i besmrće. Da su nekako Turci probili naše ubojne redove, našli bi silni plen u stoci. Naš plen pak u stoci turskoj, koju je vojska našla probivši turske ubojne redove, ne vredi pomena. Kod Turaka samo su ljudi bili na bini pri igranju velike tragedije, kao u klasičnoj drami. A kod nas? Kod nas ceo jedan mikrokocmos: i ljudi, i životinje, i stvari. Sve u ogromnom broju, sve kao u utakmici, ko će koga prevazići. Jedna raskošna scenerija kao u modernoj drami.

Izgleda da brojem pobedimo. I sam Napoleon se starao da bude na svakom mestu borbe nadmoćniji brojem od svog neprijatelja. Izgleda na prvi mah, da je broj najvažnija činjenica u ratu. Međutim to samo tako izgleda na prvi pogled.

Brojna nadmoć nikad nije bila pouzdana garancija pobeđe. Imali su Filistinci veću vojsku od Saulove, pa su ipak bili pobeđeni.

Kserks je imao više nego deset puta veću vojsku od Grka, pa je ipak pretrpeo poraz.

Darije je bio tučen od manje vojske Aleksandrove. Na Kulikovskom polju Dimitrije Donski pobedio je daleko mnogobrojniju mongolsku silu Mamajevu.

Napoleonov veliki broj raspršao se u Rusiji u ništa. I na Mišaru je manji broj pobedio veći. Pa i tek minuli naš rat pokazao je, da često manji broj drži veći broj u šahu, ili ga pobeđuje i odgoni. U Albaniji su Turci s Arnautima bili mnogo nadmoćniji od naših Drinaca drugog i Šumadinaca prvog poziva.

U ratu s Bugarima naš broj bio je manji od broja bugarskog.

Čak i na Kumanovu manjina je odnela pobjedu nad većinom. Ja mislim na Mlado Nagoričane, gde su dva naša puka boreći se ponaosob jedan za drugim, sa nesavršenom većom silom, uglavnom izneli bitku na svojim plećima.

Nezadovoljni ovim drugim, mi moramo tražiti treći odgovor na postavljeno pitanje.

Čuje se, i od stručnjaka podvlači se treći odgovor: - Pobjedismo oduševljenjem i svešću. Zaista bilo je i oduševljenja i svesti. No ja držim, da je bilo mnogo više svesti nego oduševljenja. Malo je, vrlo malo uopšte oduševljenja za rat u savremenoj Evropi. Savremeni kulturni svet oruža se više iz straha nego iz volje za ratom. Što god je čovek kulturniji, to je manje oduševljen za rat. Jer što god je čovek kulturniji to on više ističe mozak nego krv za regulatora odnosa među ljudima. Tamo ima više oduševljenja, gde je krv jača od mozga. Ako smo mi kulturniji od Turaka i Arnauta, pa i od Bugara, - što izgleda da ja nesumnjivo - onda je kod nas moralo biti manje oduševljenja nego kod njih. No to izuzetno nije bio sada slučaj - to je izvesno. Naš vojnik nije bio manje oduševljen od neprijatelja. Jer dok je neprijatelju bujna krv podgrevala oduševljenje, našem vojniku je misao elektrisala krv. A misao je svest. Turci su imali mnogo oduševljenja, no to je oduševljenje podržavano krvlju. Naše oduševljenje je podržavala naša svest. Turci su ušli u rat s nama s daleko više mržnje prema nama, nego što smo mi imali prema njima onda kad smo prešli granicu i počeli borbu. Mržnja kao i ljubav, kao i sve na svetu stari i slabi. Naša stara mržnja prema Turcima od starosti je bila već oslabila. Da su Turci nas napali, ta stara mržnja naša razbuktala bi se iznova u svoj strahoti svojoj. No mi smo napali njih. A napadač nikad nema u srcu onoliko mržnje koliko je ima napadnuti. Napadnuti se revoltira, dok napadač računa. Kod nas je bilo više svesti i računa, kod Turaka više fanatičnog oduševljenja. U drugom ratu, kod nas je bilo isto onoliko oduševljenja, onoliko pritajenog fanatičnog gneva, koliko kod Bugara računa. Jer u prvom ratu mi smo bili napadači, a u drugom napadnuti. Naše oduševljenje u prvom ratu podsticano je više svešću, u drugom više krvlju.

Svest našeg naroda o nužnosti rata bila je dovoljno velika. Još u vreme mobilizacije stvorena je u svesti narodnoj jedna dilema, koja je svu našu vojsku i svakog vojnika napose pratila kroz oba rata. Ta dilema je glasila: pobediti ili propasti. Mučno da je bilo i jednog vojnika, kome u oči rata nije bio poznat u glavnim potezima politički položaj Srbije. Znao je svak, da je Srbija stešnena susedima i da je od mora ograđena. Znao je svak za glavnog, severnog neprijatelja Srbije, za Austriju, koja je i danju i noću snevala i snovala samo nesreću i poraz Srbije. Znao je, rečju, svak, da bi pobeđena Srbija značila propalu Srbiju.

Osim toga, u duši svakoga našega vojnika bila je živa tradicija narodna. Ta tradicija sadržavala je narodne zavete, koji su kao najveća relikvija predavani s oca na sina. Kosovo je u toj tradiciji bila najrazumljivija i najzvučnija reč, koja se nije mogla izgovoriti, a da ne nađe odjeka počev s jednog pa do drugog kraja Srpstva. Kosovo je bila neisplaćena obligacija, koja je, kao i svaki dug, pritiskivala svakoga Srbina, kao dužnika. Objava rata 1912. god. značila je poziv na sud, da se dug isplati. Tako je narod i

shvatio. Veliki je bio sud i velike sudije, pred koje je naša generacija bila pozvana. 1912. god. mi smo bili pozvani na sud pred Nemanju i Sv. Savu, pred Dušana i Lazara, i Miloša i Karađorđa.

"Dug se mora platiti, pred takvim sudijama se ne sme srpsko ime uprljati"; - to je bila najsvetija misao svakog mobilisanog srpskog vojnika. Mogli ste onda reći ma kome, ko se žurno spremao na zbornu mesto: "Čuješ, za taj kosovski dug moraćeš položiti svoj život?" - dobili bi uvek isti, rezignirani no odlučni odgovor: - Znam, no tako mora biti.

Ponavljam: svest o pobedi i nužnosti rata bila je velika. No tu svest imali su i Buri u vreme svog poznatog sukoba s Englezima. Pa ipak sama ta svest njihova nije im mogla doneti ništa slično našem Kumanovu ili Bitolju.

Postoji i četvrti odgovor: - Pobedila je istorijska pravda. Svojom invazijom iz Azije Turci su oborili Vizantiju, koja je već bila zrela za opadanje. No oni su otišli još dalje od Vizantije i podjarmili su mlade slovenske narode, koji su grešili i zbog pogrešaka stradali, ali koji su bili još mladi i orni za život i stvaranje. Kosovo je došlo kao kazna naših grehova političkih i moralnih. I Kosovo je, dakle, došlo kao neumitna istorijska pravda. I robovanje naše bilo je zaslužena kazna za prošlost i čeličenje za budućnost.

U svakoj kazni ima tako jedna strana negativna i jedna pozitivna. Naše robovanje je kazna, čija je negativna strana ispaštanje za prošlost, a čija je pozitivna strana čeličenje i podmlađivanje za budućnost.

Jednoga dana došao je kraj ispaštanju, kazna je bila ravna grehu, i nabujala i podmlađena snaga narodna neodoljivo je tražila primene u slobodi. No trebalo je slobodu izvojevati. Prvo se na to morala upotrebiti snaga narodna.

Kao što se narodna sloboda postupno gubila, tako se ona postupno i povraćala. Pre sto godina počela se povraćati sloboda srpskom narodu. Ona se još nije potpuno povratila, no ona se mora povratiti. Mene tome uči istorija i neumitna pravda, koja u noj vlada. Istorija ne piše jeroglifima, no očiglednim faktima. No najočiglednije stvari ljudi često najmanje vide. Astronom, koji proučava veličinu Saturnovih prstenova, i ne seća se, da su dva puta dva četiri. I ako istorijska pravda bode oči svakome, ipak svak nije u stanju da je vidi. Zauzeti dalekim predmetima, mi ne vidimo predmete bliske, i gledajući u tamu na horizontu, mi ne vidimo svetlost pred nogama.

Tok naše istorije jasan je kao dan. Mi se nalazimo već sto godina u procesu oslobođenja i penjanja. Nema te sile zemaljske, koja će taj proces moći sprečiti. On je počeo i do sada do polovine doveden. On mora doći svome kraju. Ko bi to odrekao, taj bi odrekao zakone u istoriji ljudskoj. A ko odriče zakone u istoriji, taj ne može bez nedoslednosti i protivrečnosti priznati ni zakone fizičke ni hemijske. Istorija nije jedna besmislena smeša, no jedno vrlo vešto i vrlo dosledno tkanje. Ko ima duhovne oči da vidi, može da vidi kuda vodi svaki pokret nevidljivog čunka, koji se bez prestanka kreće tamo-amu.

Specijalno naša istorija je jasnije tkanje od ma koje druge istorije u Evropi. Klasična po jasnosti i određenosti poteza! Carevanje, robovanje, oslobođenje. To je naša istorija. Ko bi želeo da studira zakone istorijske naša bi mu istorija najbolje poslužila kao model za to. Istorijski zakoni to je istorijska pravda. Istorijska pravda bila bi nepravda, kada bi narod, koji se ropstvom spremao četiri stoleća za slobodu, živeo u ovoj samo jedno stoleće k ne oslobodivši se potpuno. To bi bila istorijska pogreška, nedoslednost. A istorijski zakoni su nepogrešni i dosledni kao svi zakoni.

Mi smo bili pravedna strana u danom trenutku, na Kumanovu k Bregalnici, i u tom trenutku pravda je uveličana laborovim vencem pobede na nama i kroz nas.

No istorijska pravda bila bi samo prazna reč, ako ona ne bi predstavljala jednu živu silu. Ona bi značila samo jedno fatalno survavanje kamenja nizbrdo. Jedan kamen potisnuo drugi, ovaj, treći, ovaj četvrti, dok se nije osula cela gomila, koja je sve više rasla što se dalje kotrljala, i sve brže jurila u propast, u bezdan, ukoliko je bivala veća. To bi značila pravda kao neživa sila. Zato je nedovoljan odgovor, da smo mi pobedili istorijskom pravdom.

Evo i petog odgovora: - Pobedili smo verom u živu pravdu, koja upravlja istorijom. Pobedili smo verom u Boga.

Kad bi ovaj odgovor dao neko od onih koji su iz velike daljine i sa udobnih mesta posmatrali rat, kao predstavu u pozorištu, onda on ne bi imao velikog značaja. Ovaj odgovor je međutim vrlo značajan onda kad on dolazi iz usta onih ljudi, koji su preturili preko glave na kumanovskom polju onu strašnu noć između 10. i 11. oktobra. I ovaj odgovor postaje još kudikamo značajniji, što se on čuje i iz mnogih usta, koja pre rata nikad nisu ništa izgovarala do hulu na veru i Boga.

- "Pomože nam Bog" - govorili su po bolnicama ranjenici, koji su ostali sposobni za govor; govorili su to isto i oficiri i redovi.

Kao jedan san sve se zbi, neverovatno brzo i neverovatno uspešno. Jedna godina dana pretvorila je stotine hiljada pesimista u optimiste. Jedne cele godine dana verovalo se u Srbiji u Boga. Opasnost je bila pred vratima, i mi smo svi potražili Boga za saveznika i pustili ga u naše domove i u naše duše. Jedne cele godine Srbija je bila hram Božiji. Svaki od nas bio je po jedna zapaljena sveća, koja je gorela pred licem Božijim kao žrtva na oltaru. Duša svakoga od nas predstavljala je cele godine jednu neprekidnu molitvu. No, godina je završena, molitva je uslišena, žrtva je primljena, i - sad mnogi počinju da gase svoje sveće i da se okreću leđima oltaru!

U velikim i izvanrednim događajima sav svet oseti prisustvo Boga: u ratovima, u pomračenjima Sunca, u katastrofama.

Veliki duhovi pak osećaju Boga u svako doba i na svakom mestu.

Jeste li stavljali ratnicima ovo pitanje: - "Kad ste, ratnici, naročito osetili prisustvo Boga među vama?"

Ja sam ih pitao. Rekli su mi: - Na Kumanovu, u Albaniji i na Bregalnici.

Na Kumanovu, pored svekolike naše brojne nadmoći nad Turcima, mi smo jednoga trenutka stajali više pred porazom nego pred pobedom. Na levome krilu bila je naša situacija kao situacija jednoga čoveka, koji se nadneo telom nad ambisom i držao se pipajući samo rukama po kamenju, koje se osipa.

U Albaniji, pri maršu na more, Arnauti su mogli naše kolone odseći, zagraditi i potpuno uništiti.

Posle Brdice naši su bili poraženi i smućeni. Situacija 28. januara pred Skadrom bila je ovakva: Ispred naših trupa neprijatelj nadmoćniji, s jednim velikim uspehom od prošle noći, pozadi naših trupa nerazoružana arnautska sela i more: sela bez puteva, more bez lađa. Da su Turci iskoristili svoj uspeh od 27. januara, kao što nisu, naši bi ili svi izginuli ili podavili se u moru.

Na Bregalnici, 17. juna, Austrija i Bugarska držale su kao u ruci, da će iznenada napadnuta srpska vojska biti tučena i odgurnuta.

No ipak u sva tri slučaja situacija je rešena daleko povoljnije nego što se moglo i poželeti. Kumanovo je postalo simbol srpskog junaštva i ratne sreće. Skadar je uzet i njegovo uzeće proslavio je sav slovenski svet od Jadrana do Tihog okeana. Bregalnica je donela sram napadačima i čast napadnutim. U sva tri sudbonosna slučaja - da ne pominjem bezbroj druge - nevidljiva pomoć Božija postaje zaista sasvim očigledna. Kao ironijom naša je stvar u sva tri glavna slučaja dovedena bila do obronka, i sa obronka naglo tek trgnuta i spašena. U dvanaestom času, kad su se najgušći oblaci nadnosili i bacali mrak na naše oči i na našu dušu, Sunce se iznenadno pojavljivalo u svem svom neslućenom blesku. Živa Božija pravda dolazila je u dvanaestom času na svojim ognjenim kolima i bacala teg na onu stranu terazija, na kojoj je pisalo ime pravde.

- Znači pobedio je Bog?

- Iznad greha i smrti.

- Da li je pobedio Bog?

Oni, koji su toliko puta ogledali svoje lice u ogledalu smrti za vreme ratova, oni u to ne sumnjaju, oni to pitanje sebi i ne stavljaju.

Recimo, pobedio je Bog. No kako bi pobedio Bog bez ljudi? Bez ljudi ne bi ni rata bilo. Kako bi ljudi ratovali bez računa i bez strasti? Šta bi pak vredeli račun i strasti bez oružja? I obratno: Šta pomaže oružje bez mišica? Šta вреди za rat mišica bez svesti i bez veštine? Šta sve ovo opet bez nevidljive pomoći istorijske pravde, žive pravde

Božije? Kao što je oružje u spravnjenju s ljudima mrtva i nepokretna mašina, tako su i ljudi u spravnjenju s Bogom mrtve i nepokretne mašine.

Ne može se dakle, pripisati pobjeda isključivo jednome od pomenutih činilaca. Samo svi srećno sabrani u jednom momentu i na jednom mestu, dali su rezultat, koji mi nazivamo svojom pobjedom. Nijedna pobjeda nije tako prosta stvar. Svaka pobjeda je rezultat komplikovanih uslova. Da munja sine, nije dovoljan jedan oblak i jedna vrsta elektrine, no potrebno je sjedinjenje negativne i pozitivne elektrine iz oblaka, koji su njihovi nosioci. Da biljka nikne potrebno je od poznatih uslova: i humusa, i vlage, i svetlosti i toplote. I jedna pobjeda, u ratu ili miru, u borbi fizičkoj ili duhovnoj, jeste biljka, koja nema samo jedan koren i ne hrani se samo jednim jelom. Stekle su se sve pogodbe za našu pobjedu i omogućile je. I živa pravda istorijska, i narod svestan i oduševljen, i veliki broj, i svetlo oružje.

Ja bih sad stavio jedno drugo, uže pitanje: - Ko se od nas ljudi može nazvati pobjedocem? Da li svi mi koji smo preživeli 1912. i 1913. god. ili samo oni koji su se borili? I da li samo oni koji su poginuli ili i oni koji su u životu ostali?

Pravi i potpuni pobjedoci su oni koji su poginuli u ratu. To je moj odgovor. Oni koji su umrli jednom dobrom smrću za jedan dobar ideal, oni su pobjedoci. O onima koji su ostali još da žive ne može se doneti još definitivni sud. Pobjedoci su samo oni ljudi koji ili žive jednim dobrim životom ili umru jednom dobrom smrću. Čovek sa zlim životom pobeđen je od zla, i čovek sa zlom smrću pobeđen je od zla. Nikad se ne može nazvati pobeđenim onaj čovek, koji pogine boreći se za pravednu stvar. Pobeđen je međutim onaj čovek, koji živi za nepravednu stvar. Svi mi dakle, koji smo se u poslednjim ratovima borili za pravednu stvar, moći ćemo se nazvati potpunim pobjedocima, ako sad budemo živeli za pravdu. Mi smo zaostali u svetu da odnesemo u miru još jednu pobjedu, da bi kao pobjedoci bili ravni onima, koji su izginuli.

No pogledajte: mi, preostali iz ratova, mi svedoci tolikih čuda, koja se s nama i kroz nas zbiše za ovo poslednje vreme, mi, koji smo se kao glasnici vratili iz rata da opevamo svojim životom slavu, koju naše oči videše i naše uši čuše, - mi smo već počeli trpeti poraz. Stara predratna orgija naša opet je otpočela. Stara prljava proza diže se kao plima i u nama i oko nas i preta da nas zatrpava do očiju i do mozga, te da u slepilu izgubimo put, kojim smo pošli i da u ludilu zaboravimo ono, što se zbi. Navire ponovo u nama stara samoživost i stara tesnogradost. Počinjemo opet da se predajemo maloverstvu i pesimizmu. Podiže se opet stara tutnjava za uživanjem i stara demonska fiks-ideja za obogaćenjem. Zavezuju se opet stare intrige na štetu bližnjih i štetu države; produžuju se opet sašaptavanja, koja, kad se objave, znače nezasluženo odlikovanje ili štetu siromašnijih građana.

Ja sam mislio, da će se narediti godišnja žalost u Srbiji, - bar jednogodišnja. Kad se zvanično naređuje jednomesečna žalost za kakvim bilo španskim princom, - mislio sam - kako da se ne naredi jednogodišnja žalost za nekih dvadeset hiljada izginulih građana ove zemlje, koji su ovoj zemlji koristili više od ma koga umrlog princa španskog?

Ja sam držao da će se u celoj zemlji viti po selima i gradovima crni barjaci bar jednu godinu dana, i da će se Beograd zastrti crninom od Slavije do Kalemegdana u znak pijeteta prema dvadeset hiljada desnica, koje sad crvi mirno razjedaju zato, što su zbrisale debelu prašinu sa imena srpskog. I mislio sam, da će se ustanoviti jedan opšti narodni post, svake, ili bar ove godine, iz tuge i štednje, jer imali bi za kim tužiti i imali bi za koga štedeti. Tužili bi za onima, koji se nisu vratili sa bojišta, i štedeli bi za one, koji su se vratili kao bogalji u praznu i hladnu kuću.

I mislio sam, da će se posvednevno vršiti za upokojene liturgije za one, čije su se duše izmešale u drugome svetu sa dušama kosovskih junaka. Mislio sam, rečju, da će naše vladanje bar za jednu godinu dana biti kao vladanje čoveka na groblju. Jer gle, mi živimo na groblju, na najmilijem i najsvetijem groblju. Šumadija je jedno groblje. Mačedonija je takođe jedno groblje. Sveža groblja po Mačedoniji to su novi temelji našem životu. Po tim grobljima mi ćemo orati i od njih se hraniti. Ta groblja biće dugo hrana našem telu i našem duhu. Ko se od nas danas može pohvaliti srpskim imenom, a da ne pomene ta groblja kao opravdanje svoje hvale?

Mislio sam jedno, a gle, zbilo se drugo! Naš Beograd pun je ludog i razvratnog kikota i danas kao i pre. Čoveka poduzima jeza od kikota na groblju. Ne poduzima jeza samo one tupe duše, koje ne znaju nikad gde se nalaze.

Mesto žalosti stižu sa svih strana Srbije izveštaji o zabavama i maskaradama.

Mesto posta svak je udvostručio svoj apetit i svoju proždrljivost.

Mesto štednje spopala su nas dva gadarinska besa: jedne tvrdičluk, druge raskoš.

Otvorila se jedna glad za životom sad, posle rata, no ne za najvišim i najboljim životom. Oni, koji su celu jednu godinu dana nosili tuđu glavu na sebi, i nosili dva srca u grudima, uobrazili su sad da imaju više usta i više stomaka.

I, ta bolest se širi. Treba je što pre sprečiti, da se ne širi. Treba zabraniti orgiju u ovoj godini na svetom groblju, koje se zove Srbija. Treba specijalno za ovu godinu propisati šta je vrlina, a šta greh.

Vrlina je ove godine smatrati srpsku zemlju svetim grobljem, koje ispunjava dušu tugom i herojstvom. Greh je smatrati je zverinjakom gde se živi zverovi otimaju oko furaži preko još tople krvi izginulih zverova.

Vrlina je ove godine sejati cveće po prolivenoj krvi ljudskoj. Greh je sejati korov i trnje i po vodi, a kamoli po ovogodišnjoj krvi ljudskoj. Naše misli, naša osećanja i naša dela mogu biti seme od cveća i seme od bunike. Zadržimo seme od bunike za drugo vreme i za drugu njivu, a ove godine sejmo po Srbiji, po ovoj krvavoj njivi, samo seme od cveća.

Vrlina je osetiti se više čovekom i biti više čovečan. Greh je ispoljavati i sad, u miru, svoje ratne instinkte nad nemoćnim i nezaštićenim. Rat vuče često sobom bedu i porok,

kao kornjača oklop. Postarajmo se, da ovaj naš rat oslobodimo od tih posledica hunskih ratova. Objavimo rat zlim posledicama rata. Očovečimo se i udružimo se danas ovde, kao što smo bili juče na Kumanovu.

Vrlina je raditi i štedeti i postiti. Greh je u ovoj godini lenovati i rasipati i proždrljiv biti. Radom ćemo ishraniti sebe, štednjom invalide; postom ćemo biti naučeni i na rad i na štednju. Ne radi i ne štedi i ne posti onaj, ko uobražava, da svet treba na njemu i s njim da se svrši.

Vrlina je za ovu našu skleroznu generaciju da jede manje mesa, da bi mnogi bezlebnji imali dovoljno hleba. Greh je negovati pse kao ljude, a ljude kao pse. Treba gledati na ljude kao na ljude, a na pse kao na pse. Ne treba remetiti ta dva pojma.

Vrlina je za ovu našu reumatičnu generaciju da se čuva, da njen prozeb kostiju ne pređe i u dušu. Greh je najveći imati prozeblu, reumatičnu dušu. Za prozeble kosti postoje mnoge banje, no gde su banje za prozeble duše, koje se samo unutrašnjim ognjem mogu razgrejati?

Vrlina je za ovu našu aeroplansku i trustovsko-industrijsku generaciju da, kad pogleda zvezdano nebo, prizna, da ovo nije izašlo iz njenih fabrika. Greh je toliko se zapretati u sitne svakodnevnne poslove i ne pogledati nikad u zvezde i ne zapitati se: U kojoj li su od evropskih fabrika ti sjajni kolosi vasijski izfabrikovani? No, bez šale, braćo, vrlina je imati veru onih ljudi, koji su prošle godine kao meteori leteli od pobede k pobedi.

Ja sam gledao te meteore kako se lagano gase. U Albaniji, mnogo konaka daleko od svojih, oni su umirali često bez sveće od voska, no uvek sa jednom zapaljenom svećom u duši, sa verom u Boga. Od dana mobilizacije do smrti ta se sveća u njima nije gasila. S njom su otišli i na onaj svet. Ta svetlost ih je jedino grejala i osvetljavala u mnogim strašnim danima i noćima, kada su pokisli i gladni čučali u blatu, s uzdržanim dahom, sa zgrčenim muskulima i hladnim gvožđem u ruci. U sivom izgužvanom odelu, s ukaljanim telima, ćutljivi i mirni, oni su ličili na rđave statue od ilovače. Od svega duševnoga ništa u njima nije bilo tako budno kao vera u Boga.

- Evo nas, Sudbo, i čini od nas šta hoćeš!

To je šaptao svaki od njih. To je izražavalo i njino lice.

Odmah posle brodoloma kod ostrva Halkisa, ja sam se sastao sa našim vojnicima - brodolomnicima. Mislio sam da ću ih naći uzbuđene i uznemirene. Ništa manje od toga. Oni su bili spokojni kao da nisu dvadeset sati strahovite bure morskog visili između života i smrti, nego kao da su se na zejtinu doklizali iz Soluna na Halkis. Za njih su smrt i život potpuno izjednačeni. "Živeti ili umreti, to je svejedno!" Kad to čovek kaže, onda nema granice njegovoj neustrašivosti. Oboje je u Božijoj ruci i pod Božijom vlašću.

Takva je bila vera ratnika. Ja poštujem tu veru. Ja se nikad ne bih saglasio na orgije na grobovima onih, koji su s takvom verom prešli iz života u smrt, ili pravilnije reći: iz života u život.

Vrlina je imati takvu veru, jer ona vodi pobedi. Greh je nemati je, jer to vodi porazu.

Za svaku pobedu potrebna je vera, vera u Boga i vera u sebe. Potrebna je ta vera i za jednu pobedu kulturnu kao i za pobedu fizičku.

Nama predstoji pobeda kulturna. Ta pobeda od sutra biće najbolji spomenik, koji ćemo mi podići pobedi od juče. Lažno je i drsko ono tvrđenje: Oni jučerašnji pobedili su zato da bi današnji i sutrašnji živeli i uživali. Apsurd! Ne, - nego: Oni su pobedili, da bi i mi pobedili. Njihova pobeda uslov je naše pobeđe. Atila i Tamerlan vodili su rat, da bi posle rata mogli uživati. Moderni narodi vode rat, da bi potom mogli raditi i stvarati. I mi smo ratovali ne da ratujemo, i ne da posle rata uživamo, no da dođemo do uslova za rad i stvaranje.

I došli smo do tih uslova. Ali to nije krajnja, no polazna tačka. Mi smo dospeli ove godine do jedne nove tačke u nacionalnom radu. Kad se nabavi mašina i podloži ugljem, i namažu točkovi, i zavrnu zavrtnji, i šofer stane na svoje mesto - to sve nije učinjeno, da bi mašina stajala u mestu, no da bi se kretala. Takva je mašina sada i naša otadžbina. Ratom je ona podmazana i podložena i ispravljena, ratom su položeni svi točkovi na šine, ratom je prokrčen put. Pa zar sad da stojimo, i odmaramo se, i orgijamo?

Ne, no napred! Napred - to je jedina dozvoljena reč, programatična reč naših dana. Naš program državni i verski i socijalni ispisan je krvlju i kostima mučenika i velikomučenika, na čije grobove mi stajemo, kuda god se maknemo po ovoj zemlji. Svaki grob je ceo program, jer svaki grob ima da nam kaže:

- Ja sam ostao ovde, da bi vi išli napred.

Kad bi se iskopalo dvadeset hiljada kostura, koji sad trunu u Mačedoniji, Albaniji i Trakiji, i postavili jedan pored drugog u krst od Beograda do Bitolja, i od Prizrena do Pirota, kao stražari, kao sudije, - mi bi postali bolji. Takav krst od kostura mogao bi se napraviti ulicama i u svakoj varoši u Srbiji. U starim grčkim gradovima stajali su po ulicama penati u vidu mermernih statua. Zamislite naše penate u vidu skeleta po ulicama! O kako bi taj prizor bio strašno podsećanje i strašno bodenje savesti! Mi bi se svi pri takvom prizoru razumeli i sporazumeli. Zemlja bi ova tad postala savez radnika, savez oduševljenih, energičnih i pobožnih radnika. Zemlja bi ova tad bila jedan idealan original, a ne jedna banalna kopija. I dolazili bi ljudi sa svih strana i divili se našoj zemlji i govorili: "Zaista ova je zemlja jedan veliki hram na jednom groblju. Svaki je čovek u njoj jedna zapaljena sveća, koja gori, i svaki je građanin u isto vreme sveštenik, koji svojom verom, svojim radom i svojom ljubavlju prinosi žrtvu na žrtveniku velikom, pod kojim su mošti hiljada svetih mučenika što za ovu zemlju život položiše, od Kosova do danas". Mi

imamo moći da takvom učinimo ovu zemlju. No pre moći imamo dužnost. Dužnost daje i moć.

Naša je dužnost da od ove skupocene zemlje napravimo ne han nego hram. Mi imamo moći za to.

Dužnost nam je da pogledamo s više vere u sebe i s više poverenja jedan u drugog nego što smo se gledali pre ove epohalne godine. Moć za to u našim je rukama.

Dužnost je roditelja, da ne smatraju decu svoju za isključivu svojinu svoju, no da ih vaspitavaju malo za sebe, a dosta za društvo. Majka priroda naučila je dovoljno svako dete sebičnosti, majka Srпкиnja nema tome šta da doda, no ima da oduzme. Majke, svemoćne majke srpske, imaju i tu moć.

Dužnost je učitelja i svih prosvetitelja, - tih generala kulturne borbe - da nauče sebe na danonoćno bdenje nad svojom vojskom, da ne bi pretrpeli poraz u ratu mirnodobskom, kulturnom, koji je objavljen onoga dana, kad je objavljena likvidacija prošlog rata, fizičkog i krvavog. Generali sadašnjeg rata neka se ugledaju na generale iz prošlog rata.

Naše omladine je dužnost, da peva i radi. Teško omladini koja ne peva, i teško omladini koja ne radi. Omladina, koja ne shvata život kao poeziju, ma i tragičnu nije nikakva omladina. A zaista, ako ičija omladina ima šta i ima koga opevati, to ima današnja srpska omladina. Biti mlad i biti lenj pak to je kontradikcija kao istovremeno biti i ne biti. Lenjost je Nirvana, Nebiće, od koje prava mladost beži.

Srpskih sveštenika dužnost je da ne zaboravljajući opštečovečanski ideal mira, ljubavi i bratstva, pomažu i srpski nacionalni ideal. Borba za nacionalne ideale u našem vremenu to je samo jedan stupanj, na koji moramo stati, da bi s njega mogli više u visinu koračati ka opštečovečanskom idealu. Ne može se sa najnižeg stupnja skočiti na najviši. Nacionalna borba našeg vremena to je oganj, kroz koji svi narodi na zemlji moraju proći, da bi očišćeni i prekaljeni mogli ući u carstvo Božije. Nacionalna borba je tesaonica i glačonica čovečanstva.

Razumimo vreme, u kome živimo. Svako vreme nalaže naročite dužnosti. Ako budemo mislili na dužnosti onih, koji će živeti hiljadu godina posle nas, nećemo ispuniti dužnost ovoga vremena i ovoga mesta, gde nas je Providenje stavilo. A ako mi ne ispunimo svoju dužnost, neće ni naši potomci posle hiljadu godina moći svoju ispuniti.

Mi se ne možemo žaliti na Providenje, što nas je stavilo u ovo vreme i na ovo mesto. Naš vek je ipak vek ne manje veličine, ne manje slave od prošlih vekova. On je vrh svega prošloga i temelj svega budućeg.

Ne možemo ce žaliti ni na mesto gde smo. Ovo mesto je jedno veliko i slavno groblje. Narod koji mi sačinjavamo jeste narod velike prošlosti i velike budućnosti. Od nas zavisi da i sadašnjost ovoga naroda bude velika.

Ostavimo orgije ženama onih koji više ne gospodare Kosovom. Orgije na ovom našem groblju zločin su i obesvećenje. Mi smo uvek još u tesnacu, iako je Srbija proširena. Naša stešnjenost je naša tragedija i naša veličina. No počelo je se razvedravati nad našom tragedijom. Možemo dakle, biti optimisti. Raširene su granice Srbije, raširimo i mi dušu svoju. Za svakoga srpskog građanina mora biti u Srbiji mesta i posla. Ne sme neko imati suviše mesta bez imalo posla, a neko suviše posla bez imalo mesta. Stesnimo se, da bi svi imali mesta. Ne sputavajmo jedan drugome ruke, jer mnogo ruku treba za rad i stvaranje. Ne ismevajmo ubeđenja jedan drugog, no tražimo ono što je zajedničko svima i na tome zidajmo. Nužno je, da ima različitih ubeđenja, kako u svetu tako i u svakom narodu, da bi se izbegla prenagljenost u jednom pravcu.

Poštujmo se kao savremenici i pomažimo se kao sanarodnici.

Ubrišimo suze siročadi onih, čija smo dela mi pozvani da opevamo. Kako ćemo pevati mi, ako ta siročad budu pored nas plakala? Radost naša biće nam gorka, ako je ne podelimo sa onima, koji sa štakama i zavojima prolaze pored nas ulicama i podsećaju nas sobom na rat. Hleb naš pretvoriće se u kamen, ako dopustimo, da ti junačni invalidi prose od nas mrve, što sa našeg stola padaju.

Ne, braćo, mi ne smemo to dopustiti.

Svi mi moramo pomoći, da se na ovom svetom groblju, koje mi svojom otadžbinom zovemo, uskrati svaka orgija nepravde, i da se od naših pravednih dela sagradi spomenik dostojan onih, koji pobediše, i pobedu nama u nasleđe ostaviše, kao kapital, koji se ne sme trošiti, no koji se mora uvećavati. I samo tada možemo se nadati na milost Onoga, koji nam je i do sad bio milostiv. I samo tada moći će se i na nebu i na zemlji reći o našoj zemlji:

- Srbija nije otadžbina velikih ljudi. Srbija je nešto više: ona je otadžbina velikog naroda.

Božićna reč

Nauku i zanate možemo primiti od Zapada, ali veru ne, jer je ni Zapad nema. Hrišćanstvo jeste i mora zauvek ostati najglavnijom, životnom osnovom prosvetljenja našeg naroda.

Slovensko ujedinjenje moguće je samo u ime Hristove istine.

Slovenstvo će kazati svetu jednu novu, zdravu i do sad nečuvenu reč.

Reč ta biće kazana na dobro celog čovečanstva.

Ta reč će se odnositi na bratski, svesvetski savez, načelo koga leži u geniju Slovena.

Budite braća, ali ne jedino zbog ekonomske koristi,

nego zbog punoće životne radosti, i zbog punoće ljubavi.

Dostojevski

Podignite glavu i pogledajte nada se: gle, i nad vama zvezda sja! U pećini ste rođeni, u pećini ste odrasli, prezreni od zapadnih i istočnih Iroda i Fariseja, koji misle, da je samo u njih moć i mudrost. "Zar može nešto dobro izaći iz te slovenske pećine?" - govore oni. "Zar gospodstvo i pamet mogu sviti sebi gnezdo još negde van našega Jerusalima?"

Neka se pitaju i neka sebi odgovore daju, a vi ćutke izlazite iz svoje pećine, sa verom i smirenošću. Izlazite, Sloveni, i nad vama se nebo otvorilo, i anđeli nebesni silaze i uzlaze iznad vas pevajući: Bogu slava, a ljudima mir i dobra volja!

Izlazi iz pećine, ti veliki ruski narode. Sjajna se zvezda blista nad tobom, sjajna presjajna. Tvoja mesijanska uloga među narodima zemlje postaje sve jasnija i razgovetnija. Tvoji nepoštovaoci i nepoznavaoци uzalud tupe jezik svoj klevetama na tebe: "To je narod koji u pećinskoj tami, s volovima, za jaslina preživa". Oni ne vide sjajnu vitlejemsku zvezdu nad tobom, zato i ne poznaju ni tvoju mesijansku ulogu među narodima. No tvoji proroci videli su te, i poznali, tvoj Isaija i Jeremija, - tvoj Dostojevski i Tolstoj. Neka je mir s tobom!

Zašto bi se ti i obespokojavao? Tvoja prošlost je stradanje za pravdu. Kad i tvoja budućnost ne bi to bila, ti bi saziđao brvnaru na mermernom temelju. Mir ti i dobra volja! Kako da ne budeš dobre volje, kad veruješ u Boga i u sebe? Veruj u Boga svojih otaca, svojih careva i proroka, i budi dobre volje. Budi dobre volje prema poniženim i uvređenim, jer si moćniji od njih; budi dobre volje prema nasilnim i bezbožnim ovoga sveta, jer si bolji od njih. Na velikom trgu svetskom prodaju se i kupuju mnoge mrtve duše, zato su tako jevtine, jer su mnogobrojne. A ti si skup jer imaš živu dušu.

Izlazi iz pećine, plemeniti poljski narode. Tvoja te sadašnjost zbunjuje, no tvoja budućnost biće veća od tvoje prošlosti i sadašnjosti. Tako je govorio Mickijević Veliki. Tako ti govori Senkijević Veliki. Tako ti govore nadahnuti tvoji. Tvoje veliko telo leži u okovima, istina je. No ko će okovati tvoju veliku dušu? Tvoja država prestala je, no

tvoračka moć tvoje duše nije prestajala nikad. Quo vadis? - pita danas tvoj prorok narode Evrope, i pokazuje im put ka Hristu, isti onaj put, koji su ukazali čovečanstvu i bratski ti proroci Severa. Jedno je i isto nadahnuće braće. Budi dobre volje, jer nedaroviti i beznačajni ne stradaju u ovom svetu... Mir neka je s tobom, jer samo plemeniti podnose stradanje s duševnim mirom, koji dolazi od vere i samopouzdanja.

Izlazi iz tame i ti, vredni češki narode. Narode, pun optimizma u zlu, ti si ono što je najteže biti u svetu, - ti si optimist u zlu. Rat te je učinio optimistom. Tvoji susedi guraju te u pećinsku tamu i ne daju ti van. No i ako ne možeš odjednom izaći, budi spokojan, zvezda sja nad tvojom pećinom. Neka je mir s tobom, kao s ocima tvojim, koji su goreli na spalištu, s božanskom uzvišenošću nad glupošću i netrpeljivošću. Neka te tvoja dobra volja nikad ne ostavlja, tvoja čelična, husitska volja. Budi dobre volje i prema neprijateljima, koji te stešnjavaju i guše. Njih će ugušiti njihova zla volja, a ti ćeš živeti od tvoga mira i dobre volje.

I nad vama sja vitlejemska zvezda, budni Hrvato-Slovinci. Guraju vas u tamu neprijatelji vaši, u pećinsku tamu i hladnoću. Vezuju vas za jaslje volovske gospodari vaši. Hrane vas hranom stočnom tuđini u vašoj kući. No mir neka ispuni dušu vašu, - herojski, hristovski mir! Zvezda vaša sve jasnija postaje, Irodi vaši bivaju sve smušeniji i ranjaviji, fariseji vaši sve manje umeju da prorokuju. Mir neka je s vama! Neka se uzbuđuju oni, koji su zbog vašeg maloletstva naturili vam se za gospodare i tutore. I imaju puno razloga da se uzbuđuju. Nepravda je uvek uzbuđena.

Irod nije mogao spavati kad je čuo za novorođenoga cara u Vitlejemu. A vama se rodilo nešto više od cara, - jedno novo carstvo rodilo vam se. Ono baca svoj sjaj na vas sa svoje balkanske krvave visine. Budite dobre volje. Oprostite onima koji tonu, i tonući zabadaju svoje zverske nokte u vaše meso, da bi se održali. Pustite ih neka se još jednom pred smrt nahrane vašim mesom. Vaše je meso onako isto otrovno kao njihova duša. Naješće se i umreće, a vi ćete živeti. Mir vam i dobra volja!

Izlazi iz pećine, napaćeni bugarski narode. I tebi se približava vitlejemska zvezda. Tvoj Irod te je gurnuo u Kainski zločin prema bratu tvome. No oprošteno ti je. Tvoj Irod dugo je pirovao nad tvojom krvlju i tvojim ranama. Ti si nevin, narode mnogostradalni, jer nisi znao, čije je delo bio taj krvavi pir, na koji si bio pozvan, i nisi poznavao priređivače njegove. Probudi se, narode bugarski, od hipnoze lukavih tuđina. Upitaj Iroda svog: Odakle si ti došljače? I: čija ti je krv u razvratnom srcu tvome? Reci mu: Ništa moje ne poznajem na tebi, ništa slovensko? - Budi ipak spokojan, jer si član jedne velike i bogate zajednice, narode u zabludi. Budi dobre volje, jer nebo slovensko nije više zatvoreno.

Mir i tebi, srpski narode! Ti si ćutao dok su te prezirali i omalovažavali. Skoro svi! Kad si progovorio, svi su ti se zadivili. No podnosi divljenje spokojno kao i preziranje, i gledaj svoj put. Ti si sad izveden iz pećine i vidiš svoju zvezdu. Ne sumnjaj više u nju. Tvoje Irode razjedaju rane iznutra. Ostavi ih njihovoj sudbini, a ti budi dobre volje, jer si učinio dobro delo: dao si roblju slobodu i pokazao nepravednicima pravdu. Veruj u sebe i Slovenstvo, radi za Slovenstvo i za sebe. Ne mrzi neprijatelje svoje, - zašto bi mrzeo

pobeđene? Jedne si pobedio juče, ostale ćeš pobediti sutra, - cela tvoja prošlost i sadašnjost orakul je tvoje buduće pobeđe,

- Kako bi mrzeo pobeđene? Jednoga neprijatelja imaš svega, jednog jedinog. Jedinog si njega imao i juče, jedini on ti je preostao i za sutra - uvek jedan isti - svi ostali su oruđe njegovo, njegove sluge i sluškinje, njegovi platežnici i njegovi najamnici. Ti to znaš. Budi mirne duše, kad to znaš, jer Bog je s tobom. Budi dobre volje, jer tvoje Irode ostavio je Bog. Grej se na Suncu kroz krv svojih izginulih sinova, grej se ti i prizivaj sebi braću svoju, koja su Sunca željna. Bolje je grejati se na Suncu kroz svoju krv nego kroz tuđu svilu. Raduj se - Kosovo nije više tvoja Golgota, no tvoje Vaskrsenje! Raduj se, narode mnogotrpeljivi, raduj se, narode mnogoverujući!

Mir vama svima, braćo razjedinjena! Razjedinjeni planinama i rekama, vi ste danas sjedinjeni dušama i srcima. Vaše sjedinjenje ne znači komplot protiv sveta, no jedan korak bliže opštečovečanskom bratstvu. Vi ste novorođeni svet, vi ste mladenac među rasama i narodima, zato su se narodi - starci uplašili za svoje buđave prestole. Vi ne tražite njihove irodske prestole, ali oni vas ne razumeju. Vaša je uloga mesijanska,

- Razumite vi sami sebe i svoju ulogu. To je neophodno: kad sve svršite, onda će vas razumeti. Vitlejemska zvezda blista se nad vama. Sudba vam dolazi s darovima, da vas obdari i da vas izvede iz tame. Dosta ste bili u pećini, - izlazite! Jedno bolje Hrišćanstvo vi nosite svetu, jednu širu humanost i topliju ljubav. Drugi su s Hristom donosili mač, vi ste pozvani da s Hristom donesete mir čovečanstvu, mir i dobru volju. Ne budite slavloljubivi. Ostavite slavu nebu, jer samo tamo ona ne truli i ne prolazi. Mir i dobra volja - to je najželjenije dobro ljudi. Donesite mu ga vi, vi s Hristom.

Mir vam, vi mironosci!

Hristos se rodi, vi novorođeni!

Sanjan celog jednog života

Pružio se jedan širok, širok okean, kod koga postoji samo plima, bez oseke. To je slovenska zemlja.

Vaše se plime plaši svet, Sloveni. Da li je se vi plašite?

Okean ima plimu, da se raširi, i oseku, da se udubi. A vi imate samo plimu. Vaša širina ne odgovara dubini. Da li se vi plašite svoje plime, svoga izlivanja i razlivanja, bez udublivanja? Plašite li se, da se vaš okean toliko ne izlije u širinu, te da se pretvori u baru?

Vaša je duša, velite, široka. Da; široka je i sve se više širi. Vaša duša još čezne za obalama, koje ne može da sagleda.

No kad će duša vaša početi da čezne za dubinom?

Jedna zelena stepa, na kojoj pase belo stado, privlačna je zbog svoje širine.

Jedan hladan bunar u pustinji, oko koga se kupi sustao karavan, privlačan je zbog svoje dubine.

No nebo je privlačnije i od stepe i od bunara, jer ima i širinu i dubinu.

Ne budite samo široki kao zelena stepa, niti budite samo duboki kao pustinjski bunar. Budite široki i duboki kao nebo. Udubljujte korito svoje, udubljujte ra revnosno, jer ako se u pličak razlijete, presušićete.

Ono što najjače udubljuje život jeste - religija. Ne nauka, nego religija. Nauka je svetnjak, koji će ići pred vama i put vam osvetljivati. - Ne budite kao lude devojke, koje su svoje svetnjake zaboravile. - A religija je svetlost, koja će biti unutra u vama, grejući i osvetljujući dušu vašu. Budete li imali svetlost u sebi, sve će biti svetlo oko vas, i svetnjak, koji ide ispred vas, svetliće vam s udvojenom svetlošću.

Ne umetnost, nego religija. Jer religija je strahopoštovanje pred univerzalnom umetnošću, koja je svet, i srodnička veza između nas, malih umetnika, i Onoga, koji je nesavršen i nedostižan Umetnik. Kad umetnost znači orodžavanje i kad je ćutljiva, ona je bliska religiji, jer religija je orodžavanje i ćutanje: orodžavanje sa Vasionom i ćutanje pred Umetnikom Vasionom. Kad religija daje inspiracije umetnosti, ona joj daje najšira i najprozračnija krila. Religija uvek daje oči, umetnost ih često zasenjava. Umetnost je ili podređena stvar religiji, ili je satira.

I ne ekonomija, nego religija. Jer ekonomija vam može nahraniti i odenuti telo, ali ne i dušu. Čovek živi od samog hleba onda, kad hoće da bude nesrećan. Jer je hleb bez religije bljutav i zastaje u grlu.

Šta vredi odenuti hladno telo, koje duša ne greje? Ili šta vredi imati utopljeno telo, ako u njemu stanuje zamrznuta duša? Religija čini siromaštinu bogatom i bogatstvo siromašnim. Ekonomija je savlađivanje i kultivisanje prirode. Ekonomija je duboko oranje. Religija je to isto u duševnom životu. Mnogi premnogi imaju plitku ekonomiju i plitku religiju. No gde su oni, koji duboko oru?

To vi morate biti. Religija je najdublji plug. Tim plugom vi morate orati dušu svoju i dušu svega u svetu. Bez toga pluga ste vi površnjaci i plitko-orai kao mnogi pre vas i oko vas.

Vaša religija mora imati tri znaka, po kojima će se poznati: svetlost, sabornost, i apostolstvo.

Svetlost. Podignite oči svoje noću k nebu i prebrojte sva ona zapaljena kandila, što se blistaju i trepere pred licem Višnjega. I osetite duboko ćutanje, koje ispunjava sav taj beskrajni oltar. Ćutljiv etar okolo ćutljivih plamenih jezika! Jedna sveštena jeza podići će vas, jer ćete saznati ono, što se u galami dnevnoj retko saznaje, - saznaćete, da vasiona sva stoji u nimbusu svetinje. Svakodnevne, sitne stvari čine vam se profane, ali kad svetinja uđe u dušu vašu, i te sitne stvari staju pod onaj veliki nimbus velike vasionke svetinje. Sve stvari, krupne i sitne, prožima jedna prijateljska, tvoračka elektrika. Svojim pogledom dodiruje Bog sve stvari, i one trepere i svetle, kao žica, koju dodirne struja. Većito ćutljivi Ćudotvorac dodiruje ništa i iz ništa postaju dela. Sve je ništa, što je od Boga nedirnuto. Sve je ništa, što stoji daleko od Boga.

Nauka, daleka od Boga, to je jedan grobljanski muzej, pun mrtvaćkih kostiju, vezanih i prošivenih zlatnim koncima.

Umetnost, daleka od Boga, to je pigmejski nepristojni gost, okrenut leđima titanskom domaćinu, koji ga ljubazno posmatra i pridržava.

Ekonomija, daleka od Boga, to je punjenje stomaka i glave jednom i istom hranom. Sve je ništa, što je od Boga udaljeno.

Podignite oči svoje, i kad se duša vaša oseti sama sebi tuđa, ili kad joj se i najdalja Sunca učine bliska i srodna, onda spustite oči svoje, i pogledajte zemlju i sve ono što je na zemlji. Gle, sveta je i zemlja i sve što je na zemlji! Gle, i blato je sveto, jer iz blata Bog pravi sluge sebi! Sveti je čovek, jer čovek je najviši sveštenik Božiji na zemlji. Sveta je i životinja, jer se prinosi Bogu na žrtvu. Sveti je i kamen, jer služi za žrtvenik Bogu velikome. Sveti je i vazduh, jer sprovodi molitve od zemlje k nebu. Sveto je i rođenje, i venčanje, i umiranje. Sunce neprestano gori kao žrtvenik pred Gospodom. Gle i zemlja neprestano gori. Sve na zemlji gori i sagoreva: sve što živi i što je mrtvo znači jedno gorenje, jedno sagorevanje. I zemlja je dakle ognjeni žrtvenik pred Bogom kao i Sunce.

To saznanje sveopšte svetosti zažeciće u srcima vašim sveopštu ljubav. Profana ljubav brzo prolazi, a ljubav sakralna ostaje. Sakralna ljubav ljubi Boga u svakom predmetu svoje ljubavi.

O ljubavi mnogo govori svet, i pod ljubavlju podrazumeva svašta. O ljubavi sveštenoj, na svetlosti zasnovanoj, najmanje svet govori. Vi ćete svetu propovedati tu ljubav. Vi ćete naučiti svet drukčijem jeziku ljubavnom, kao što ćete ga naučiti drukčijem gledanju stvari.

Na viziji sveopšte svetosti stvari vi ćete zasnovati sveopštu ljubav svoju. Postanite vizioneri vasionkog oltara Božijeg! Srž stvari je sveta. Postanite vizioneri električne srži stvari, i vi ćete biti naelektrisani, i imaćete viziju Najvišega. I sila Najvišega oseniće vas, i Duh Sveti doći će na vas, zato i sve, što se od vas rodi i stvori biće sveto.

Svetost je prvi znak, po kome će se poznati vaša religija.

Sabornost je drugi.

Dokle će se sitniti velika Božija religija na sekte?

Dokle će sektanti razoravati duhovnu građevinu Božiju na zemlji i time ponižavati rod ljudski?

Dotle dokle vi ne počnete propovedati religiju svetu.

Dokle će čovek od čoveka begati u ime Božije?

Dokle će maleni stvor - čovek pljuvati na svetinju brata svoga?

Dokle će se mržnja jednog oltara prema drugom oltaru smatrati za službu Bogu?

Dokle će hramovi Božiji biti ispunjeni hladnim rečima i hladnim srcima?

Dokle će se ljudi ne bez srca i ne bez pameti spasavati od sektaške svađe o Bogu na ostrvo, koje se zove Ateizam?

Dotle, dokle vi ne dođete; dokle vi ne dođete i ne proglasite sabornu religiju, koja će sabrati, i ujediniti i od poluljudi učiniti bogoljude.

Ljudi šapuću o sabornosti religije, a glasno se prepiru o sektama.

Ljudi se ne svađaju o Bogu, nego o rukavicama Božijim.

Ljude ne deli vera u Boga, no vera u veštice.

Gordost, koja dolazi od uobraženog sveznanja, iscepkala je i isitnila veliku crkvu Božiju.

Jedinospasavajuće crkve još nema; sve su poluspasavajuće. Vi ćete doći i sazidati među ljudima i među narodima crkvu sabornu, jedinospasavajuću. Na vas se čeka. U vas se gleda.

Vi ćete uzeti ono što je glavno. U tome glavnome ljudi će moći biti saglasni. A ono što je glavno, ono i spasava. Ono što je glavno, ono stoji iznad greha i smrti. Čim se čovek zavrze u sporednosti, zvrzao je se u greh i u smrt.

Vi ćete pokazati sektantima daleki horizont sveta, i oni će osetiti ozon, bez koga se guše u svojim teskobnim krovinjarama.

Vi ćete sabrati braću razjedinjenu svojom sabornom religijom. Vi ćete izbrisati granice među ljudima, među narodima i rasama, među verama i filosofijama. Svačija vera naći će jedan ton na vašoj harfi, i u svačiju veru vi ćete uneti po jedan zvučan i dubok ton. Vaša religija treba da bude palata pod koju se može skloniti i bogat i ubog, i filosof i skudouman. Vaša religija mora biti široka, da bi sva plemena zemna mogla naći u njoj najbolje svoje duhovno dobro, i mora biti duboka, da bi ona mogla zapojiti i najžednije duše, pa ipak da ne presuši.

Saberite od filozofa ono što je najbolje u filosofiji, i filozofi će biti sledbenici vaše religije.

Saberite od naučnika ono što je najjistitije u nauci, i naučnici će ceniti vašu religiju.

Saberite najzdraviju umetnost, i vi ste sabrali umetnike pod krov svoje religije.

Saberite svu pravdu u pogledu podele bogatstva zemljinoga među braćom, i vi ste sabrali sve gladne i žedne.

Saberite sve one, koji se u malome razilaze, a u velikome slažu, i vi ste sabrali sve crkve i sve sekte.

Saberite sve one, koji su se rđavo poznali i zbog rđavog poznanstva omrzli, i naučite ih boljem poznanstvu i boljoj ljubavi.

Saberite sve narode i recite im, neka njihov patriotizam bude granica zemljama, ali ne i čovečanskoj ljubavi i pravdi.

Vaš je poziv da sabirate, a ne da rasipate. Do sad su ljudi i narodi stvarali kulturu. Sad treba da dođe epoha, u kojoj će ceo rod ljudski saborno stvarati. Dobro je bilo i do sad, no od sad mora biti bolje. Vi ste pozvani ka najboljem. Kultura, koja će biti sazidana pod vašom zvezdom, biće vrhunac moći i pameti ljudske. Najbolji svet među svetovima biće onaj, koji vi stvorite.

Svetost je prvi znak vaše religije.

Sabornost - drugi.

Apostolstvo - treći.

Apostolstvo je ubeđenje i požrtvovanje. Apostolstvo je došlo sa Istoka. Evropa za nj nije znala. I danas svako apostolstvo traži svetlosti i toplote na Istoku.

Pogledajte od čega svet najviše strada! Od zabludnih i lenivih ubeđenja. Od zabludnih fanatika i od lenivih dobroželatelja svet najviše strada.

A posle toga, od čega svet najviše strada? Od pritvornih ubeđenja. Od lažnih ubeđivača; od poluubeđenih ili kvaziubeđenih.

A posle toga, od čega svet najviše strada? Od hladnih ognjeva. Od ognjeva, koji su lepi za oko, ali nisu dobri za ozeblu dušu, jer su kao naslikani, te u sebi ništa drugo nemaju do samo boju ognja. Hladni ognjevi to su mnogi premnogi učitelji vere, koji prizivaju svet na vatrište, na kome se ni oni sami ne umeju da ogreju.

Apostolstvo je došlo sa Istoka. Danas Zapad vlada svetom. No dosta je se živelo u hladu zapadnome. Danas i sam Zapad očekuje novo apostolstvo sa Istoka. A vi ste na Istoku. Uvek je se Sunce rađalo na Istoku, a zalazilo na Zapadu. Sva su ubeđenja popucala, i volja za požrtvovanjem usahnula. Čeka se na vas, da dođete i kažete novu reč. Ta nova reč mora biti reč religije. Ne mislite na pobedu mačem, jer ko mačem pobjedi, mačem može biti pobjeđen. Niti mislite na pobjedu politikom, jer ono što je za stare bilo politika to je za mlade nemoral. Mislite jedino na pobjedu religijom. Ta je pobjeda trajna. Jer to je pobjeda ne nad telima nego nad srcima.

Opuštena su srca u ljudi, u prostih od prostote, u naučenih od nauke. Vi treba da dođete i viknete svima: gore srca!

Ubuđavile su duše od pesimizma. Vi treba da dođete sa jednim odmornim i jakim optimizmom.

Filosofije su otišle u arhivu, i ljudi na njih gledaju s bolom i prezrenjem kao na mnogostoletnu uzaludnu muku. Vi morate doći s jednom religioznom filosofijom, koja će biti razuman i prirodan osnov jednoj opštečovečanskoj kulturi.

Umetnost je postala čudovišna. Bolesna težnja za hiperindividualnim i hiperoriginalnim proizvela je unikum od rugobe, koja treba da proslavi lepotu po ukusu savremenom. Vi ćete morati rehabilitirati lepotu i ozdraviti oboleli ukus ljudi. Religija, koja religira umetnika s Bogom, i ljudima, i prirodom, može poslužiti ovde kao jedini siguran lek.

Ekonomija je postala čudovišna. Jedan čovek ima više hrane nego milion njegovih bližnjih. I dok on jedan jede hranu miliona drugih, milion drugih dele ručak jednoga. Kako će jedan čovek pojesti hranu spremljenu od Oca nebesnoga za milion sinova

njegovih? I kako će milion gladnih najesti se od ručka jednog čoveka? Vi morate doći s jednom boljom ekonomskom pravdom. Carstvo zemaljsko pripada carstvu nebesnome, niti se može odvojiti ono od ovoga. U carstvu zemaljskome mora da vlada sem zemaljske i nebesna pravda, kao što i u nebesnom carstvu nije sasvim prezreno zemaljsko merilo vrednosti. Pravda nebesna je ljubav. Vi ćete uneti ove nebesne pravde više među ljude, i bićete čudotvorci: moći ćete sa pet hlebova nahraniti pet hiljada gladnih. Jer pet hlebova i ljubav čini više hrane nego pet hiljada hlebova i mržnja. No jedino pomoću religije moći ćete zagrejati ohladnela srca ljubavlju. Religijom, - jer ljubav sačinjava tri četvrtine religije.

Čudovišan je postao i brak. Gle, kako je čudovišna postala ova najtešnja veza među smrtnima! Po prvobitnoj zapovesti Božijoj čovek u istini ostavlja oca svoga i mater svoju i lepi se ženi svojoj, i biva dvoje jedno telo. No ljudi su razumeli jednostrano Tvoju zapovest, Gospode! Ti nisi mislio na sjedinjenje samo tela nego i duša. Na to se zaboravilo, i taj zaborav je nesreća sveta. Dva topla tela sa hladnim dušama onako se isto brzo odbijaju kako se i privlače, jer onako isto brzo hladne kako se i zagrevaju.

Brak je postao obligatnom dosadom. Dva para očiju, koja su nekad gorela strašću pri susretu, docnije se pri susretu leno zatvaraju, izražavajući time dosadu i prezrenje.

Brak je postao nemoralnom stvari. Pored katedara na univerzitetu, sa kojih se izlaže paragrafska filosofija braka, i pored konzistorija, koje stražare nad neraskidljivošću bračne veze, i pored crkve, koja brak osvećuje, brak je postao nesveti. Čovek bez dece mrzi ženu nerotkinju. Čovek s mnogo dece prezire ženu mnogorotkinju. Žena mnogorotkinja, da bi izbegla muke porođajne i prezrenje muža, truje plod svoj u utrobi svojoj. Žena sujetna guši u sebi celu jednu generaciju ljudsku, da bi oblik tela svoga sačuvala. Žena vezana sankcionisanom vezom za jednog muža, čezne za svima ostalima, izuzev svoga muža.

Zločin je mrzeti ženu nerotkinju.

Zločin je prezirati ženu mnogorotkinju.

Zločin je trovati plod svoj u utrobi svojoj.

Zločin je ugušivati ljudska bića u sebi radi zadovoljenja svoje sujete. A laž je i spletkarstvo verolomna čežnja za drugima, van bračne ograde, i modno maskiranje radi drugih.

Zar brak nije postao zločin?

Zločin i laž, i gnezdo spletkarstva, i izvor laži i dosade i najdublje odvratnosti tela od tela!

Je li sve to dostojno ozbiljne mine kanoničara, i stražarenja od strane konzistorija, i osvećenja od strane crkve?

Zapovedeno je: rađajte se i množite se i napunite zemlju i vladajte njome.

Čovečiji rod je namnožen, zemlja je napunjena ljudima. Da li treba da prestane rađanje i množenje?

Ne; jer još čovek nije zavladao zemljom.

Još je jača priroda okolo čoveka i u čoveku od samog čoveka. Još se rod ljudski mora množiti. Kulturom se savlađuje i oblagorođava priroda i svet materijalni uzdiže u svet duhovni. Kultura daje dušu svakoj stvari i povećava dušu u čoveka. A kultura potrebuje bezbroj slugu i argata; potrebuje prenaseljenost i stešnjenost.

Potrebno je dakle, uvek još sjedinjenje tela. No sjedinjenje tela najodvratnija je i najprezrenija stvar na zemlji bez sjedinjenja duša.

Vi ćete doći, da osvetite sav život; vi ćete doći da osvetite i vezu, iz koje se ljudi rađaju. Nad svakom takvom vezom bdi ceo svod nebesni i izriču svoju sankciju večnost i beskrajnost. Velika duša sveta prisutna je tome događaju - jer početak jednog novog čoveka za vasionu je početak jednog događaja, jedne nove drame; - kako duša onih tela, koja se sjedinjuju, da bude pri tom odsutna?

Vi ćete doći, da date jedan istinitiji smisao braku, i jednu pravilniju definiciju. Da li se mogu i duše venčavati? Da li se mogu i duše oplođavati? Vi ćete doći da odgovorite na ova pitanja.

Čudovišno je postalo i vaspitanje. Celokupno sadašnje vaspitanje omladine zasniva se na misli: čovek živi jedino od hleba. Tri otrovne biljke uspevaju bujno na toj osnovi: sebičnost, proždrljivost, pesimizam.

Prva je kao bulka, koja pod lepim crvenilom skriva ubitačan otrov.

Druga je kao imela, koja na hrastu leži i neprekidno sisa. Treća je kao brašnjavosiva gljiva, koja u tami i vlazi vodi svoj otrovni život.

Priroda ipak bolje neguje svoju decu nego li ljudi svoju. Priroda upućuje biljke da rastu jednim delom u zemlju, a drugim ka Suncu. Ljudi današnji upućuju svoju decu da rastu samo u zemlju. Zato su tamni i zemljani mnogi - premnogi. Malo je dece Sunca.

Vi ćete doći, da sve ljude učinite decom Sunca. Vi ćete postaviti vaspitanje novog čovečanstva na misli, da čovek ne živi od hleba jedino, i za hleb jedino. Vi ćete uputiti novo čovečanstvo da raste naviše, ka svetlosti, ka Bogu.

Vi ćete postaviti vaspitanju za cilj ne samoodržanje i borbu za opstanak, - ne ove mačje i gorilske ciljeve - no heroizam. Samoodržanje i borbu za opstanak propovedaju najtuplji i najplašljiviji apostoli, koji se ne usuđuju da učine nijedan korak napred. Jer samoodržanje i borba za opstanak to je početna tačka. Heroizam je krajnja tačka. Krajnjoj tački treba juriti, a ne stojati na početnoj.

Sebičnost je mati straha. Vi ćete vaspitati jedno bestrašno pokoljenje, kome će sloboda biti atmosfera cele duše.

Proždrljivost je mati bolesti. I suviše je zemlja dugo bila bolnica. Vi ćete biti donosioci zdravlja. Vi ćete uništiti uzrok bolesti, i ovih neće više biti. Jedno zdravo čovečanstvo u izgledu je da dođe s vama, da bude sluga Boga, samo Boga, i kroz Boga gospodar zemlje.

Pesimizam je još neizvedeno rešenje na samoubistvo. Hiljade ljudskih glava posvednevno ispunjene su tim rešenjem. Vi ćete doći kao spasioci onih, koji na ivici stoje, i kao neprehodna prepreka onima, koji su se ka toj ivici uputili.

I kult je postao čudovišan. To je garderoba, koja je suviše zaklonila Gospodara. To je prizma, kroz koju treba da se vidi Bog, no koja je zamućena, te slabe oči ljudske ne proziru kroz nju, nego se zadržavaju na njoj kao na samom Božanstvu. Jedan komad metala i jedan kraičak tkanine cení se cenom, koja samo Bogu pripada. Jedan svešteni obred ne smatra se kao nova veza s Bogom, nova obaveza prema Bogu, nego kao oduženje Bogu jednog neodložnog duga.

Kad suština vere potone u kult, te se ne vidi više od ovoga, tada se raduju sujeverni i neverni. Sujeverni se raduju tome, jer ne moraju da lupaju glavu i traže suštinu iza spoljnog kulta, a neverni se raduju, jer im je tad lakše kritikovati veru Božiju i glumiti se nad nerazumljivom glumom.

Kult je divna stvar. Cela je kultura na kraju krajeva kult Bogu. Taj kult stvaraju i vrše i oni koji veruju i oni koji ne veruju, - svesno i nesvesno, voljno i bezvoljno.

Cela je ljudska kultura kult Bogu, no divan je i naročiti, umetnički ustrojeni i svesno obavljani ceremonijalni kult, - samo kad je u njemu što više smisla, što istinitije topline duševne i što uzvišenije lepote.

Vi ćete doneti novi kult svetu. Vaša kultura biće jedan kult Bogu. No vi ćete, sem toga, doneti i naročiti kult, koji će biti iskren kao nauka, lep kao umetnost, uzvišen kao Bog, i prostran kao duša svih sinova Nebesnog Oca.

Pružio se jedan širok, širok okean, kod koga postoji samo plima, bez oseka. To je slovenska zemlja.

Vi ste Sloveni, sfinks za ostale rase i narode. Vi još niste razgovetno progovorili. Kad god ste počinjali da govorite preko svojih najvećih sinova, vi ste dolazili u ekstazu i postajali ste nerazumljivi za svet, i razlivali ste se u suze za poniženim i uvređenim u svetu, za najmanjim i najsitnijim, za bednim Božijim ljudima. Vaše najgenijalnije reči završavane su suzama i jecanjem.

- Ko ste vi? - pita vas svet.

Jedni vas se plaše, drugi vas preziru, a treći su još u nedoumici, da li da vas se plaše, da li da vas preziru.

Vi ste najmlađi brat evropskih rasa. Jedni dodaju: i najluđi. No tome "najluđem" sinu dao je Otac u nasleđe najveću zemlju. Da li zato što je on najluđi, ili pak zato što Otac ima u njemu osobito poverenje?

Vi se pomaljate tek iza gore. Vi ste još zora. Kakav dan nosite? Dosta je bilo oblačnog i turobnog vremena. Donesite vedrinu i toplinu! Neka sve oči, koje vas pogledaju, budu svetle, i sva lica osmehnuta.

Neka Bog ide pred vama, i neka se Sin Božiji nosi nad vama, u sjaju i slavi!

Boga hoće svet. Ako Boga imate, onda ćete imati šta doneti svetu, i imaćete radi čega i izlaziti na pozornicu istorije.

- Ko ste vi? - pita vas svet.

Odgovorite najpre sebi. Ne budite sfinks za sebe. Udubite pogled svoj u sebe. I ne odgovarajte sve dokle se ne osetite religiozni. Ako ćete čekati to i hiljadu godina, - ne odgovarajte. A kad se osetite ispunjeni Bogom, kad plameni duh religije obuzme srca vaša i mozak, tada odgovorite i sebi i drugima plamenim jezikom:

- Mi smo najmlađe i najnedostojnije sluge Božije, koje Bog posla u svet radi spasenja svih ljudi.

LAGANO KORAČA HRISTOS

[Sadržaj](#)

Govoreno nestrpljivima u očekivanju carstva Hristovog.

*Vocati sumus ad militiam Dei vivi
Tertulianus*

*Reče mu Simon Petar: Gospode, kuda ideš?
Isus mu odgovori: Kuda ja idem ne možeš ti sad ići za mnom,
ali ćeš posle poći za mnom.
Jov. 13, 36.*

*Ist Christus Traum, dann ist das Leben Ein Gang durch Wusten in der Nacht,
Wo niemand, Antwort uns zu geben, Als eine Horde Bestien wacht.
Lenau: Savonarola*

Lagano korača Hristos, draga braćo.

On bira mesto gde će stati svojom svetom nogom, jer on neće da stane u krv. On bira uske staze na zemlji, stešnjene grehom, jer on ne može da ide širokim imanjem greha. On se provlači između razbojnika, guran njihovim laktovima, jer on mora da se probije napred.

Gle, dolazi Hristos među nas kao gost, recimo, i pita nas za put!

"Pokažite mi put bez krvi, bez greha i bez razbojnika!".

Kakav bi mu odgovor mogli dati? Gde bi našli put, dostojan stopa Njegovih? Kad bi provrila sva usahnula krv iz zemlje, zemlja bi predstavljala jedan okean krvi. Kad bi buknuo plamen iz svakog mesta obesvećenog grehom, zemlja bi se pretvorila u jedan plameni pakao. Kad bi vaskrsli svi mrtvi razbojnici i uparadili se na zemlji sa živim, zemlja bi bila jedna neprohodna šuma ljudskih tela.

Ne bi mu mogli reći: Idi, Gospode, kroz gradove. Jer gradovi znače zbir i blizinu. A zbir i blizina izaziva i pojačava greh.

Ne bi mu mogli reći: Idi, Gospode, kroz sela. Jer nema sela, koje ne liči na Gadarinsku stranu, sklonište zlih duhova.

Ne bi mu mogli reći: Idi, Gospode, kroz šumu. Jer šuma je stari saveznik i jatak razbojnika. U šumi je Kain ubio Avelja.

Ne bi mu mogli reći: Idi, Gospode, morem. Jer more je grobnica pirata i pustolova i ratne slave.

Ne bi mu mogli reći: idi, Gospode, vazduhom. Jer i iz vazduha je čovek vršio zločin nad bratom svojim.

Mi, obični smrtni koračamo bez straha i zazora stopama pasa i tigrova i hijena i kamila. No ko bi od nas smeo Hristu predložiti: Idi, Sine Božiji, stopama, kojima mi idemo? Niko. Jedno bi mu samo svi mogli reći:

- Ne dolazi, Gospode, dok se ne sagradi put za Tebe! Mi, obični smrtni, možemo predaniti u svakoj kući. No ko bi od nas umeo dati odgovor Hristu na pitanje: Gde je kuća u kojoj bi ja mogao predaniti?

Ja, ti, i on dali bi mu tri razna odgovora.

Ja bi mu rekao: Ti si car, Gospode, idi u carske dvorove! No ja bih se prevario. Zar su carski dvorovi malo bivali gadarinske strane, sklonište besova? Zar kod Iroda i Nerona da gostuje Hristos?

Ti bi mu rekao: Idi u hramove, Gospode, ti si prvosveštenik. No ti bi se prevario. Kako bi mogao predaniti Hristos u hramu opkoljenom mrtvačkim kostima i uprljanom nečistim molitvama i glupim željama?

On bi mu rekao: Ti si, Gospode, prijatelj sirotinje, idi ribarima u kuću kao što si išao Petru i Andreji. No ko jamči, da će ga ribari ponuditi ribom, a ne zmijom? Ili možda bi mu on rekao: Idi, Gospode, bogatašima u kuću, kao Zakheju i Nikodimu. No ko zna, da li će se u kućama pretrpanim mebelom i grehom naći vazduha za Hrista? Ko zna, da li će se u domovima punim slatkiša naći koja mrvica hleba za Hrista?

I tako bi se prevarili i ja, i ti, i on. Gde god bi Hristos stao nogom, iz stope njegove oživela bi sva istorija toga mesta od postanja. Kad bi ga ja uveo u carski dvor i sagledao sve ono što oživi pred pogledom njegovim, ja bih se zastideo. Zastideo bi se i ti s Hristom u hramu, zastideo bi se i on, s Hristom među sirotinjom.

No i ja, i ti, i on - kad bi se dobro obazreli oko sebe, i mogli bi dati jedan odgovor Hristu: Idi, od nas, Gospode, jer još nije među nama sazidan dom dostojan Tebe.

Ne bi se manje mučili s odgovorom ni na Hristovo pitanje:

- U koje vreme da vam dođem? Jer koje je vreme na zemlji bilo bez krvi, bez greha, i bez razbojnika? I samo vreme kad se Hristos pojavi na zemlji, nije bilo Hristovo vreme, no vreme zločina i Golgote. Jedno bi samo mogli odgovoriti Hristu? Ne dolazi, Gospode, jer još nije vreme Tvome dolasku.

I tako, kad bi se oglasio dolazak Hristov, mi mu ne bi znali ni puta pokazati, niti dom za stanovanje ponuditi, niti vreme označiti. Mi bi se zbunili i zastideli, kao što se zbune i zastide građani jedne male varošice, kada se oglasi dolazak Vladaoca u njihovu

sredinu. Dotle bezbrižni i samozadovoljni palančani uzdižu svoju palanku i hvale njene draži i njeno bogatstvo. No na glas o dolasku Vladaoca njima se tek tada otvore oči, i oni vide ono, što dotle nisu videli, i oseće ono, što dotle nisu osećali. Tek tada vide oni ništavilo i bedu svoje sredine, vide neokrećene kuće, provaljene ulice, nečista dvorišta, spletene kmetove, trapave služitelje, smešne palanačke pomodarke, bosonogu decu, i sve, - sve ostalo, što može da čini savršenim mizeriju i ništavilo jednoga mesta. I dubok osećaj stida naišao bi na bedne domaćine. I oni bi rado poručili Vladaocu, da ne dolazi, kad bi to Ovoga moglo zadržati od puta.

Isti je takav slučaj sa Hristom i nama. Dok se još nije oglasio dolazak Hristov, mi gordo mislimo: Neka dođe, u svako vreme mi imamo čistih puteva, kojima ćemo Ga voditi, i čistih domova, gde će stanovati. Mi imamo lepših ulica nego što je Jerusalim imao, i imamo lepših kuća nego Tir i Sidon. Možda bi se Hristos začudio tehnicima naših ulica i otmenosti naših kuća. Neka dođe On i svih 12 apostola Njegovih, nećemo se zastideti. Neka dođe i On, i Bog Otac, i Duh Sveti, - mi se nećemo zastideti.

No, recimo, ogłosi se dolazak Hristov i mi se tad razmislimo dublje. Pred pogledom Hristovim na svima se tajnama lome pečati i iz stopa Njegovih vaskrsava istorija tih stopa zemlje od prapočetka do danas. I Hristos bi gledao zajedno s nama greh i krv svake stope zemlje, koju smo mi zastrli glatkom kaldrmom.

Mi bi se setili, da Mu bacamo cveće i zastiremo ćilimove. No uzalud; to je činjeno i u Jerusalimu pri ulasku Hristovom, pa je Hristos ostao ravnodušan prema tome. Danas, dvadeset vekova posle toga, zar opet da dočekujemo Hrista detinjski, cvećem i šarenilom? Zar ne bi mogli izneti mu na susret čista srca i uzvišene duhove i dobra dela kao zreli ljudi?

Trebalo bi ga pozdraviti pri susretu jednom izjavom, jednom jedinom, koja bi Mu stvorila radost:

Gospode, kod nas nema nevino prosute krvi, i nema greha, niti razbojnika. No to ne bi mogli učiniti, a da ne lažemo, a ko sme lagati pred Onim, koji ne samo zna, no gleda istinu.

Da li da mu pravimo trijumfalne kapije? Kako je to mizerna misao u vezi sa Hristom. Trijumfalne kapije se prave onima, koji se mogu provući ispod njih. No zar Hristos nije viši od najviših trijumfalnih kapija? Nosioci zemaljske slave traže trijumfalne kapije, a Hristos je nosilac nebesne slave. Nebesni svod je njega dostojna trijumfalna kapija.

I mi bi se okrenuli desno i levo tražeći jedan dom, gde bi mogli uvesti Hrista. Dom treba da je ukrašen čistim srcima i uzvišenim duhovima i dobrim delima. Gde da se nađe takav dom. Ima domova punih šarenih krpa i šarenih srca i površnih duhova i žalosnih dela, no gde da se nađe dom pun onoga što Hristos voli?

Pa onda: ko da izađe napred i stane pred lice Hristovo? Pred zemaljske careve i kraljeve napred izlaze bogataši, i ratnici, i sveštenici. Još se prepiru, ko će stati bliže do

Njegovih Veličanstava. No pred Hrista niko se od njih ne bi istrčavao. Naprotiv, oni bi se gurali unazad i tražili mesto što udaljenije i što sklonitije od pogleda Njegovih. Jer ko može izdržati poglede bistre kao izvori na Alpima, i plamene kao munje u crnim oblacima?

Pa onda: ko da pruži ruku svoju i rukuje se sa Hristom u ime sviju? Čija je ruka toliko čista, da se sme dohvatiti ruke Sina Božijeg? Čija je ruka toliko snažna, da se dohvati do Hrista, a da mu se celo telo ne zatrese, kao kad se dohvati do galvanske struje?

Da istaknemo napred decu! Možda bi došli na tu misao.

No ni to ne bi bilo dostojno. Pre dve hiljade godina Hristos je nalazio radost samo na deci. Danas On želi da vidi zrele ljude, kojima bi se zaradovao kao deci.

I mi bi se zbunili. I stid bi obuzeo dušu našu zbog neslućene siromaštine sveta. I mi bi se gnevili na ljude i na sebe, na one koji idu napred i na one koji hode pozadi. I kršeći ruke mi bi s pognjurenim pogledom i oborenim glavom viknuli: Gospode, ne dolazi k nama, ništa nije spremno za doček Tvoj! Mi smo siromašni i grešni.

No dokle da držimo Hrista u progonstvu? Nije li ova zemlja više Njegova kuća nego naša? Ne stoji li On bliže Bogu, domaćinu sveta, nego mi? Nismo li mi i suviše drski kad se pravimo gospodarima u tuđoj kući, iz koje smo proterali domaćina i njegovu najmiliju i najstrodniju čeljad.

A Hristos je najmiliji i najstrodniji Bogu Ocu.

Ko je Hristos? Ko je taj čovek, da mi posle dvadeset vekova moramo voditi računa o Njemu?

To je osnovno dobro, kojim ljudi žive. Bez toga dobra svet bi se ponovo vratio u prvobitni kaos. Kad je zlo pretilo da poremeti ravnotežu sveta i da sve stvari baci u mrak haosa, pojavio se jedan čovek, od Boga poslat, od zemlje odgajen, od ljudi nepriznat, čovek koji se legitimisao kao sin Božiji moćnom rečju i moćnim delima. Došao je bio među svoje, no svoji ga ne primiše no prezreše i odbaciše, ali Bog učini od toga odbačenog kamena temelj celoj ljudskoj istoriji.

Taj čovek nije bio kao drugi ljudi, koji se odnose ropski prema sebi i jedan prema drugom. Ne; to je jedini slobodan čovek, koji je hodio po zemlji; On se ophodio očinski sa dobrima, a gospodarski sa zlima. On se kretao u ovome svetu ne kao najamnik no kao pravi domaćin u svome domu. Najamniku je stalo do toga da se najede i napije, ma svi ostali oko njega gladovali. Jer najamniku je svejedno, ostala kuća ili propala; za njega je glavno, da on ne propadne. Domaćin se pak brine o celome domu, i o svoj čeljadi u domu i njihovom blagostanju više no o sebi.

Hristos! To ime je postalo sinteza svih najviših ideala svetskih. Sloboda, razum, ljubav, vera, rad, - sve se to nalazi u jednom imenu, - Hristos. To ime je postalo i simbol i

pokrovitelj svake uzvišene misli, svakog plemenitog osećaja, svakoga pregnuća, koje služi opštem dobru. To ime je proročanstvo, još neostvareno, proročanstvo svega idealnoga. Svi će se ideali u svetu realizirati, - to označava ime Hristos. Svi će se ljudi osetiti jednoga dana kao sinovi jednoga Oca.

Sloboda će se zacariti među ljudima i ljubav će zavladati nad ljudima. Ropske duše će se prenuti i sloboda će ući u njih.

Doći će vreme, kad će se za prokaženog smatrati čovek, koji ne veruje u Boga.

Doći će vreme, kad će svi ljudi misliti i raditi o dobru svih. Slabi će biti nadahnuti snagom, a mišice silnih malaksaće. Maleni će pogledati u zvezde i porašće, a visoki će videti Boga i spustiće se.

Zarašće rane uvređenih i uteha će doći neutešnim.

Vratiće se iz progonstva prognani pravde radi, i mirotvorci će biti vođe ljudi.

Zabludeli sinovi napustiće svinje i hranu svinjsku i sa skrušenim srcem uputiće se svome Ocu, da potraže bolje društvo i bolju hranu. Zabludele kćeri vratiće se sa klizavog puta, kuda ih vuče mrak u očima i u razumu, i okrenuće se ka Istoku, odakle će Sunce osvetliti njihovo lice i preobraziti njihovu misao.

Zelenašima se neće znati grob na zemlji, ni tvrdicama ime među sinovima ljudskim.

Krvnicima će krv zamutiti pamet, a zlatožderi će ugnileti u zlatnim sanducima. I kad grobar otkopa grob zlatoždera, on će istresti smrad iz sanduka, a sanduk će odneti kući,

Klevetnicima će se napuniti usta crva pod zemljom, a intrigantima zmije će se obavijati oko nogu i zmijina jaja ležati na jeziku.

Mrtvi gurmani služiće za hranu živih gurmana, koji gmižu po zemlji i piruju po grobovima.

Novi ljudi rodiće se na zemlji, i o starim ljudima pričaće se kao o strašilu.

Čelo tih novih ljudi biće visoko i blistavo od misli, a srce toplo od ljubavi.

Pohotljivo meso će prestati da liči na negašen kreč, koji sve većma bukti što se više u nj vode sipa. Razum će ukrotiti crvenu bestiju u žilama i upregnuće je u svoja kola.

Umuknuće sve disonance u svetu i jedna neiskazana harmonija razliće se po ovoj ogrubeloj planeti.

Plemenitost će izbiti iz svoje tamnice na površinu, a grubost će potonuti na dno.

Zlo će biti pobeđeno i dobro će trijumfovati.

To je proročanstvo Hristovo.

Da li je se ono ostvarilo? Nije.

Da li će se ostvariti? Videćemo.

Da nije vreme demantovalo Hrista? Zastanimo.

Zidine jednoga grada istočnjačkog bile su debele devet, a visoke pedeset metara. Nad jednom kapijom stajalo je napisano: Grad Niniva, kojoj je drukčije ime Budućnost. No vreme je zbrisalo tu gordost ljudsku. Danas i najmanji vetrić kad pirne titra se sa prahom bivšega grada. Hiljade gradova u Aziji i Evropi danas se pre mogu nazvati Budućnost, no mrtva Niniva.

Naš dvadeseti vek počeo je da liči na staru Ninivu. Tek je osvanuo on je se predstavio svetu: Meni je ime Budućnost. On se reklamirao kao vek mira i kulture. Međutim na svake tri dosadašnje godine dolazi po jedan rat. Na svojim kapijama on je odmah pokazao natpis: Rad i čovekoljublje. Međutim najinteresantniji njegov dosadašnji rad odnosio se na čovekoubistvo.

Zar nije demantovan Hristos našim vekom? Nismo li mi bili svedoci u ovoj prošloj godini svega onoga, što demantuje Hristovo proročanstvo? Nismo li mi u ovoj drugoj deceniji dvadesetog veka doživeli vremena prehrišćanska?

Zaista, ponovilo se jedanput više sve ono, o čemu smo mi ulazeći u XX vek mislili, da je becpovratno pripalo prošlosti, kao i slava Ninive. Digao se čovek na čoveka i narod na narod. Nagomilane su gvozdene mašine, pune pritajenog ognja, namenjenog za grudi neprijateljske. Čovek je čoveka ubijao i od tog ubijanja osećao naročitu slast. Zemlja je poplavljena od krvi, i odebljana od mesa ljudskog. Godina je dana, kako su umukli ljudski jezici i kako se ljudi razgovaraju zvekom gvožđa. Godinu dana posmatraju gavranovi majke u crnini i grakću: - Mi poznajemo meso vaših sinova! Sestre premeću ranjenike i među bledim licima njihovim traže lice svoje braće. Udovice sa krvavim očima od suza gledaju kako im se rastura tek savijeno domaće gnezdo i bežeći od misli o prošlosti kriju poglede od budućnosti. Siročad tepaju još imena mrtvih očeva i kao iglama ubadaju majku pitanjima: - Kad će doći otac? Starci se hrabre pred decom, no u samoći jecaju i bolom se svojim hrane. I sav bol postaje dublji, kad ga još i nepravda udubi. Diplomati se igraju narodima kao figurama od šaha. Besposlenici se privlače za ratnicima i kupe iz krvi srebrne i zlatne kolute. Špekulanti su od rata stvorili trgovinu, koja im donosi bogatstvo i radost. Nezaslužni se vikom dižu iznad zaslužnih. I još teži postaje bol, kad se pogleda u pustoš od ognja, koji je popalio ljudska obitališta, i na pustoš od bolesti, koja je mučki hiljade žrtava umorila, i na strahovitu povorku ljudi, sa izbijenim očima, i skrhanim nogama, odsečenim rukama, izgnječnim rebrima, i na otečena i promrzla, na izgledneta i jehtičava tela, koja su pre godinu dana bila sveža i snažna. A najteži bol biva, kad se čovek seti, da se sve to dešava u XX veku. I mi onda

s beskrajnim bolom stavljamo pitanje: Gde je Hristos? i: Da nije ostao on 20 vekova daleko od nas? Da nije na Golgoti zajedno s Njegovim telom za navek raspeta i Njegova misao? Da li štogod još uopšte znači za ljude to ime, Hristos?

Sudimo, braćo, lagano i sudićemo pravilno. Pod pritiskom momentalnog bola mi zastiremo svojim pesimizmom celu ljudsku istoriju. Kad nam bol oboji Sunce crnom bojom, mi onda kroz tu boju gledamo ceo život. Sudimo lagano, jer i Hristos korača lagano kroz istoriju. Lagano kao duboka reka, za koju bi dete pomislilo da se ne miče, no na kojoj čovek ne bi mogao napraviti brane. Lagano kao žito, koje poseješ u jesen, i u zimu misliš da je mrtvo. Još nije došlo proleće semenu Hristovom. Dug je put Hristov, on se prostire do kraja ljudske istorije. Kad bi žurio, zamorio bi se, pao bi na po puta, i ostao. A kad lagano ide, ide pouzdano. Dug je put Njegov, zato su lagani koraci Njegovi.

A i težak je put Njegov. Zato lagano korača. Kroz bare od krvi, kroz mrak od greha, i kroz trnje od razbojnika On se probija. Uzak je Njegov put i mnogi se pali grešnici nalaze u ambisu s obe strane Njegovoga puta; On mora da se saginje na obe strane, da ih diže i vuče za sobom i da ide napred. Zato lagano korača.

On lagano korača, jer je Njegov ideal daleko. Ideal je Njegov krajnji ideal istorije, i njemu je mesto na kraju istorije. Hristos nije propovedao jedan ideal, koji se postiže za 24 časa. Ne; Njegov ideal zahteva ceo vek jednoga čoveka i ceo vek čovečanstva. Jedan čovek može da dostigne ideal Hristov za svoga života, no čovečanstvo je još daleko od svoga kraja, zato je još daleko od Hristovog ideala. Hristov ideal dostigli su apostoli, i mučenici, i svi oni heroji, koji su svoju misao i svoje srce stavili u službu Bogu na sreću ljudi. No koliko je to njih svega: stotine, hiljade, - ne više, a to znači: oni su ipak uvek još u manjini u svetu, zato uvek još u svetu preteže mržnja nad ljubavlju, i nerazum nad razumom. Zato se i ne oseća da Hristos ide. No kad Hristova manjina postane većina, onda će na terazijama života pretegnuti ljubav i razum, i Hristovo proročanstvo biće ostvareno.

Jedan čovek zidao kuću. Zidao je 5-6 nedelja i sazidao 5-6 spratova. I svet zinuo od čuda, i obasuo hvalom domaćina te kuće. - "Ukrasi nam varoš" - rekoše svi. No prođe 5-6 meseci i kuća se prolomi i stropošta. Svet prolazaše pored žalosne hrpe od materijala i gundāše: - Tako je kad se zida na brzu ruku i radi rente!

Nije tako s kućom, koju Bog zida i kojoj je Hristos temelj, a svi ljudi cigle. Ogromne su razmere te kuće. Materijal je probran. Svaku ciglu treba probrati i otesati. Kad čovek prođe pored te ogromne građevine, rekao bi: - Nikad to neće biti gotovo. No građevina se gotovi lagano i postojano. To nije kuća radi rente, to je kuća radi kuće. Zato nije teško verovati, da će ona morati biti lepa.

Hristos se bori, zato lagano korača. On se bori s grešnicima i bezbožnicima, i posle svake pobede korači jedan korak napred. Njegova manjina to je crkva vojinstvena, jer ona vojuje zajedno sa Hristom protiv zla u svetu. Bog pomaže toj manjini, jer okreće svako zlo na dobro. Tako, da momentalni trijumf nepravde ili nerazuma ili mržnje u

svetu ne vraća, no samo zaustavlja za momenat Hrista i njegovu manjinu. Crkva Hristova govori protiv rata u svetu, no ona zato što još predstavlja manjinu ne može da ga spreči. Tek kad rat i preko njene volje izbije, ona se stavlja na stranu pravednijeg borca. A Bog, koji iz najtrulijeg zemljišta pušta da rastu najmirišljivije biljke, okreće i rat na dobro, puštajući da na njegovoj mizeriji nikne poneka dobra biljka. Ovogodišnji rat doneo je slobodu onoj zemlji, u kojoj je Hristos najviše bio ponižen, u kojoj je on najviše klecao i zastajkivao, te i pored krvi i bola i užasa ratnoga Hristos je ipak i u ovoj godini učinio jedan lagan korak unapred.

Lagano korača Hristos, no kad bi Ga mi pustili On bi koračao brže.

Ja i ti smo krivi, prijatelju moj. Ja i ti smo zagrađili put Hristu, ja svojom dobiću, a ti svojom slašću. Ja tražim od svake stvari dobit, a ti tražiš od svake stvari slast. Zar nije tako? I dok mi cedimo i sisamo ovaj svet, Hristos stoji za našim leđima i ne može od nas da korači.

I krive su nepokajane Tamare i Magdalene, nezagašeni kreč, koji se puši i zaudara. Nasred puta stoji krečana, iz koje izbija dim i rđav zadah. Hristos stoji i čeka, i ne može da korači.

I krive su Jude i Bordžije, protivnici dobre stvari Hristove, oni koji traže maksimum dobra od sveta, a daju mu zato maksimum zla. Hristos neće lagano koračati, no leteće kao zrak jutarnji kroz etar onda, kad svaki čovek bude činio svetu maksimum dobra, i zahtevao od sveta minimum dobra.

I krive su tvrde glave i tvrda srca; tvrde glave, koje svoju tvrdoglavost nazivaju genijalnošću, i tvrda srca, koja svoju tvrdokorost nazivaju karakternošću. U tvrde glave ne ulazi razlog Hristov, a u tvrda srca ne ulazi ljubav Hristova.

Kriv je car, koji žudi za tuđom krunom, i muž, koji se pašti za tuđom ženom, i bogataš, koji pruža ruku za sirotinjskom krajcarom.

Kriva je mržnja, koja pobada kolje na putu Hristovom, i intriga, koja prepliće to kolje prućem, i laž koja služi za krov plotu, i tupa uobraženost, koja se smeje Hristu preko plotu.

Dvadeset vekova još će proći, i ranjav i iskrvavljen Hristos koračiće još dvadeset koraka, lagano i oprezno provlačeći se kroz plotove od razbojnika. A kao stara Niniva ležaće naš gordi vek u ruševinama, na koje će vek četrdeseti gledati s užasom i sažaljenjem. No naš pepeo padaće na lice živih i šaptaće im: Vi ste deca naša, ne strašite se od nas! Vi ste srećni zato što smo mi bili nesrećni. Vi ste pravedni zato što smo mi bili nepravedni. Vi ste hrišćani zato što smo mi bili nehrišćani. Vi ste ljudi zato što smo mi bili gorile. Na našem iskustvu vi ste se naučili. Na našem nerazumu vi ste se urazumili.

Pretegne li tada dobro nad zlom Hristos će se zacariti u svetu u carstvu Božijem. Bude li pak i tada još zlo jače od dobra, Hristos će lagano koračati korak po korak napred, krčeći sebi puta, kao i danas. I kao i danas hodiće On kao senka za nemilostivim, koji gaze nogama po licu svoje braće, i govoriće im svojim krotkim glasom: Blago milostivim, jer će biti pomilovani.

I stajaće On kao providenje na ratnim poljima, usred rike oružja, i govoriće: Blago mirotvorcima, jer će se sinovi Božiji nazvati.

I pratiće pravednike, na pravdi gonjene, pratiće ih kao anđeo hranitelj i tešiti: Blago izgnanima pravde radi, jer je njihovo carstvo nebesno.

I odvažno će stati pred one, koji Njegovo ime gone i preziru i dobaciće im u njihovo zlobno lice: Takvi su pobili sve proroke, i sve dobrotvore ljudi uvredili.

O Hriste, veliki je optimizam tvoj! Nas kad zaboli mali prst mi postajemo pesimisti. A tvoja vera u pobedu dobra ne malaksava ni onda, kad mi svi zabodemo po jedan trn u telo tvoje.

Mali su i bliski ciljevi naši, zato ih mi dostižemo trčeći. A tvoj cilj je veliki i dalek, i Ti koračaš korak po korak. Gospode, uputi nas k cilju tvome. Baci bar senku tvoga razuma na naš razum, i mi ćemo biti dovoljno razumni; i baci bar senku tvoje plemenitosti na naše srce, i srce će naše postati čisto. I mi ćemo videti Boga, kao što si ga Ti gledao kad si hodio po zemlji pod krstom i trnovim vencem; i mi ćemo živeti Bogom, kao što si Ti njime živio, u jedinstvu s Bogom činićemo čuda velika kao što su tvoja bila. Već je vreme da svet sazri. Obasjaj nas tvojom svetlošću, jer u hladu ništa ne zri. Pod zracima tvojim naš će razum postati zreo i naša će duša porasti velika. I mi ćemo biti jedno s Tobom, kao što si Ti, Gospode, jedno s Ocem nebesnim. Amin.

ČIJA JE ZEMLJA?

[Sadržaj](#)

Govoreno bespravnicima, koji se parniče oko zemlje.

*Božija je zemlja i sve što je na njoj.
Psalm, 24*

Kad bi se ma ko od nas smrtnih, draga braćo, digao na visinu Božiju, samo za dvadeset i četiri sata, i posmotrio život svih ljudi na zemlji, morao bi 12 sati smežati se, a 12 sati plakati. Jer ljudi su polovinom svoga života smešni, polovinom žalosni. I kad su smešni ne uviđaju koliko su žalosni, a kad su žalosni ne uviđaju koliko su smešni. Smešni su ljudi onda, kad suviše polažu na svoju mudrost, i bogatstvo, i sreću; žalosni su onda, kad očajavaju zbog siromaštine; i nepravde i smrti. Smešni su onda kad se junače i prete nebu svojom snagom, žalosni su onda, kad oboreni i pregaženi posipaju se pepelom po glavi i nariču: Blago crvima i mravima pod nogama našim jer oni mogu da trpe i čute! Smešni su ljudi u miru, žalosni u ratu, i smešni su kao gospodari, žalosni kao sluga. No ni u čem nisu ljudi ni tako smešni ni tako žalosni kao u većitom parničanju oko toga, čija je zemlja?

Brat gura brata: Idi s moje zemlje! Kain ubija Avelja, jer ne mogu da se trpe dva gospodara zemlje.

Mlađe pokoljenje potiskuje starce sa zemlje s ohološću: Idite već, naša je zemlja! Starci se opiru s dosadom i brane svoje pravo: Zašto dolazite vi drske novajlije na našu zemlju?

Sadašnjost potiskuje prošlost: Idi, ja sam tu domaćin! Budućnost se tiska u sadašnjost s tutnjem: Idi, ja dolazim na svoje pravo!

Jedan gospodar sveta za drugim iščezava, a zemlja ostaje. Taman jedan lupa nogom o zemlju i govori: Ovo je moje! - i dok se još ni eho njegovog glasa nije izgubio, dolazi smrt i čini ga nemim. Dolazi drugi, treći, četvrti. Za Ramzesom Darije, za Darijem Aleksandar; pa Karlo, pa Petar, pa Napoleon. Svak lupa nogom i imenuje zemlju svojom. No kako dolaze, tako i odlaze. Dolaze s hukom, na najbržem vozu, na krilima vremena, i na istom vozu žure na suprotnu stranu. Taman su seli, taman napisali sebi tapiju od zemlje, taman se rasprtili i ustoličili, kad odjednom nevidljiva krila, koja su ih donela, podhvataju ih neosetno i odnose sa istom brzinom. Gde su sad oni, koji su im priznali tapiju od zemlje? Nema ih, odjurili su zajedno s njima Gde su oni, koji su ih zamenili i na njihovoj tapiji napisali svoje ime? Nema ih, odjurili su i oni. Sad drugi sede na njihovom mestu, ustoličeni u njihovu stolicu, s njihovom tapijom u svojim rukama; sede i govore: Zemlja je naša! I milioni drugih stoje oko njih i potvrđuju: Tako je! I dok oni to govore nevidljiva krila svijaju se i oko jednih i oko drugih i neosetno ih poduzimaju, da ih nose daleko, daleko u neznan.

No kao i ljudi tako i ostala zemaljska bića polažu svoje pravo na zemlju. Vo dokazuje svoje pravo na zemlju rogovima, zmija otrovom, tigar noktima, jež bodljama, biljka svojim utvrđenim položajem, stene svojom tvrdoćom i rasprostranjenosti, more svojim burama, oganj svojim pustošnim besom. Svak na svoj način izgovara svoje ubedenje: Moja je zemlja! I svak gura drugoga: Dalje odavde!

A kad bi svaka stvar na zemlji znala i htela istinu reći, nijedna ne bi ponovila reči: Moja je zemlja! Kad bi more pitali: Je li tvoja zemlja, gle, ti si najveće širine i najveće dubine? - ono bi odgovorilo: Ja ću ispariti, a zemlja će ostati. Kad bi životinje zapitali je li vaša zemlja, odgovorile bi: Mi smo gosti za tuđom trpezom; mi ćemo otići, a trpeza će ostati.

Ako bi zapitali travu i cveće u polju: Da nije zemlja vaša? - dobili bi odgovor: Malo, malo, i mi ćemo svenuti, a zemlja će ostati da se kiti drugim cvećem i pokriva drugom travom.

A čoveka kad bi zapitali? Kad bi i njemu postavili isto pitanje, i kad bi on razmislio pa odgovor dao, taj odgovor bi morao glasiti: Ja sam putnik na groblju. Gde su oni što su pre mene bili? Zaista, i ja ću poći njihovim putem: nag sam došao, nag ću i otići. Po grobovima hodim, iz grobova se hranim: jedem prah mrtvih i telo moje raste, i osećam da se duša mrtvih pruža preko groblja i doseže do u moju dušu. Čija je zemlja pitajte drugog, niti je ona moja, niti sam ja svoj!

No takav odgovor malo ko zna, a još manje ko hoće da da. Ne dadu ga ni stvari mrtve, ni polumrtve, ni žive. Čovek ga danas ne samo ne da, no prećutno ostaje u uverenju, da je zemlja njegova. On umire i ostavlja sinu to uverenje; umire otac, no parnicu oko zemlje nasleđuje sin. I ne samo da mrtvi ne služe kao dokaz živima, da zemlja nije njihova, nego naprotiv, živi se pozivaju na mrtve, da bi dokazali svoje pravo na zemlju. "Tu je umro moj otac, - dakle to je moje"! Ili: "Ovde su grobovi mojih predaka, dakle, ova je zemlja moja!" Tako se dokazuje. I što više mrtvih, to više dokaza za svojinu. Ljudi govore i o večitoj svojini zemlje. Sused prodaje susedu zemlju na "večitu svojinu i večito uživanje". Umiru prodavci i kupci, i njihovi sinovi i unuci zovu zemlju svojom, ili je oni ponovo prodaju ili kupuju na "večitu svojinu i večito uživanje". I što god se zemlja više pretvara u jedno gusto groblje, to novorođena pokoljenja s većom ohološću govore: Ovo je zemlja naša! I sve sa većom odrešenošću raspolazu i trguju njome.

Međutim zemlja ne bi nikad mogla priznati da je ona svojina ljudi. Zemlja bi mogla reći ljudima: Ko ste vi što se oko mene parničite? Ja sam postojala i onda kad vi niste, i postojacu i onda, kad vas ne bude. Bilo je vremena, kad sam ja sva bila odevena u vodu. Blistala sam se tada kao jedno glatko, okruglo ogledalo, u kome su se ogledali Sunce i zvezde. Sem slike Sunca i zvezda na meni nije tada bilo drugih stanovnika. Kad sam ja izgubila svoj prvobitni sjaj, tek onda ste se vi pojavili na meni. Dolazili ste jedni za drugim, kao gosti. Dolazili ste i odlazili. Smenjivali ste se jedni za drugim postojano i brzo kao što se smenjuju dan i noć. Niti ste znali odakle ste dohodili ni kuda ste odhodili. Pitam ja vas: Čiji ste vi? Ja znam čija sam. Nisam vaša, to vam mogu reći. Ja sam samo vaša trpeza i vaš grob. Još malo i ja ću biti samo vaš grob. I ponovo će tad biti mir ka meni, mir i ogledanje neba u mom licu. Ja poznajem svoga gospodara, a vi

ga ne poznajete. Zašto se više brinete o tome šta pripada vama nego o tome kome pripadate vi? Recite mi: čija ste vi svojina?

To bi mogla zemlja reći onima, koji se prepiru oko prava i gospodarstva nad njom. Čovek se bori s čovekom zbog granice između njive i njive, i ne oseća da on sa svojim telom stoji na granici između života i smrti, i sa svojom dušom na granici između svoga dela i suda. Jedan običan čovek raste, raste, dok mu se jednoga dana ne učini da je dorastao do neba, da je udario glavom o nebo, i čuo da nebo odaje zvuk praznoga suda. Posle toga prividnoga iskustva jedan običan čovek učini se samome sebi sasvim neobičan, tako da počne sebe smatrati domaćinom nad zemljom. I mrtvaci se pronose pored njega svaki dan, i on gleda u svakom mrtvacu sebe i svoju sudbinu, pa ipak on ne može da se rastane od misli, da je zemlja njegova. U samoj stvari nije nebo prazan sud, no njegova glava, i praznina njegove glave učinila mu se, po obmani, prazninom neba.

Drukčije se gledalo u starini na svojinu zemlje. U starini čovek je govorio: Zemlja je Božija, pa moja! Zato se u starini više Bogu žrtvovalo i molilo. Na istoku su kraljevi bili sveštene ličnosti. Kraljevi su se vazda osećali zavisnim od volje Božije. Tako i svi građani. Pred velika poduzeća ispitivana je na razne načine volja Božija. Posle svakog uspeha Bogu je blagodareno. Posle svakog neuspeha Bogu je prinošena žrtva za utišanje Njegovog gneva i povraćanje Njegove blagonaklonosti prema narodu, ili prema pojedincu. U svakom događaju tumačena je volja Božija; u svakom obliku na zemlji viđeno je prikriveno prisustvo jednoga manjeg ili većeg boga. U tom vremenu, u vremenu mnogoboštva i mladosti čovečanske, ljudi su se osećali kao sporedne ličnosti na zemlji. Glavne su ličnosti bili bogovi. Oni su gospodari zemlje. Zemlja je njihova svojina. Oni znaju o zemlji sve: njen početak i njen cilj. Ljudi su samo privremene slugе bogova na zemlji. Zemlja koju ljudi drže ne pripada njima no bogovima. Ali i ljudi po smrti mogu postati bogovima. Tad su oni potpuni sopstvenici one zemlje, na kojoj su kao ljudi živeli, i moćni zaštitnici svojih potomaka. Živi su se osećali u zavisnosti od mrtvih. Mrtvi su bili više gospodari zemlje nego živi. Sva je zemlja bila sveta: osvećena grobovima i žrtvenicima.

Od ove starinske vere, koja je upravo vera mladosti ljudske, mnogo je štošta sačuvano i do danas kod prostog naroda u selu, i to isključivo u selu. Na pitanja, čija je zemlja? - prost seljak i danas odgovara: Božija, pa naša! U varošima, gde čovek od krša svojih dela ne vidi dela Božija i gde samo krajičak neba proviruje kroz prljavi dim, daju se većinom dva različita odgovora.

Jedan odgovor glasi: - Zemlja je naša.

Drugi odgovor glasi: - Zemlja je moja.

I prvi i drugi odgovor kroji se van misli o Bogu. Prvi odgovor daju obično oni, koji su ili sa malo zemlje ili sasvim obezemljeni. - "Zemlja je naša", govore oni, a ne samo tvoja ili njegova. Zemlja je naša jer svi smo mi na toj crnoj zemlji rođeni, sa stomacima, koji traže od zemlje hranu. Ja imam stomak, ima ga i moj sin, i moja ćerka. Svi oni potrebuju hleb, koji se od zemlje uzima. Odakle ćemo ga uzeti, ako ne od zemlje, ili od tebe,

zemljoposjedniče? Da ga uzmemo od zemlje, ne možemo, jer ti si tu zemlju prisvojio isključivo sebi. Da ga uzmemo od tebe, ne smemo, jer to je zakon nazvao krađom. Da iznađemo neku novu zemlju, ne možemo. Da se preselimo na neku drugu planetu, još manje. Da izmenimo odnose u prošlosti, koji su tebe učinili Zemljicom, a mene Bezemljicom, na to ti ne pristaješ, a bez tvog pristanka ja sam nemoćan. Da radim, ne mogu naraditi koliko mi treba, da štedim - nemam od čega; da nasledim - nemam od koga. U mojoj kući imaju dve radne ruke, a pet stomaka. Ti ne radiš nikako, a imaš hrane za pet stotina stomaka. Šta da činim? Ako je istina da je zemlja samo tvoja, onda si se samo ti trebao i roditi. Ali čim sam se i ja rodio, pored tebe, onda zemlja nije samo tvoja. Zemlja je, dakle, naša, zajednička. I ja i ti moramo se pogoditi, bez obzira na prošlost i poreklo, kako da zbiramo i delimo plod sa zemlje. Ako nećeš tako, onda je jedan od nas suvišan u ovome svetu: ili ja, ili ti. Onda ili ja treba da umrem od gladi, ili ti od mene. No pošto će smrt doći i po mene, i po tebe u svoje vreme, to je u interesu i mome i tvome, da se pogodimo. Podelimo, dakle, našu zemlju po razumu i pravičnosti!"

Tako govori siromah, moderni proleter, koji nema ni stope zemlje niti ma šta drugo što bi vredelo jedne stope zemlje. A moderni kapitalist, ili zemljoposjednik, ili velmoža, stojeći pri istom osnovnom, prećutnom gledištu, daje mu negativan odgovor. A osnovno, prećutno gledište i jednog i drugog jeste, da je čovek gospodar zemlje; da su bića ispod čoveka nemoćna da čoveku tu svojinu ospore, a da iznad čoveka i nema nikakvih viših bića koja bi mogla polagati pravo na zemlju.

Kako glasi taj drugi odgovor najbolje se vidi iz ispovesti jednog kapitalista, koja je nedavno odštampana na nemačkom jeziku. Evo kako:

- Ja sam oduvek osećao duboko prezrenje prema nejakim i gladnim ljudima, koji traže jednu reformu ekonomsku i pravnu, koja bi i njima dala hleba i prava onoliko, koliko to i svaki plemić ima. Na čemu zasnivaju proleteru tu svoju tražnju? Oni vele: Na čovečnosti i prirodnom pravu. Ako je na tome, onda su oni izgubili partiju. Jer, na čemu oni onda zasnivaju čovečnost i prirodno pravo? - pitao bih ja. Ako su čovečnost i prirodno pravo poslednji princip, na koje se oni pozivaju, onda oni moraju da umru, jer čovečnost je mlađa nego čovek, i prirodno pravo slabije nego prirodna moć. Čovek određuje i šta je čovečnost i šta je prirodno pravo. Pa kad je tako, onda ja imam svoju čovečnost i svoje prirodno pravo, zasnovano na mojoj moći i bogatstvu. Po toj mojoj čovečnosti, iznad koje ja ne priznajem viši princip, ja treba da živim, ma stotine hiljada proletera pomrlo od gladi, i ja treba da živim dobro, ma stotine hiljada njih živeli zlo. Ko je onaj, ko će me zato uzeti na sud? Volovi i konji izvesno ne, iz nerazuma. Ljudi ne, iz nemoći. Moja savest ne, jer ne osećam je. Nekakva natprirodna sila ne, jer ne vidim je. Celo pitanje između mene i tebe, proleteru, stavljeno je na jednu sasvim opipljivu osnovu. To je pitanje hleba i stomaka. Dobro je samo, kad nisi u to metafiziku umešao. Ovako stvar je sasvim prosta. Pita se dakle: Da li ću biti sit ja, ili ti, ili ćemo obojica biti samo polusiti? Moj odgovor je jednostavan: Ja ne želim da budem polusit, još manje gladan. Ja želim da budem samo sit, ma i po cenu tvoje gladi i tvoje smrti. Meni nedostaju potpuno motivi, zbog kojih bi ja trebao da delim zemlju i hleb s tobom. Nikakav me impuls na to ne goni, niti ikakva spoljašnja sila primorava. Meni ništa ne kazuje, da je zemlja naša, a sve mi kaže da je zemlja moja."

To je odgovor jednog čoveka, koji drži zemlju u svojini i misli da je drži s nepobitnim pravom. To bi bio danas odgovor mnogih i mnogih sitih i presitih na očajne kritike gladnih, pregladnih. Gladni traže zemlju na osnovu svoje gladi, siti im ne dadu zemlju iz ruku na osnovu svoje moći.

Čija je zemlja?

Samo je jedan odgovor tačan: Ničija. Zemlja nije nikoga od nas. Ona je svojina onoga, kome pripada i sav ostali svet.

Ona ne može biti svojina nekoga, od koga je ona moćnija i dugovečnija. Ona je svojina onoga, ko je postojao pre nje i ko će postojati posle nje.

Ona ne može biti svojina nekoga, ko bez nje ne može postojati ni živ ni mrtav, - ko se živ od nje hrani, i ko mrtav u njoj trune. Ona može biti svojina samo onoga, ko se njom ne hrani i ko u njoj ne trune. Ne može zemlja pripadati onome ko je zavisan od nje, no onome ko je od nje nezavisan. Onaj ko od nje zavisi njena je svojina, a ne ona njegova. Otuda, nije zemlja svojina ljudi, no ljudi su svojina zemljina. Zemljin gospodar je viši, moćniji i večniji od čoveka, i viši, moćniji i večniji i od same zemlje. Bog je njegovo ime, i sva vasiona je njegov dom. U starini su ljudi imali to veliko saznanje, mada nisu imali drugih sitnijih znanja. U moderno vreme ljudi su napunili svoj duh mnogim drugim sitnijim znanjima, tako, da teže dolaze do tog velikog saznanja. Božija je zemlja i sve što je na njoj. To je saznanje starog doba. To je najglavnije saznanje, do koga bi trebao i mogao doći svaki čovek, jer od toga saznanja zavisi mir i dobra volja na zemlji. Mira i dobre volje nikad nije bilo mnogo na zemlji, no nikad više kao onda kad su ljudi priznavali Božije gospodarstvo nad zemljom, i nikad manje kao onda, kad su ljudi odricali Bogu to gospodarstvo i sebi ga prisvajali.

Jer odricati Bogu gospodarstvo nad zemljom znači odricati Boga, a odricati Boga znači nemir i zlu volju. No šta vredi odricati Boga? Bogo-odricanje neće ništa Bogu naškoditi. Neka svi ljudi graknu iz prašine svoje: Nema te, Bože! Šta će biti? Njihova graka izgubiće se u prašini, u kojoj se gube i njihova tela, a Bog će produžiti da šalje zemlji rosu i svetlost. Hoće li zemlja biti manje Božija, ako svi ljudi budu porekli Boga i zemlju nazvali svojom? Nikad. U svakom slučaju zemlja će biti podjednako Božija i podjednako neljudska.

Takva je sudba samozvanih gospodara zemlje. A pravi gospodar zemlje je neprolazan kao večnost. Šta vredi, dakle, ako svi mi, smrtni, uzviknemo: Zemlja je naša, ili zemlja nije naša? Postoji li jedan uzvišeniji gospodar zemlje, ili on ne postoji? Da li će ti naši uzvici zaista učiniti ma kakvu bitnu promenu sveta? Da li će ti naši uzvici povećati ili smanjiti Boga? Smešno bi bilo poverovati u to; isto tako smešno kao poverovati u mogućnost da punjene tice u jednom muzeju prošapću: Ne postoji čovek! - i da čoveka usled tog šapata nestane. Bog ne kazni bogo-odricanje, no bogo-odricanje samo sebe kazni.

Da li je danas Bog manje domaćin u svome domu nego što je bio u vreme zidanja indijskih pagoda, ili nilskih svetilišta, ili jerusalimskog hrama, ili žrtvenika na Akropolisu? Ne; Bog je domaćin u svome domu uvek podjednako, kako onda kad su mu gosti u domu trezni i bogobojažljivi, tako i onda, kad su gosti pijani i bezbožni. S jednakim strpljenjem i uzvišenošću posmatra Domaćin i jedne i druge, i s jednakom neumitnošću šalje on smrt i jednim i drugim. Jedni za drugim gosti dolaze i prolaze, a Domaćin ostaje. Svaki gost pojedje svoju porciju i odlazi. Dolazi drugi, treći, redom. Neko plaća svoju porciju radom, neko lenošću, neko molitvom, neko huljenjem, neko strahom, a neko razvratom. Tek svak nešto mora ostaviti na trpezi. Domaćin je zadovoljan, ma šta mu ko ostavio. On puni neprestano svoju trpezu i neprestano priziva nove goste. I to sve ide brzo, vrtoglavo brzo. Prazni dani padaju u mašinu, puni ispadaju iz mašine. Hiljade kolevki unosi se na jedna vrata, hiljade mrtvačkih sanduka iznosi na druga. Plač rođenja meša se sa plačem umiranja. Režanje sitog i ciukanje gladnog, drhtanje slabog i gundanje moćnog - sve to ispunjava časove i minute, koji prolaze u letu, odnoseći sobom ono što se metnulo u njih. Treba ispuniti nečim svaki čas i svaki minut, ma čime. Jer koliko nam ovaj svet daje toliko od nas i traži. Svi časovi i minuti našeg života viču: Ispunite nas čim bilo, mi odlazimo u večnost, naš stomak svaruje sve! I u žurbi uzimaju od nas što god im pružimo: naš lik u dotičnom času i minutu, naše misli, naš gnev, ili smeh, psovku ili bogoisповest, krađu ili ubistvo. Uzimaju žurno sadašnju fotografiju našeg tela i naše duše i begaju u večnost. Lete drugi, za njima jure treći, za ovima kasaju četvrti, za ovima mile peti. Svi će oni mimo nas, oko nas, i kroz nas projuriti, i snimivši našu fotografiju, izgubiti se. I najzad će doći i oni poslednji minuti, koji će snimiti naše užutelo i ohladnelo lice, iznad koga će goreti posmrtna sveća, i oko koga će stajati uplakani srodnici i prijatelji naši. Ostaće jedino uspomena na nas u dušama srodnika i prijatelja. No i ta će uspomena umirati postupno, deo po deo, sa umiranjem naših srodnika i prijatelja. Ostaće možda još naša slava, državnička, ili vojna, ili literarna. Minut za minutom juriće i snimaće lik te naše zemaljske slave, i odnosiće snimak u večnost. I lik taj biće sve bleđi i bleđi, dok najzad jedan minut ne odnese sa sobom i poslednju sen naše slave, sasvim potisnutu svetlošću novih sunaca.

Moćnijeg gospodara potrebuje zemlja, draga braćo, nego što su ljudi, koji na zemlji rastu, od zemlje se hrane i u zemlji gnile. Zemlja potrebuje gospodara koji zna njen put i vodi je njenim putem. Gospodara, koji joj može dati kišu i svetlost, i koji može svojim dahom oživotvoriti prašinu njenu, i označiti put i cilj svakoj trunci oživljene prašine! Zemlja poznaje i priznaje svoga gospodara. Kad bi ga mi ljudi poznali i priznali, mi bi imali od toga dve koristi: mir i dobru volju.

1. Mir bi sišao u duše naše. No ne mir, koji bi kretanje naše usporio, no koji bi ga pojačao i upravio. Takav mir ne daje ni nauka, ni kultura, ni umetnost, ni novac. Na najvišem vrhu, iznad svih tih visina, koje privlače ljude, stanuje mir. Bez Boga se može imati i nauka i kultura i umetnost i novac, no mir duševni nikad. I nauka i kultura i umetnost i novac dolaze od čoveka, no mir dolazi samo od Boga. Kad čovek ima mir duševni, on ide slobodno u susret opasnosti i smrti. Mir duševni pojačava energiju i duha i tela. Ništa nema impozantnije na zemlji od čoveka, koji sa mirom duševnim korača smelo napred kroz muku i siromaštinu, kroz redove lažnih prijatelja i otrovnih neprijatelja, i kroz mrak od neznanja i zablude. Takav čovek pun je zadovoljstva od

života i pun ljubavi prema smrti, jer on zna da i nad jednim i drugim gospodari Bog, otac njegov.

2. Dobra volja. Čovek sa mirom duševnim uvek je dobre volje.

A čovek sa dobrom voljom najveća je blagodet, koja se među ljudima može pojaviti. Takav čovek sve radi i sve podnosi dobre volje. On sasluša do kraja siromaha i pomogne bednika. On oprostí grešniku i prigrlí radnika. On je gotov da svaku pravednu stvar podrži i svaku nepravdu ispravi. On ljubi da zida i stvara. On ne osuđuje no kara; on ne ranjava, no leči. S takvim se čovekom da drugovati, i živeti, i stvarati. Svi socijalni problemi bili bi lako i brzo rešeni, kad bi bilo u svetu više ljudi dobre volje. No zla volja je danas glavni putovođ ljudi. Zlom voljom rukovodi se kapitalist protiv proletera, i proleter protiv kapitalista, i pobožan čovek protiv bezbožna, i bezbožan protiv pobožna, i moćan protiv nemoćna, i nemoćan protiv moćna, i mlad protiv stara, i star protiv mlada. Sve protivnosti u svetu zaoštrene su zlom voljom ljudskom, i sve iole različite stvari učinjene su potpunim protivnostima.

No kako će imati dobru volju oni, koji nemaju mira duševnoga? A kako će imati mira duševnoga oni, koji nisu došli do saznanja o Bogu kao gospodaru sveta?

Pomolimo se, braćo, i sad i uvek samo za jedno jedino - što čini osnovu ljudske moći, i lepote duševne, i sreće - pomolimo se, da nam u svakom času života bude u svesti jasno saznanje, da je Božija zemlja i sve što je na njoj. Ako nam se to da, daće nam se i sve ostalo. To će nam biti štít od sviju zala, i dobro iznad svih dobara. Amin.

CRKVA I REVOLUCIONA PEDAGOGIKA

[Sadržaj](#)

Govoreno u jednom vremenu, koje je pod pritiskom utilitarizma žudelo za jednim boljim vaspitnim idealom.

Dete je otac čoveku.

Wordsworth

Svi mi smatramo sebe za jedinice, a druge za nule.

Puškin

Sve se penjalo ka čoveku,

Čovek postignut - sve je postiglo svoj cilj.

No savršen čovek počinje sad žurno se penjati ka Bogu.

Browning: Paracelsus

Crkva Hristova, draga braćo, od početka nosi revolucionarni karakter. I ukoliko je crkva ova u istoriji stajala bliže Hristovom idealu utoliko se očiglednije ispoljavao taj njen revolucionarni karakter. U momentima pak kad je crkva pod neodoljivom prašinom vremena ponirala u dugačku povorku običnih ljudskih ustanova, njena revolucionarna boja bleдела je. Na revoluciji i zasnovana, od revolucionara sazdana, u revolucionisanju čovečanstva pokazala je crkva svoj najveći sjaj. Pedagogika hrišćanska je otuda revolucionarna onako isto kao i crkva hrišćanska u opšte. Vaspitati za pravu hrišćansku crkvu uvek je značilo revolucionisati. Kad se u crkvi izgovori reč vaspitanje ona ne znači ono što znači u udžbenicima o vaspitanju, ona ne dovodi u sumnju i ne zbunjuje nejasnošću i dvosmislenošću. Vaspitanje u crkvi može da znači samo revolucionisanje.

Lični ideal crkve je Hristos. Crkva uvek ukazuje vernima na taj ideal. Ocrtati i istaći obrazac u vaspitanju smatra se u svima pedagogikama kao neophodno. Hristos je obrazac hrišćanskog vaspitanja; crkva izjednačuje hrišćansko vaspitanje sa revolucionisanjem, znači: Hristos je bio revolucionar.

Da li je Hristos, braćo, bio revolucionar? To se pitanje logično nameće. Da li je Hristos revolucionar i propovednik revolucije?

Ako revolucija znači rušenje i uništavanje, onda nazvati Hrista revolucionarom bilo bi obesvećenje.

Ako revolucija znači osvetu radi osvete, i krv radi krvi, i plamen radi plamena, onda će revolucionari moći svakoga čoveka u svetu nazvati pre svojim bratom nego li Hrista.

Ako se pod revolucionarom podrazumeva čovek koji je sluga svojih slabosti i sudija tuđih, i koji je, da bi se ogrejao, gotov zapaliti ceo svet i da bi se nahranio, gotov progutati ceo svet, onda Hristos vaistinu nije revolucionar.

Ako su revolucionari samo atentatori i tajne ubice i profesionalni agitatori prevrata, onda bi samo bezbožnici mogli uvrstiti Spasitelja u ovo bezbožno društvo.

Pa ipak mi sa sigurnošću možemo reći: Hristos je bio revolucionar, i Hristos je bio propovednik revolucije. Revolucija, koju je Hristos izveo u svetu, najveća je i najuspelija od svih revolucija. Hristos je počeo svoju revoluciju s upaljivanjem plamička unutra u dušama nekoliko vernih. Ti plamički su se postepeno razbuktavali i širili, zapaljujući druge plamičke u blizini, dok se najzad nije stvorio požar, u kome su sagorevala moćna carstva neznabožacka, i iz koga su se podizale nove tvorevine i političke i umetničke i socijalne. Neko će reći, da je Hristos bio protiv spoljašnje revolucije, da je On težio samo da revoltira dušu ljudsku protiv sopstvene slabosti i sopstvenog greha, te da na taj način izazove samo jednu unutrašnju, moralnu revoluciju, koja nosi isključivo individualni karakter ne dodirujući socijalni život u celini. No to će reći onaj ko nije upoznat sa psihologijom revolucija, naročito revolucija sa verskom inspiracijom. Svakoj ovakvoj revoluciji spolja mora da prethodi jedna revolucija unutra, u dušama ljudskim. Spoljašnja revolucija koju je hrišćanstvo izvelo u svetu, samo je prirodna posledica unutrašnje revolucije, koju je posejao osnivač hrišćanstva za tri godine svoga javnog delanja.

Hristos nije dizao bune protiv državne vlasti u cilju jedne vremene promene mesnog značaja; ne, Hristos je radio na jednoj revoluciji, koja je imala za cilj sveopšti svetski prevrat; Hristos nije agitovao protiv dinastije ni Irodida i Avgustida, - to je sitan partizanski posao; ne, On je polagao temelje jednom daleko zamašnjem delu. On je išao dalje i dublje od svih revolucionara u svetu. Drvetu zla On nije kresao grane i obijao lišće, no stavljao je sekiru na sam koren. On nije žurio da vidi što pre uspeh svoga rada, njegova vera u uspeh bila mu je dovoljna. On je znao da ga je Bog izabrao za majstora jedne velike građevine, koja se ne može sazidati za jedan čovečiji vek. Svršetak svoje građevine Hristos je predvideo tek na kraju istorije sveta. Za takvu građevinu On je mogao za kratko vreme svoga života otesati samo nekoliko kamenova. Ljudi, koji su pošli za Hristom, bili su ono živo kamenje, koje je Veliki Majstor tesao za crkvu, svoju građevinu. Brižljivo je tesao i glačao Majstor to živo kamenje, koje je trebalo opet da sobom teše i glača drugo kamenje.

- "Revoltirajte se prvo protiv sebe pa onda protiv sveta" - ta bi se deviza mogla izvesti iz glavne Hristove propovedi. To je bilo dleto tesanja i glačanja.

- Svet je neslan i bljutav, - govoriš ti, prijatelju moj. I sto puta ponavljaš mi, kako je svet neslan, i sto puta revoltiraš se ti protiv toga neslanoga sveta. I ponosiš se nazivom revolucionara, i pretiš preturiti svet. Počni ispočetka, a ne s kraja, pa ću ti verovati, prijatelju moj. Revoltiraj se prvo protiv sebe, protiv svoje neslanosti.

- Ljudi su mračnjaci i preljubočinci i ubice, - govoriš ti, prijatelju moj. I sto puta revoltiraš se zbog grehova drugih ljudi. No revoltiraj se prvo protiv sebe, da bi se posle s više snage i prava mogao revoltirati protiv drugih, i da bih ja mogao poverovati u uspeh tvoje revolucije.

To je bio metod Hristov: kroz revoluciju ka revoluciji. Prvo revolucija protiv zla u sebi, a potom revolucija protiv zla van sebe. Učenik Hristov morao je izdržati jednu neštednu kritiku od svoga učitelja. Hristos nije nikoga molio da pođe za njim, no onoga ko bi svojevolumeno pošao za njim stavljao je on na jedan težak ispit. Ko bi izdržao taj ispit unutrašnje revolucije, na koju ga je Hristos upućivao, taj je tek sticao pravo da se revoltira protiv drugih. Treba steći pravo na revoltiranje protiv zla drugih ljudi. To je misao Hristova. To pravo ne stiče čovek nikakvom diplomom i nikakvim zvanjem, no jednim unutrašnjim trudnim ispitom, položenim pred Bogom i svojom savešću.

Učenici Hristovi nisu bili prošli kroz taj trudni ispit unutrašnje revolucije čak ni do smrti svoga Učitelja. Kad se Hristu sudilo jedni su ga ostavili, drugi ga se otvoreno odrekli. Oni još nisu bili zreli. I ako su učenici bili mladi, neki između njih i sasvim mladi ljudi, ipak duša njihova bila je samo površno zatalasana revolucionarnom pedagogikom Hristovom. Tek golgotaska tragedija, s događajima posle nje, udubila je i dovršila unutrašnju duševnu revoluciju apostola.

Hristos se bio okružio mladim, impresivnim ljudima, no još više je voleo decu. Pustite decu neka priđu k meni, govorio je On: takvih je carstvo nebesno.

Indijski monah Buda skupljao je oko sebe starce, kojima je lakše mogao uliti mržnju prema životu. Hristos je, naprotiv, imao svoju radost na deci, tim predstavnicima i pionirima budućeg života. Na deci se mogla primeniti idealno njegova revolucionarna pedagogika.

I naš vek trebao bi da pusti svoju decu da priđu Hristu. Ovaj naš vek radio-telegrafije i aeroplana ne bi ništa izgubio, a mnogo bi, mnogo, dobio, kad bi decu svoju priveo Hristu na blagoslov. Tehnička kultura našeg vremena, podjednako korisna i štetna, nije smanjila zlo u svetu, a smanjila je kod ljudi moć revoltiranja protiv zla. Protiv zla se ljudi revoltiraju ili iz egoističkih ili iz religijskih motiva. Revolucija iz egoizma pojedinaca ili mase brutalna je i kratkoročna; revolucija na veri osnovana pak humana i dugovečna. Naše tehničko vreme, baš zato što je ono jednostrano bogato samo u tehničkoj kulturi, potrebuje više no ma koje drugo vreme jednu revoluciju ljudi na veri zasnovanu. Ne jedan čovek, no cela jedna generacija treba da bude spremna za ovakvu revoluciju protiv zla. Zato pustite, braćo, decu neka priđu Hristu, neka se zapoje duhom Hristovim, duhom najveličanstvenije i najbolje revolucije protiv zla. Revolucionirajte decu svoju protiv zla, i - vaspitali ste ih. Gle, svi vi želite vaspitanu decu, a malo ih ko od vas vaspitava, jer malo ko razume kakav je duh potreban ovome vremenu. Presićeno je ovo vreme duha tehničkoga, duha egoističke revolucije, duha mlake humanosti, polu - i polumera i potajnog paktiranja sa zlom. Jedan nov duh potreban je, duh muške revolucije protiv zla, nadahnute duhom Božijim.

Ovaj novi duh mora se uneti u vaspitanje, da bi se svet osvežio i zlo bilo potisnuto. Ovaj novi duh mora se useliti i u kuće i u škole, i proterati sve nečiste duhove, kojima se omladina u naše tehničko vreme zapaja.

Svako novo dete treba smatrati kao novorođenog vojnika protiv zla. U kolenju leži jedno besvesno maleno stvorenje, jedna rđava figura s nekoliko poteza svega. Trebaju godine i godine dok ta figura dobije jedan izrazit oblik, i duševni, i fizički. No posmatrajući u kolenju to maleno, bespomoćno stvorenje, ko bi mogao nešto reći o njegovoj budućnosti, o zagonetci ove zagonetke? Svi mi. Svi bi mi mogli izreći jednu dilemu nad tom i nad svakom kolenjkom: "Ili ćeš, mladenče, biti sluga zlu ili gospodar zla". Jedino to.

O koliko je dece u svetu vaspitane za sluge zla iz milošte roditeljske! Najviše je takve dece. Milošta roditeljska to je obično sladak otrov, koji truje decu. Milošta roditeljska je zavesa, koja prikriva i neguje slabosti deteta. - "Ovo je stvorenje rođeno za sreću i uživanje; ovome stvorenju treba ceo svet da služi". To su reči roditeljske milošte, reči zablude. Te su reči stvorile pod mnogim krovovima po jednog malog diktatora i velikog egoista. Mali diktator zapoveda i ocu i majci. Njegova moć leži u njegovoj slabosti, koju roditelji poštuju. Kad plače, kad izgleda dakle najslabiji, mali diktator je najmoćniji. Na njegov jedan plačevan krik cela kuća mora da se mobiliše. Njegovim se prenemaganjima laska; njegove se laži toleriraju; njegove se reči cene i prepričavaju pred gostima, što mu sujetu diže; njegov egoizam nema granica.

Možda je otac inače veliki demokrat, koji vojuje protiv diktatorskih režima u svetu, ali čim taj veliki demokrat pređe kućni prag, on poginje glavu pred malim diktatorom svoje kuće. Možda se majka vraća umorna kući sa nekoga zbora, na kome je vatreno zastupala ravnopravnost ženskih sa muškim; ali to je smelo biti samo van kuće; ulazeći u svoj dom majka ostavlja svoj liberalizam pred vratima, da ga opet uzme sobom kad pođe u varoš. Taj se gost ne uvodi u kuću, gde vlada samo jedna volja, ili bolje reći jedna ćud, - ćud maloga Faraona. Mali diktator uspeo je da zavadi roditelje sa celim susedstvom. Susedi su se žalili na mnoge ćudljive ispade maloga. Roditelji su se nalazili uvređeni, što se optužuje njihovo dete, - "najbolje, najpametnije, najučtivije od sve dece u svetu". Mali diktator je sugerirao i zaslepio roditelje na svoju i njihovu nesreću.

Ja poznajem jednu majku. Video sam je sa sinčićem u kući jednog prijatelja.

- Koju školu posećuješ mali? - pitao sam.

- On je svršio tri razreda osnovne kod kuće.

- Kako kod kuće? Zašto kod kuće? - pitao sam dalje.

Odgovor: Mi smo mu uzeli učitelja naročitog. Znae, ne volimo da ga puštamo van kuće, da se meša s drugom decom, jer druga su deca danas, kao što vam je poznato, nevaspitana, raskalašna, pišu ugljenom po zidovima, bacaju se kamenčićima u prozore... zlo... zlo.

Začudio sam se takvim razlozima. Rekao sam:

- Ali, gospođo, treba dete i sa zlom da se upozna. Vaš sin kad odraste živeće u ovom "zlom" svetu, a ne u Edemu. Vi ga nećete dovek moći izolovati od susreta sa zlom.

Dok sam ja govorio, mali me je gnevno posmatrao i vukao majku za rukav. Majka se sa strahom okretala k njemu i mazila ga rukom. Ja sam produžio:

- Pustite ga, gospođo, slobodno u ovaj svet, pratite ga samo izdalje i pomažite mu da se može orijentisati u gužvi dobra i zla. Pustite ga neka vidi zlo, neka ga oseti, neka ga otrpi, - naročito neka ga otrpi. Upućujte ga samo da razlikuje zlo od dobra i da se revoltira protiv zla, u sebi i oko sebe.

Najedanput mali nervozno podviknu majci:

- Ustaj, kad ti govorim! Zastiđena majka odskoči od stolice, pogladi dete po glavi i poče se spremati da ide, cedeći kroz zube reči:

- Sin je moj dobar!

A ja s tugom pomislih u sebi:

- I to je mali diktator, jedan između mnogobrojnih u Beogradu.

Ja bih u dlan znao pogoditi budućnost svih tih malih diktatora i velikih egoista. Oni će u dodiru s ljudima prvo trpeti udar za udarom, i razočarenje za razočarenjem; zatim će biti najdrskiji kritičari tuđih slabosti i najcrnji pesimisti; i najzad svršiće kao sluge i svojih i tuđih slabosti, i prezreni laskavci i podlaci.

Ovih malih diktatora, ovih onakarađenih dečijih tipova manje će se naći po selima no po varošima. Selo nam daje uvek još najbolje ljude u državi. Tzv. "sujeverna" sela pre su izbacila idole iz kuće nego li "pravoverni" gradovi. Svaki od vas zastideo bi se, kad bi saznao koliko naših najotmenijih i najbogatijih kuća nisu bile u stanju da dadu vaspitanje svojoj deci.

Jedan otac drži tri privatna učitelja za svoga sina. Svaki se plaća za naročiti školski predmet, a nijedan - za vaspitanje. I otac se ponosi peticama svoga sina. Ja sam razgovarao s mladićem. On je neobično sujetan na svoje školske beleške. On se inače nikad ne upušta u razgovor niti rado sluša razgovor o zlu i dobru u svetu. On nije ni malo naučen da se revoltira protiv zla. Kad mu o tome govorite, on vas tupo i bezizrazno posmatra, kao ovca kad joj šapćete na uvo o svežoj i suvoj detelini. Ja sam uveren, da će taj mladić biti vrlo nesrećan i vrlo rđav čovek, uprkos hvali, koju o njemu pronose njegovi roditelji i učitelji. Njemu se laska, i on sebi laska, i to ga ubija. On pohodi i crkvu. No našto? Gle, on uobražava čak, da mu i crkva laska. On ne zna da crkva ima samo prekora i sažaljenje za njega. To ne znaju ni njegovi roditelji.

Crkva, braćo, ima samo prekora i sažaljenje za sve one, koji nisu naučeni da se revoltiraju protiv zla. Nikakve koristi crkva nema od onih, koji nju vole, a zlo ne mrze.

Nikakve koristi nema crkva od onih, koji svake nedelje pale velike sveće, a još nikad nisu nijedan svoj greh kaznili niti tuđi oprostili. Nikakvu radost crkva ne oseća, kad se u njoj u prve redove ističu i pred ostalim vernim, Heruviku pevaju i Vjeruju čitaju, oni ljudi, koji se samo nogama u crkvi drže, dok su im misli na berzi. Ima ljudi, koji misle da čine čast crkvi, što je posećuju. Poneko od tih ovako rezonuje: "Gle, ja, čovek iz XX veka, visoki činovnik, odeven gerokom i belom mašnom, sa znanjem fizike i biologije mesto da odem u kafanu ili pozorište, učinio sam čast crkvi i posetio sam je". Za takve ljude crkva ima samo prekor i sažaljenje.

Crkvi niko ne čini čast do onoga, ko se revoltira protiv zla. Najveću čast crkvi čine najveći revolucionari protiv zla, koji su crkvu i zasnovali, i oni, koji su kroz vekove njen sjaj održali. Čast će činiti crkvi i u budućnosti samo oni, koji budu podgrevali hrišćansku revoluciju u dušama ljudskim. Čast će učiniti crkvi roditelji, koji budu privikli svoju decu da se uvek protiv zla revoltiraju; i učitelji, koji svoje učenike učine hrišćanskim revolucionarima; i mi svi, koji budemo zažizali najplemenitiju revoluciju u mrtvim srcima i uspavanim dušama svoje braće, bližnjih.

Najveće dobro, koje roditelji svome detetu mogu učiniti, sastoji se u tome, da ga nauče poznati zlo i revoltirati se protiv istog. Pusti, oče, tvoga sina neka priđe Hristu svaki dan. Ne brani mu pristup, no privedi ga sam Spasitelju. Pre svega potrebno je da ne ceniš svoga sina samo srcem, no i razumom. Stavi ga svako veče na ispit. Nauči ga da ti se svako veče ispovedi. Kad osetiš kod njega kajanje za zlo, koje se u duši njegovoj porodilo, i revoltiranje protiv zla, onda znaj, da je sin tvoj tek počeo da se vaspitava. No ti produži stavljati ga na ispit, produži ispovedati ga; i ne propusti nijedan dan bez toga. Budi sveštenik svome sinu, - sveštencička je dužnost da revoltira ljude protiv zla - i tvoj dom biće hram. Ne skrivaj od sina, da i zlo ima u ovome svetu svoj visok i temeljit presto, kome se milioni ljudi danonoćno klanjaju. No utvrdi ga u veri, da on ne spada u te milione, koji se zlu klanjaju, no da je predodređen za vojnika dobra.

Od tebe, majko, zavisi najviše. Imaj uvek na umu ovo troje.

Prvo: ostavi svoje dete bez ručka. Ti ne treba da budeš detetu svome anđeo koji samo miluje, no i anđeo koji misli i sudi. Ostavi tvoje dete bez ručka, to je neophodno potrebno. Tvoje dete treba da sazna, šta znači biti gladan i treba da bude sposobno, da ovda-onda u životu svome da svoj ručak gladnima. Oni, koji nikad nisu osetili na sebi vlast gladi, postali su najnemilostiviji i najbezbožniji.

Drugo: ne dozvoli svome detetu nikad, da govori zlo o drugim ljudima pre nego je priznalo i pokajalo svoje zlo. Svet može popravljati samo onaj, ko je u stanju sebe popraviti. Svi veliki reformatori sveta preživeli su prethodno jednu veliku unutrašnju revoluciju. Svi Hrišćani mogu opravdati svoje ime poglavito tom unutrašnjom revolucijom.

I treće: ne uči svoje dete sebičnosti. To je greh 90 % majki. Naučiti dete sebičnosti znači ponoviti nauku, koji mu je priroda već dala u začecu njegovom. Ma koliko ga ti, majko, učila nesebičnosti, nikad nećeš potpuno pobediti prirodu. Zato ne prestaj savetovati

svako jutro sina: podaj, sine, od svega što imaš dosta, jedan deo tvojim drugovima, koji nemaju ništa. Ne prestaj svako veče tražiti računa od sina o njegovim dobrim delima od toga dana.

Ja poznajem nekoliko majki milionarki u ovome gradu, no sa stidom moram reći, da ne poznajem nijednu, koja bi posvednevno davala svojoj deci bar po jedan groš da pomognu siromašnim. Sa radošću pak i zahvalnošću moram pomenuti, da jedan mladić, trgovački kalfa sa Vračara, nikad subotom ne ruča, no ušteđena tri groša od ručka (toliko košta njegov ručak) podeli siromasima pred crkvom. Gospođo ministarka, gospođo generalice, gospođo milionarka, - zar vaš sin baš nikako nije u stanju postati ni toliko dobar koliko ovaj kalfa? Ja uzimam na ovom mestu dužnost da vam kažem ono, što vaši prijatelji i poštovaoci govore za vama, ne smejući to reći u prisustvu vašem. Govore: - Čudnovato da sva inteligencija i bogatstvo i zvanje ove visoke dame, koja tako blista po salonima, nisu bili u stanju dati njenom detetu vaspitanje ma koliko bolje od vaspitanja probisveta iz prljavih predgrađa! Čudnovato da se ta dama sme još pojaviti u društvu, u svili i sa gordim osmejkom, kad ima sina, koji je sad zlo kuće i koji će sutra biti zlo celoga društva i cele nacije! Privedite, mnogopoštovane majke, vašu decu Hristu i naučite ih pre svega revoltirati se protiv zla, koje je ovladalo dušom njihovom.

Ničim se jedna žena ne može pokazati patriotka, ako nije vaspitala svoju decu u patriotskom duhu. Ako je propustila ovo da učini, njen je patriotizam lažan, ma ona bila član svih patriotskih društava i potpisnica svih vatrenih šovinističkih rezolucija. Heroji se ne spremaju u patriotskim društvima no u porodici. Ja poznajem roditelje, koji se mnogo žurnalistički razmeću patriotizmom, a čija deca s prezrenjem negiraju otadžbinu. Ja se stidim patriotizma tih roditelja i želim od srca da ga se i oni zastide.

Ničim jedan roditelj ne može dokazati svoju religiju do religioznim vaspitanjem dece svoje. Ako jedan roditelj jutrom i večerom metaniše pred Bogom i uredno posećuje hram Božiji i deli milostinju u ime svoje vere, a ima decu bezbožnu, on se nije odužio ni Bogu ni čovečanstvu.

Čast će učiniti crkvi i učitelji, koji svoje učenike učine hrišćanskim revolucionarima. Učitelj mora naknaditi sve ono što su roditelji propustili, i popraviti sve ono što su roditelji iskvarili. Teže je biti učitelj nego roditelj. Biti roditelj - za to je potrebna samo ljubav, biti učitelj - za to je potrebna i ljubav i pamet. Učitelj ne sme propustiti ništa, no ako bi i sve propustio, a naučio dete da se protiv zla revoltira, opet je učinio dosta, a ako bi sva znanja predao detetu, a propustio revoltirati ga protiv zla, nije učinio ništa. Ne ostaviti dete ravnodušnim prema zlu, - to je najglavnije.

I svaki od nas učiniće čast crkvi, ako se bude revoltirao protiv zla u sebi i oko sebe, i razgrevao plam iste moralne revolucije i kod svojih bližnjih. Ili bar kod sebe samog.

Istorija sveta je jedna građevina, čije smo mi stene. Kad bi svaki čovek uspeo da od sebe stvori jedan otesan i uglačan kamen, bilo bi od njega dosta. Kad bi pak uspeo da pomogne i bližnjim svojim da se otešu i uglačaju, učinio bi još više. Dobro delo može

čovjek učiniti i na sebi samom. Prosvetiti i oblagoroditi sebe - to je jedno veliko i dobro delo. I to delo nije samo individualno no i opšte dobro. Kad je u jednoj zgradi jedan kamen više otesan i uglačan, zgrada dobija u vrednosti i lepoti. I istorija sveta dobija u vrednosti i lepoti sa svakom dobrom i lepom dušom. Neka pomogne, dakle, bar sebi ko nije u stanju pomoći i drugome. No pomoći sebi ne znači osigurati se imanjem još za trista godina ovde na zemlji, no preživeti jednu dugu i duboku revoluciju protiv zla u sebi i opredeliti se konačno i odlučno za stranku dobra. Teže je preživeti ovu unutrašnju revoluciju nego steći bogatstva za tristagodišnji vek. Asketizam je samo utoliko i opravdan, ukoliko olakšava ovu unutrašnju revoluciju u čoveku. Asketi su se usamljivali samo da bi mogli u miru u sebe zagledati i u sebi jednu svetlost zapaliti. No, verujte, nijedna svetlost ne svetli samo sebi. Svetlost, koju mi uspemo u sebi da upalimo dugim revoltiranjem protiv greha i slabosti, dugim trenjem neće svetliti samo nama; nju će videti i oni, koji su u tami oko nas.

Da, svi smo mi istovremeno i vaspitači i vaspitanici celog svog života. Jer celog svog života mi ili svetlimo drugima ili primamo svetlost od drugih, ili pomračujemo druge ili bivamo pomračeni, ili sugeriramo svoj karakter drugima ili stojimo pod sugestijom drugih. I kad hoćemo i kad nećemo mi vaspitavamo, i mi se vaspitavamo. Vaspitanje ako nije svemoćno ono je zaista svuda prisutno. Poznato je, kako su često i mali mrav i pčela igrali ulogu vaspitača čoveku. Odnosi među šumskim zverovima, sličnim i raznorodnim, dali su čoveku materijala za mnogobrojne popularne basne, čiji je vaspitni značaj neocenljiv. Čovek se vaspitavao i kod "crva pod korom", i kod "vode, koja breg roni", i kod "zlata, koje ni u đubretu svoj sjaj ne gubi", i kod Sunca, "koje obasjava dobre i zle", i kod ognja, koji se stvara pri trenju ili udaru. Nema priroda, koja se čini da ne oseća prisustvo čoveka, bila je vazda rečit vaspitač ovome. Ona je čoveka često opominjala, često savetovala, karala ili zastiđivala.

Kudikamo veći vaspitni uticaj vrši čovek na čoveka. Ne vrši se taj uticaj samo delima, niti samo rečima, no i svakim gestom. Svaki gest ruku ili lica može da ima vaspitni značaj. Jedan lukav mig očiju u stanju je da razvrati jednu nevinost. Jedan prezriv pogled u stanju je da kazni grešnika i probudi u njemu savest. Jedan odsudan pokret ruke u stanju je da podigne palo oduševljenje kod čitave vojske. Vaspitni uticaji mogu biti dobri i zli; neki od njih ulaze u našu dušu sa našim znanjem i odobrenjem, neki upadaju nasilno, neki se uvlače kradimice.

Je li moguće vaspitanje? Još se neki pitaju! Vaspitanje je jedan fakt u ovome svetu. O jednome faktu ne pita se je li moguć no pod kakvim uslovima i u kojoj meri je moguć. Kako bi bilo nemoguće vaspitanje ljudi, kad je pripitomljenje životinja moguće? A pripitomljavanje šta je drugo nego jedan izvestan stupanj vaspitanja? Podajte pivaru ječam, on će vam ga vratiti u vidu piva; podajte fabrikantu repu, on će vam je pokazati u vidu šećera. Ovo izgleda kudikamo veća mađija nego li divlju zver ukrotiti i nevaspitana čoveka vaspitati. Pa kad je moguća veća mađija, odkud da bude nemoguća manja mađija?

Ne postoje, uostalom, u kulturnom društvu nevaspitani ljudi; postoje samo ljudi dobro i rđavo vaspitani. Dobro vaspitani ljudi su oni, koji veruju u pobedu dobra u svetu, i koji se

bore, i po potrebi i žrtvuju za tu pobjedu dobra. Rđavo vaspitani su ljudi oni, koji ne veruju u pobjedu dobra, i koji zbog tog svog neverovanja napuštaju dobro i stavljaju se u službu zla. Vaspitan biti za dobro znači biti vojnik dobra, vaspitan biti za zlo znači biti vojnik zla. Vojska dobra primamljuje svojom hrabrošću, vojska zla - svojim brojem. Pa ipak najveći broj ljudi je polu - i polu - vaspitan. Najveći je broj onih, koji idu između dobra i zla, i koji primaju tain čas od jedne čas od druge vojske. Kad prolaziš između reka dobra i zla, prijatelju moj, neka ti ne bude svejedno s koje ćeš reke žeđ svoju utoliti. Reka dobra to je samo jedan svež i srebrn i prozračan potok, koji te može osvežiti i u kome možeš lice ogledati. Reka zla to je široka i duboka i mutna bujica mleka i meda i otrova. Mleko i med čine samo tanak krov, pod kojim stanuje otrov. Vaspitan čovek ne koleba se nijednog časa, kojoj će reci lice svoje okrenuti. Vaspitaj i ti sam sebe, i nećeš se kolebati; vaspitaj i druge oko sebe, da se ne bi kolebali!

Sve ustanove društvene pomažu čoveku da sebe vaspita za vojnika dobra. I crkva, i škola, i sud, i umetnost. Pa odkud tolika vojska zla u svetu? Gde se ona vaspitava? Ona se vaspitava na nesavršenstvima onih ustanova, koje dobru služe; ona se vaspitava poglavito pod okriljem ljudske lenjosti i neopreznosti svuda i na svakom mestu, kao što korov niče svuda i na svakom mestu, gde god nije na domašaju vredne ruke i oštrog oka. Samo malo poroka u crkvi, ili malo gluposti u školi, ili malo nepravde na sudu, ili malo grubosti u umetnosti čini ogromnu potporu zlu.

Od svih vaspitnih ustanova crkva je jedina revolucionarna. Ona je kao zvono, koje jednim tihim tonom pominje dugu prošlost, a drugim, treštećim, svira uzbunu. Ona je kroz stoleća pronela svoj kvasac revolucije; ona ga i danas nosi u krilu svome, i nosiće ga do kraja istorije.

Jedina revolucija, koja čoveka čini plemenitijim, to je revolucija hrišćanstva. Svaka druga revolucija čini čoveka brutalnijim nego što je. Sravnite ličnosti, koje je stvorila i istakla ma koja revolucija u svetu sa ličnostima, koje je stvorila hrišćanska revolucija u istoriji, i vama će biti odmah očigledna uzvišenost i plemenita nadmoćnost ovih poslednjih nad onim prvim. Skoro sve druge revolucije ciljale su da stvore od ljudi site životinje; samo hrišćanska revolucija ciljala je da stvori od ljudi gladne bogove. Blago gladnima i žednima pravde.

Revolucionari su danas potrebni zemlji: pravi i veliki, božanski revolucionari. Naša planeta još uvek dobro rađa maslinom i pirinčom, no slabo, očajno slabo, revolucionarima. Masline ima na zemlji dosta, zejtinjavih pedagogika još više. Našto će nam zejtinjave pedagogike, koje su u stanju vaspitati samo pokoljenja, koja se klizaju nizbrdo? Nama je potrebno jedno pokoljenje, koje će moći da se penje uzbrdo. To pokoljenje neće biti materine mize niti mali diktatori. To pokoljenje neće sačinjavati ni oni, koji ne shvataju revoluciju bez kriminala, revolucionari - zlikovci, koji sa škrgutom zuba i nožem u ruci govore o drugim ljudima, a nikad ne pomisle da provetere dušu svoju, koja je sam žabljak i zmijinjak. Zemlja je ispućala od gladi i žeđi za revolucionarima po milosti Božijoj i volji svojoj. Naša planeta zavila se u ovo vreme u veliku žalost zato što su diplomati na njoj postali najveći ljudi. Filistarska pedagogika Spenserova, kojom se hranila Evropa poslednjih godina, danas sabira svoje obilate

plodove. To je pedagogika bez revolucionarnog kvasa. Zato nam je ona i dala samo pogače, - pogače i pljosnate lonce, a ne heroje. Današnji najveći ljudi u Evropi predstavljaju veličine samo s dve dimenzije: s dužinom i širinom. Oskudeva im visina, a o dubini, toj tajanstvenoj dimenziji stvari, ne može kod njih biti ni reči. Spenserovi vaspitanici ne dosežu nidođe u visinu i u dubinu, oni rastu samo u dužinu i širinu. Nemaju revolucionog kvasa, koji pomaže rastu u visinu i dubinu. Ta pedagogika da se sravniti s planimetrijom, koja se bavi dvodimenzijalnim geometrijskim figurama. A zemlja potrebuje danas revolucionare s četiri dimenzije, naročito s dubinom i visinom, s dubinom do Ada, i visinom do Boga. Takve revolucionare potrebuju i nacije i čovečanstvo celo. Jedna nacija ne može ni formulisati, a kamoli ostvariti svoje težnje bez velikih revolucionara; bez velikih revolucionara čovečanstvo niti poznaje vrednost svojih ideala niti je u stanju u iste uneti života, niti zna šta hoće, niti od čega boluje.

Kad je iz haosa trebao svet postati, Bog je revolucionisao kaos duhom svojim, i na mesto haosa došla je harmonija zvezda. Kad bi Bog hteo bez našeg sadejstva da proizvede u haotičnoj duši današnjih ljudi jednu silnu revoluciju protiv njihovog sopstvenog zla, svi bi ljudi za mesec dana bili sposobni i za jednu idealnu socijalnu revoluciju, i haosa bi nestalo i zvezde bi zasijale i u duši našoj i u istoriji našoj. Svi naši ideali bili bi ostvareni. No Bog to neće. Taj bogovski napor Bog iščekuje od nas samih. Da, bogovski napor je potreban za jedan prevrat moralni u duši jednog čoveka, a samo običan čovečanski za prevrat spoljašnji, socijalni ili politički. Sve škole, počev od osnovne, pune su socijalnih revolucionara i reformatora. No gde su početni i završni, moralni revolucionari? Nema ih, jer njih je teže imati. Lakše je prevrnuti svet nego prevrnuti sebe. Treba umreti i ponovo se roditi; treba moći dići iznad sebe svoju grobnu ploču i vaskrsnuti, pa tek onda biti čovek, koji je najpotrebniji ovome vremenu. Treba pustiti decu Hristu; možda će se među njima naći takvih ljudi, kakvih smo mi željni. Ne branite deci da priđu Hristu, jer samo ih Hristos može spremati za bogovske napore istinskih revolucionara. Sve druge pedagogike spremaju samohitre diplomate i sitne filistre, i onakarađene poluljude. Samo Hristova revolucionarna pedagogika vaspitava ne poluljude no cele ljude. A celih je ljudi zemlja žedna i gladna, celih i normalnih, verujućih u Boga i vojujućih protiv zla.

Hoćete li da uskorimo dolazak takvih ljudi na zemlju, onda pohitajmo da učinimo ono što smo propustili, a što je najvažnije:

Pustimo decu neka priđu Hristu, velikom Učitelju revolucije i zajedno sa decom priđimo Mu i mi. Amin.

Kao što se jedna plemenita biljka usred korova bori da izađe na svetlost, tako i jedna plemenita misao bori se za opstanak svoj i uzdignuće nad korovom od misli neplemenitih, niskih i prljavih. Tako se isto, najzad, bori u nama i svaki plemenit pokret srca, bori se protiv strasti, koja teži da ga krvlju potopi i uguši. A šta je vera drugo, draga braćo, do jedna plemenita misao, koja izaziva plemenite pokrete srca?

Ne može, izvesno, biti plemenitije misli od misli o Bogu, niti može biti plemenitijeg osećanja od onoga, koje jedan čovek ima kad misli na Boga. No ukoliko je jedna misao finija i plemenitija, utoliko je teža njena borba sa mislima grubim i neplemenitim. To se potvrđuje i u svetu materijalnom, telesnom. Nežnije i odnegovanije telo mnogo više trpi i strada pod surovim uslovima života, nego li telo grubo i u grubosti očvrslilo. Nežniji cvet pre se sparusi na žezi i pre promrzne na mrazu, nego biljka grubljeg i otpornijeg tkanja.

Svi najbolji impulsi naše duše predstavljaju nežno i blagorodno cveće, koje se bori za svetlost iznad tame i za prevlast nad grubim impulsima. Kad uspeju u tome, naša duša tad predstavlja nebo i harmoniju, kad ne uspeju, naša duša predstavlja pakao i disharmoniju. Kad bi čovek zagledao duboko u svoju dušu, on bi video u duši onakav isti sudar dobra i zla, kakav vidi posvednevno i u društvu ljudskom.

Kad vera uspe da se digne iznad svega onoga, što je stešnjava i guši kao korov nežan cvet, onda ona postaje vođ i uteha našem celom životu. Onda mi, kad pogledamo u zvezdano nebo, vidimo ognjem po njemu ispisano ime: Bog. I kad pogledamo u prirodu oko nas, u sebe same, u sve novorođeno i novopomrlo, svuda vidimo urezano ili naslikano simbolički, ili ispisano to isto ime. Šta je ono što pomračava to ime pred očima našim? Šta ga to često čini nečitkim i nerazgovetnim? Kakav ga sunđer briše, i kakva ga to sen zasenjava?

Ja vidim sedam uzroka, zbog kojih vera malaksava i mre.

Prvi uzrok je naviknuti na ovaj svet i život. Dokle nam se god svet čini nov i neobičan, dotle je naša vera u Boga jaka. No onoga dana, kada nam se svet učini sasvim star i sasvim običan, vera se u nama gasi. Što god više preživljujemo, to se više uživljujemo u ovaj svet. A što se više uživljujemo, to se više udaljujemo od strašne i veličanstvene impresije, koju na nas u početku čini svet. Ko se jednom ispne na Alpe, taj ostaje poražen jedinstvenim i neočekivanim prizorom. A ko proživi deset godina na Alpima, toga alpski prizor ne samo ne poražava, no biva mu dosadan. Astronom, koji prvi put sazna za veličinu i množinu zvezda, za njihovu razdaljinu jedne od druge i za njihov nepogrešan tok, ostaje pijan od ushićenja. No bude li nekoliko godina gledao uvek isti prizor pomoću najsavršenijih sprava, postaće mu sve obično, i od njegovog prvobitnog ushićenja neće preostati ni sen. I suviše dugo gledamo mi ovo svetsko pozorište, a da bi čudna i bogata predstava mogla imati za nas do kraja svežeg interesa. I suviše dugo živimo, a da ne počnemo zevati od dosade. A od dosade zevali su ljudi i na vrhu Alpa, i na zalivu neapoljskom, i pod kadifeno-zvezdanim nebesnim plaštom indijskim. Gde se

pak dosada od ovoga sveta useli, odatle se vera u Boga iseljava. A odakle se vera u Boga iseli, odatle se iseli i vedrina i spokojstvo duševno.

Naviknuti na ovaj život liče na banalne prostake za carskom trpezom. Sa strahom i trepetom prilaze prostaci trpezi carskoj. Niko od njih ne sumnja u prisustvo cara i u carsko dostojanstvo trpeze. Sedaju; počinju da jedu i piju; no od slatkog jela i pića pada im mrak na oči, i oni gube iz vida i cara i carsko dostojanstvo trpeze. Počinju da se otimaju o jelo i piće, da se guraju, da se tuku, da preturaju i prosipaju, da viču, da se svađaju o svojini trpeze i prvenstva mesta i najzad da - zevaju. Gostovanje u carskoj palati postane im dugo i dosadno. I oni se vajakaju i očajavaju. I prave od carske trpezarije spavaću sobu, a od spavaće sobe konjušnicu. Dok najzad sve izgubi u njihovim očima svoj carski karakter i dok banalnost prostačka ne počne da trijumfuje svuda, i u mislima, i u rečima i u delima gostiju. A car - domaćin stoji i posmatra i naređuje da se trpeza neprestano puni. Velika duša oseća prisustvo cara i stidi se postupaka svoje banalne braće.

Velika duša se oseća u ovome svetu uvek kao u najsvetijem i najstrahovitijem hramu. Što duže ona stoji u ovome hramu to hram za nju ne gubi no dobija u neobičnosti i strahovitom veličanstvu svome.

Drugi uzrok slabljenju i umiranju vere u nama jeste pretrpanost duha mnogim sitnim znanjima, pri čemu odsustvuje saznanje nad saznanjima. Saznanje nad saznanjima jeste saznanje o Bogu. Ostala mnoga i sitna znanja odnose se na dela Božija, na dom prirodni i njen nameštaj. Količina znanja u našem vremenu veća je nego u ma kom drugom. U naše vreme juri se u trku za količinom znanja. Na kvalitet se malo gleda. Od glave se prave ogromna slagališta znanih fakata iz hemije, fizike, astronomije, tehnike, sociologije, iz veštine igranja i kuvanja, sviranja i udvaranja. Mnoge glave su istovremeno čitave hemijske laboratorije i zoološke gradine i muzički repertoari. Mnogi su mozgovi prave enciklopedije. No zato opet u mnogim mozgovima nema mesta za Boga, za veliko saznanje nad saznanjima.

U stara, prosta vremena ljudi nisu imali u svome duhu tako mnogo tehničkih istina, kao ljudi našeg vremena, ali je saznanje nad saznanjima uvek bilo živo i uvek imalo vidno mesto. I u nova, složena vremena, moćni ljudi ne dadu se pretrpati mnogim sitnim znanjima i ne dadu malim znanjima zaseniti veliko saznanje. Uviđavnim su sva fakta providna, te oni kroz sva fakta vide glavni fakt u vasioni. Pronicljivi pronicaju kroz odelo svih stvari i gledaju njihovu bitnost i njihov glavni impuls. Nikad moćni nisu bili moćniji, ni uviđavni uviđavniji, niti pronicljivi pronicljiviji, nego u naše vreme. Ali zato nikad slabi nisu bili slabiji, ni kratkovidni kratkovidiji, ni površni površniji, nego opet u naše vreme. Kod moćnih, uviđavnih i pronicljivih vera u Boga se stalno izdiže iznad svih znanja, svih fakata i svih hipoteza, i lebdi oko ove uvek kao svetla atmosfera oko jednog nebesnog tela. Od te atmosfere sva fakta dobijaju života i pokreta. Bez te atmosfere sva fakta se zaleđuju i pokrivaju senkom smrtnom. Da li mesec ima atmosferu? Nije ništa još izvesno poznato, no ako je pouzdano da nema, onda on liči na znanje bez vere. Ima na njemu metala i minerala, i visina i dubodolina, no ništa od svega toga ne diše, jer nema šta da diše. Zato se mesec i vuče za živim planetama, koje dišu i žive, kao jedan sjajan

mrtvački sarkofag. Takvo je i znanje bez vere. I ono je jedan mrtvački sarkofag u nama. I što god je naše znanje veće, a bez vere, utoliko veći mrtvac leži u duši našoj: odeven, okićen, prostran, no - mrtvac. Ispod tog mrtvaca leži prignječena i prigušena vera. Posle uzaludne borbe da se digne i obavije svojom atmosferskom svežinom i životnošću metalni sarkofag znanja, posle svih uzaludnih herojskih pokušaja ona leži u seni smrtnoj. Tragedija je njena potpuna. No u tragediji njenoj jeste i tragedija naša, naše sreće, našeg spokojstva i našeg optimizma.

Treći uzrok zbog čega vera u nama strada i gine jesu dela ljudska. Dela naša skraćuju nam pogled, te se mi i suviše samo na njima zaustavljamo, i ne gledamo dalje. Mi gledamo našu nauku, delo pameti naše, i gledajući oči nam se toliko zavodne, da su nesposobne da vide jedan širi i svetliji horizont. Mi posmatramo velike gradove, delo ruku naših, i dela Božija postaju nevidljiva za nas. Kultura nam pleni oči više nego priroda, jer prirodu u gradovima skoro i ne vidimo. Čovek kao tvorac kulturnih tvorevina učini nam se kao uopšte jedini tvorac u vasioni. Od visokih domova naših mi ne vidimo vasijski dom Božiji. Od prašine naših ljudskih mravinjaka mi ne vidimo nebo. Mi često u nepravdi svojoj cenimo više delo nego delaoca. Posmatrajući s divljenjem jednu srednjevekovnu katedralu, mi u isto vreme gledamo s prezrenjem na ljude. Kao da je katedrala dostojna većeg divljenja od njenih tvoraca - ljudi.

Isto tako mi često posmatramo s divljenjem prirodu, dok se tvorca njenog i ne sećamo. Kao da je tvar dostojnija od svoga tvorca! Ili posmatramo čoveka u njegovoj ulozi u ovome svetu i divimo mu se više nego onome, ko ga je poslao na tu ulogu. Od te zablude i proizlazi strašna tragedija vere u dušama našim.

Vera je uvek jedna stroga napomena tvorca iza stvorenoga i delatelja iza dela. Vera rezerviše uvek apsolutnu vrednost za nešto skuplje od svega onoga što oči mogu videti, uši čuti i ruke ljudske napraviti. Otuda vera i stoji u borbi sa svima silama ovoga sveta, koje relativnome žele da pridadu vrednost apsolutnu. A kad stoji u borbi mora i da trpi i strada i može i da podleže. Najveća i najstrašnija životna tragedija rađa se tamo gde pobeđena vera umire.

Kao četvrti uzrok tragediji vere kod mnogih i mnogih ja ističem zablude predstavnika vere. Svak ceni seme prema plodu. Ako je plod gorak, ko može zavoleti seme? Najbolji plod vere treba da su oni, koji su se potpuno stavili u službu veri.

Vera je seme, čovek je njiva. Kad se isto seme poseje na razne njive različite će plodove dati.

Vera je seme, sveštenik je čovek. Kako će isto seme na različitoj zemlji dati iste plodove? Zaista, svak očekuje, da sveštenik jedne vere bude najbolji plod te vere, i prema plodu ceni i seme. No zaista sav svet se može prevariti pri takvoj oceni. Jer biva slučajeva, da je sveštenik najgori plod one vere, kojoj služi. Iz istog semena niče na jednom zemljištu cveće, a na drugom korov. Treba ceniti seme prema najboljem, a ne prema najgorem plodu, koji ono može dati. Kad najbolje seme padne u trnjak, trnje ga uguši. Samo dobro seme na dobroj zemlji donosi, po rečima Spasiteljevim, stotruki

plod i dobar plod. Hrišćanska vera, posejana na dobru njivu, daje najbolje plodove, kakve jedna vera može dati. No hrišćanska vera posejana je i po trnju i kamenu, po korovu i po drumu, gde ne niče, ili ako niče ne raste, ili ako raste ne donosi ploda, ili donosi gorak plod. Ona je dala ljude velike kao titane po karakteru, vrlini i umu, no ona se nalazi i kao neprimljen kalem na mnogim oporim i trnovitim stablima. Ona je biser, koji je bačen i pred ljude i pred svinje. Ljudi su biser sabrali i u sjaju njegovom očuvali. Svinje su pomešale biser sa kukuruzom, kukuruz su pojeli, a biser nogama po blatu ugazili i njuškom od sebe odgurnuli kao stvar, koja nije za jelo. Nerazumni su oni koji biser po blatu gaze, no još su nerazumniji oni koji vide biser pred svinjama, u blatu uprljan, i misle da je to pesak, a ne biser. Svaka struka ima svojih Juda. Svaki posao ima svojih skrvnitelja.

No mnogi tako ne rezonuju. Mnogi vide sveštenika bezbožna, i vera u njima zamre. Mnogi vide ispovednika skeptika, i vera se u njima zaleluja kao plamen sveće pred vatrom. Mnogi čuju za neznabožačko vladanje visokih hrišćanskih predstavnika, i zalelujani plamen vere u duši njihovoj se gasi. I kad se u borbi sa hladnim vetrom ugasi taj plamen, tragedija vere je potpuna.

Peti uzrok čini psevdonauka i psevdoteologija. Psevdonauka agitira protiv vere, psevdoteologija agitira protiv nauke. Psevdonauka uzima najgore i najprimitivnije oblike vere, njih ističe kao veru uopšte, njih kritikuje i njih negira. Psevdoteologija opet ima oči samo za zloupotrebe naučnih pronalazaka i otkrića, generališe te zloupotrebe i negira nauku. Za poslednje stoleće znatno su napredovale prirodne i tehničke nauke. Ozbiljni ljudi su iskoristili to na udubljenje, a neozbiljni na oplićanje života. Zbog tog obogaćenja nauke ozbiljni su postali ozbiljniji, a neozbiljni neozbiljniji. Ozbiljni ne vide dvojnu istinu, jednu u nauci, drugu u veri, no osećaju harmoniju između jednog i drugog. Neozbiljni uživaju u izlišnim konfliktima, te ističući uvek drskost pred logikom mišljenja, stvaraju sebi zaslugu od toga, što naukom protivreče veri, ili obratno verom protivreče nauci.

Zdrava vera ne protivreči nikad pravoj nauci, niti prava nauka negira zdravu veru. Samo bolesni oblici i jednog i drugog pretenciozni su i isključivi. Moja vera u Boga ne smeta mi da priznam i usvojim svu pravu nauku od alfe do omega. Moja nauka pak samo dobija u jasnoći i punoći i poletu, ako je osvetlim i zagrejem zdravom verom. Znajte da kad jedan naučnik ustaje protiv vere u ime nauke, to on ustaje protiv najgoreg oblika vere u ime najbolje nauke. I kad jedan bogoslov ustaje protiv nauke u ime vere, to on ustaje protiv najzloupotrebljenijeg i najštetnijeg oblika nauke u ime najbolje vere. Najbolja nauka pak stoji u savršenoj harmoniji s najboljom verom. A najbolji se nikad i ne prepiru; najbolji se razumeju i ljube. Niski ili nejednaki se prepiru i glože, i uživaju u prepiranju i gloženju. No prepiranje i gloženje psevdovere i psevdonauke pokoleba mnoge proste duše u veri. I kad ih pokoleba, vera njihova se bori za opstanak. No često se borba svršiti porazom vere. Poraz vere označava trijumf mraka i zla u ljudima.

Šesti uzrok, zbog koga vera u ljudima trpi poraz jeste socijalna nepravda. Jedan čovek pogleda u svod nebesni ukrašen plamenim svetilima i vera njegova svetli i greje kao plamen. Ali on pogleda i na nepravdu, koju čovek čoveku čini, i vera njegova trne kao

plamen pod pljuskom kiše. Neke radničke partije u svetu protestujući protiv nepravedne podele bogatstva na zemlji, nalaze za nužno da protestuju i protiv vere. Taj radnički protest protiv vere donekle je i opravdan. On je opravdan utoliko, ukoliko se odnosi na degenerisane oblike vere, koji su se stavili u poniznu službu kapitalizma i koji podržavaju jednu očiglednu ekonomsku nepravdu, pod kojom uzdišu i umiru hiljade i milioni ljudskih stvorenja. No taj protest ne samo je neopravdan no bezuman kad se on odnosi na veru uopšte. Neopravdan je zato što je nepravedan, a bezuman je zato, što se njime od najboljeg prijatelja stvara neprijatelj. Najbolji prijatelj siromašnih i potištenih u ovome svetu jeste vera. Ako siromašni i potišteni u ovome svetu misle voditi jednu uspešnu borbu protiv svojih ugnjetača, moraju je voditi u ime Boga i Božije pravde. Jedna je stvar samo onda velika i impozantna kad joj je Bog osnov. Ne verovati u Boga, a apelovati na bratstvo i humanost mogu samo oni ljudi, koji su ili zavedeni ili kod kojih ne postoji sasvim veza između mozga i jezika. Ne verovati u pravdu vasijsku, a tražiti pravdu zemaljsku isto je što i u noći ne verovati da Sunce može osvetliti zemlju i tražiti da je osvetli jedan običan kamen.

Socijalna nepravda tišti nas sve i boli, i baca u mračne misli, i podgriza naš optimizam, i muti naš pogled k nebu. Sama vizija socijalne nepravde, pod kojom jedan čovečiji život trpi, može da ima dejstvo pustinjskog vetra, koji sve pred sobom sparušava. Pred tim pustinjskim vetrom sparušava se i vera naša. Kao što zelena trava pod kosom postaje otkos, koji vene i crni, tako i vera naša pred vizijom socijalne nepravde prostire se na samrtničku postelju i mre.

Zašto onaj ko radi da umre od gladi? Zašto ceo život mnogih da bude jedan protegnut ponedionik, a ceo život nekolicine jedan protegnut praznik? Zašto pravednik da strada? Zašto mudrac da bude zapostavljen i ponižen pred budalom? Zašto dobrotvor da doživi neblagodarnost? Zašto smiren da živi večito u senci hvalisavca? Zašto razvrat da ima tako široke i sjajne odaje, a vrlina da se grči večito po nazaretskim drvodeljnicima i tesnim ćelijama? Zašto heroj da bude guran laktovima kukavica u pozadinu, kad je njegovo mesto napred? Zašto - ako ima Boga pravednoga?

Pod teretom tih pitanja duševna hrabrost mnogih klone, a gde hrabrosti nema, nema ni vere. Kad klone hrabrost, klone i vera, kad umre hrabrost, i vera umire. Hrabrost i vera se uvek kopaju u jedan isti grob.

Sedmi uzrok umiranju vere u nama jeste sreća. Samo velike i jake duše stoje i u sreći okrenute licem Bogu. Vulgarnim dušama sreća je najviše božanstvo, kome se one klanjaju. Samo su vulgarne duše u sreći bezbožne. U nesreći pak niko od njih nije pobožniji. No i poneka bolja duša zaboravi se u sreći. Poneki dobar čovek toliko se u sreći promeni, da ne mogu da ga poznadu njegovi prijatelji. Jedan veseo čovek dobije na lozu veliki novac i postane najedanput neveseo i ekscentričan. Jedna bedna devojka uda se za vlastelina i pogordi se toliko, da prezre svoje ranije drugarice. Jedan mio drug dođe na vlast i poludi. Jednoga umetnika slava načini šarlatanom. Ono što se smrtnim govorom naziva srećom često biva najvećom nesrećom ljudi. Sreća zemaljska mnogima zavrne mozak i otupi srce. Zar može biti veće nesreće od te "sreće"? Treba imati hrabrosti u sreći kao i u nesreći. Treba hrabrosti ne podati se ni sreći ni nesreći. Kome

sreća postane idol, tome Bog prestaje biti Bog. Ko svoju sreću kadi izmirnom i tamnjanom, taj ne prinosi žrtve Bogu. Ko misli da su ivice sveta na horizontu njegove sreće, taj grli rukama svojim jednu iluziju od dima. Ko svoju sreću može da praznuje van Boga i bez Boga, taj preživljuje zatišje pred katastrofu i smeje se smehom, koji će se u đerdan od leda pretvoriti. Jer dok sreća stanuje u jednom domu dotle nesreća stoji pred vratima i čeka svoj red. Nema toga doma u svetu, u koji nesreća neće ući i pokazati svoje otkriveno lice. Njeno lice biće strašno i odvratno domu, u kome je vera pretrpela tragediju. No njeno lice biće kao sumrak, pri kome se vidi putovati, ako je vera u domu živa i budna.

Tih sedam uzroka u stanju su, posebice ili udruženi, proizvesti tragediju vere. Kad sedam žbunova trnja niknu unaokolo jednog plemenitog krina, i isprepleću svoje grane iznad ovoga tako, da mu Sunce zaklone i vazduh zatruju, tad plemeniti krin istruli u vlazi i uguši se u mraku. I Bog s neba gleda kako mnogi lepi krinovi trule i guše se na zemlji. I Bog s visina gleda, kako se mnoge duše pretvaraju u trnje bez krinova. Bog, istina, i trnje na dobro upotrebljuje, no teško onome ko je trnje. Teško, prvo, njemu, i teško, onda, onima oko njega. Život bez vere najmračnija je od svih tragedija. Prema toj tragediji golgotska je tragedija svetla. Onaj ko sa živom verom u duši strada i gine, ma i na krstu, liči na brodara na burnome moru, koji kroz stradanje i mrak vidi polarnu zvezdu, te zna ipak pravac kuda ide. Onaj ko bez vere strada i gine liči na brodara na burnoj pučini, koji ne vidi nigde nijednoga zraka svetlosti u mraku, ni u sebi ni oko sebe. On napreže oči, da vidi, no što se više napreže to mu se mrak čini sve gušći i crniji. On napreže gpolo da doviče; no on sam nije u stanju čuti svoj glas od strahovite huke oko sebe. Očajanje bezbožnika najužasniji je fakt u svima vremenima. To očajanje skriva se cinizmom, te nije ni vidljivo za svako oko. Kad bi svi zdravi bezbožnici znali ispovesti svih umirućih bezbožnika, na samrtnoj postelji, požurili bi se svi da razgrnu korov i trnje u duši svojoj i puste zgnječeni krin da se digne i razvije i stvori im duši radost, i da joj boju i miris. Bezradosne, i bezbojne, i bezmirisne su duše bez vere. Kristalisano kamenje je milije pogledu od takvih duša. I svako kamenje je sažaljenja dostojnije od takvih duša. Kakve velike planove snuje bezbožnik? Lažni su planovi njegovi; on mora jednom u noći samom sebi priznati, da su planovi njihovi laž. Pred ljudima on će moći i maskirati tu laž, no pred samim sobom ne. Svi veliki planovi, bilo lični, ili nacionalni, ili opštečovečanski, ako ne baziraju na granitnom temelju vere, baziraju na temelju od voska. Ugreje Sunce, vosak se rastopi, i velika kula se survava na zemlju.

Daj nam, Bože, razuma, da sve što zidamo, na veri u Tebe zidamo. Jer vera u Tebe jeste hrabrost u zidanju i svetlost u putovanju. Daj nam Tvoje svetlosti na našem hadžiluku po ovome svetu. Svaka druga svetlost sem Tebe zbunjuje nam misli i ledi nam srca. Izvore tople i životvorne svetlosti, ne ostavi ni nas, umorne putnike žedne. Vaskrsitelju mrtvih tela i mrtvih duša, baci jedan pogled i na naše groblje. Neka se od tvoga pogleda sprži sav smrtonosni i mrakonosni korov u nama, i neka vaskrsne životonosna vera u Tebe. Da bi i mi bili dostojni radnici u velikoj radionici Tvojom i dostojni gosti za velikom trpezom Tvojom u ovome svetu; - da bi dostojni bili imena Tvoga, Stvoritelju naš, ponosni očinstvom tvojim, Oče naš. Amin.

LJUBITE PRIJATELJE SVOJE!

[Sadržaj](#)

Govoreno početnicima u ljubavi.

*Ništa toliko ne protivstaje ljubavi koliko greh,
kako ljubavi k Bogu, tako i ljubavi k bližnjem.
Tvoj prijatelj otima, a ti ga ne izobličavaš? Bojiš se gnjeva?
Zar se bojiš gnjeva, iako ga pravedno izobličavaš?
Izoblič ga dakle, i iskaži svoje negodovanje iz ljubavi prema Hristu,
iz ljubavi prema njemu samom; zaustavi ga, ako cplja u propast.
U gostovanju, i lepim rečima, i laskanjima, nije nikakvo osobito delo ljubavi.
J. Zlatoust
(Besede na posl. Efesc. IX, XVIII)*

Šta vredi, braćo moja, ako ja budem večito govorio, a Bog večito ćutao?

Mogu li ja odbraniti pravdu Božiju, ako je Bog ne uzme pod svoju zaštitu? Mogu li ja dokazati Boga bezbožnicima, ako se Bog bude krio? Mogu li Ga ja omileti sinovima Njegovim, ako je On ravnodušan prema patnjama njihovim?

Ne; ništa od svega toga ja ne mogu. Moje reči nemaju krila, da bi mogle uzdići Bogu sve pale i otpale od Boga; niti moje reči imaju ognja, da bi zagrejale ohladnela srca dece prema Ocu njihovom. Moje reči nisu ništa, ako one nisu slabi odjek i nerazgovetno ponavljanje onoga, što Bog svojim moćnim jezikom govori. Što je šuštanje šljunka na obali prema strahovitoj rici okeanskoj, to su reči moje prema jeziku kojim govori Bog. Kako će moći čuti šuštanje šljunka prelivehog penom razjarene stihije onaj čovek, koji je gluv prema rici okeana?

Kako će videti Boga u mojim rečima onaj, ko ne može da ga vidi u prirodi i životu?

Kako će jedva čujne reči ljudske ubediti nekoga, koga gromovi nisu u stanju ubediti?

Kako će se ogrejati na jednoj varnici neko, ko je ostavio oganj iza sebe?

Ne čuti Bog, braćo, no govori glasnije od svih bura i gromova. Ne napušta Bog pravdu, no prati je u njenom stradanju i lagano uzvodi na presto. Ne zavisi Bog ni od čije dobre volje, no čini sve zavisnim od svoje dobre volje. Jadan bi bio Bog, koji bi zavisio od advokatske zaštite jednog smrtnog čoveka. Ne izlazim ja pred vas da štitim Onoga, čiju zaštitu ja tražim dan i noć. Ne izlazim ja, ubožjak jedan, da tražim od vas, ubožjaka, potporu Boga i Božije stvari. Ne; nego, naprotiv, izlazim s predlogom, s molbom, zaista s molbom, da svi mi potražimo potporu sebe i svoje stvari u Boga, jedino u Boga. Nije to radi Boga no radi nas. I ponavljam: nije to radi Boga no radi nas samih. Jer Bog će biti podjednako veliki, veličali Ga mi ili ponižavali. Bog će biti svetao, ma koliko tame bacali mi na Njegovo ime. Bog će postojati, ma cela zemlja kroz sva usta svojih stvorenja i

kroz sve vulkanske kratere jeknula: nema te Bože! Postojeće Bog, svetao i veliki kao i danas, i onda, kad zraci sunčani budu uzalud tražili i jednog živog čoveka na zemlji, i kad budu mesto živih milovali samo grobove mrtvih.

Bože, večito svetli i večito veliki, budi potpora nama kao što si potpora tolikim Suncima u prostoru! I Sunca bi se ugasila bez Tvoga pogleda i pretvorila na mah u zakisla, mračna vatrišta, - kako mi da svetlimo bez Tebe?

Kako ćemo mi, braćo moći ljubiti svoje neprijatelje bez potpore Božije? Gle, mi nismo učinili ni prvi korak na tom putu. Mi nismo još naučili da ljubimo ni svoje prijatelje. Još manje: mi nismo još naučili da ljubimo ni sami sebe. Kako ćemo ljubiti svoje neprijatelje? Hristove reči o ljubavi prema neprijateljima, evo, još lete po svetu od usta do usta, no još nikako ne mogu da nađu puta od usta do srca.

Mi ne ljubimo svoje neprijatelje. Zar to nije očigledno, bez dokazivanja? Mi ljubimo samo one koji nas ljube, i pozajmljujemo samo onima koji nam mogu vratiti, i činimo dobra samo onima koji nam se mogu dvostruko odužiti.

Mi ljubimo sebe i prijatelje svoje. Mi ljubimo svoje bližnje, svoje najbližnje, u bukvalnom smislu reči. Naši daljni daleko su od naše ljubavi. Naše srce lepi se za ono za što i naše oči. Oči naše su putovođ i našem srcu.

Mi mislilo samo, da ljubimo sebe i prijatelje svoje. Mi se i u tome varamo; jer mi sebičnost nazivamo ljubavlju prema sebi, i ljubakanje ljubavlju prema svojim prijateljima. U samoj stvari mi ne ljubimo ni sebe ni svoje prijatelje, isto onako kao ni svoje neprijatelje. Jer u onome što mi ljubavlju nazivamo nema najboljih elemenata ljubavi. A najbolji su elementi ljubavi: poznanje, poštovanje i žrtvovanje. U našoj ljubavi prema sebi nema ni poznanja, ni poštovanja, ni žrtvovanja. U našoj ljubavi prema prijateljima našim takođe nema toga troga. Naša ljubav sastoji se samo iz svojih nižih elemenata. Naša ljubav prema sebi i svojim ništa drugo nije do pojačana i pokvarena u isto vreme instinktivna ljubav životinjska. A ono što ljubav ljudsku čini uzvišenijom i svetlijom od ljubavi pitome i divlje živine, to je poznanje, poštovanje i žrtvovanje.

Poznanje sebe i prijatelja svojih prvi je elemenat uzvišene i svetle božanske ljubavi. Čovek, koji je o sebi mnogo mislio i sebe mnogo kušao, može doći do poznanja sebe. No treba biti vrlo oprezan u tom ispitivanju sebe. Od najmanje pogreške u samopoznanju može doći lažan zaključak, a od lažnog zaključka i lažna ljubav prema sebi. Treba se navići raščlanjavati, analizirati. Jer od pravilne analize sebe, čovek će doći i do pravilne sinteze. Svaka nepravilnost u proceni sebe, sveti se više nego na kvadrat. Šta pomaže ceo dan pravilnog i opreznog hoda po Alpima, ako se predveče učini samo jedan omašan korak nad provalijom? Najvažnija pitanja, na koja jedan mlad čovek mora pravilno odgovoriti, da bi sebe poznao, te da bi mu ceo budući život bio pravilan i zdrav, jesu:

- Ko sam ja?

- Koliki sam ja?

- Za šta sam ja?

Svaki čovek ne može se posvetiti filosofiji. No jedno zrno filosofije potrebno je svakom životu ljudskom kao so jelu.

Shvati li čovek svoje biće kao jedan proizvod slučajno zatalasane materije, kao besvesnu i besciljnu igru elemenata, on će imati najniži pojam o sebi i o svome naznačenju. A od veličine pojma o sebi zavisi i veličina ideala jednoga čoveka, veličina misli i osećanja i delanja njegovog. Shvati li pak čovek svoje biće kao rezultat i nastavak jedne umetničke celishodnosti i tvoračke mudrosti opštevasionske, on će tad imati o sebi najviši pojam, podređen jedino pojmu Boga.

Druto pitanje nameće se svakom čoveku:

Koliki sam ja? Jedno klupče želatinske ljigavosti i slabosti izlazi na Sunce pod imenom čovek. Sama nemoć, sama slabost, suze, i sanjivost! Tuđom pomoći to se klupče odvija, na tuđim rukama diže se ka Suncu. Bez svoje zasluge ono deli hleb s ostalim svetom, bez svoje želje ono postaje učasnik životne drame i životne plate. Još maleno, to klupče upija svojom dušom kao sunderom sav svet okolo sebe na dva očna prozorčića. No duša je njegova tako malena, da mu sve pojave izgledaju beskrajno velike. Detetu se roditelj njegov i svi odrasli ljudi čine kao titani, kao bogovi. Kad se digne do prosečne visine svih ljudi čovek onda menja svoj pojam o veličini. On ne teži više za veličinom ma koga odraslog čoveka no za veličinom samo izvesnog broja velikih ljudi, koji mu se čine u istoriji kao Sunca među zvezdama. I sravnjujući sebe sa velikim ljudima i sa svojim idealom veličine, on sebe pita jednoga dana neizostavno: Koliki sam ja? I tu je odmah opasnost, da se ne prevari, da ne učini omašan korak nad provalijom. Oцени li pravilno svoju veličinu, onda je pronašao i sebe i put, kojim treba da ide. A ne oceni li?

Većina ljudi ne oceni pravilno svoju veličinu, te živi u optičkoj obmani. Većina vidi sebe u mnogo većim razmerama nego što je. Živeći u jednoj obmani takvi ljudi čine sve, da i druge obmanu. Ne ispadne li im to za rukom, - a to nikad ne ispada za rukom - oni se osećaju nesrećnim vitezovima, koji su se javili ne u svom vremenu i ne u svom društvu. Kao da je potrebno da svi ljudi budu veliki i genijalni! Kao da Bogu za njegovu istorijsku dramu nisu potrebni isto tako i mali ljudi! Kao da bi svet mogao postojati bez govedara i kovača i čistača ulice!

Bog je i podelio ljudima nejednaku meru darovitosti, da bi zbog te nejednakosti bilo stalnog kretanja u ljudskom životu. Niko nije kriv što nije došao u svet sa većim darom. No kriv će biti i ljuto kažnjen onaj ko ne vidi svoj dar u njegovoj pravoj meri, i ko se ne potruđi da s tim što mu je dato opravda svoj opstanak i izvrši svoju misiju.

I treće pitanje: Za šta sam ja? To je pitanje o poznanju svoje misije u ovome svetu. Svaki čovek dolazi u ovaj svet s naročitom misijom. Kako mnogi ne veruju u ovo! Svi

smo mi Božiji poslanici i poslenici. Svi! Kovački posao je jedna naročita, bogoduhovena misija, kao i drvodeljski, i književnički i državnički. Bez kovačkog posla ne bi bilo kulture, ni egipatske, ni evropske, niti ikakve. Narodna mašta dodelila je jednom od olimpijskih bogova kovački posao. Nije, dakle, nebu ugodno samo kraljevanje i savetnikovanje, no i kovanje gvožđa, i struganje dasaka, i pletenje asura. Na strašnom sudu neće Bog reći: Sedi ti što si nosio krunu meni s desne, a ti što si držao čekić meni s leve strane, no davaće prvenstvo i nagradu prema bolje shvaćenoj i izvršenoj misiji na zemlji.

Na žalost mnogo je među nama onih koji celog svog veka ne saznadu svoju misiju. Mnogo je maloumnih, koji opet osećaju priziv za sve misije. Mnogo je gordih, koji ne radeći nijedan posao kritikuju sve poslove. Mnoge trpi Bog jedino iz milosrđa, spremajući i šaljući druge poslanike i poslenike za istu misiju, koja je onima bila namenjena i na njima propala. Mnogo je napućenih i u sebe zaljubljenih, koji jedva čekaju da im se postavi pitanje: Za šta si ti? - da bi mogli glasno reći: Za sve! Mnogo, premnogo je onih, koji ne znaju ni ko su, ni koliki su, ni za šta su, a koji govore o ljubavi prema sebi. Mnogo je premnogo onih, koji sebe nisu našli, a sebe zavoleli. Uobraženje svoje vole oni, a ne sebe. Iluzija im je slatka, nju ljube, a ne sebe. Mnogo je onih, koji prave lonce, a misle za sebe da su vajari. Mnogo je onih, koji su postali državnici, a trebali su biti trgovci. Svi oni govore o ljubavi prema svojim neprijateljima, dok međutim još ni sebe ne ljube, jer nisu poznali sebe, niti su našli najboljeg sebe. Njihova je ljubav lažna, jer se odnosi na laž u njima, a ne na istinu. Kad lončar ljubi vajara u sebi, njegova je ljubav prema sebi laž.

A ko ljubi sebe lažno, taj ljubi lažno i svoje prijatelje. A čija je ljubav prema sebi i prijateljima laž, toga je ljubav prema neprijateljima dva put veća laž.

No ne sačinjava uzvišenu i svetu ljubav samo poznanje. Uz poznanje treba da dođe i poštovanje, drugi glavni elemenat dostojne ljubavi.

Čovek treba da ume poštovati sebe i poštovati prijatelje svoje. No ne može čovek poštovati zlo u sebi; i razbojnik zna da je samo dobro za poštovanje. Ne može pak čovek poštovati dobro u sebi, ako nije saznao, šta je i gde je u njemu dobro. Poznanje je, dakle, osnov i poštovanju.

Imao neko njivu, koju nije mogao nikad dovoljno iskrčiti od trnja. Dokle ću se ja boriti s tim prokletim trnjem? - reče domaćin i omrže svoju njivu. S dosadom kopaše on ipak jednoga dana žbun trnja u njivi, dok motika ne zveknu i ne odskoči od stena. Srdnja domaćina prema nemiloj mu zemlji još većma poraste. No kad doznade da su stene ispod trnja srebrne, prođe ga i srdnja i dosada. I poče domaćin ceniti trnovitu njivu više nego sve ostale, zbog srebra koje beše u njoj.

Tako i jedan čovek može izgledati sebi kao njiva pod trnjem. Pa ipak on može i voleti sebe, premda ljubav ta prema sebi biće vazda pomešana s prezrenjem sebe. On se može hvalisati pred ljudima, no u samoći on će sam sebi biti odvratn, jer zna da je lagao ljude i zna da laže sebe, ljubeći na sebi ono što nije za ljubav. On ne može

poštovati sebe, jer nije za to našao razloga u sebi, nije pronašao žicu srebra u trnjaku svoje duše.

Tako i ljubav prema prijateljima, ako nije zasnovana na poštovanju, kao i poznanju, brzo se obraća u prezrenje i odvratnost.

Kako je malo kod nas prave, idealne ljubavi među prijateljima!

U većini slučajeva prijateljstvo nije zasnovano na srodnosti duša, na poznanju i poštovanju, nego na slučajnoj simpatiji i na sebičnom računu.

Saslušajte ovo pismo, koje će vam poslužiti kao najbolji dokaz ovoga što ja govorim, i kao najvernija ilustracija lažne prijateljske ljubavi. Pismo ovo, koje sam dobio pre dva dana, glasi:

- "Želeo sam doći k Vama, da Vam se lično ispovedim i tražim Vaš blagoslov za rešenje pred kojim stojim. Za blagoslov! Oprostite mi cinizam, koji je ispunio moju dušu od dna do vrha. Ja stojim pred samoubistvom. Zato ne treba blagoslov ni razrešenje, jel'te? Uostalom meni je ceo svet dao razrešenje na to - odvratnošću, koju je ulio u mene prema svima i svemu. Meni su svi ljudi odvratni, odvratni do smrti, i ja evo sad dišem slobodnije, od kako sam se tvrdo rešio da umrem i bar kod smrti nađem zaštite i mira od najodvratnijih mi stvorenja na zemlji - od ljudi. Čudićete se, znam, jer ovo što pišem stoji u potpunoj kontradikciji prema onome što sam Vam lično govorio. Ja sam Vam govorio, da imam prijatelja, koje cenim i volim. Govorio sam Vam zlo o drugim ljudima, no o prijateljima ništa sem pohvale. Sve je bila laž, sad Vam smem istinu reći. I onda kad sam Vam pohvale za pohvalama o svojim prijateljima nizao, ja sam ih prezirao, kao što ih i sad prezirem, i kao što ceo svet prezirem.

- Na računu je bilo zasnovano celo naše prijateljstvo. Taj račun je bio čisto materijalni, novčani, bez ičega moralnoga i duhovnoga. Mi smo imali kao neki klub. Nije mogao proći dan, a da se ne sastanemo. Evo već 12 godina! No nikad, nijednog dana - to je ono što hoću da Vam ispovedim - ni o čemu se drugom nije govorilo među nama do o novcu, intrigama, i uzajamnim gadnim uslugama u javnosti i iza javnosti. Mi nismo prezali od sredstava, niko od nas nije hteo znati za moral i milosrđe. Takvim radom mi smo stekli bogatstvo, došli do položaja i zadobili jedan renome, koji smo svaki dan vešto podržavali piskaranjem po novinama i uzajamnim hvalisanjem po žurovima. Neki su od nas činovnici državni: oni su brzo dobijali klasu za klasom; neki su trgovci: oni su dobijali liferaciju za liferacijom. Neku su narodni poslanici: oni su dobijali šta su hteli. Uхватili smo bili veze svuda: sa ministarstvima, sa novinarima, sa vojskom, sa bankama, sa franmasonima. Uveče smo se, s planom razilazili po raznim kafanama, da bi čuli šta se o nama govori, i da bi jedan o drugom progovorili što god pohvalno. Slali smo i svoje žene po kućama i zabavama s naročitim zadatkom, da špijuniraju ceo svet i da nas hvale, pričajući o našoj zapostavljenosti i našem patriotizmu. Kad je izbio rat mi smo najviše larmali, no niko od nas nije otišao tamo gde se moglo poginuti. Posle rata našli smo se opet, svi zdraviji i bogatiji nego što smo pre bili. I ceo svet nas još uvek smatra za patriotske i čestite ljude. Mi smo dotle otišli na ovome lažnom putu, da je

povratak za nas sasvim nemoguć. Moji prijatelji utoliko su mi postajali odvratniji ukoliko su bivali gotoviji da me pomognu u mojim prljavim ambicijama i težnjama. Svaki je od nas nadmetao se sa ostalima u veštini intrigiranja i laži. Za nas je postalo nemoguće govoriti o ma kakvoj idealnijoj stvari, o ma čemu duševnom, humanom, opštečovečanskom. Samo račun, i račun! Nikad o Bogu, niti o duši, niti o pomoći bližnjim! Nikad u crkvu! Uostalom niko od nas ne veruje u Boga. Nekad sam verovao i u Boga i u dušu. Sad ne. Sad kad stojim pred samoubistvom ja ne verujem u Njega. Ah, svi su ljudi gadni, no od mojih prijatelja nema ništa gadnije! I crvi, koji po đubretu gmižu, nisu mi tako nesnosni kao moji prijatelji. Oni su sasvim dotukli moju dušu u zamenu za to, što sam ja njima pomagao da i oni svoju dotuku. Hteo bih da odem još na jedan sastanak. Zovu me neprestano. Palo im u oči moje odsustvo. "Bolestan sam" - slagao sam ih. Hteo bih da odem da im kažem istinu u oči pre nego što umrem. Ne znam, da li da to učinim. Kolebam se. Pljunuo bih ih, zgazio bih ih! Učinili su me sitim i bogatim, no uveli su me u jedan pakao laži, same laži, da ne mogu da dišem. Imam trbuh veliki, no nemam duše. I moja žena i deca - svi su zatrovani kao i ja. Sve je izgubljeno. Ja sam svoj život prokockao. Ako zaista nađem nešto posle smrti, što Vi zovete Bogom, i ako mi se bude sudilo, reći ću istinu: najeo sam se, napio sam se, nakrao sam se, i nalagao sam se. To je sav moj život. Osećam neodoljivu potrebu, da i pre smrti nekome kažem istinu. Mislio sam da to kažem njima, podlacima. Ali kolebam se. Teško da bi imao kuraži. Izabrao sam Vas. Pa i Vama, eto, samo ovako, napismeno. Ako možete odvrćajte druge od ovakvog života. A mene prezrite i zaboravite."

Ništa vam rečitije od ovoga pisma ne može kazati šta znači ljubav bez poštovanja. Bolje je da čovek živi bez prijatelja nego s prijateljima, koje ne može poštovati. Življenje s prijateljima, koje čovek ne poštuje, to je klizanje na poledici, koja vodi u ponor. Na poledici uhvate se deca za ruke i vuku jedno drugo, da bi se lakše i brže klizala. I prijateljstvo bez poštovanja je takvo klizanje po ledu, koje se nikad ne završuje drukčije do vratolomstvom i propašću.

Treći element uzvišene i svetle ljubavi jeste žrtvovanje. Ljubav je oltar na kome se uvek mora vršiti žrtvoprinošenje. Ljubav je božanstvo, koje traži da uvek pred licem njegovim gori žrtva, te da se ono vidi u svetlosti. Prava ljubav, božanska ljubav, odnosi se uvek na ono što je najbolje u čoveku. Ako ja ljubim svoje uobraženje, moja je ljubav laž. Ako ljubim svoga prijatelja zbog njegovog poroka, ja ljubim laž. Ako ljubim Boga zbog dobitka na lutriji, moja je ljubav laž. A ako ja ljubim zaista laž, ja joj moram žrtvovati istinu, jer i lažna ljubav traži žrtve. Onaj ko voli svoju sujetu, žrtvuje joj pamet; i ko voli svoje telo, žrtvuje mu dušu, i ko voli novac žrtvuje mu čast. I obratno: ko voli razum, žrtvuje ovome sujetu, i ko voli dušu, žrtvuje njoj telo, i ko voli čast, žrtvuje ovoj novac.

I ljubav prema prijateljima staje skupo. Ja govorim o pravoj, božanskoj ljubavi. Pomagati prijatelja u dobru i tražiti njegovu pomoć za dobro, - samo se to zove prava prijateljska ljubav. Ja želim prijatelja ne zato, da on laska mojim slabostima i zatrpava i opravdava moje pogreške, no zato, da me popravlja u zlu i podržava u dobru. Takvo prijateljstvo je čistilište, u kome se čovek čisti od grubih i niskih navika i sklonosti. Prijateljstvo je potrebnije duši nego telu. U žalosti pomisao na prijatelja dovejava vedrinu na lice. U trpljenju videti prijatelja znači olakšanje. Na samrtnoj postelji prisustvo prijatelja

ulepšava lice smrti. Prijateljstvo je uvek životvorni dah anđela, koji nas prati u životu, koji nas diže kad padnemo i nadahnjava kad onemoćamo.

Kakvu ljubav prema prijateljima jedan čovek nudi, takve će i prijatelje naći. Svak ima onakva prijatelja kakva zaslužuje. Prema kakvoći i veličini žrtve nalaze se i prijatelji. Ja se moram otkazati svega niskoga, da bih mogao imati za prijatelja onoga, čiju visinu duševnu ljubim. I moram se otkazati sebičnosti ljubeći nesebičnog prijatelja. I moram se otkazati grubosti ljubeći plemenitog prijatelja.

Prijateljstvo je jedno školovanje. Kakvo prijateljstvo onakvo i školovanje. Nekoga prijateljstvo diže k nebu, nekoga vuče u pakao. Prijateljstva, koje znači zaveru protiv dobra, ima dosta. Takva prijateljstva se snuju mnogo i u našoj sredini. Prijatelje se oni, koji niti se poznaju niti poštuju niti jedan za drugog žrtvuju. Prijatelje se ljudi različite duše, ne zbog duše, nego zbog dobiti. Prijatelje se ljudi različitih načela, ne zbog načela, nego zbog bogaćenja. Zbog koncesija i liferacija, zbog pljačke i krađe!

Prijateljima se zovu često privremeno i oni, koji se iz dubine duše preziru. Osmejkuju se jedan na drugog često oni, koji osmejcima suzbijaju izliv mržnje jedan protiv drugog. Ah, ti osmejci prijateljski! Oni često znače zavesu nad paklom. Prijatelje se često ljudi iz kukavičluka; često iz bojazni jedan od drugog; često iz sujete; često iz dosade. To je privremeno i računsko prijateljstvo, - najveći korov, koji na zemlji raste i najveći stid ljudski!

Je li onda čudo što ljudi ne ljube svoje neprijatelje, kad, gle, ni prijatelje svoje još ne umeju da ljube? Je li čudo što dete, koje nije naučilo azbuku, ne ume da čita knjigu? Kako će ljubiti čovek svoga daljnijega kad nije naučio da ljubi ni svoga najbližega? Kako će ljubiti Srbin Nemca, kad još Srbin Srbina nije naučio da ljubi? Kako će neznabošci - Japanci ljubiti hrišćane - Ruse, kad hrišćani - Rusi ne ljube jedan drugog? Sve donde neće moći biti ljubavi, prema neprijateljima, dok je ne bude bilo među prijateljima. A sve donde je neće biti među prijateljima, dokle se ona ne sazida na uzajamnom poznanju, poštovanju i žrtvovanju.

Dokle god ljubav prema prijateljima bude samo sluškinja nižih ciljeva, dotle će zlo gospodariti svetom.

Hrišćanska ljubav ide u krugovima.

Prvo dolazi ljubav prema sebi, pa ljubav prema prijateljima, pa ljubav prema neprijateljima, pa ljubav prema Bogu. Hristos je uzeo ljubav prema sebi kao merilo ljubavi prema ljudima i prema Bogu. "Kao što ljubiš sebe samog" - veli Hristos. Kad bi ljudi imali hrišćanske ljubavi prema sebi, oni bi ubrzo imali i hrišćanske ljubavi prema svojim prijateljima, i prema svojim neprijateljima. No ta osnovna ljubav ljudi, - ljubav prema sebi - još je u većini animalna, sebična, proždrljiva, nečista, te je i svaka druga ljubav, kojoj je ta ljubav osnov, ista takva.

No doći će jedno bolje vreme, kad će se ljudi ljubiti više duhom i istinom, i zbog duha i istine, i kad će prave ljubavi biti onoliko koliko sad ima lažne ljubavi.

Doći će vreme, kad će prijatelj prijatelju biti sveštenik i ispovednik, a ne samo saveznik u zadobijanju bogatstva i uživanja ovog sveta.

Doći će vreme kad će prijatelj prijatelju biti utešitelj i lekar, a ne zavoditelj i razoritelj duše.

Kad dođe to vreme, onda će tek početi ljubav među ljudima. Ma kako daleko bilo to vreme, ono ide i doći će.

Ljubav kojom se sad ljudi ljube vodi samoubistvu. No kad dođe ono vreme, doći će s njim i ljubav, koja vodi životu.

Još nije došlo vreme ljubavi prema neprijateljima, jer još nije ispunjena ni zapovest o ljubavi prema prijateljima.

Ali će se ispuniti i jedna i druga zapovest, jer nijedna ni druga nije ljudska no Božija. A Božija ne može ostati neispunjena. Ja vas ne mogu, braćo, pokrenuti mojim slabim rečima, da ispunite Božiju zapovest o ljubavi. No pokrenuće vas na to Bog, koji Sunca pokreće. Ne mogu vam ni snage dati za pravu ljubav prema prijateljima, ni snage poznanja, ni snage poštovanja, niti snage žrtvovanja. Tu snagu će vam dati Onaj, koji ima svemoć u rukama, i koji pokreće oblake mislima. Stvar Božija bi propala, kad bi zavisila od mojih reči i od vaše čudi. No stvar Božija će nezavisno od nas sviju uspevati i pobediti. Onaj, čijim godinama nema broja i čijem biću nema kraja, ne može ostaviti ovaj svoj dom svetski na proizvolj nas, slabih stvorenja svojih, čiji početak i kraj gotovo se sastaju u jednoj tački, i čije je celo biće jedna tačka. Ne čovek, no Bog je jamac, pouzdan i veran jamac, da će carstvo ljubavi doći na zemlju. Bog nam je jamac, da se Sunce neće pre ugaziti nego što vidi sinove zemaljske sasvim slične Ocu njihovom nebesnom. Gle, kroz kratko vreme za nas će se Sunce ugaziti. Pokriveni crnim plaštom smrti mi ćemo biti skriveni od Sunca. No zašto i nas ne bi Sunce, za našeg života, videlo kao sinove vrlo slične Ocu našem nebesnom? Zadajmo reč, da ćemo učiniti takvo zadovoljstvo Suncu i - o, kud i kamo veće zadovoljstvo sebi i prijateljima svojim! Neka nam Otac naš nebesni bude potpora u tome, od sad i do veka. Samo pored Njega prijateljstvo dobija božanski nimbus i božanski žar. Samo je u Njemu ljubav, samo kroz Njega poznanje i poštovanje, i samo pomoću njega žrtvovanje. Slava neka je Njemu na visinama, i Njegova svetlost s nama u nizinama!

BESEDA O KRAJNJOJ POBEDI DOBRA

[Sadržaj](#)

Posvećena onima, koji stradaju bez nade.

*Takva je vrлина: kada je pobeđuju,
ona postaje moćnija, i kada protiv nje spletkare,
ona postaje nepokolebljivija.
J. Zlatoust (Beseda IV)*

*Transeunt nubes, manet coelum.
Augustinus*

*Izdrži u uzdrži ce.
Epiktet*

Niko pod Suncem nije veliki, draga braćo, osim čoveka, koji veruje u krajnju pobedu dobra. I niko ozbiljno ne veruje u Boga osim čoveka, koji veruje u krajnju pobedu dobra. Te dve vere se podudaraju kao što se sunčana svetlost podudara sa Suncem. Kao što se ne može priznavati sunčana svetlost, a odricati Sunce, tako se ne može priznavati krajnja pobeda dobra, a odricati Bog. Niti obratno. Verovati u Boga znači verovati u krajnju pobedu dobra; verovati u krajnju pobedu dobra može samo čovek sa verom u Boga. U trenutku, braćo, kad potamni vaša vera u krajnju pobedu dobra, znajte, da je potamnela vaša vera u Boga. Ljudi, koji kažu da veruju postojano u Boga, a međutim tvrde da zlo uvek pobeđuje dobro, nisu niukoliko svesni svoje vere. Jer ako Bog postoji, to njemu pripada pobeda, a nikom drugom. U svetu se bori dobro i zlo. Ako bi zlu pripala krajnja pobeda, to bi značilo, da je Bog zla sila. No Bog pre ne bi postojao no što bi postojao kao zla sila. Postoji li Bog, to on postoji neminovno kao dobra sila; postoji li Bog kao dobra sila, to je krajnja pobeda dobra neminovna posledica egzistencije Boga. Vera u Boga otuda znači veru u krajnju pobedu dobra.

Vi svi, braćo, verujete u Boga, no ima li jedan među vama, koji bi verovao u krajnju pobedu dobra? To jest ima li jedan, koji bi verovao dosledno? Neka vas ne čudi i ne vređa moje pitanje: gle, od uvek je bilo mnogo verujućih u Boga, a malo verujućih u krajnju pobedu dobra; i gle, od uvek je vređan Bog na taj način, što se moć njegova smatrala slabijom od moći zla.

Ja znam koje su dve najveće ludosti pod Suncem: jedna je: vera u Boga bez vere u krajnju pobedu dobra; druga je: vera u krajnju pobedu dobra bez vere u Boga. Jedno je oganj koji se gubi u mraku, drugo je mrak, koji se negde i negda završuje ognjem.

Kako to? Kako to? - pitaćete. Ne treba pitati. U glavama onih, koji nose ove dve ludosti, ne može nikad da se obrazuje jedan razuman odgovor na ovo pitanje.

Kako to? Kako to? Nikako; vera u Boga nikako nije oganj koji se gasi u mraku; vera u krajnju pobedu dobra nikako nije mrak, koji se negde sam od sebe razgoreva u oganj.

Vera u Boga i krajnju pobjedu dobra, to je jedno drvo sa stablom i krunom. Sama vera u Boga, to je drvo sa stablom, bez krune. Sama vera u krajnju pobjedu dobra, to je kruna bez stabla, koja visi u vazduhu. U svetu se prepiru dve grupe ljudi: jedno su pobožni, koji ne veruju u pobjedu dobra drugo su bezbožni, koji veruju u pobjedu dobra. Jednoj grupi ime je zabluda, i drugoj grupi ime je zabluda. Jedni su stablo bez krune, drugi su kruna u vazduhu. Ima li ko god među vama, čija bi duša bila dovoljno široka i dovoljno jaka za jednu normalnu, potpunu veru? Ima li ko god, čiji duh ne bi predstavljao razbijeno ogledalo, u kome se mogu da ogledaju samo sitni delovi harmonije sveta i života? Ima li ko god, koga istovremeno osvetljava vera u Boga i zagreva vera u krajnju pobjedu dobra? Ako ima jedan, onda vreme naše nije bez Mesije, ako ima dva, tri i deset, onda vreme naše nije bez proroka i apostola, niti bez heroja, niti bez mudraca.

Ko je Mesija? To je čovek, koji vidi Boga u svome životu i u životu svega oko sebe i vidi krajnju pobjedu dobra u svetu.

Ko je prorok? To je čovek, koji se oseća nadahnut Bogom i nadahnut verom u krajnju pobjedu dobra.

Ko je apostol? To je čovek, koji propoveda Boga i krajnju pobjedu dobra.

Ko je heroj? To je čovek, koji je uveren, da će dobro na kraju krajeva pobediti zlo i koji se za života neustrašivo ističe kao branitelj i zatočenik dobra.

Ko je mudrac? To je čovek, čije misli vode Bogu i čije srce gori verom u pobjedu dobra.

Svako vreme u istoriji nosi naročito obeležje kao što svaka planeta u vasioni nosi svoju naročitu boju. Sva vremena su utkana tesno jedno u drugo kao raznobojna potka u jedno isto tkivo. Obeležje jednog vremena je kult telu i fizičkoj snazi; obeležje drugog vremena filozofska povučeniost i asketizam; obeležje trećeg vremena negovanje nauke i umetnosti; obeležje četvrtog vremena vlada tehnike.

Vlada tehnike obeležje je upravo našeg vremena. Nikad tehnika nije bila tako razvijena kao u vreme, u kome mi živimo. Njena vlada prelazi gotovo u apsolutizam. Sve druge oblasti ljudskog duha i ljudske aktivnosti moraju se zadovoljiti sa jednim skromnim rangom u savršenstvu sa svepotiskujućom tehnikom. Izgleda da se čak i crkva Hristova mora u naše vreme zadovoljiti jednim skromnim rangom pred modernom tehnikom. Tako je i u stvari. Da; prava crkva Hristova uostalom uvek je zadovoljna rangom, koji joj ljudi dadu, no prava crkva Hristova nikad nije zadovoljna ljudima. Crkva Hristova je stalna protest protiv ljudi onakvih kakvi su.

Šta je ideal crkve?

Ideal crkve je pobožan čovek sa verom u krajnju pobjedu dobra. Dok god takvog čoveka ne vidi u sredini svojoj, crkva ne miruje sa svojim protestom. Nađe li se takav jedan čovek crkva opet ne miruje sa protestom što se i svi članovi njeni ne požure ka savršenstvu ovoga jednoga.

Ideal crkve nije nešto nemoguće i neostvarljivo. Ideal crkve viđen je do sad mnogo puta ostvaren u istoriji čovečanstva. Svoj ideal crkva je Hristova gledala do sad ostvaren na svome Mesiji, na svojim prorocima i apostolima, i herojima i mudracima. No crkva još uvek postoji, i ako je njen ideal ostvaren toliko puta do sad; crkva postoji, da bi sve ljude privela svome idealu, i postoji neprestano kao institut nezadovoljstva prema ljudima i dobronamerne kritike i vaspitanja ljudi.

Ima mnogo ljudi koji žive u velikoj daljini od ideala Hristove crkve. Ti ljudi, koji su siromašni verom u Boga i krajnju pobedu dobra, prkosno ističu neko svoje bogatstvo, misleći da je to njihovo bogatstvo nesravnjeno veće od onoga, koje crkva predlaže.

Crkva predlaže svima ljudima na zemlji bogatstvo u veri u krajnju pobedu dobra, kao jedino bogatstvo, koje mogu imati svi ljudi i koje mora nadživeti i naslediti sva ostala bogatstva. Ne oglušite se, braćo, o ovaj spasonosan predlog crkve, jer crkva ga ne čini zbog sebe no zbog vas. Čovek, kome ideal Hristove crkve ostane vazda nedostupan, nije potpun čovek no karikatura od čoveka, nije celo pravilno ogledalo, no izlupani i ispremetani komadići, koji pokazuju razroko i iskrivljeno lice.

Setite se ljudi, zdravih i lepih i snažnih telom, koji ne veruju u pobedu dobra nad zlom. I ja se sećam takvih ljudi, i izgleda mi kao da se sećam jednog sitno istucanog ogledala u zlatnom okviru.

Setite se filozofa i sveštenika, koji neumorno pričaju, kako je pravda bolja od nepravde, no kako je opet nepravda jača od pravde, od uvek do sad, i od sad do uvek. I ja se sećam takvih ljudi i izgleda mi kao da se sećam bolesnika koji bi govorili: - Zdravi ljudi su istina bolji od bolesnih, no bolesni su jači od zdravih.

Setite se milionara, pod teretom čijih miliona duša njihova životari kao prebijena zmija pod teretom gvozdene poluge, i koji od sveg srca jadaju se što ovaj svet mora propasti zato, što mali i siromašni ljudi, s porodicama i vojnim i poreskim obavezama, traže jedan groš povišice svoje nadnice. I ja se sećam takvih ljudi, i izgleda mi kao da se sećam ljudskih likova u izdubljenom optičkom ogledalu, koji decu nagone na neuzdržani smeju svojom spljoščenošću, svojim pogačastim glavama i nogama i u elipsu razvučenim trupom.

Setite se umetnika, koji vidi lepotu isključivo u svome umetničkom proizvodu, u slici, ili statui, ili simfoniji, ili poemi. Za takvog umetnika sav je svet jedna brutalna rugoba, iz koje je on kristalizovao jedan komadić lepote u svome delu. Za njega je rugoba, ili disharmonija, oblik i život ovoga sveta. I ja se sećam takvih umetnika i izgleda mi kao da se sećam napućenog dečka, koji zahvati iz mora vode u školjku, pa se okrene leđima moru i pakosno govori, kako je more to što je u školjci, i kako drugog mora nema, a ono što je iza njegovih leđa to je pustinja Sahara.

Setite se naučnika, koji klasifikuje nekoliko minerala ili ispiše nekoliko hemijskih formula na listu hartije, i onda s prekorom gleda na crkvu, koja propoveda neki viši razum od

njegovog. Sve minerale i sve hemijske elemente i njihova jedinjenja stvorio je nerazum, a čovečiji, naučnički razum kumovao je svima tim produktima nerazuma, i, eto, zato van razuma ljudskog nema razuma u vasioni. Tako misli taj čovečuljak, koji je veoma daleko od vere u krajnju pobedu dobra i koji dolazi u klasu karikatura ljudske prirode i u razbijena ogledala.

Setite se uopšte svih onih ljudi, starih i mladih, koji se svaki dan žale na trijumf nepravde i nemoralna i rugobe i nerazuma u svetu. Setite se tih ljudi, koji svoju veru u krajnju pobedu zla u svetu zasnivaju često na vrlo sitnim razlozima, najčešće na dnevnim neprijatnostima; setite se tih ljudi, da pogledajte ih: oni su svuda oko vas, zagledajte i u sebe i vidite, da nisu oni i u vama samima, i čujte onda ovu prostu priču, koju crkva Hristova u ove dane priča kao odgovor ljudima na njihovu pesimističku malodušnost, na njihovu malovernost i zloovernost.

Jedno dete rodilo se u pećini. Druga deca rađaju se u svetlim sobama, u perju i svili, pa opet se žale na nadmoć zla nad dobrom u svetu. Ono dete iz pećine i iz slame nikad se nije na to žalilo; ono je verovalo u Boga i krajnju pobedu dobra.

To dete koje je rođeno u pećini, u slami, prinuđeno je bilo da ostavi svoj zavičaj, tako mio svakom detinjem srcu, i da beži s roditeljima u tuđu, daleku zemlju, da bi spaslo samo život svoj od smušene ćudi despota njegovog zavičaja. Druga deca ne osete gorčinu hleba u tuđem zavičaju, i ne osete od svoga vladaoca ništa osim očinske brige i milošte i nežnosti, pa ipak veruju da je zlo jače od dobra. A ono dete, koje je još kao dete osetilo tako teška zla kao što su: tiranija i podlost i mučan život u tuđini, sve je više krepilo u sebi veru u krajnju pobedu dobra.

Od tog deteta koje je rođeno u pećini i koje je rano moralo begati iz svog zavičaja i od tiranije, porastao je dečko, koji je morao raditi zamoran posao u radionici drvodeljskoj. Drugi dečaci ne rade često ništa zamorno do svog zrelog uzrasta, pa ipak se žale na množinu i težinu zla u svetu. A onaj dečko, koji je morao sekirom i bradvom tesati i time život svoj izdržavati, nije se žalio ni na množinu niti na težinu zla u svetu, no radosno je podnosio sve napore s verom u krajnju pobedu dobra.

Od toga dečka, koji se rodio na slami, koji je rano begao ispred tiranije iz svog zavičaja, i koji je u mladosti svojoj morao raditi zamoran drvodeljski posao, porastao je čovek, koji je voleo ljude, voleo svet, voleo život, i koji je pošao da utvrđuje ljude u veri i u krajnju pobedu dobra. No nije bilo lako utvrditi ljude u veri u krajnju pobedu dobra. Ljudi, pritisnuti siromaštinom i bedom, i neznanjem i bolestima, nisu mogli poverovati u dobro, jer je zlo kao korov ubilo svaku veru u duši njihovoj.

Vlasnici pak i bogataši, koji su svoju vlast i svoje bogatstvo na zlu zasnivali, nisu smeli poverovati u dobro, koje se protivilo njihovom zlom bogatstvu i njihovoj zloj vlasti.

Toga čoveka, koji je učio ljude, da krajnja pobeda pripada dobru, a ne zlu, kušao je jednom demon zla. Pokazao mu je sva carstva zemaljska i sve lepote sveta i rekao mu tad: Ako se pokloniš meni, sve će to biti tvoje (Lk. 4.). No toga čoveka nije mogao

očarati trenutni trijumf zla u ovome svetu, on je tvrdo verovao, da će krajnji i večni trijumf pripasti dobru, i zato je odbio zahtev demonski, govoreći: Jedinom se Bogu treba klanjati i njemu jedinom služiti.

Toga čoveka, koji se nije hteo pokloniti zlu ni po cenu vlade nad svima carstvima zemaljskim, ismejali su ljudi zbog njegove vere u krajnju pobedu dobra. I to nisu Ga zbog toga ismejali poslednji no prvi ljudi njegovog naroda. Teško narodu, čiji prvi ljudi ne veruju u krajnju pobedu dobra! Propašće i ti ljudi i taj narod, kao što propadaju slepci vođeni slepcima, kao što je propao narod izrailjski vođen licemernim i malodušnim patriotima.

I najzad taj čovek, koji je rođen u slami i u veri u krajnju pobedu dobra, koji ni u tuđoj zemlji nije izgubio tu veru, koji nije malaksao u toj veri ni zbog trudnog i napornog svog zanimanja, niti zbog kušanja demonskog, niti zbog ismevanja ljudskog, - taj čovek je bio osuđen zbog svoje vere, i bio je pljuvan i šiban; i bio je u razbojнике uvršćen i s razbojnicima kao razbojnik na smrt osuđen i na krst raspet. No on je sve otrpeo ostajući snažan u svojoj veri, da je vlast zla samo trenutna i da će dobro na kraju ipak pobediti.

Kad je on bio raspet na Golgoti, zlo je u istini trijumfovalo. Nikad trijumf zla nije izgledao tako potpun kao u tome trenutku. Kad je ovaj pravednik izdanuo u najtežim mukama, koje su se još jednom ponavljale u duši njegove majke ispod krsta, njegovi prijatelji stajali su pogruženi i u srcu svome utvrđivali veru u krajnju pobedu zla u svetu. Vera u pobedu dobra, koju je u njihovoj duši utvrđivao raspeti Hristos kroz tolike dane drugovanja s njima, ugasila se u njima kao lelujavi i nesigurni plamen sveće, oduvan vetrom u noći.

Ovi prijatelji raspetoga pravednika vraćali su se uveče u Jerusalim, pomažući u hodu staroj i nesrećnoj majci preko kamenitog brega. Za leđima je majka ostavljala Golgotu, no Golgota je neprestano išla pred njom. Na tamnom nebu su sijale zvezde. Pogruženi drugovi mogli su s bolom reći zvezdama: Gle, vi ipak sijate, zvezde! Dakle, i nebo se raduje pobedi zla nad dobrom?

Tako su mogli, s bolnom ironijom, reći zvezdama Hristovi učenici i prijatelji, vraćajući se s Golgote. No niti bi oni to rekli, niti bi žalost stezala dušu njihovu, da su u tom času mogli dići zavesu budućnosti i videti samo mnogobrojne hramove, podignute u slavu njihovog Učitelja. Niti bi stara i nesrećna majka posrtala od iznemoglosti niz kameniti breg, da je mogla saznati, da golgotsko stradanje njenog sina ne znači poslednji čin u njegovom životu, kao što uopšte stradanje i propast nije i ne može biti poslednji čin ni u jednoj drami dobra.

To je prosta priča, koju crkva u ove dane priča vernima. Završetak te priče glasi: Hristos je pobedio, dobro je pobedilo, ožalošćeni: gore srca!

Ta prosta starinska priča u stanju je i u našem tehničkom veku da podmladi mnoga uvela srca i da povрати veru mnogim razočaranim dušama. Mnoro ima uvelih srca i mnogo razočaranih duša u našem vremenu. Kao olovo teško i kao olovo hladno - takvo

je naše vreme; kako da pod njegovom olovnom težinom i olovnom hladnoćom ne bude mnogo uvelosti i mnogo razočaranosti? Takva je vlada tehnike; ona je teška i hladna; ona udaljava čoveka od njega samoga, ona prenosi težište vrednosti u svetu sa čoveka na mašine, sa živoga na mrtvo. U miru se ceni vrednost jednoga naroda po množini fabrika, pokretnih čudovišta, parnih mašina, i uvek samo mašina; u ratu se ceni moć jednoga naroda opet po množini tehničke opreme, po množini pušaka, i topova, i vrednota, i mašina, i uvek samo mašina. Moderna tehnika je postala kao jedan gigantski pancir, iza koga se čovek jedva da primetiti. Delo je zasenilo delaooca, stvar je zasenila život.

Intimni duševni život čovekov je daleko, daleko zapostavljen iza tehničke virtuoznosti. Nestalnost spoljašnjeg života stvorila je nestalnost i života unutrašnjeg, duševnog; donela nervozu i paralisisala volju. Otuda očajanje, opuštanje ruku niza se i ispovest, da zlo pobeđuje dobro u ovome svetu. Usred tog savremenog očajanja i nervoze i kršenja ruku diže se crkva Hristova kao večni i svemogući dokaz suprotnog gledišta. Usred strahovite huke ovog tehničkog stoleća, koja zaglušuje plač i jecanje pobeđenih zlom, usred fabričnog dima, koji skriva Sunce sirotnima, usred velikovaroškog bezboštva i sujeverja i zločina i histeričnog sladostrašća, crkva Hristova govori, kao što je uvek govorila i kao što će uvek govoriti: Ipak krajnja pobeda pripada dobru! Glas crkve nije uvek najjači: crkvu nadvikuje često puta očajanje i zločin, i nepravda i nepoštenje, no zato je glas crkve najtrajniji; jednim ravnomernim glasom ne prestaje ona hiljadama godina da ponavlja svoju parolu:

- Krajnja pobeda pripada dobru.

Pored crkvenih zidina prolazi čovek, koji je nepravdom stekao ogromno bogatstvo, baca prezriv pogled na crkvu i veli:

- Bolja je, crkvo, nepravda od pravde. Dok sam se držao pravde ja sam bio prezren i gonjen od ljudi, a kad sam se nepravdom obogatilo svi me cene i uvažavaju. To je pravda, crkvo, gladna i bosa.

Tome čoveku ima crkva da kaže ovo:

- Grešni čoveče, ja čekam kraj svakog čoveka i svake stvari, dočekajmo i tvoj kraj i videćemo šta je bolje: tvoja ugojena nepravda ili moja gladna i bosa pravda. Ja sam videla kraj miliona takvih, koji su kao i ti hodili na štulama nepravde, i videla sam njihovo vratolomstvo u blatu i bankrotstvo u stidu, dok je gladna i bosa pravda trnovitim putem hodila k pobedi. Ja ću videti i tvoj kraj, a ti moj nećeš. Pored crkvenih zidina prolaze mase ljudi, ucveljenih i ožalošćenih u ovom životu.

- "Čime nas možeš ti utešiti crkvo?" - pitaju oni s gorčinom i beznadežnošću.

"Verom u krajnju pobedu dobru, - odgovara crkva. Ja sam spomenik i dokaz te pobede".

I tu crkva ponovo može da podseti na onu svoju svetu po prostoti i istinitosti i utešnosti priču o rođenom u slami vitlejemskoj i raspetom na krstu golgotskom detetu, čiji je sav život značio trpljenje od zla no i veru u pobedu dobra, i čija je smrt značila pobedu dobra, najslavniju i najdugotrajniju pobedu dobra od postanja sveta do danas. No nije samo ta jedna prosta sveta priča. Crkva ih zna stotine i hiljade sličnih. Cele godine, iz dana u dan, crkva priča po jednu ili više takvih priča, kao dokaz pobeđe dobra nad zlom. Crkva i nije ništa drugo do zbir tih dokaza o krajnjoj pobedi dobra nad zlom, koji služe kao izvor utehe i ohrabrenja novim pokoljenjima. Vara se ko misli, da crkva počiva na jednoj goloj teoriji, koja se da dokazivati i pobijati. Ne, crkva počiva na faktima nepobitnim. I vara se ko misli, da crkva biva s vremenom siromašnija i slabija. Naprotiv, iz dana u dan crkva biva bogatija i jača. Ona se bogati i jača množinom novih fakata, novih dokaza o pobedi dobra nad zlom. Crkva Hristova raste. Svi ljudi, koji veruju u krajnju pobedu dobra, jesu žive stene, iz kojih je sagrađena crkva Hristova. Hrišćanin, koji, pod pritiskom trenutnog zla, poveruje u krajnju pobedu zla u svetu, prestaje ustvari biti Hrišćanin. Sveštenik - pesimist to je lažan sluga Hristov. Jer pesimist veruje u pobedu zla nad dobrom, nepravde nad pravdom, rugobe nad lepotom, mraka nad svetlošću. Sveštenik ili Hrišćanin, koji bi tako verovao, verovao bi znači u pobedu zlog demona nad Hristom. Kome onda služi takav sveštenik i takav Hrišćanin? Sama vera u pobedu zla nad dobrom jeste služba zlu. Ko veruje u pobedu zla, a naziva se sluga dobra, taj srcem svojim služi zlu, a jezikom dobru. U naše, tehničko, vreme ljudi teže veruju u pobedu dobra no što su verovali ljudi ranijih vremena. Otkuda to dolazi? Poglavitno otuda, što ljudi našeg vremena više posvećuju truda i vremena razviću kod sebe kakve tehničke sposobnosti no karaktera. I u ranija vremena ljudi su se morali iz mladosti obrazovati za neki naročiti posao, no zato se ipak pretežni značaj pridavao obrazovanju karaktera. Otuda u naše vreme ima mnogo boljih veštaka i majstora svakog posla, no malo karakternih ljudi, nasuprot ranijim vremenima, koja su imala istina manje veštaka, ali zato više ljudi. Otuda i pesimizam našeg vremena, i razočarenje i očajanje i samoubistva! Nekad se čovek uzimao kao merilo stvari, sad se stvar uzima kao merilo čoveka. Nekad se čovek cenio prema onome šta on može, sad se čovek ceni prema onome šta on ume. Ko ume da sastavi jedan roman, ili napiše na brzu ruku novinarski članak, ili napravi kakav nov aparat za kuvanje ili letenje, ili konstruiše kakvu mašinu za tkanje ili osvetljenje, tome se opraštaju obično sve slabosti karaktera, - njegova tehnička naprava mera je njegove vrednosti, i apologija njegovog života, i ulaznica u prva društva. Onaj pak ko može da izdrži zlo, a ne zaplače, i ko može da vidi tuđu nevolju i pomogne je, i ko može da od dve košulje jednu odvoji i da onome ko nema nijedne, i ko može da jednu slomljenu dušu uspravi i ohrabri, taj se ne vidi iza onoga, koji ume da iz gvoždarije sastavi neku novu mašinu za krunjenje kukuruza, ili bombu za rušenje i uništenje. Nekad je čovek bio čoveku idol, danas je mašina čoveku idol. Nekad je negovan u svetu kult duši, sad se neguje kult tehnici. Zato je nekad čovek bio otporniji prema zlu i postojaniji u veri u krajnju pobedu dobra no što je danas. Zar to nije dovoljan razlog da crkva Hristova danas bude puna nezadovoljstva prema ljudima, nezadovoljstva i sažaljenja.

Crkvi nije teško ponižavanje, koje ona trpi od ljudi; crkvi je teška nesreća ljudi. Crkva nije protivna savršenstvu moderne tehnike, naprotiv ona joj se raduje; crkva je samo protivna despotskoj vladi te tehnike nad čovekom. Crkva ima svoj rang vrednosti: prvo

dolazi Bog, pa čovek, pa tehnika. Naše vreme obrnulo je taj rang vrednosti i stavilo ovaj red: tehnika, pa čovek, pa Bog. Otuda nesreća, otuda pesimizam! Crkva pokazuje put sreće: to je vera u krajnju pobedu dobra. Ti ne veruješ, prijatelju u krajnju pobedu dobra? Pokušaj jednom ozbiljno da daš sebi računa o svom neverovanju. Gle, nauka tvrdi, da će nastati jednom carstvo razuma. Gle, umetnost i filosofija prorokuju dolazak carstva sreće. Gle, crkva propoveda dolazak carstva nebesnog, carstva pravde i ljubavi, i svoju propoved podržava sa onoliko dokaza koliko cigala ima u njoj. A vlada razuma i sreće i pravde i ljubavi - to je vlada dobra. S kakvim argumentom staješ ti, prijatelju, nasuprot i nauci i umetnosti i filosofiji i crkvi? Pokušaj da daš jednom sebi ozbiljna računa o svom neverovanju u pobedu dobra. Ja sam uveren, da tvoje neverovanje počiva na malodušnosti, i da ono u stvari i nije toliko neverovanje koliko jedna mračna slutnja.

Ti ne veruješ, majko, u krajnju pobedu dobra? Tvoja duša je, veliš, sam pesimizam. No pesimizam je besplodan, on ne rađa. Ti se nisi mogla nazvati majkom, da nisi verovala u dobro. Jedna je majka stajala ispod krsta svoga sina. Zar tvoja nesreća može biti veća?

Ti ne veruješ radniče, u krajnju pobedu dobra? No tvoj je rad tako težak, da će ti bez vere u dobro klonuti noge pod njegovom težinom, i olabaviti mišice, i misao potamneti. Pogledaj u crkvu! Ona ti maše belom maramom i govori: Samo napred, bez straha i sumnje! Ja sam sazidana na slavi hiljade radnika, čiji je teret bio teži od tvog. Njihova pobeda došla je od njihove vere u pobedu.

Ti ne veruješ, starče, u krajnju pobedu dobra? Tvoje neverovanje je tvoj grob, - ne očekuj teži i tamniji grob. Oko tebe svuda ključa život, koji te potiskuje s teretnim uvažanjem. Samo te crkva gleda s ljubavlju i sažaljenjem. Ti se sve većma osamljuješ, pokoljenja oko tebe postaju ti sve nepoznatija. Jezik borbe i strasti, kojim govore nova pokoljenja oko tebe i kojim si i ti nekad govorio, postaje ti sve nerazumljiviji. Ti čutiš; ti si sam; ti si jedna pokretna humka prašine; preturiće se jednoga dana ta humka, i od prašine njene mravi će praviti mravinjake. Nasloni se na crkvu, gle, ona veruje u pobedu života nad smrću, u vaskrsenje mrtvih. Ona ti govori o smrti kao o novom rođenju, koje će te uvesti u nov život, bliži Ocu tvom nebesnom. Ona ti govori kao slabom mladencu, koji se nuždava u roditeljskoj pomoći i ljubavi. Starče, ti si starac samo u očima sveta, ti si mladenac u očima crkve.

A ti, mladiću, zar ti ne veruješ u krajnju pobedu dobra? Ti i ne uviđaš koliko svojim neverovanjem kompromituješ mladost. Mladost ništa drugo nije do ovaploćena vera u pobedu dobra. Jesi li video vrelo vode što ključa iz zemlje? Zatisni ga blatom, ono će za časak, dva, izbiti iznad blata; zapuši ga šušnjem, ono će i kroz šušanj nabujati; pritisni ga kamenom, ono će na drugu stranu opet izići na Sunce. Takva je mladost sa verom u pobedu dobra. Kroz siromaštinu, kroz bolest i nepravdu, kroz teret i intrige, kroz sve debele slojeve zla izbiće prava mladost na polja obasjana svetlošću njene vere u pobedu dobra.

Ne dajmo se, braćo, nikad zavarati trenutnim uspehom zla. Naša vera često mora biti jača od stvarnosti. Zlo često dovodi našu veru u iskušenje. Ako vera naša ne stoji uvek na straži, zlo će nas iznenaditi i savladati. Negujmo kulturu tehnike, - tehnika je gordost našeg vremena; negujmo još više kulturu duše, - jer duša čovečija gordost je svih vremena. Još dugo svet neće propasti, tehnika nije poslednja reč duha ljudskog, i duša ljudska imaće, sem tehnike, mnogo još da stvara. Vera u pobedu dobra to je osnovni tvorački impuls duše, to je osnovni impuls života. Mi imamo mnogo više nesvesne nego svesne vere u dobro, zato i živimo. Kud i kamo bi život naš bio i srećniji, kad bi sva naša nesvesna, instinktivna vera u dobro postala svesna. Osvetimo našu veru svešću, osvetimo naš život verom. Blago čoveku, koji verujući u Boga veruje u krajnju pobedu dobra u svetu. Još dugo svet neće propasti, ne, nikad svet neće propasti, - on će se završiti pobedom i trijumfom dobra. Amin.

BESEDA O OPTIMIZMU

[Sadržaj](#)

Posvećeno onima koji gledaju u sunce a ne vide ga.

*U svemu se pokažite kao sluge Božije:
u trpljenju mnogom, u nevoljama,
u bedama, u tesnotama. -
Kao žalosni, a koji se jednako vesele;
kao siromašni, a koji mnoge obogaćavaju;
kao oni koji ništa nemaju, a sve imaju.
II Kop. 6, 4.*

*Čoveče, Tvorac tvoj nije tiranin, ti stradaš od samog sebe!
Bezumni, probudi se! Pogledaj na vasionu;
sve diše srećom, sve slavi udes svoj.
Žukovski*

Optimizam jednog invalida moja je današnja tema. Moja je tema jedan istinit fakt. Postoji jedan invalid optimist, jedan grozan invalid, a veliki optimist. To je paradoks - reći ćete. Ne; paradoksi ne postoje. Ako logika vlada s jednog do drugog kraja vasiona, onda za paradokse nema prostora. I zaista nema. Paradoksi su samo prividni; to su viđene posledice s nevidljivim uzrocima. Kad uzroci postanu vidni, očevidni, onda posledice prestaju biti paradoksi.

Postoji jedan invalid optimist, koga sam ja svojim očima video. To je jedan vojnik iz prošlog rata. Neprijateljski kuršum prošao mu je kroz telo, pored same kičme. Lekari su rekli, da su mu mnogi nervi iskidani, mnoga tkanja mišićna razorena, i motorna snaga u nogama paralisana. Invalid ne oseća više da ima noge. Naspite mu žara ili leda na noge, svejedno, on neće osetiti ni vrelo ni hladno.

Zvao me je da ga posetim. Osetio sam tugu pomešanu sa strahom, kad sam zazvonio na kući. On mi je pisao o svojoj nevolji, i ja sam imao predstavu o jednom melanholičnom nevoljniku. Dočekala me njegova majka; na licu osmejak. Šta će reći taj osmejak?

Uđemo u sobu, polutamnu. U jednoj velikoj naslonjači kraj prozora sedeo je moj poznanik, posađen, zavaljen. Uvelo žuto lice prosijavalo je radošću. Sve mi se činilo da vidim nimbus oko tog ćilibarnog lica.

- Ja sedim ovde od jutra do mraka, poče invalid i posmatram život kroz prozor. Od jutra do mraka, a ponekad i od jutra do jutra. Majka mi je udesila ovu polutamnu sobu, jer mi se život, koji na ulici posmatram, tada čini jasniji i svetliji. Vi znate, da kad čovek sa dna dubokog bunara posmatra nebo usred podne, vidi zvezde na nebu. I ja posmatram iz moje polutame ljude, i ljudi mi se čine zvezde, blistave, sjajne zvezde, koje gore i kruže, neprekidno plamte i kruže, jedna s drugom, jedna za drugom, jedna oko druge. Dok sam i sam učestvovao u vrtlogu života, ja nisam znao da je život tako lep i tako sladak. Od kako sam izgubio noge, dobio sam oči. Da, ja vidim ovaj život tek od onda od kad sam seo u ovu naslonjaču. Život je tako lep, tako harmoničan!

- Bolest nije veliko zlo, a smrt nije ni veliko ni malo. Moje noge vise na meni; ne drže one mene, no ja njih. Ali ima nešto što drži i mene, kao što ja držim moje paralisane noge, bez čega bih i ja sav bio paralisani. To je moj unutrašnji, duševni optimizam. Moja duša dugo je bila paralisana. Njen vid bio je paralisani najviše. Ona nije mogla imati viziju svecele lepote i celishodnosti ovoga sveta. Ona je sama tumarala po mraku i mračan joj se činio ceo svet. Jedina njena revnosna delatnost to je bila služba telu, robovanje telu. Telo moje vuklo je dušu moju za sobom kao lovac kera na konopcu; ona je podskakivala, poigravala po prašini i po blatu za telom, po želji tela, po mirisu tela. Ja sam imao zdravlja, no nisam ga osećao. Imao sam oči, no nisam video. Sunčani zraci smejali su se na mene, a ja sam se mrštio na njih. Zvezde su me gledale, a ja sam ih mrzeo i bojao se. Kao krtica bio sam, koju je neko izbacio na svetlost i vazduh, i koja zbunjena tumara tamo-amu i drhteći rovi zemlju, da pobjegne od Sunca i zavuče se ponovo u tamu podzemnu.

Hvala Bogu, te se desio ovaj rat. I hvala Bogu, te me je neprijatelj ovako onesposobio. Taj neprijatelj mi je najveći dobrotvor. Ja sam izgubio noge, a dobio sam dušu. Kako je mudar Bog! On upotrebljuje i najsurovije sredstvo prema nama, radi našeg najvećeg dobra. Ja sam dao samo noge za dušu. Da znate, koliko više vredi duša od nogu!

Od kako sedim u ovoj naslonjači i posmatram svet kroz prozor, ja sam sredio svoje misli i svoja osećanja. Haos je dugo vladao u mojoj glavi i mome srcu. Da bi čovek mogao videti red u životu i svetu, mora prvo imati red u sebi. Do toga reda u samome sebi ja sam tek došao. Rasterao sam haos i isterao sam strah iz sebe. Nekad me hvatao strah od kijavice; danas stoje kraj mene, da, stoje kraj mene, dve paralisane noge, negdašnji sastavni deo mene, i ja nemam nikakva straha. Jedan prevrat desio se u mojoj duši. Sada, kada sam postao najružniji, svet mi se čini najlepšim; i kada me ceo svet sažaljeva, ja počinjem ceo svet sažaljevati. -

Tako mi je govorio invalid s mrtvim nogama, koji je sudbom osuđen, da do smrti bude nepokretan organizam, kao biljka. To je jedan mlad čovek, od 25 godina, koji će moći živeti još 25 godina. A živeti još 25 godina za njega znači presedeti dve i po decenije nepomično, u naslonjači, kraj prozora, pred bioskopom života. Koliko bi vas na ovo rekli: Ja bih se ubio, kad bih dopao takvoga stanja? Izvesno, mnogi.

Broj samoubistava postaje iz dana u dan sve veći, i to i iz daleko manjih razloga, nego što je umrtvljenje obeju nogu. Misao o samoubistvu danas je našla pristupa u svima glavama. Jedan gimnazist se ubija zbog slabe ocene, jedna devojka zbog melanholije, jedan starac zbog bolesti. Mi smo doživeli za poslednjih nekoliko godina nekoliko samoubistava lekara, profesora, direktora, drž. savetnika, pa čak i vladika. Samoubistvo je postalo tako obična pojava u današnjem vremenu, da sam ja jednoga dana mogao čuti ovakav razgovor između dva prijatelja:

Prvi prijatelj: Jesi li čuo da je N. N. svršio?

Drugi prijatelj: Kako? Da li smrću ili samoubistvom?

Vaspitanje tu igra glavnu ulogu. Čovek se može vaspitati za optimista ili za samobicu. Naša generacija vaspitana je više za ovo poslednje.

Prvo roditelji počnu da spremaju samobice. Svet je ovaj rđav, šapće majka svako jutro sinu u uši. Ljudi su, sine, sebični, pakosni i lažljivi. Izbegavaj ljude, sine. Gledaj samo sebe.

Posle majke otac govori sinu: Kako je odvratno vreme napolju! Kako je ružna divlja priroda! Kako su odvratna dela ljudska! Kako je Sunce dosadno! Kako je život mizeran!

A i otac i majka ponavljaju sinu najčešće lude reči jednog očajnog pesnika:

"U svetu, brale, nema ljubavi."

Nema strašnije osude za svet od ove. Svet je stvoren iz ljubavi, svet se održava ljubavlju. Reći, da u svetu nema ljubavi, to je najstrašnija ali i najlažnija osuda sveta. A na toj frazi jednog propalog očajnika vaspitala se cela naša generacija. Vi ćete naći stotine mladih i starih, koji ne znaju Oče naš i nisu pročitali nijedno jevanđelje, no nećete naći ni desetine, koji ne ponavljaju posvednevno: U svetu, brale, nema ljubavi. A onaj, ko te reči ponavlja, ne misli na smeh i radost, no na samoubistvo.

Koliko je naš svet, naš varoški, obrazovani i poluobrazovani svet, zatrovan pesimizmom, to pokazuje najbolje raspoloženje toga sveta posle minulih ratova. Posle neslućenih uspeha ratnih, koji su i za san, i za maštu, bili suviše veliki i suviše lepi; posle neslućenog požrtvovanja i izdržljivosti naših širokih narodnih masa, naši pesnici deljaju onako isto suve i haotične stihove, kao i pre svega toga. Pritučeni jednim starim pesimizmom, opasnijim od najstarijeg reumatizma, naši stihotvorci nikako još ne mogu

da se povrate i da otpočinu pevati. Mladi ljudi, koji su mogli poginuti u prošlom ratu, i kojima bi se opet uskoro dala prilika da se žrtvuju za otadžbinu, oduzimaju sebi život.

Roditelji produžuju da govore deci:

"U svetu, deco, nema ljubavi."

Učitelji i profesori produžuju da podništavaju svoje učenike, stavljajući ove namerno uvek na jednu veliku distanciju od sebe, skoro bliže stvarima, školskim inventarisanim i protokolisanim stvarima nego sebi. Jednom rečju: vladamo se danas, posle osvećenog Kosova, kao posle jednog sna, a ne jave. Vučemo se, a ne idemo. Posmatrate na Terazijama kako se naš svet kreće: prosto, vuče se, a ne ide. Melanholični, izlomljeni, ravnodušni tipovi, mogu se videti u većem broju na našim Terazijama nego li u Londonskom Piccadilly ili na berlinskoj Friedrichstrasse.

Naša radost uvek je polužalost. Naš smeh ne liči na srebrnu sunčanu svetlost, nego na bledu, melanholičnu svetlost mesečevu.

Naš varoški svet ne voli osobito ni svetlost ni vazduh ni kretanje. Zatvoren sobni život je najviše u običaju. Beogradski parkovi srazmerno manje se posećuju praznikom nego li parkovi ma koje varoši zapadne.

Naša veselja i uživanja ne mogu nikako, a da ne pređu u tamnu oblast poroka. Pa i naš porok je gorčiji i turobniji od poroka drugog sveta.

- Ja nisam, - rekao mi je nedavno jedan nemački novinar - ja nisam video narod s tako malo prave radosti u životu i s tako mnogo tuge i melanholije, kao što je narod srpski. Otkuda to dolazi?

Otkuda zbilja to dolazi?

Jednim delom dolazi to od dugog ropstva naših predaka. Rob je uvek tužan i brižan. On se uvek vuče, umesto da ide. Melanholija predaka - robova preneti je i na oslobođene potomke. Duša se nasleđuje u onolikoj meri u kolikoj i telo. Drugim delom dolazi to od neiskazano teškog i neodređenog našeg državnog i nacionalnog položaja za čitavo jedno stoleće, a naročito za poslednje 2-3 decenije.

- Biti ili ne biti! Ta je dilema treperila više naših glava od rođenja pa do poslednjih, velikih dana, kao kob.

Trećim i najvećim delom dolazi to od naših unutrašnjih prilika, u školi, u crkvi, u domaćem i javnom životu, to jest: od našeg vaspitanja. U invalidskom stanju nalazila se cela naša zemlja za nekoliko decenija; invalidska nam je bila i škola i crkva, i društveni život i politika. Zato je i naše vaspitanje bilo invalidsko. Otuda i naš pesimizam, naša turobnost i neveselost! Retko je koji invalid optimist. Ja sam poznao samo jednoga. On

ima obe noge paralisane, i oseća strašne žigove u kičmi, i sedi u naslonjači kraj prozora, i posmatra život kroz prozor.

A mi ne posmatramo život kroz prozor,- kako mi da ne budemo optimisti?

Optimizam i pesimizam, to su dve različite ocene života. Život je veliko dobro, po optimističkoj oceni, a veliko zlo, po oceni pesimističkoj. Mnogima izgleda da između optimizma i pesimizma nema veće ni bitnije razlike nego između plavih i crnih očiju. Jedan čovek ima plave, drugi crne oči; tako je jedan čovek optimist, a drugi pesimist. Nije tako.

Optimizam je sreća, pesimizam - nesreća. Nije najveća sreća, kad čovek ima zdravlje, i bogatstvo, i prijatelje, i slavu: najveća je sreća, kad je čovek optimist. Niti je najveća nesreća bolest, ili siromaština, ili osamljenost i ostavljenost, ili nepravda, ili ma kakva nedaća i gubitak; najveća je nesreća za čoveka pesimizam. Optimizam je himna životu, pesimizam - himna smrti. Refren prve himne glasi: Vredi živeti! Refren druge himne glasi: Ne вреди živeti!

Živeti znači: misliti, osećati i raditi.

Optimizam ponavlja dakle: вреди misliti, osećati i raditi.

Vredi misliti.

"Ako je išta dostojno bogova olimpijskih, dostojno je mišljenje" - govorili su stari Grci. Platon i Aristotel i Stoici smatrali su misao za vrlinu, i to za vrhovnu vrlinu. Sokrat je smatrao svojom misijom naučiti ljude misli i rasuđivanju. Skeptici su prvi porekli vrednost misli. Oni su prvi pesimisti u pogledu misli. Ljudi ne mogu doći do istine, tvrdili su skeptici. Ljudske misli su šimere, koje lebde na površini svih stvari. Mi ne možemo imati misli adekvatne stvarima. Naše misli su obmanljive i neverne kopije onoga što postoji. Tako su učili Piron, i Montenj, i Jum.

No čak i njihova skeptička misao nije bez vrednosti. Tamo, gde se vodi napravi brana, stvori se dubok vir. Skepsa je brana, koja je pomagala, da zahuktani filosofi - sistematičari uspore svoj hod i udube misao.

Ljudi su uvek dolazili do potrebne istine i živeli od istine. Nijedno vreme nema svu istinu, no nijedno vreme nije bez istine. Hegel je oborio fatalnu zabludu, kao da je svako iduće vreme u istoriji filosofije značilo demant prošloga vremena, i svaki idući filosof rušitelj filosofije svojih prethodnika. "Cvi su filozofski sistemi istiniti u onome što tvrde i neistiniti u onome što odriču", govorio je Dekart. Ljudska misao nije toliko moćna, da shvati i obuhvati sve, no ipak ona je toliko moćna, da može osvetliti smrtnima više prostora i više vremena, nego što oči mogu dogledati. Misli su neprolazne i nepropadljive. Misli se utkvaju jedna u drugu i žive kao jedno živo tkanje. Sve misli, koje su se ikad zarodile u mozgu ljudskom, i danas se sunčaju na zemlji.

Vredi misliti, jer misao je najveća moć, koju čovek poseduje. "Ja volim tražiti istinu, nego imati je svu gotovu", govorio je Lesing. Vredi misliti, jer misao je istina i put ka istini. Čovek ne može zadovoljiti svoju žeđ za znanjem, jer to je žeđ za sveznanjem. Čovek nikad ne može znati sve, no u svakom vremenu čovek može imati onoliko znanja, koliko mu je potrebno, da podrži svoj optimizam, a to znači - svoj život u tom vremenu.

Kao što misli naše imaju vrednost, tako isto i osećanja. Na kraju krajeva čovek je više osećajno nego misaono biće. Čovek se više vlada po osećajima nego po razumu. Suma naših osećanja daleko je veća od sume naših misli. Po simpatiji i antipatiji (tj. po sumi naših osećanja u danom momentu) cenimo mi sve stvari više nego po razumu.

Ljubav i prijateljstvo spadaju u carstvo osećanja. Tako isto i mržnja, i tuga, i strah, i radost. Ono što najviše zagorčava ljubav i prijateljstvo, to je kobna misao: I to će proći, i to će imati svoj skori, vrlo skori kraj! Stvorenje, koje ja volim, zatrpće crna zemlja, i iz lica, koje me sad greje toplije od Sunca, pronići će trava. Takva misao najviše truje svaki trenut radosti, koji nam ljubav i prijateljstvo dodele.

Ljudi se nikako ne mogu da naviknu da posmatraju sve pod uglom večnosti. Sve što ovaj svet produkuje, produkuje za večnost. Ljubav naša i prijateljstvo naše neprolazni su kao svet, i još neprolazniji. Varaju nas oči o prolaznosti svega, kao što nas varaju oči o kretanju Sunca. Postoji jedna inteligibilna sredina, u kojoj sve živi i sve se kreće. Ona je sama po sebi nepokretna. Sve što se kreće u toj sredini, ostavlja na njoj svoj neizgladiv otisak. Taj otisak je potpuno adekvatan stvarnosti. Sve što je ikad živelo na Zemlji, živi i danas u toj inteligibilnoj, duhovnoj sredini; i sve što danas živi, živeće večito, opet u toj sredini. Naša ljubav i prijateljstvo ne raskida se smrću, no produžuje se u jednom daleko čistijem i uzvišenijem i intenzivnijem obliku u drugome svetu. Između tog drugog i ovog sveta granicu čini jedino naša kratkovidost. Mi ne vidimo produženje ovoga života posle smrti, i zato nam smrt liči na makaze, koje sve konce i veze između mrtvih i živih presecaju, i koje i od nas svaki dan odsecaju po jedan deo, kada nas rastavljaju od naše ljubavi, našeg prijateljstva i naše radosti. - Mi ne vidimo, no mi možemo da vidimo. Možemo da vidimo svojim duhom sad za sad, a ide vreme i uskoro će doći, kad će i za naše fizičke oči biti vidljiv duhovni svet.

Vrednost osećanja biće večita kao i vrednost misli.

Isto je tako večita i vrednost dela ljudskih. Nijedno delo ljudsko nije izgubljeno, ne samo delo Pavlovo i Saladinovo i Karlovo, no ni delo ma kog krojača ili zidara iz predgrađa Beograda, ili Pariza, ili Londona. Svaki krojač misli da on radi isključivo za sebe! To i misli, to i oseća. U samoj stvari svaki krojač radi prvo jedan opšte koristan posao, a potom jedan posao, koristan po njega lično. Radom njegovih ruku odenuće svoje telo toliki i toliki broj ljudi.

Jedan zidar zida dom, u kome će drugi ljudi živeti i raditi, i rađati se i umirati. On ga zida u misli, da samo sebi koristi.

Jedan težak seje žito u nameri sasvim sebičnoj. Međutim, desetine i stotine usta nahraniće se hlebom, koji on proizvodi.

Jedan ubožjak pravi svirale, uz koje će drugi svirati, a treći se na svadbi i slavi veseliti, ili u tuzi i jadu tešiti.

Jedna Piroćanka tka ćilim, da zaradi novaca. Taj ćilim će u kući bogataševoj uveseljavati oči mnogih gostiju.

Mi smo svi tkači istorije, braćo moja, mi smo tkači istorije i tkanje jednog višeg tkača. Svi dani, koji sačinjavaju prošlost, sami po sebi ne bi ništa značili bez tkanja, koje je u njih utkano. Vreme samo po sebi ništa nije bez tkanja svetskog, koje ga ispunjava kao njegova sadržina. Usred toga tkanja vremena nalazimo se i mi. Mi tkamo i utkivamo se celog života. Naša dosadašnja prošlost jeste naše dosadašnje tkanje. Svako naše dosadašnje delo, i svaka reč, i svaki osećaj utkan je u veliko tkanje prošlosti. Nijedan pokret našeg tela nije izgubljen, niti ijedna pomisao. Sva naša herojstva i naše podlosti stoje čvrsto utkane u prošlosti. Naše radosti i naše bolesti, naša stradanja i razočarenja, obmane i samoobmane, suze i osmejci, ambicije i intrige - sve, apsolutno sve postoji u prošlosti, utkano jedno kroz drugo ili jedno pored drugoga. U tom ogromnom tkanju prošlosti ne stoji samo istorija ljudi no i istorija celoga sveta, od sunaca do atoma.

Pomisli, prijatelju moj, šta si ti utkao u to veliko Božije tkanje? Ponavljam: sve tvoje reči i dela i pomisli čuvaju se u najsigurnijoj riznici. Jesi li utkivao greh, greh ti se i čuva; jesi li činio dobra dela, to stoji urezano u istoriji neizgladljivije nego da si u mermer zaparao; jesi li lagao i klevetao, - prošlost to isto tako brižljivo čuva kao i bitku kod Austerlica; jesi li krao novac ili ljubav, jesi li pomišljao na ubistvo ili preljubu, - to je tako isto jasno u prošlosti kao što je jasno tvoje današnje prisustvo u ovoj crkvi. Možda su ljudi to zaboravili, možda si i ti sam to zaboravio - to je prirodno uostalom: svi mi zaboravili smo veći deo svoga života - no ne uzdaj se ništa u naš ljudski zaborav: mi nismo ni postavljeni za čuvaru istorije, no za tkače ove. Prošlost čuva Onaj, koji ne može zaboraviti ništa; prošlost je pod ključem Vrhovnoga Tkača, koji revnosno bdi nad svakim koncem u svome tkanju. Ti bi želeo, prijatelju, da poneki konac iz svoje prošlosti istragneš i uništiš. Uzaludna je tvoja želja. Ništa se od onoga što je bilo ne može ni istrgnuti niti uništiti. Ti se kaješ za neki greh iz prošlosti; dobro je kajati se, no nepravilno je misliti, da će se kajanjem u sadašnjosti izglediti neki greh iz prošlosti. Greh ostaje na svom mestu, a krajnje na svom. Kajanje koristi budućnosti, ne prošlosti. Kajanje nije guma za prošlost (takva guma ne postoji), kajanje je obnovljenje savesti za budućnost. Ili ti bi želeo, prijatelju moj, da svoja dela uzdigneš, a dela tvoga bližnjeg omalovažiš. Veruj mi: tvoja je želja utopija, - svačija dela stoje na zasluženju visini u istorijskom tkivu, ni za santimetar više ni za santimetar niže. U prošlosti niti se što briše niti se što popravlja: istorija je jedina knjiga, koja se piše bez korektura.

- Ja nisam došao da porušim, izjavio je Hristos još na početku svoje učiteljske misije. Hristos je razumevao istoriju. On je znao, da se ništa ne može porušiti od onoga, što pripada istoriji. Zakon i proroci utkani su bili u tkivo istorijsko, i niko ih nije mogao iz toga tkiva izvući i porušiti. Ni zakon ni proroke nije Hristos stoga ni nameravao rušiti.

Reči moje, braćo, nazvali su neki rečima optimizma. Ja se ne mogu braniti od ovakve ocene. Optimizam je oreol i hrišćanske filosofije i hrišćanske istorije.

Optimist je bio Osnivač Hrišćanstva, i to najveći od svih optimista na svetu. On nije bio optimist samo u svetlim trenucima svoga života, onda: kad je svadbovao u Kani Galilejskoj, ili kad je zasipan cvećem u Jerusalimu, ili kad je u tihim časovima posmatrao lilije u polju, ili kad se pod zvezdanim svodom vozio po Jezeru genisaretskom u krugu ljudi, koji su ga obožavali. Ne samo tada, no On je ostao optimistom i onda, kad je. napušten od sviju, sam se molio Bogu u onoj kobnoj noći, na početku tragedije; i onda. kad je vučen od Iroda do Pilata, izviždan i ismejan; i onda, kad je trnov venac zaparao njegovu božansku glavu; i onda, kad je pod krstom teškim ostavljao za leđima svojim Jerusalim, koji ga je ispraćao kikotom i prokletstvom i nemoćnim suzama ženskim; i onda najzad, kad se čaša gorčine prelila i kad je ušla u istoriju reč Golgota.

Optimisti su bili, i hrišćanski mučenici. Mučenici i velikomučenici bili su optimisti, - kako mi da budemo pesimisti? Optimisti su bili oni, koji su se u rimskim cirkusima borili sa divljim zverovima na uveseljenje Cezara. Optimisti su bili oni, koji su goreli u katranu po parkovima, na uveseljenje Cezara i njegovih žena. Optimisti su bili oni, koji su na točku istezani i u zemlju živi ukopavani. Optimisti su bili oni, koji nisu znali za ravnopravnost, i slobodnu štampu, i humanost, i društva čak i za zaštitu životinja. Kako mi da budemo pesimisti? Zašto mi da budemo pesimisti?

Optimista je bilo istina i među starim, klasičnim misliocima i pesnicima. No to je samo optimizam metafizički i pojedinačni. Optimizam hrišćanski pak, to je oprobani optimizam i optimizam mnogih. Ono prvo je zlato novokovano i brižljivo čuvano i glačano svaki dan da bi sjalo, ovo je zlato, koje je prošlo kroz blato i prah, kroz vodu i vatru, kroz smolu i krv, i opet ostalo blistavo i čisto zlato.

Klasični pisci su samo mislili i u misli - i zbog misli - bili su optimisti.

Hrišćanski mučenici su na vatri goreli i vikali: Mi ipak verujemo! Oni su od zverova bili rastrzani, i šaptali su: Mi se ipak nadamo! Na krst su raspinjani, i jecali su: Mi ipak ljubimo! Njih su gonili i zli i dobri carevi: i Neroni i Trajani, u Aziji i Africi, na Balkanu i u Britaniji; prezirali su ih kao prokažene, odbacivali ih kao nepotrebno kamenje, otresali ih kao prašinu s nogu. Učeni ih nisu hteli razumeti, moćni ih nisu hteli saslušati, bogati ih nisu hteli zaštititi. Sav je svet bio gluv za njihove molbe, divlji zverovi imali su više prijatelja od njih, mrtvi u grobu nisu zavideli njihovom životu. Pa ipak oni... dok je se zemlja kolotala po etru ogledajući se na Suncu i noseći svoj crvalj na sebi... oni su dizali svoje poglede Suncu i govorili: - Mi ipak ljubimo, i nadamo se, i verujemo. Mi ljubimo ovaj mučenički život, i nadamo se u bolji, i verujemo u Jednoga Moćnoga, koji je viši od Sunca i koji broji sve bolove naše i sve nepravde naših mučitelja. To odbačeno kamenje, koje su nogom odbacili zidari ondašnjeg društvenog života, uzeo je Božanski Zidar vasionu za temelj svojoj crkvi, toj najvećoj građevini optimizma, koja je na zemlji sazidana.

Hrišćanski optimizam nije samo jedna duhovita teorija, to je optimizam oprobano i dokazano. Optimizam platonski i stojički odnosi se prema optimizmu hrišćanskom kao san prema javi, ili kao bajka prema stvarnosti.

Ja ce ne bih zvao Hrišćaninom, kad ne bih bio optimist. Ili ako bih se zvao, ne bih istinu govorio. I vi svi uzalud se nazivate Hrišćanima, ako niste optimisti.

Hrišćanstvo je najveći sistem optimizma, za koji svet zna. To je sistem vere, nade i ljubavi. To troje samo spasava: vera, nada i ljubav. A vera, nada i ljubav - to je optimizam... Dakle, jedino optimizam spasava.

Bez optimizma mi smo bez vere. A bez vere su bili stotine volova, koji su jutros zaklani na klanici.

Bez optimizma mi smo bez nade. A bez nade su ugašene zvezde u vasioni, koje se kao grobovi vuku za svetlim i živim zvezdama.

Bez optimizma mi smo bez ljubavi. Bez ljubavi je i pustinja Sahara, u kojoj žedan lav riče tražeći vode, i ne našav grize svoju šapu dok krv ne potekne, i liže slanu krv, da ugasi žeđ.

Šiler veli: Todte Grappen sind wir, wenn wir hassen. Gotter, - wenn wir liebend uns umfassen.

Bez optimizma mi smo invalidi. Veći je invalid čovek bez optimizma, nego čovek bez noge. Bog je stvorio ovaj svet najbolje što je mogao. Ovaj svet je kao jedna koncertna sala za optimista, a kao bolnica za pesimista. Prvi čuje neprestano sviranje valcera u ovome svetu, drugi - sviranje žalosnog marša. Prvi vidi cveće, drugi đubre. Prvome padnu zruci sunčani na lice, i zagreju mu i osvetle dušu; drugome ostaje iza obasjanog lica duša hladna i mračna. Budimo optimisti, braćo i sestre, jer Bog je iz optimizma stvorio ovaj svet, (jer nema nikakvog stvaranja bez optimizma). Pogledajmo danju u zemlju, i noću u nebo, i verujmo i danju i noću u Boga. Postoji Tvorac sveta i Otac naš, - to je osnov našeg optimizma.

Budimo optimisti, jer smrt nije tako strašna, kako strašljivci pričaju. Svako seme istruli pre nego što iz njega nikne cvet. U smrti mi trulimo, da bi potom cvetali u novom životu. Mi smo deca besmrtnoga Oca, te smo i sami besmrtni. Kakav bi to bio otac, koji ne bi rađao decu sličnu sebi? Koji bi živeo milijarde milijardi godina, a imao sinove, čiji vek ne dostiže ni stotinu godina?

Budimo optimisti, jer nijedan pravednik neće otići u pakao, niti ijedan nepokajani grešnik, u raj. Da bi čovek mogao ući u raj, prvo raj mora ući u njega. K paklu gredi onaj, kome je već pakao unutra, u duši. Raj nije jelo i piće, no nešto slađe od toga - besmrtna radost i božanska uzvišenost. Pakao nije kotao, u kome se kuvaju ljudi, no

nešto strašnije od toga: to je večita žalost i unutrašnja griža savesti. Kazna grešnika i nagrada pravednika - to je najviša matematika vasione.

Budimo optimisti onda, kad stradamo, jer stradanje naše nikad nije becciljno i besmisleno; ono je važan faktor u opštem životu čovečanstva; ono je jedina plata, kojom mi plaćamo ulaznicu u ovo svetsko pozorište, koje je Bog osvetlio mnogim Suncima i ukrasio mnogim čudesnim scenarijama. Mene je triput u životu stradanje dovelo do same smrti. I ja vam mogu posvedočiti, da ni takva stradanja nisu bila nepodnošljiva i strašna. Ja ih se rado sećam, jer ona mi čine život danas lepšim, a dušu moju ponosnijom i jačom.

Budimo optimisti kad gubimo kao i kad dobijamo, kad ostarimo kao i kad smo mladi. Svaki uzrast ima svoju veličinu i svoju naročitu lepotu. I srebrne sede vlasi prelivaju se prema Suncu isto kao i crne. I duša jedne starice od 80 godina vibrira pri radosti i žalosti onako isto kao i duša jednog mladog i bujnog stvorenja. Budimo optimisti kao Hrišćani, jer u našoj veri nalazili su utehe najveći očajnici, inspiracije - najveći umetnici, osvetljenja i putovođstva - najveći i najbolji ljudi poslednjih devetnaest stoleća.

Budimo optimisti kao Srbi. Pet stoleća gledali smo mi u prošlost. Sad je svučena zavesa, i mi možemo pogledati i u svoju nacionalnu budućnost. Mi nismo prvi među narodima, ali nismo ni zaboravljeni od Onoga, koji stvara istoriju. Naša uloga u istoriji značajna je, i postaje sve značajnija. Naš nacionalni idealizam nije grub ni šovinističan. On počiva na rasnim i opštečovečanskim težnjama, Kad se borimo za slobodu roblja, mi se borimo za Božiju stvar, jer Bog je Otac slobodnih, a ne ropskih duša i tela.

Budimo optimisti, ako ne želimo da budemo invalidi dušom, tj. daleko gori i teži invalidi od onoga invalida - optimista, koji bez nogu u naslonjači sedi i kroz prozor posmatra život.

Budimo optimisti u misli, jer samo optimistička misao doseže do Boga.

Budimo optimisti u osećanjima, jer optimizam je lek žalosti i izvor prave i večite radosti.

Budimo optimisti u delima našim, jer dela naša se utkvaju u dela Božija, i ostaju večita kao i dela Božija.

Budimo optimisti, jer život je optimizam, a mi, ljudi, najbolji smo stubovi i najlepši izraz života.

Optimist biti znači živeti i život pravedno ceniti.

BESEDA O VASKRSENJU MRTVIH

[Sadržaj](#)

Govorena mnogim zastrašenim od smrti i neutešenim od ovoga života.

*Neće Te mrtvi hvaliti, Gospode,
niti oni koji siđu onamo gde se muči.
Nego ćemo mi blagosiljati Gospoda od sad i do vijeka.
Psalm 114, 17 - 18.*

*Kad je ubeđenje u besmrće tako neophodno za biće čovekovo,
to svakako ono i jeste normalno stanje čovečanstva,
a ako je tako, to i samo besmrće duše čovečije postoji nesumnjivo.
Rečju, ideja o besmrću to je sam život, živi život, njegova krajnja formula
i glavni izvor istine i pravilnog saznanja za čovečanstvo.
Ljubav k čovečanstvu sasvim je nemisliva, nepojmljiva, i sasvim nemoguća
bez vere u besmrće duše čovekove.
Dostojevski*

*Heilig, heilig, heilig bist du, Got der Grufte!
Wir verehren dich mit Graun!
Erde mag zuruck in Erde stauben
Flieht der Geist doch aus dem morschen Haus.
Schiller*

Svi vaši pogledi uprti u mene, draga braćo, izražavaju danas samo jedno jedino pitanje: Ima li vaskrsenja mrtvih? To pitanje stavili ste vi mnogo puta nauci i filosofiji, i umetnosti i istoriji, i spiritizmu i hiromantiji. S dušom ispunjenom raznolikim nesigurnim i kolebljivim odgovorima vi se obraćate danas crkvi s istim pitanjem:

- Ima li vaskrsenja mrtvih?

Vama se žuri s odgovorom, jer smrt žuri u susret vama; jer smrt svaki dan tumara po ovome gradu i odvodi sobom jedan zamašan broj malih i velikih, koje ne vraća više. Vi ste svi kao na lutriju stavljeni u ovome životu; smrt se šeta po stanovima vašim i izvučene zgoditke svoje kupi. Njeni zgodici to su vaši roditelji, vaša deca, vaši prijatelji, i vi sami. Vaše najmilije i najdraže, pune topline i smisla, pune slatke nežnosti i privlačnosti i kolorita, pretvara smrt na oči vaše u krute voštane figure. Vama je dosadan današnji dan i vi ste nestrpilivi da ga što pre zamenite sa danom sutrašnjim, u zaboravu, da je sa svakim danom lutrijski točak smrti bliži vašoj numeri. Izaći će najzad i vaša numera, i smrt će je pogledati svojim ravnodušnim očima, zasićenim ljudima, pogledaće je i odneće je. I ti ćeš, prijatelju moj, ležati pred prijateljima svojim kao voštana figura. I prijatelji tvoji staviće ti u hladne ruke sveću i stajaće u krug oko tvoje glave. Stajaće i tugovaće:

- Gle, prijatelja našeg, koji je bio tako pokretan, i razgovoran, i svetao, i topao, i mio! Gle, kako sad leži pred nama kao jedna mineralna masa, nepokretan i ćutljiv! Njegova svetla duša nema više ni onoliko svetlosti koliko ova tanka sveća u rukama njegovim, niti njegovo toplo srce ima onoliko topline koliko majušni lelujavi plamičak od sveće.

Pri vidu mrtvacu vi se svi pitate, braćo: ima li zbilja vaskrsenja mrtvih? Pa i kad se udaljite od mrtvacu, i kad vam se hladan mrtvački znoj osuši na čelu i suze u očima, kad odete za svojim dnevnim poslovima i brigama, kad tkate, ili šijete, ili čitate ili pišete, ili zidate ili zemljom upravljate, vama često upada u obične misli i neobična misao o smrti i vaskrsenju mrtvih.

Jedna majka stavila mi je nedavno pitanje: Ima li vaskrsenja mrtvih? Njen sin se borio pod Bitoljem i poginuo. Ona je hodila i na bojnopolju otkopavala grob po grob, da bi našla sina svoga. Mrtvaci su već dugo ležali pod zemljom i bili su svi izjednačeni među sobom i izjednačeni sa zemljom. Majka je poznala svoga sina po jednom medaljonu na grudima. Po jednoj stvari poznala je sirota onoga, koga nije mogla poznati više po licu. Čak i odelo izgledalo je besmrtnije od čoveka, koji ga je nosio. Majka nije mogla plakati: razorni užas smrti ostaklenio je njene oči i zamrzao njenu dušu. Pred njom je ležala jedna jezovita tajna. Jedan život ugljenisan i uilovačen. Od čovečijeg stvora, koji je nekad bio sastavni deo njenog tela i njene duše, od čoveka, koji je nju majkom zvao, koji je oružje nosio i bitke bio, ukazala se očima njenim jedna zemljana bezoblična masa, koja se mešala sa zemljom i u koju se uvlačila zemlja. Jedna pasivna zemljana masa, koja nije više osećala srodstvo ni s kim izuzev zemlje. Jedva se usudila majka da dohvati sina rukama. Htela je bar pomilovati tu grubu uspomenu na njenog lepog sina. No trgla se kao od ružnog sna: prsti se nisu mogli zadržati na površini, no upali su namah duboko u gnilo telo kao u trulu dinju. Obuzeo je majku strah. Ona je osetila jednu neprehidnu provalu između sebe i svoga sina. Ništa svoga i ništa miloga nije ona mogla videti u tom otvorenom grobu, u toj mračnoj, podzemnoj hemijskoj laboratoriji. Došla je skrušena, i kad mi je ispričala strašan prizor, postavila mi je pitanje:

Ima li vaskrsenja mrtvih?

Pocstavila mi je ožalošćena majka ono isto pitanje, koje mi vi, braćo, danas pogledima svojim postavljate.

Kako da vam odgovorim?

Ako bih vam govorio jezikom pesimista i očajnika, ja bih vam odgovorio: ne, vaskrsenja mrtvih nema.

Ako bih vam govorio jezikom blizorukih rezonera, ja bih vam odgovorio: vaskrsenje je jedna šarena bajka starih i novih vremena.

Jezikom robova i bednika, mučenih i gonjenih na pravdi u ovome životu, ja bih vam rekao: Vaskrsenje mrtvih je neophodna potreba radi restauracije pravde.

Jezikom Sokrata i Platona, najmudrijih ljudi staroga doba, ja bih vam odgovorio: Da, duša je beemrtna, smrt je buđenje iz sna i prelaz u svet idealni.

Jezikom Dantea, najvećeg pesnika za trideset minulih stoleća, odgovorio bih vam: Ja sam celog života gledao i opevao taj drugi, smrću preobraženi i Bogom vaskrsli svet mrtvih.

Jezikom Mikelandela i Rafaela ja bih odgovorio: Najveći skulptor i slikar posvetili su ceo svoj genije i život službi crkve, tj. institucije, koja se zasnivala sva na dogmi o vaskrsenju.

Jezikom Kanta, najvećeg filozofa novoga doba, ja bih vam rekao: Život posle groba je jedna neminovnost, koja se zasniva na zakonu organskom i moralnom. Kad bi se život prekinuo smrću, prekinula bi se otpočeta evolucija u ovome svetu; kad bi se život uništio smrću i najkategoričniji zakon, zakon savesti i morala, bio bi uništen.

Jezikom sadašnjeg predsednika akademije nauka u Londonu, Olivera Lodža, koji je nedavno držao jedno predavanje o besmrću ljudske duše, jezikom toga čuvenog fizičara, ja bih vam rekao: Nad fizičkim svetom postoji jedan svet duhovni, čiji svesni članovi postajemo mi posle smrti.

Jezikom nedavno umrlog Lombroze, slavnoga antropologa i psihijatra, ja bih vam odgovorio: Spiritizam je istinit; postoji duhovni svet, koji se meša sa ovim fizičkim svetom i učestvuje u životu ovoga.

Hoćete li da vam odgovorim jezikom indijskih pagoda, ili egipatskih piramida i mumija, ili arabskih džamija, - jezikom Muhameda i Čabe, ili jezikom persijskog proroka Zaratustre, ili jezikom grupe hramova na Akropolisu, ili onih na forumu rimskom, ili jezikom druidskih oltara norveško-britanskog cevera, - odgovoriću vam jedno i isto: Mi ćemo biti živi i suđeni posle smrti.

Želite li odgovor na jeziku razuma, on će glasiti: Mrtvi treba da vaskrsnu.

Ili želite odgovor na jeziku instinkta, on glasi: Mrtvi moraju vaskrsnuti.

Ili odgovor na jeziku vere, on glasi: Mrtvi su već vaskrsli.

No ja sam pozvan, da vam govorim jedino u ime Hristove vere, i ja ću vam dati odgovor u ime ove vere. On glasi:

- mrtvi treba da vaskrsnu,
- mrtvi moraju vaskrsnuti, i
- mrtvi su već vaskrsli.

Mrtvi su već vaskrsli! To je važno. To su tvrdili apostoli Hristovi u pedeseti dan posle smrti svoga Učitelja. O, kad bi Bog dao i meni plameni jezik kao apostolima, da vas zagrejem verom u vaskrsenje mrtvih, da podignem srca vaša iz dubine sumnje i očajanja, i osvetlim oči vaše, te da kroz hladne i mračne oblake smrti vidite večitu svetlost života!

Plameni jezik dobili su apostoli onda, kad su očima videli svoga Učitelja posle smrti - to je njihov dokaz. Oni se ne služe u dokazivanju ni matematikom ni logikom, no najgrubljom empirijom. Njihovi su dokazi sasvim čulne prirode. Da li je to što su oni čulima svojim opazili nelogično i paradoksalno, oni neće da znaju! Oni znaju samo ono što i tvrde, naime, da su svojim očima videli živa čoveka, koji je kao mrtav pre toga u zemlji bio sahranjen. Ko traži od njih da dokažu da su videli, taj traži da se najjači dokaz dokazuje dokazima slabijim. Jer u ovom slučaju i matematika i logika slabiji su kao dokaz od jednog viđenog fakta. Za svaki viđen fakt dovoljno je danas samo dva svedoka na sudu. Međutim ovde nisu dva, no dvanaest. Oni ne dokazuju taj viđeni fakt ničim, ali oni ga potvrđuju celim svojim životom i radom. Oni posvećuju ceo svoj život propovedanju onoga, što su oči njihove videle. Oni zbog toga napuštaju svoje ognjište, svoju porodicu, i svoju otadžbinu, i izlažu se zbog toga strašnim poruganjima i gonjenjima i trpe najžasnije muke, i zbog toga najzad mučenički i umiru. Da su apostoli tvrdili vaskrsenje Hrista iz mrtvih, i zato tvrđenje dobili mermerne palate pored Irodove u Jerusalimu, ili zvanje senatora u Rimu, odmah bi se njihovo tvrđenje obelodanilo kao lažno i razumljivo. No njihova propoved dobija vid istine od onoga časa, od kad oni počinju toj svojoj propovedi žrtvovati i svoje imanje, i vreme, i prijatelje, i zdravlje, i svoju sreću, sreću malih i vrednih ljudi, sklonjenih od zavisti i sve, sve. Kad su prvi put apostoli progovorili o vaskrslome Hristu, ljudi su se smejali i nazivali su ih pijanim. Kad su drugi put progovorili, ljudi se nisu smejali, ali su ih mogli nazvati potplaćenim. Kad su ih ljudi stavili na muke i opet čuli iste reči iz njihovih usta, tad su se zamislili. I tek kad su ih ljudi videli, da i krv svoju ne žale da proliju za reči o vaskrsenju, poverovali su im. Ne logika, no krv mučenika dokazala je vaskrsenje Hristovo.

Ali ne treba niukom slučaju misliti, da su apostoli smatrali propoved svoju o vaskrsenju mrtvih kao neki fantastičan i zato privlačan dekorum svojoj moralnoj propovedi, koja bi tobož za njih bila glavna. Ne; naprotiv, oni su svuda isticali fakt Hristovog vaskrsenja kao glavni fakt, koji oni znaju, kao najveću novost, koju oni donose, i kao najspasonosniju blagovest, koja treba da postane nov osnov ljudskoj pravdi i sreći na zemlji. Apostol Petar počinje svaku svoju reč narodu ponavljanjem istorije o Hristu raspetome i iz mrtvih vaskrslome. Apostol Pavle piše Korinćanima: Ako Hristos nije vaskrsao iz mrtvih, onda je luda naša propoved, luda je takođe i vera vaša (1 Kor. 15, 4). Isto tako i za nas vera u vaskrsenje mora biti glavna stvar. Jer bez toga sva ostala vera naša je luda i izlišna. Luda je bez toga i propoved moja. Onda bih ja pred vama ovde ličio na vodenicu, koju voda tera, a koja vetar melje. Ja bih bio najmizerniji stvor na zemlji, kad bih vam propovedao vaskrsenje, a sam u njega ne verovao. Ja bih bio najnedosledniji čovek na zemlji, kad bih vas savetovao: Budite optimisti, jer mrtvi su ilovača i ništa više do ilovača! I bio bih čovek u najvećoj zabludi, kad bih vas učio: Budite pravedni, jer pravdi i nepravdi jednako biva u smrti, jer smrt ne donosi ni nagradu ni kaznu niti išta bolje od večitog mraka i večitog sna bez probuđenja.

Da li je smrt donela Hristu večiti mrak i večiti san bez probuđenja? Ako jeste, onda je smrt ponor, u kome se svi ljudi gube, a život samo momentalno i besciljno tumaranje i žalosno zaigravanje oko tog ponora.

Ako Hristos nije ustao iz mrtvih, onda niko od mrtvih nije ustao: onda je zemljina kora jedna velika nadgrobna ploča, na kojoj smo mi samo blede natpis nad prahom naših predaka.

Ako Hristos, raspeti na Golgoti u vreme Pontija Pilata, nije u ovom času živ, onda je sva hrišćanska vera jedno lažno bajukanje i jedno dadiljsko uljuljkivanje čovečanstva u carstvo snova i prizraka.

Onda našto crkva u svakom selu i gradu Evrope, našto crkva i molitva? O šta je onda nada, do dim, i ljubav šta je onda do besmislica. I ceo život šta je onda do dim i besmislica? Šta je onda hrišćanska umetnost do ovekovečenje laži? I hrišćansko blagorodstvo - do neosnovano mekušstvo?

I apostoli Hristovi šta su drugo do zanešenjaci?

Dante - bolesna sanjalica?

Kant - neznalica?

Oliver Lodž - rđav logičar?

Lombrozo - obmanuti spiritist?

A mi svi, svi - naslednici bolesne sanjarije i neznanja i gluposti i obmane?

No pokušajte da ozbiljno zamislite Hrista mrtvim za ovih devetnaest vekova: da nijedne molitve upućene njemu on nije čuo, i da nijednoj liturgiji, na kojoj se ime njegovo veličalo, on nije prisustvovao, i nijedan bol ne saosetio, i da je za punih devetnaest vekova taj Hristos, dok smo mu se molili, dok smo pred njim klečali, dok smo ga obogotvoravali, bio gluv i nem, kao ilovača.

Ne, to nije moguće zamisliti. Ovoliki život, zasnovan na Hristu, nije se mogao zasnovati na smrti, no na životu. Toliko impulsa, koliko je dao Hristos svetu, nije mogao dati čovek, koji je živio 33 godine i potom se pretvorio u jednu pregršt pepela. Toliko naprednih revolta i duhovnih preobražaja u svetu mogao je proizvesti samo onaj, koji je živio i živi zajedno sa svojim delom kroz svu istoriju, do danas, koji živ večito bdi i lebdi nad svojim delom. Tako svemoćan vladar ljudske istorije i gospodar ljudskih misli i srca mogao je postati samo čovek, koji je se posle smrti pokazao kao živ i time utvrdio ubeđenje kod ljudi, da smrt ne znači uništenje života no samo prelaz iz jednog života u drugi.

Živi Hristos je garancija naše vere. Hristos, koji je živeo tridesetinu godina u Galileji i Judeji, nije učinio ni milioniti deo onih čuda, koja je učinio Hristos, koji se posle smrti javio svojim učenicima. Ovaj drugi Hristos upravo i zasnovao je Hrišćanstvo. Ovaj drugi Hristos je glavna garancija naše vere u smisao života i vaskrsenje mrtvih.

Nekima se pak čini ova garancija suviše stara i suviše udaljena vremenom i prostorom, te traže nove garancije. Ja velim, to je glavna no ne i jedina garancija.

Nije se jedini Hristos video živ posle smrti. Spiritizam je postao u naše vreme religijom nekoliko miliona duša u svetu. A spiritizam se zasniva ne samo na vizijama prošim, no i sadašnjim. Spiritizam je jednim delom svojim zabluda, no on se ne drži i ne širi zbog zabluda no zbog istine, koja je u njemu. Oko svake istine uvek se nagomilavaju mnogobrojne zabluda, kao leptiri oko plamena sveće. Osnovna istina spiritizma jeste da postoji jedan viši duhovni svet, koji stoji u neposrednom dodiru sa ovim fizičkim svetom. Zaključak od ove istine jeste, da ćemo i mi po smrti biti članovi toga višeg, spiritualnog sveta. Stotine i hiljade i stotine hiljada primera pojava duhova, počev od pojave Samuila caru Saulu pa do spiritističkih pojava našeg vremena, koje su proučili i objavili naučnici i filozofi: Kruks, Fehner, Lombroso, Džems i drugi, predstavljaju jednu jaku empiričku i naučnu podlogu za veru u besmrće. Spiritizam ništa drugo nije do pokušaj, da se opitom dokaže glavna istina vere hrišćanske, i svake vere, - besmrtnost. To zahteva moderno vreme. Moderni način mišljenja zahteva da se sve dokumentuje kao istina opitnim naučnim saznanjem. Moderni ljudi neće da veruju dok ne vide i ne čuju i ruke svoje u rebra vaskrslih ne polože. To ima i svoju dobru stranu. No to pokazuje i ogrubeli smisao za jedan više ideološki način saznanja.

Ljudi su i pre Hrista i pre organizovanog i raširenog spiritizma verovali u život čoveka posle smrti. Prosti ljudi su dolazili do te vere instinktivnom slutnjom, a filozofi još i logikom stvari.

I u našem srcu kao i u srcu naše braće starih Egipćana i Indijanaca, postoji ta instinktivna slutnja, zažežena u nama od početka kao najveće proroštvo najveće stvarnosti, koja ima da dođe. I u našu pamet, kao i u pamet naše braće starih filozofa svih naroda, može se smestiti ta ista logika stvari, po kojoj smrt ne znači prekraćenje, no izmenu i produženje života.

Instinktom su prvo ljudi naslućivali sve velike stvari, koje su docnije pronađene. Instinktom vođen Kolombo je pronašao novu zemlju, Stefenson železnicu, a trgovac Šliman staru Troju i Prijamovo blago. Instinktom su ljudi naslutili i podzemnu vožnju i vazdušnu lađu. Bergson, savremeni francuski filozof, instinktom dokazuje besmrće čovečije duše. Instinkt nam kaže, da smo mi besmrtni, a instinkt ne vara ni pojedince, kako da on prevari celo čovečanstvo? Celo čovečanstvo se instinktom nada novom životu posle smrti. Nemoguće je i zamisliti, da se tako sveopšti instinkt može varati. Jer kroz instinkt govori samo Božanstvo, a Božanstvo ne vara no govori večito istinu.

Instinkt naš pokazuje se još nepogrešiji time, što ga i logika stvari podržava i njegovo proroštvo potvrđuje.

Da li dopušta logika stvari, da Bog može izvršiti samoubistvo? To niko od vas ne može reći. Bog je večiti nosilac života cele vasionne. Samoubistvo Boga je, dakle, savršeno nemislivo. To je prva premisa.

A druga glasi: Svaki pojedinačni život jeste život Božiji. I moj i tvoj život, kao i život sviju nas jeste život Božiji. Bog stoji prema svakom pojedinačnom životu ili kao celina prema delu, ili kao portret prema minijaturi. Svejedno. Glavno je, Bog živi u svakom pojedinačnom životu. Ako bi smrt značila uništenje jednog pojedinačnog života, ona bi značila za Boga samoubistvo. Jer uništavajući moj život, Bog bi uništio samim tim i svoj. A pošto na kraju krajeva sva živa bića moraju podleći smrti, to bi na kraju krajeva i Bog izvršio definitivno samoubistvo.

A iz toga sleduje zaključak: Smrt je nemoćna nad našim životom, kao i nad Božijim.

No našto dokazivati besmrće života? Gle, nijedan veliki verski genije u istoriji sveta nije dokazivao dve stvari: Boga i besmrće. Ni Konfucije, ni Orfej, ni Mojsej, ni Muhamed, niti apostol Pavle. Za sve njih život posle smrti bio je tako očigledan, da ga oni nisu mogli dokazivati. Jer onoliko je isto teško koliko nepotrebno dokazivati stvari očigledne. Oni su svi govorili ne kao logičari i naučnici, nego kao svedoci jednog drugog sveta. I Hristos nije dokazivao ni Boga ni život posle groba. On je bio svedok i jednog i drugog. On je gledao i opazio i svedočio ono, što je video. Vrata budućnosti pred njim su bila otvorena, i on je video sebe živa posle smrti. Video je sebe gde hodi na oblacima, okružen višim duhovima, u svetlosti i slavi. Video je anđele svoje, gde trubama bude mrtve i sabiraju ih na sud sa sve četiri strane sveta. On je to video i na to ukazivao, no ništa nije dokazivao. Ko je imao oči za duhovni svet da vidi, taj je video. Ko nije imao, tome nije moglo biti dokazano.

Najveći ljudi u istoriji bili su i najvidovitiji. Najvidovitiji bili su najreligiozniji. A najreligiozniji su davali oblik ljudskom životu. Mi moramo, braćo, početi za najvećim, najvidovitijim i najreligioznijim. Mi moramo koračati za njima s poverenjem. Bog neće dati njima, da u propast otidu, a oni neće dati nama, da zalutamo.

Bog je najglavniji jamac našeg besmrća, našeg vaskrsenja posle smrti. Naš život je njegov život. Naš život je njemu mio i drag kao njegov sopstveni. Kao svoj sopstveni život on ga ne samo neće no i ne može uništiti. Bog nije stvorio život, da bi imao šta uništavati. Bog voli da pokaže svoju tvoračku moć, a ne razornu, sazidajuću, a ne rušeću. Sve što je stvorio On je stvorio da se razvija i živi. Svi smo mi sudovi božanskog života, koji se postepeno šire tako da sve više zahvataju u sebe toga života. Sve više prelazimo mi u Boga i Bog u nas.

Smrt nije ništa drugo do podstrek životu. Smrt čini život intenzivnijim. Smrt nije gospodar no sluga, sluga Boga i života. Naša planeta nije carstvo smrti, no polje, na kome je smrt najomrznutiji argatin. Toliko mi verujemo u život, da čak i smrt predstavljamo kao živu. Slikari slikaju smrt kao jedno skeletno biće, koje ide s kosom i kosi po livadi života. Ili je predstavljaju kao mračnog ritera, koji na konju gazi po

ljudskom mravinjaku. Ili kao svirača s violinom, koji mađijskom svirkom privlači ljude sebi i oduzima im život. U svakom slučaju, dakle, naša mašta predstavlja smrt kao živo biće. Kako je to nelogično verovati da smrt živi, a mi umiremo! Kako je nelogično smatrati smrt, koja je protivnik života, besmrtnom, a nas, koji smo nosioci života, smrtnim!

Međutim logično je misliti, da je naš život nezavisan sasvim od te ozloglašene i uobražene "mračne" sile, koja se smrću naziva, a zavisian potpuno od Boga. I logično je misliti, da je za nas bolje zavisiti od Boga nego zavisiti od sebe samih. Jer zavisiti od Boga znači zavisiti od beskrajnog uma i dobrote, od savršene ljubavi i harmonije, od očinskog srca, od pravde i svetlosti, od stalnosti i večnosti. A zavisiti od sebe samih za nas znači zavisiti od neznanja i zla, od mržnje i melanholije, od gordosti i nestalnosti, od tame i kolebljive vremenosti. Cilj, koji je Bog postavio smrti izvesno je bolji od svih ciljeva, koji bi joj mi mogli postaviti. Ona treba da razloži, da bi se složilo; da razgradi, da bi se sagradilo, da uspava, da bi se probudilo.

Mi smo od zemlje postali i opet u zemlju odlazimo. Neka nas ništa ne plaši to, što u zemlju odlazimo. Zemlja je čista i nevina; grob na njoj nije hladniji od kulevke. Zemlja je jedno složenije telo od našega i jedan složeniji duh od našega. Zemlja je naš angeo hranitelj, naš dobri, krilati arhistratig, koji se u letu svome oko Sunca kupa neprestano u sunčanoj svetlosti. Na krilima svojim nosi on nas, decu svoju, oko velikog svetila vasionkog. On leti zajedno s nama, pun duha i ljubavi i radosti životne, on živi sav, skroz. Zemlja je sva živa, skroz. Duh Božiji je neprestano na njoj i u njoj. Duh Božiji je neprestano oživljava. Razbacane kosti po zemlji plaše oči no ne duh. Istrulelo meso pod zemljom plaši čoveka no ne i Boga. Jer od jednog pogleda Božijeg sve razbacano se sjedinjava i sve istrulelo oživljava.

Setite se čuvene vizije proroka Jezekilja, kog je ruka Mikelandela bojom ovekovečila. Bog pokazuje proroku dolinu punu mrtvačkih kostiju, i pita ga:

"Sine čovečiji, hoće li oživeti kosti ove? A ja (govori prorok) rekoh: Gospode, Gospode, ti znaš.

Tada mi reče: Prorokuj za te kosti i kaži im: suhe kosti, čujte reč Gospodnju,

I prorokova kako my se zapovedi, i uđe u njih duh, i oživeše, i stadoše na noge, i beše vojska vrlo velika (Jez. 37, 1 - 10)."

Priznajmo, braćo, Boga za gospodara života, Boga, a ne smrt.

To priznanje odvešće nas poverenju prema Ocu našem nebesnom, koje će ispuniti našu dušu radošću i molitvom:

- Bože mi smo prašina, koju si ti oživeo duhom tvojim. Postavio si nas u jednu dolinu prepunu mrtvačkih kostiju i trulog mesa. Daj nam snage, da možemo izdržati nakazni vid mrtvih, čiji ćemo broj i mi danas - sutra povećati.

- Ti ćeš vaskrsnuti nas mrtve, Bože, kao što si vaskrsao Tvog najboljeg sina, Hrista, brata našeg. Ti nisi rađao decu svoju, Oče, da ona samo za trenut pogledaju po raskošnom domu tvome, pa da ih posle baciš u tamu, u veliku tamnicu. Ti ih nisi rađao da ih tama guta. Ti si ih rađao, da ti oni budu drugovi u večnosti.

- Ne pitamo te, Oče, u kakvo ćeš nas telo obući u drugom životu, niti kakvom ćeš nas snagom oživeti. Ne; no mi te samo molimo: pojačaj naše poverenje prema Tebi i našu veru u život. Jer sve što ti budeš učinio od nas biće nesavrnjeno mudrije od onoga što bi mi učinili od sebe. Tvoji planovi bolji su od svih naših želja. Tvoja moć nadmašava sve naše uobraženje. Ti koji imaš moć da stvoriš, imaš moć i da umrtviš, i ti koji imaš moć da umrtviš, imaš moć i da oživiš. Stvoritelju živih i vaskrsitelju mrtvih, stvori u nama živim veru u vaskrsenje, jer bez te vere mi smo živi mrtvaci, i poseti nas posle smrti, i mi ćemo mrtvi oživeti. Samo Ti vazda budi s nama, u životu i smrti, i mi ćemo vazda imati sve što želimo. Jer ti si život i životodavac, od uvek i do veka. Amin.

1. Propoved

O SLUŠAOCIMA I PREDMETU

[Sadržaj](#)

Evo i Sunce zađe, umorni mali mravi, i vi ste se već zbili u vašem obitalištu, spremni za san i odmor. Duge i duge časove sedim ja više vašeg doma i posmatram užurbanost vašu, a vi me i ne opažate.

Ne plašite se! Nisam došao ni da vas u radu uzburjujem niti u snu uznemirujem. Naprotiv, rad sam da svoju ljubav prema vama zasvedočim jednim korisnim po vas delom. Da bi vam san brže došao i povratio vam snagu, tako potrebnu vam za sutra snagu, ja hoću da vas ljuljuškam pričama o onom rodu kome ja pripadam.

Neka vas ne začuđava veličina moja, kao što mene više ne iznenađuje malenkost vaša. I vi ste veliki kao ja prema neizbrojnim drugim svetovima, koji su ispod vas; i ja sam malen prema onima, koji su iznad mene. No jednaki smo u tome, što smo i ja i vi učasnici ovog čudnog života u istom vremenu i na istom mestu. Ko je od nas pre izbio na svetlost i ko će pre utonuti u mrak, svejedno je; glavno je, da smo mi videli i poznali, da, glavno je, da smo se biću, obliku, načinu života i čudnim delovanjima jedan drugom načudili. Da se načudimo jedan drugom i samom sebi i da se poznamo uzajamno - tome nas goni priroda naša.

Ko je i šta je ta priroda, o tome nećemo sad razgovarati. Samo jedno: - Ona je duboka, mali mravi, kao što je dubok mrak vašeg lavirinskog obitališta, neiscrpna je ona kao i život koji iz nje izvire. Strah bi vas podišao i san bi pobegao od vas, kad bih vam pričao o dubini i tajanstvenosti prirode. No ja to neću, prijatelji moji, ne. Nisam došao da ulevam u vašu plemenitu dušu strah, no dublji svetski smisao i hrabrost.

O čoveku ću da vam govorim, o caru zemaljskom, čoveku. Ništa na ovoj planeti nema čudnije, o čemu bih vam mogao govoriti, ništa složenije i fantastičnije.

O početku čoveka? Da ne pitate o tome, mali mravi? Ja se bojim da me o tome pitate. Mi ljudi uvek moramo da pitamo o početku svega onoga, o čemu se govori. Mi smo nesrećni zato, što to pitanje ne možemo nikad da prečutimo, da sakrijemo, ni od sebe ni od drugih. Da li ste i vi, mravi, te iste sreće, te iste nesreće?

Povesnica naše prošlosti počinje s narodom, ne s čovekom. Stotine država, mravinjaka, dizani su i rušeni pre nas, - i to je ono što nam povesnica zna reći o prošlosti. No o prvom početku života na zemlji, i o prvom impulsu, koji je prethodio tome početku, mi ljudi smo u velikoj neizvesnosti. Kakvo je bilo lice zemljino onda, kad je se naš herojski praroditelj na njoj probudio, kakvo li je bilo Sunce, kakav li vazduh i voda, kakvi li biljni i životinjski drugovi našeg praroditelja, kakav li pak sam njegov izgled, lik, - to bi smo mi ljudi rado hteli znati. Mi bismo hteli da predstavimo sebi onaj svečani dan, kad se na bujnom, mladalačkom krilu naše majke zemlje rodio praotac našeg roda. Hteli bismo da ga vidimo kao cara svega živog oko njega, kako se ushićava neopisanom bajnošću lepe devojke Zemlje, iz čijih se svežih grudi on hranio slatkim sokom. Hteli bismo da prisustvujemo prvom jutru, kad ga žarki zraci Sunca bude iz zdravog sna. Hteli bismo da otkrijemo tajne njegovog primitivnog duha i srca. Hteli bismo - i na tome ostajemo. Ne ostajemo mi pri prvoj želji zato, što mi tako hoćemo, no što moramo. Neizmerni su trudovi naši iz stoleća u stoleće, iz godine u godinu, da otkrijemo našu kolevku, da fiksiramo našeg praoca, da osvetlimo daleke tamne predele praprošlosti, po kojima se ne hodi dva puta. Mi pokušavamo možda nemoguće, no mi ipak pokušavamo. Mi pokušavamo, da što više približimo sebi ono, što se sve više udaljuje od nas. Gde je klupče počelo da se odmotava, mi ne znamo: mi vučemo konac za sobom i jurimo sve dalje od njega.

Blaga mesečeva svetlost obasjava vaš dom, mali mravi, no gle - vi već spavate!

2. Propoved

O RUKOTKANIM HRAMOVIMA

[Sadržaj](#)

Kroz koliko ste rukotkanih hramova danas prošli, mali mravi? Na koliko ste liturgija danas prisustvovali, na koliko žrtvoprinošenja?

Ah, ne kazujte mi to u brojevima, jer i ja vam to u brojevima ne bih mogao reći. Gle, sve je u prirodi bezbrojno. Ja sam pokušavao da brojim i zbunjivao sam se, i opet pokušavao - i padao od umora, i opet pokušavao i - saznao sam. Saznao sam, da priroda s osmehom pogleda na moje brojeve, s prezrivim, uvredljivim osmehom. Taman sam ja izbrojao deset, a ona mi lagano šane: Jedan! I ja ponovo pogledam po mojoj desetici i vidim, da ona u istini ne predstavlja deset tkanja, no jedno. Ja počinjem s tom novom, prirodnom jedinicom da brojim, no kad dođem do moje nove desetice, opet čujem nasmešljivi šapat: Jedan! I ja ponovo pogledam po mojoj novoj desetici i vidim, da ona u istini ne predstavlja deset tkanja, no jedno. Tad počinjem ja s tom novom jedinicom, no kad dođem do nove desetice, opet čujem isti podsmeh: Jedan! I ja proveravam moju novu deseticu i vidim, da ona odista nije desetica no jedinica. Ja počinjem s novim krajem, i opet s novim, i opet s novim, dok moja misao ne dođe do svog poslednjeg kraja, i još za jednu deseticu dalje od svakog kraja, i tad - ah, tad šapat prirode postane glasan smeh i ironija njena nesnosna, nesnosna: priroda ponovo izgovara jedan, i misao moja, umorena i uvređena, skriva se u tamni veo i pada u bolesničku postelju.

Ja sam pokušavao i obratan put. Tamo gde su oči moje videle jedan rukotkani prirodni hram, ja sam i brojao jedan; no priroda mi je s osmehom, s podsmehom, u ehu odgovarala: Deset! Tad sam ja pažljivije razgledao moju jedinicu, i uverio sam se, da je priroda u pravu. Ja sam spuštao pogled svoj za jednu deseticu i opet izgovarao: Jedan; no ironički eho opet me je ispravljao govoreći: Deset! Ja sam se opet spuštao za jednu deseticu i opet izgovarao: Jedan. I opet demant. I opet se spuštao, i opet demant. I opet je, mali mravi, bolovala misao moja, umorena i uvređena.

Jednoga proleća, kad je misao moja ozdravljavala, ja sam ležao u travi, pod Suncem. I misao moja, izmamljena Suncem, uspravi se u svojoj bolesničkoj postelji i na moje iznenađenje, upravi ovako pitanje prirodi:

- Kaži mi, dobra prirodo, koliko ima u tebi rukotkanih hramova? Kaži mi i izleči me, - gle, ja bolujem zato, što ne mogu da ih izbrojim.

Ja se uplaših od ovog iznenadnog pitanja moje misli, i pobjah se, da je neštedna priroda svojom uvredljivom ironijom opet ne svali u postelju.

- Ne zovi me dobrom, odgovori priroda, jer ja sam samo tkalja dobra. Ne pitaj me o broju mojih rukotkanih hramova, jer ja ti ne mogu kazati istinu u tvojim brojevima, a moje brojeve ti ne možeš izgovoriti.

- Kaži mi, pitaše dalje moja misao, crvena od napregnutosti, kaži mi, pravedna prirodo, gde se nalazim ja u tkivu tvojih hramova?

- Ne zovi me pravednom, odgovori priroda sa istom kratkoćom i s još više ironije; ne zovi me pravednom, jer ja sam samo tkalja pravde. Ne pitaj me o mestu na kome se ti nalaziš u tkivu mojih hramova, jer ja ti ne mogu istinu kazati, pošto ti ne poznaješ ni jedan moj kraj!

- Kaži mi, jecaše dalje moja misao, bleđa od iznemoglosti, kaži mi, lepa prirodo, bar jedan kraj tvoga tkiva.

- Ne zovi me lepom, odgovori priroda s divljim smehom, jer ja sam samo tkalja lepote. Ne pitaj me ni o jednom kraju mome, jer ja ti ne mogu istinu kazati, pošto su moji krajevi i suviše vezani jedan s drugim, da bi ih ti mogao raspoznati, i suviše srodni sa sredinom, da bi ih ti mogao razlikovati.

Ah, mali mravi! I ne doslušav ovaj odgovor, misao se moja zaogrnu tamnim velom i spusti se u postelju, i bolova još do jednog proleća.

3. Propoved

[sadržaj](#)

O BOJAZNI OD SMRTI

Hodeći među ljudima, mali mravi, priključih ovo. Fanailov otac upita jednog dana:

- Fanailo, sine moj, koliko je časova?

- Sad će dvanaest, oče.

- Fanailo, sine moj, to je moj čas. Pitaj me brže što imaš.

- Što se ljudi, oče, boje smrti?

- Koji ljudi?

- Što se bezumni, oče boje smrti?

- Oni to sami ne znaju. Oni se i ne boje, no životni instinkt koji je u njima.

- Ko zna za njihov strah?

- Onaj, ko raspolaže njihovim životnim instinktom.

- Što se umni, oče, boje smrti?

- Fanailo, sine moj, koliko je časova,
- Sad izbija dvanaest. Što se umni, oče, boje smrti?

Fanailova majka upita jednog dana:

- Fanailo, sine moj, koliko je časova?
- Sad će dvanaest, majko.
- Fanailo, sine moj, to je moj čas. Pitaj me brže što imaš.
- Što se ljudi, majko, boje smrti?
- Koji ljudi?
- Što se umni, majko, boje smrti?
- Zato, što žele biti umniji, a sumnjaju, da će im smrt moći više kazati o životu, no što im je život mogao kazati o smrti. I u koliko je veća njihova sumnja od njihove nade, da će im saznanje u smrti rešiti zagonetku života, utoliko je veći i njihov strah od smrti.
- Što se pravedni, majko, boje smrti.
- Fanailo, sine moj, koliko je časova?
- Sad izbija dvanaest. Što se pravedni, majko, boje smrti?

Fanailova sestra upita jedne noći:

- Fanailo, brate moj, koliko je časova?
- Sad će dvanaest, sestro.
- Fanailo, brate moj, to je moj čas. Pitaj me brže što imaš.
- Što se ljudi, sestro, boje smrti?
- Koji ljudi?
- Što se pravedni, sestro, boje smrti?

- Koga ti, brate moj, nazivaš pravednim?
- One, koji su za pravdu živeli i za pravdu stradali u životu. Što se oni, sestro boje smrti?
- Zato što ne mogu da savladaju jednu misao, koja im neprestano šapće, da su samo za jednu reč živeli i za jednu reč stradali, koja se u smrti više ne izgovara.
- Što se nepravedni, sestro, bote smrti?
- Fanailo, brate moj, koliko je časova?
- Sad izbija dvanaest. Što se nepravedni, sestro, boje smrti?

Fanailov brat upita jedne noći:

- Fanailo, brate moj, koliko je časova?
- Sad će dvanaest, brate.
- Fanailo, brate moj, to je moj čas. Pitaj me brže što imaš.
- Što se ljudi, brate, boje smrti?
- Koji ljudi?
- Što se nepravedni, brate, boje smrti?
- Koga ti, brate moj, nazivaš nepravednim?
- One, koje nije diralo to što drugi za njih žive i drugi za njih stradaju.
- Zato, što ne mogu da savladaju jednu misao, koja im neprestano šapće, da je sav njihov život bio vetar, koji je obarao sve na što je nailazio, no vetar koji se najzad u smrti zgušnjava u jednu stvarnost, u kojoj će oni morati svu oštetu, i još s velikim interesom, naknaditi.
- Što se sva bića, brate, u prirodi boje smrti?
- Fanailo, brate moj, koliko je časova?
- Sad izbija dvanaest. Što se sva živa bića, brate, u prirodi boje smrti?

Fanailo upita sam sebe jednog dana:

- Fanailo, Fanailo bojiš li se smrti?

- Ne bojim se, ne bojim.

- A što se sva živa bića, Fanailo, u prirodi boje smrti?

- Zato, što ne dolaze blagovremeno do saznanja, da je njihova smrt kao i njihov život samo deo jednog celog života, koji nikad ne ponire u bezdan, no u kome pojedini potoci poniru u njegovu sen, da ponovo ubrzo opet izbiju na svetlost.

- Fanailo, Fanailo, gle izbija dvanaest; to je tvoj čas.

O, dragi mravi, kako se meni dopadao ovaj Fanailo! Setite ga se nekad pred smrt, i to sećanje učiniće, da s osmejkom predusretne smrt, kad vam se približi. I ja ću ga se izvesno setiti pred moju smrt. No još bolje setimo ga se i ranije, - još u podne života našeg setimo ga se.

4. Propoved

[sadržaj](#)

O STRASTIMA

Hodeći među ljudima čuh gde govore: Strasti vode smrti! Slažete li se i vi s ljudima, mali mravi?

No gle i spavanje vodi smrti, a spavanje nije strast! I čitanje i razgovor, i cirkus i putovanje - sve to vodi smrti, jer sve to oseca jedan po jedan kupon našega veka, i sve to lako i elastično, gura nas napred k smrti.

Danas sam bio ca svojim prijateljima na groblju, gde smo sahranili jednoga od nas, ili jedan deo svakoga od nas. Kad smo pokojnika zaogrnuili zemljom, posedali smo unaokolo sveže humke i udubili se u razmišljanje. No u takvom trenutku mi ljudi smo vrlo slabi na misli. Sve naše misli u tom trenutku beže iz svesti i kriju se, i kad ih mi s velikim usiljavanjem izmamimo, one se samo odazovu, i odmah pobegnu, kao rđavi vojnici sa bojnog polja. O, da vam je videti kakvo lice imaju ljudi na groblju, kad jednoga između sebe sahrane, pa onda posedaju okolo njegovog groba! S otvorenim ustima i razvučenim osmejkom samo na jednoj strani lica, i samo u pola, u ovom momentu i najrazumniji liče na idiote, koji, kad ga šibaju, ne zna da li da plače, da li da se smeje.

Sedeći tako u idiotskom bezmisliju, reći će jedan između nas:

- Strasti vode smrti.

Čuvši ove reči, ja osetih, gde se jedna strana moga lica još više zgrči, kao pobuđujući me više na smeh no na plač.

- No gle, rekoh ja, ne dižući očiju sa svežeg busenja, niti misli ispod groba, u kome je ležao naš prijatelj, - gle, i spavanje vodi smrti; i čitanje i razgovor, i cirkus i putovanje, sve to vodi smrti.

- Znači, ti nisi za ugušenje strasti? - rekoše ostali moji drugovi u glas.

- Ne govorite, rekoh, u množini, prijatelji moji, kad govorite o strastima jednoga čoveka. Jedan čovek ne može imati više od jedne strasti; ako ih ima više od jedne, onda on nema nijedne. Strast ne znači demokratsko uređenje duše, no despotsko. Razdeljena strast na nekoliko delova jeste kao razdeljena duboka reka na nekoliko rukava, koje svaka ovca može blejući pregaziti i ne misleći o vodi no o travi s one strane vode. Preko nerazdeljene strasti pak nema mosta, i još manje se ona nerazdeljena da pregaziti.

Strast je duboko stradanje, prijatelji moji, stradanje, obmotano u jednu finu opnu, koja se naziva slast. Strast nije svako stradanje no samo ono, koje ima i slasti u sebi, ili oko sebe, ili na dnu sebe, ili na vrh sebe. Strast je jedan oganj, koji nas greje zato, što je blizu nas, i koji nas sagoreva zato što je suviše blizu. Čega se više bojite vi: da sagorete u ognju, ili da se udavite vlagom gaseći požar? Bojite li se više plikova ili škrofula? Znam, znam, bojite se podjednako i jednog i drugog, tj. bojite se podjednako i prisustva i odsustva strasti. Zato i hodite vi kroz život sa šarenom dušom, kao dete sa lađama, s jednom polovinom crvenom, a drugom zelenom. O, kako mi je odvratna šarena duša!

Strast se ne da ugušiti u svetu sve dokle Bog bude hteo da život postoji. Jer gle, život naš nije drugo do strast, tj. nije drugo do stradanje okađeno slašću. A vi biste želeli da se stradanje uguši i da ostane sama slast, je li? O, prijatelji, vi ne znate šta želite! Vi želite da se život oplića, da postane vodvilj! Vi se bojite dubine; tragediju vi ne podnosite! A tragedija je baš gala-predstava u repertoaru zemlje. Vodvilj se daje za publiku s umanjenom cenom, - za publiku s malom cenom.

Čujete li, prijatelji: strast nije svako stradanje, no samo stradanje od sebe. Ko nije u ovom životu nikad stradao od sebe, taj teško podnosi i stradanja od drugih. Stradanje od sebe mi nazivamo slatkim stradanjem, stradanje od drugih - gorkim.

Ko nije osetio u slasti gorčinu, taj ne može osetiti u gorčini slast.

Ko nije stradao od požara u sebi, taj će zajaukati kad mu ljudi prst prže.

Zašto, dakle, želite vi da ja budem vatrogasac? Zašto da davim, da gušim, da ugušujem strasti svoje kao Stambol svoje kalife? Zašto? Vi znate samo da su kalifi sagoreli Aleksandriju, no ja znam da su oni i Granadu sazidali.

No vi ne volite kalife, - a strasti su kalifi. Vi volite šarenu, razroku dušu, volite crveno-zelene laće.

Ta ne, ne! Ne možete vi biti moji prijatelji i prijatelji ovoga pod zemljom, i pritom voleti razroku dušu. Ustajmo, prijatelji!

Tako ja rekoh, mali mravi, i digoh se, i pogledah po svojim prijateljima. Ah, kakvo lice videh u njih, kad ih pogledah! Jedan obraz u svakoga od njih beše iskrivljen, smežuran od ironije, a drugi bezizrazan kao mermer. To strast, od koje oni stradahu, beše ispisana na licu njihovom. I ja ih zagrih, i behu mi dva put milija, - ovi strastotrpici.

5. Propoved

O RAZOČARENJU

[sadržaj](#)

Znate li, kakvih ljudi ima najviše, mali mravi? Razočaranih, a posle ovih - očaranih.

Razočarani su oni, koji su pre toga bili očarani. Očarani su oni, koji će tek biti razočarani.

Je li tako i među vama, dragi mravi? Izgleda, da nije. Tako meni izgleda, jer nijedne noći još ne videh, da se neko od vas iskrada na mesečinu i ispoveda noći svoje očaranje ili razočaranje. Kod nas ljudi pak svaka noć ispunjena je takvim ispovestima. Presićena je svaka noć takvih ispovesti.

Razočarani su gladni, koji su bili očarani prvim pogledom na bogatstva ovog sveta.

Razočarani su milostivi, jer nisu bili pomilovani.

Razočarani su pravednici, jer su na krst bivali raskinjeni.

Razočarani su grešnici, jer su uvideli, da je i očaranje od greha samo jedna varka.

Razočarani su oni, koji slasti traže, jer kad su svom snagom obuhvatili i stegli slasti, oči su im se otvorile i oni su videli, da su stegli samo prazne ruke.

Razočarani su oni, koji čistog stradanja traže, jer su saznali da i u stradanju ima slasti.

Razočaranjem Bog vaspitava ljude, mali mravi. Razočaranje je dobra stvar, kao što je dobro šibanje mišića, da bi očvršli.

Mnoga sitna razočaranja pripremaju samo čoveka za jedno veliko. Pretrpljeno jedno veliko razočaranje čini čoveka daljnovidim za masu malih razočarenja.

Razočarenja su šibanja. Ja volim one, koje su pod tim šibanjem očvršli, a ne volim one, koji su pod tim šibanjem omlitavili.

Čvrstine treba za ovaj život, to obično zaboravljaju ljudi, koji se najviše žale na razočaranja u ovom životu.

- U ovom životu nema reka meda i mleka, rekoh ja jednoga dana gomili razočaranih, koji proklinjahu život zbog njegovih obmana. Život vam nije nikad ni obećavao reke meda i mleka; on vas dakle, u tome nije mogao ni obmanuti. Vi ste obmanjivali sami sebe, jer vi ste obećavali sebi nešto na račun života, ne znajući da život ne priznaje nikakav račun, sklopljen bez viđenja i poznanstva sa njim.

Jedno je vaš smrtni greh, prijatelji moji; vi ostajete uporno očarani u sebe, i nikad ne dopuštate misli svojoj, da se u tom samoočaranju razočara. Vaš je smrtni greh, što se ne možete u sebe da razočarate, što se ne smete u sebe da razočarate.

Razočaranje u sebe, to je šibanje sebe. Dokle ćete šibati druge, i pretvarati se, da vas boli? Dokle ćete zatiskivati uši, da ne čujete one, koji drugom stranom ulice idu, uporedo s vama, i objavljuju razočaranje u vama? Oslušnite, oslušnite, koliko glasova govori o razočaranju u vama! No ja sam još više; ja sam razočaran i u samog sebe. Ja sam preživeo samorazočaranje.

Razočarajte se sami u sebe, vi nežni i lažni, i ako izdržite tu šibu i ostanete živi, onda ću vas zvati prijateljima svojim. Razočarajte se sami u sebe, i ako tada ne izvršite samoubistvo, život će vas uvrstiti u svoje prave vojnike. Samorazočaranje je regrutacija za život. Pri toj regrutaciji jedan deo kandidata predaje se samoubistvu, a drugi deo životu. Veliki deo pak i ne dočeka tu regrutaciju, jer veliki je deo nepunoletan i u starosti, ili upravo veliki je deo često mnogoletan, no nikad punoletan.

Razočarajte se u svemu, i tad ćete biti očarani svim, čak i svojim razočaranjima. Kad bi sav život bio razočaranje, on bi izvršio samoubistvo još pre no što smo se ja i vi u nj javili.

Blago onima, koji su se mnogo razočaravali, no koji pri tom nisu izgubili sposobnost očaravati se.

Blago onima, koji preživljavaju i ne dadu se preživeti.

Kad ne bi bilo razočaranja u očaranjima, čovek ne bi imao kosti i mišiće, no bio bi kao sunđer, koji ne može ništa razbiti i koga ne može ništa razbiti, i koji se podjednako gordo nadima i pući, ma čime ga zgnječili, čelom ili tabanom. No našto sunđer-ljudi, kad je priroda stvorila zasebno sunđere i ljude?

Razočaranja su nakovanj, na kojima sudba kuje ljude. Suviše slabi padaju u opiljke, koje sudba ponovo rastapa u peći. Jaki se najzad očaravaju celom procedurom, pod koju ih sudba stavlja. Mnogo odleće s njih pod udarcima sudbe, no dovoljno i ostanu u njima, da mogu nadvladati samoubistvo. Nadvladaju li samoubistvo, tada su punoletni, tada su sazreli za život.

Znate li, kakvih ljudi ima najviše, mali mravi? Onih, koji jecaju u razočaranju, a posle ovih dolaze oni koji pevaju u očaranju. A znate li, u čemu je život veliki? U tome, dragi mravi, što on te dve pesme slaže u jednu harmoniju, - u tome, što je on širi i od tragedije i od komedije.

6. Propoved

O PROLAZNOSTI CVEĆA

[sadržaj](#)

Naša strana globyca opet je pred očima Sunca. Ustajte, mali mravi, i pogledajte, kako oblici i boje, bivši izgubljeni u tami noćnoj, ponovo vaskrsavaju pri jednom pogledu sunčevom. Ustajte i prebrojte se. Gle, kad smo mi spavali, zemlja je bila budna i na poslu! Prebrojte koliko je jučerašnjih građana vaših zemlja uzela i koliko vam ih je novih poslala za ovu noć. Prebrojte, ako možete, koliko je novih oblika i boja izvela jutros zemlja Suncu na smotru, i koliko je uspela za ovu jednu noć da sakrije od onih, koje je juče izvodila. Gle, koliko se danas novorođenčadi pokazuju našem pogledu s uzvikom: Evo i nas ovde!

Jedno jagnje, koje se juče nije moglo videti, stoji danas pred nama i sušeći se i rasteći prema Suncu bleji: Evo i mene ovde!

Jedna ruža, koja je do noćas spavala pod zelenim pokrivačem, gle, sad se budi i stidljivo smeje na oči Sunca - evo i mene!

Jedna dlaka u mojoj kosi skinula je noćas za vreme moga sna crninu sa sebe i obučena u belo pozdravlja me jutros i podrugljivo ponavlja: Evo i mene najzad!

Jedan nov svet je došao danas, mali mravi, koji nas, jučerašnje, potiskuje i s čuđenjem nam dovikuje: Zar ste vi još ovde?

Zbilja, mravi, zar smo mi još ovde? Meni se čini, mi smo ovde, a ne mi smo još ovde. Gle, i mi smo danas novorođeni, kao i ovi oko nas, koji nas potiskuju. Zato i mi danas kličemo, ne: evo nas još ovde, nego: evo i nas ovde! Gle, i na nama je zemlja svu noć delala, i za ovu jednu noć izmenila nam i oblik i boju. Nas jučerašnjih više nema; svi smo mi današnji. Mislite li vi, da zemlja ijednoga dana sme izvesti Suncu na smotru stare oblike i stare boje? Mislite li vi, da mi možemo nazvati sebe jučerašnjim, sedeći za stolom domaćina, kome je ime Danas? Kad bih ja tako pomislio, moja bela dlaka, koje juče nije bilo, pohitala bi s podrugljivim demantom. Ta to ja vidim svu izmenu na meni od juče samo u jednoj beloј dlaci; Sunce pak i zemlja vide više, mnogo više. Ne mislite, da je zemlja svu noć mlela oko mene i u meni, svu noć mesila i premešavala oko mene i u meni, svu noć vitlala viorima materije oko mene i u meni, i da je uspela samo jednu dlaku na mojoj glavi da izmeni. Sve je uspela da izmeni, drugovi moji u kratkovidosti, sve, kao i na probuđenoј ruži i novorođenoј jagnjetu. Mi vidimo samo, kad zemlja rodi, no ne i kad rađa; njenu novorođenčad mi vidimo tek onda, kad se ona primaknu

smrti. Mi vidimo, kad zemlja samelje, no ne i kad melje. Tajanstvena je njena radionica, kao što je tajanstvena njena devojačka topla, utroba.

Lakše, lakše, mali mravi, neko dolazi; gle, mi nismo sami! Jedan otac i sin stoje više tek otkrivene ruže. To je Saladin i njegov sin, Saladin, proslavljen sa svoje mudrosti. Oslušnimo, drugovi, reči mudrosti, jer nam one ne mogu škoditi.

- Prošlog leta ovde je cvala jedna druga ruža, kojoj smo se ja i ti, oče, tako radovali, veli sin, kao što se sad ovoj radujemo. No zašto su, ruže tako kratkovečne?

- Zato, da bi se mi mogli radovati, odgovara starac s osmehom. Misliš li ti, sine, da bi nas mogla radovati jedna ruža, koja bi bila stara kao ja, ili baš i kao ti?

- No ta prolaznost, oče, i ako s jedne strane uvećava našu radost, muti je, s druge strane. Meni je teško, kad pomislim, da će ova ruža, koja je eto tek sad rođena, kroz nekoliko dana biti mrtva. Gle, sedamdeset generacija ruža prošlo je samo za tvoga veka, oče! Još mi je teže kad pomislim, da taj nevini cvet, koji nas tako radosno gleda, i ne sluti, kako blisko njega stoji zamanuta kosa smrti. Samo nekoliko dana, jedna ružo! Pohitaj, te diši i gledaj! Samo nekoliko dana!

Na to će starac reći:

-Ti sine, oplakuješ jednu stvar, koja trostrukim životom živi, i koja nijedan ne može izgubiti. Jedan život ove ruže jeste život jučerašnji, drugi je život današnji, a treći život sutrašnji.

- Kaži mi to, oče, drugim rečima.

- Jedan je život ove ruže u ružama, koje su pre nje bile, drugi je u njoj samoj, treći je u ružama, koje će posle nje biti.

- Kaži mi to, oče, drugim rečima.

-Jedan je život ove ruže u duhu, koji ju je gledao pre sadašnjeg njenog otkrovenja, i koji je se sad seća, drugi je u duhu, koji je sad gleda, i koji će je se sećati, treći je u duhu, koji će je gledati u sećanju. Duh, koji je ovu ružu nekad gledao i koji je se sad seća, jeste duh providenja; duh koji je sad gleda i koji će je se sećati jeste, duh otkrovenja; duh, koji će je gledati i u providenju i u otkrovenju, jeste duh zasićenja.

- Kaži mi to, oče, drugim rečima.

- Ova ruža čini deo života našeg duha od trenutka, kad su je oči naše videle, kao što će ona činiti deo telesnog života kože, koja je obrsti. Naš duh deli život duha Božijega. Ruža ova otuda ne može umreti dok ne umre naš duh; naš duh ne može umreti, dok ne umre duh zemljin; duh zemljin ne može umreti, dok ne umre duh Božiji.

- Kaži mi to, oče, drugim rečima.

- Ova je ruža, sine, prolazna kao vetar i neprolazna kao Bog. Ova je ruža, sine, nova kao jutrošnje jutro, i stara kao svet.

To rekavši otac se nasloni na rame sinu, i eno ih, mali mravi, eno ih gde odoše.

7. Propoved

O RATU

[sadržaj](#)

Hodeći kroz život, mali mravi, čuh jedan razgovor, koji i vama može strah zadati od ljudi. Pita mali Velizar majku svoju:

- Što se trese zemlja, majko moja? Zašto ječe dubrave nesvojim glasom? Zašto je vazduh tako težak kao da ga neko zbija u zemlju, i Sunce tako uvelo, kao da je bolesno? Zašto, majko, stada beže s livade i tice se kriju u svoje duplje? Zašto, majko, oca i braće nema danas kod kuće, i ti, zašto si ti tako bleđa? Zašto su tako gore mirne od juče, - nijednim listom ne trepere, kao da su u rastopljen metal umočene i ohlađene? Zašto si ti tako ćutljiva, tako tiha, - kao duh hodiš na vrhu prstiju; govori majko, zašto?

- Zato, što je rat, sine. To ljudi ratuju, - zato.

- To ljudi ratuju, veliš, majko? No ne šapću, majko, govori glasnije i jasnije. Šta znači to rat, majko?

- To znači, da se ljudi biju, sine. To znači, da se ljudi kolju onim mačem, koji im je Hristos doneo, i onim mačevima, koje ni do Hrista ni posle nikad nije rđa nagrizla, - večno sjajnim i otočenim mačevima.

- Hahaha! - nasmeja se Velizar. To znači, drugim rečima, da čovek čoveku ispupči vrat kao ja piletu, i kad se koža na vratu dobro zategne, onda čovek po čoveku zastruže nožem, tamo-amo, kao ja po piletu, i kad rskavica zaškripi i kost ispod rskavice zazveči, onda se jedan čovek opruži na zemlji, a drugi ostane stojeći pred crvenim vodoskokom, zadovoljan kao ja nad zaklanim piletom. Je li tako, majko? Hahaha! Pa zar se od toga sva priroda uplašila?

- Ćuti, grozno dete! Reče majka i zadrhta pri tom. Ćuti, nije tako. To je kob, koja nad ljudskim rodnom visi.

Vreme prolazi, Velizar stari. Pita mali Teodor, sin Velizarev, svoju majku: - Što se trese zemlja, majko moja? Zašto žene u crnini hode i nejak deca zemlju oru? Gde su ljudi, gde je otac, majko moja!? Zašto se pesma nigde ne čuje i zašto starci hode gologlavi? Zašto se toliki svet ceo dan oko pošte tiska? Zašto ti, majko tako često noću, ustaješ penješ se na krov kuće i gledaš na sever, tako dugo gledaš na sever, odakle dolazi

nekakav tutanj i gde nekakvi neobični požari svakotrenutno vežu nebo sa zemljom? Zašto si ti tako bleđa, tako ćutljiva i tiha: - kao duh hodiš na vrh prstiju: govori majko, zašto?

- Zato, što je rat, sine. To ljudi ratuju, - zato.

- To ljudi ratuju, veliš, majko? No ne šapći, govori glasnije i jasnije. Šta znači to rat, majko?

- To znači, da čovek čoveka olovom rešeta i ognjem pali. A ovo znači, da ljudi nastavljaju zanat svojih otaca: da svojom krvlju natapaju i svojim kosturima označavaju međe na njoj. A ovo znači, da je ljudima milija crna zemlja no njihova krvna braća. A ovo znači, da ljudima nije mila stara proročka reč o njihovom bratstvu.

- Hahaha! - nasmeja se Teodor. To znači, drugim rečima, da čovek čoveku lomi jedno po jedno rebro, i pravi se da ne čuje krckanje kostiju, kao što ja lomim pruču na staroj kotarici, pa kad se otvore jedna vrata na prsima, onda čovek čoveku naspe vatre unutra, kao ja u izlomljenu kotaricu, pa kad vatra počne da stinjava krv i glođe srce, tad čovek stoji više čoveka, pred stubom dima, i pravi se da ne oseća nikakav miris, kao ja nad izlomljenom i zapaljenom kotaricom. Jesam li te dobro razumeo, majko? Hahaha! Pa zar ti zbog toga ne možeš da spavaš?

- Ćuti, grozno dete! Reče majka i zadržta pri tom. Ćuti; nisi me razumeo. To je kob, koja nad ljudskim rodnom caruje.

Vreme prolazi, Teodor stari.

Pita mali Boris, sin Teodorov, svoju majku:

- Kakav je to urnebes oko nas, majko? Kakve to ljude već nekoliko dana provozu pored naše kuće, s belim platnom oko glave, oko nogu, oko ruku, oko grudi? Pogledaj na ulicu, majko, kako ispod tih kola kaplju crvene kapi u prašinu! To se krv nečija prosipa; - čija, majko? Zašto je naše groblje tamo u brdu već od dužeg vremena tako napunjeno narodom, majko, zašto sveštenik svako jutro tako rano tamo juri i tako pozno otuda se vraća? Zašto smo ja i ti tako dugo sami kod kuće, majko? Zašto je se vranac sam vratio kući bez oca, majko, s punim bisagama usirene krvi i očevim kalpakom u toj krvi? Zašto su nekakvi nepoznati ljudi, majko, oterali svu našu stoku ispred kuće? No pre svega reci mi, zašto plačeš i dan i noć, majko?

- Zato što je rat, sine. To ljudi ratuju; zato.

- To ljudi ratuju, veliš, majko? No ne šapći, govori glasnije i jasnije. Šta znači to rat, majko?

- To znači da ljudi ruše i ono što su oni zidali i ono što je Bog zidao. A ovo znači, da ljudi pljuju na sve ono, što su nekad zvali lepim, i bacaju se blatom na sve ono što su nekad

zvali dobrim. A ovo znači, da ljudi daju prilike i sebi i Bogu za novo stvaranje. Bog se, sine neće umoriti u stvaranju, no ljudi se često i lako umore za novo stvaranje; oni samo onakaze, uprljaju, raskomadaju, razruše, pa onda umoreni, sedaju na ruševine i s guslama u rukama, kao slepci na pijacama, plaču nad prošlošću i prose hleb u Boga.

Rat je pobeda kobi, sine, nad ljudskim rodом.

- Ah, majko, kako su bedni ljudi, s kojima ću i ja sutra možda u rat protiv kobi? Kad će rat, majko, značiti pobedu ljudskog roda nad kobi? Ah, majko, taj dan biće od sad cilj svih mojih želja i sve moje snage! Ratovati s ljudima, majko, za mene je mala i odvratna i prezriva stvar.

8. Propoved

O VEČNOME SJAJU

[sadržaj](#)

Ljudi vele, mali mravi, nama se dopada sjaj, ono što se blista, ono se nama dopada. Daj nam to, ako možeš, i mi ćemo biti srećni, i u našoj sreći pevaćemo i tvojoj slavi i tvojoj moći.

- Dosadi nam se gledati našu zemlju, našu Pepeljugu, mrska nam je ova naša Pepeljuga, oči nam od nje postaju sive. Pogledaj kakve su druge zvezde! O, kolika je zavist naša prema njihovom sjaju i stid od naše Pepeljuge! Izbavi nas, ako možeš od ove zavisti koja nam vratove noću krivi, i od ovog stida koji nam oči danju čini sivim. Daj nam ono, što se blista, i mi ćemo biti srećni, i sreća naša biće tvoj dostojan spomenik.

Tako mi govore ljudi i tako razdiru srce moje jednom malom željom svojom, koja i kad bi im se ispunila, ne bi ih ni za mrvu učinila srećnijim. A ja im velim:

- Nije rđava želja vaša, braćo moja, no je rđavo strpljenje vaše. Nije rđava želja vaša, no rđav je razum vaš, koji ne može da usavetuje želje srca vašeg. Jer želja se vaša rađa sa očima vašim. I kao što ne možete da gledate, a da ne vidite, tako ne možete, ni da srce imate, a da ne želite. No razum treba da bude tumač i očiju i srca. Sve što kroz oči u srce ulazi, neka kroz razum ulazi, i sve što iz srca k zvezdama hodi, neka kroz razum hodi.

- Ne gledajte u zvezde, kad grdite Pepeljugu, jer ćete ih naljutiti. Zar ne znate, da je Pepeljuga sestra njihova? Ili ako znate, zar mislite, da je među zvezdama mržnja kao među vama, i da će se zvezde radovati vašoj grdnji njihove sestre, kao što se vi radujete, kad slušate grdnju na jednoga od vaše braće i sestara?

- Sačekajte i promislite. Sačekajte hiljadu godina i videćete, kako se sjaj, koji vi sad želite pretvara u pepeo, i kako pepeo, koji vam je sad mrzak počinje sijati. I onda promislite o svojoj želji.

- Naš vek nije hiljadu godina, vele meni ljudi, i mi ne možemo toliko da čekamo. Naš vek nije dug kao vek naših praotaca.

A ja im velim:

- Varate se, kad mislite, da ne možete sačekati hiljadu godina. Varate se, kad mislite, da su praoci vaši duže živeli nego što vi živite. Nije mogao Bog biti milostiviji prema njima nego što je prema vama, jer i vi i oni podjednako ste deca Njegova.

- Vaši praoci živeli su hiljadu godina telom i krvlju, no zato misao njihova nije bila za ceo njihov vek koliko misao vaša za jedan dan. Oni nisu bili u stanju za hiljadu godina preživeti vaš razum, a vi možete razumom svojim preživeti za dan njihovih hiljadu godina.

- Zato i velim: Sačekajte hiljadu godina, i videćete obrt stvari. Pustite razum svoj neka toliko sačeka, jer on može što krv i telo ne mogu. Pustite ga neka sačeka i neka promisli. -

Tako ja velim ljudima, mali mravi, i noću kad ljudi spavaju, ja mislim, da li sam im dobro rekao? I ustajem iz postelje i hodim pod zvezde i pitam se, da li sam im dobro rekao? Mali mravi, mali mravi, i vas bih rado upitao: da li sam im dobro rekao?

No gle, vi već spavate!

9. Propoved

O POŠTOVANJU SVAČIJEG UBEĐENJA

[sadržaj](#)

Na pijaci života, mali mravi, stajahu prodavci jezika, licemeri, sa pogrbljenim leđima i ropskom maskom na licu, koja skrivaše neutoljivi apetit za vlašću.

- Šta je danas u vas na dnevnom redu? - upitah ih ja.

- Poštovanje svačijeg ubeđenja, - odgovoriše oni s licemernim osmejkom, u kome beše izražena sva njihova mačja filosofija.

- A na čemu vi zasnivate tu šalu?

- Na ranije već primljenoj tački o jednakosti svih. Svi su ljudi jednaki, ubeđenje čini suštinu ljudi, dakle svima ubeđenjima pripada jednako poštovanje. To je, zar ne, tako očigledan silogizam bez protivrečnosti, kao i onaj stari: Svi su ljudi smrtni, Kajus je čovek, dakle, Kajus je smrtnan.

U tome prolažahu mimo ovaj pig's tribunal dva čoveka, koji popreko gledahu jedan na drugog. Jedan od njih reče:

- Moje je ubeđenje, da su svi ljudski zakoni jedna idiotska mreža, koju slobodan čovek treba da kida sa svetim oduševljenjem.

Čuvši ovo prodavci jezika, licemeri, padoše na kolena, učiniše metaniju pred govornikom i jednoglasno uzviknuše:

- Čast i poštovanje tvome ubeđenju! Tad reče drugi:

- Ljudski su zakoni večiti protest ljudi protiv idiotizma i besmislenosti. To je moje ubeđenje.

Čuvši ovo prodavci jezika, licemeri, padoše opet na kolena i, učinivši metaniju pred govornikom, uzviknuše:

- Čast i poštovanje i tvome ubeđenju! Tad opet reče prvi:

- Presudite vi sad, ko je od nas dvojice u pravu.

- Da, to nam presudite, naglasi i drugi.

- Onaj, ko ume da poštuje ubeđenje drugoga čoveka, onaj je samo u pravu. Idite i poštujujte ubeđenje jedan drugoga, i bićete obojica u pravu.

Takav sud izrekoše prodavci jezika, licemeri. I kad sud bi izrečen dva protivnika se udaljiše, oba nezadovoljni i oba gledajući jedan na drugog popreko kao i pri dolasku.

I jedan od prodavaca jezika zapisivaše nešto na hartiju. Kad beše gotov sa zapisivanjem, on se obrati meni, smežuravši lice, kao što se šarena gusenica smežurava u travi, kad joj preti opasnost raspoznavanja, - s ovim rečima obrati se on na mene:

- Ovo ja zapisujem ubeđenja svih ljudi, koji pored nas prolaze. Mi vodimo, naime, strogu statistiku svih ubeđenja.

Ja mu na to ništa ne odgovorih. Ne odgovorih mu ništa iz dva razloga: jedno, što me gnev beše ispunio do grla, a drugo, što moja pažnja bi privučena novom dvojicom, koji se pojaviše pred sudom prodavaca jezika, licemera.

Jedan reče:

- Zakon samoodržanja jedini je moralni zakon iznad i ispod koga nema nikakvih moralnih zakona. Bezobzirnost u usrećenju sebe, to je jedan detalj toga zakona. Takvo je moje ubeđenje.

Posle ovih reči prodavci jezika, licemeri, padoše u prašinu i metanisaše.

- Čast i poštovanje tvome ubeđenju, - uzviknuše oni jednoglasno.

Drugi priđe i prečeći se na prvoga, reče:

- Altruizam, milost, ljubav, požrtvovanje, jedine su reči koje se mogu dopustiti u knjigama morala. Usrećavati sebe, to nije zabranjeno, ali sa svima mogućim obzirima na sreću drugih živih stvorenja. To je jedino spasonosno i jedino istinito ubeđenje.

Prodavci jezika, licemeri, opet se saviše u poluparagraf i metanisaše s uzvikom:

- Čast i poštovanje i tvome ubeđenju. Tada opet reče prvi:

- Presudite vi sad, ko je od nas dvojice u pravu.

- Da, to nam presudite, naglasi i drugi.

- Onaj je u pravu, ko ume da poštuje ubeđenje drugoga čoveka idite, i poštujujte ubeđenje jedan drugoga, i bićete obojica u pravu.

Takav sud bi izrečen od onih, koji sami sebe za sudije ljudima behu postavili. I kad sud bi izrečen, oba se protivnika udaljiše, nezadovoljno mrmljajući. I opet statistika bi uvećana za dva broja. I statističar ponovo smežuravaše lice, spremajući se, da mene opet oslovi.

No moj gnev ga preteče, - ja uzviknuh:

- O prodavci jezika, o licemeri, kako je život od vaše mudrosti obljutavio! Kako je teška i tesna atmosfera postala od vaše debele mudrosti za sve duhove koji su navikli na etar i svetlost! Vidite li vi, koliko nežnih duša beži iz života, kojim ste vi zavlitali? Zar ne čujete učestale kao nigda ropce samoubica, o vi ubice, s jelejnim licem, zar ne čujete? Ili se samo pretvarate, da ih ne čujete?

O prodavci jezika, o licemeri! Kad biste vi kakvo god ubeđenje u sebi imali i umeli ga poštovati, vi ne bi ste mogli govoriti o poštovanju svačijeg ubeđenja, tj. svakoga ubeđenja, bilo ono korisno ili štetno, ili pametno ili glupo. Za vas su različita ubeđenja kao i različni kostimi ljudi. Čovek u crnom kostimu nema razloga da protestuje protiv svoga blišnjega u belom kostimu. Tako je i sa ubeđenjima, kao i sa kostimima, mislite vi, brbljivi statističari tuđih ubeđenja. No tako nije.

Poštovati sva ubeđenja znači ujednačiti sva ubeđenja. O vi, ujednačitelji belog i crnog, i okruglog i šiljastog, kako vi uživete jedino u izjednačenju svega, u uravnjanju, utabanju svega! Kad grobari zakopaju mrtvaca u glinu, tada oni govore, da su mrtav čovek i glina jednaki. No vi govorite i za žive ljude, da su jednaki s glinom, vi grobari živih! I za ubeđenja iz krvi i nerava govorite, da su jednaka sa ubeđenjima iz lončarske gline.

Kako se može poštovati laž? Tako se pita čovek, kome istina leži i na srcu i na umu. No vama to pitanje i ne pada ni na um ni na srce, jer vi ste zasuli jendek između laži i istine, i uselili ste ovo dvoje pod jedan isti krov, i dali im jednaka prava. Zato i propovedate sad poštovanje i laži i istine, jer za vas laž i istina nisu više dve moći u međusobnoj borbi no dva blizanca jedne iste krave, koja se doje pod istom majkom, i podojena ližu se i sunčaju u prisoju.

Zašto lažete ljude, licemeri jedni? Gle, vi ne poštujete nijedno njihovo ubeđenje, iako metanišete i kadite pred svakim. Gle, za vas svako ubeđenje i svako bezubeđenje ima jednu istu vrednost. Zašto zbunjujete ljude, koji traže poučenja u vas, vi samozvani učitelji? Kako se usuđujete da sedite na uzurpiranoj učiteljskoj stolici, kad gladni i žedni pravde i ništi duhom i čisti srcem ništa od vas ne mogu dobiti osim nesvestice?

O prodavci jezika, o licemeri! Vapijući ste vi dokaz onog prokletstva, koje nad čovečijim rodovima visi.

Mali mravi, mali mravi, da li me čujete? Da li me razumete? Nije potrebno baš sve ovo ni da razumete, jer se bojim, da vam se time ne pojača mržnja prema ljudima. Desi li se pak ovo, onda ograničite vašu mržnju samo na prodavce jezika, na poštovaoce svačijeg ubeđenja, na licemere.

10. Propoved

O KRALJEVIĆU GAUTAMI

[sadržaj](#)

Hodeći jednog žarkog dana, mali mravi, svratih u hlad jedne stare palme, da se rashladim i odahnem. Kad sam se dovoljno i rashladio i odahnuo, ustadoh i pojmih da pođem dalje. No u tom trenutku oslovi me palma: Zar nijedne misli, neblagodarni, nećeš meni pokloniti za hlad koji sam ti dala? Ne trpim li ja dosta neblagodarnosti od majmuna i zmija, da treba još i od vas ljudi da trpim? Ili misliš ti, da ti ja ništa drugo ne mogu dati osim hlada?

- A šta bi mi ti još mogla dati osim hlada, na kome sam ti ja uostalom od srca blagodaran, dobra palmo? - rekoh ja.

- Mogla bix ti dati, na pr. jednu istinitu bajku o kraljevom sinu, koji je pošao da traži istinu, i ovde podamnom je našao.

- Ta za Boga? Tada kaži mi brže tu bajku, dobra palmo, kaži. Evo pokloniću ti ne jednu no sve misli svoje, samo mi kaži tu bajku.

- Bajku o kraljevom sinu, koji je tražio istinu, samo ja jedna znam između svih onih, koji se prave da je znaju. Ti je možeš čuti i od svakog lotosa, no ne tako praznovornu i dostovernu. Lotosi su gordi, što je duša kraljevog sina nekad u njima tobož živela, i od te gordosti oni ne mogu dovoljno da se predadu bespristrasnom čuvanju i predavanju istine.

- Neću lotose ni pitati, ako mi ti kažeš, dobra palmo. No kaži!

- Mlad kao rosa i lep kao Sunce pri jutarnjoj rosi, stao je jednoga podne kraljev sin u moj hlad i mahnuo rukom po čelu, na kome nije bilo znoja. Na njegovom čelu nije bilo znoja od žarkoga podne, no bilo je tame od teških misli; i mladi kraljev sin je mahnuo rukom, da skine tamu i rastera teške misli svoje. Dva dana i dve noći stajao je on poda mnom i s vremena na vreme mahao rukom po čelu. Danju je ćutao i gledao u sebe, noću je ćutao i gledao u zvezde. Trećega podne on ovako progovori:

- Kako da se izbavim iz čarobnoga kruga svojih misli? Kako da izađem na jedan prav put, na kome glava ne kruži i nesvest ne preti? Da ne dolazi ovaj čaroban krug misli od čarobnog kruga života? Da život nije jedan čaroban krug?

Zaista, život nije drugo do jedan čaroban krug. I zato što je život jedan čaroban krug, i misli moje znaju samo za kružno kretanje. Život se kreće u krugu, zato i misli mora da se kreću u krugu. Kako, dakle, da se izbavim iz čarobnog kruga života?

Neprestano kruženje u čarobnom krugu bića dovodi do besnila. Dosadio mi je neprestani škrgut zuba oko mene i neprestano kovitlanje misli u meni. Treba se lečiti od toga besnila. No kako da se čovek izleči od besnila, koje dolazi od velikog kruženja, ako se najpre ne izbavi toga kruženja? Kako pak da se izbavi toga čarobnog kruženja? O, veliki Višnu, kako?

Kako da se upravi put života, da ne savija više u beskrajni krug, no da dođe do jednoga kraja? Ili, kako da se skrene u stranu s tog kružnog puta, da se skrene i ustavi? Samo da je se kruženja izbaviti, kruženja, koje zaražuje besnilom sve one, koji se po nesreći u njemu nađu! Kokoš nosi jaje, jaje nosi kokoš - i put bića neprestano kruži, i besnilo kokotanja neprestano kruži. Pa dokle, dokle, o Agni?

Duša se seli iz tela u telo, i kad obiđe sva tela, opet se vraća u svoje prvo telo, i točak bića ponovo se zaokreće. Odmora želi duša moja, za iskupljenjem iz kruga bića čezne ona. Dosta je odeća promenila ona, mrske su joj sve postale, mrske kao besnilo i teški kao pancir od gvožđa. Možeš li me ti skinuti s točka života, o Šiva!

Ne, ne; niti je Višnu Bog, niti je Agni Bog, niti je Šiva Bog. I Višnu i Agni i Šiva su u pokretu, dok pravi Bog mora da je van pokreta; i Višnu i Agni i Šiva u krugu su sravnjenja i različenja, tj. u krugu su bića, dok Bog mora da je van svakog sravnjenja i različenja, tj. van kruga bića; i Višnu i Agni i Šiva su u odeći, u telu, i otuda su pod pragom iskupljenja. Ne, ne; niti je Višnu Bog, niti je Agni Bog, niti je Šiva Bog, niti mi se vredi njima obraćati.

Sam sebi se moram obratiti, sam svojoj misli. Misao svoju najpre moram iskupiti od svake želje za bićem, a kad misao iskupim, tad ću imati bar jedan spokojan kutić, odakle mogu izvoditi dalje iskupljenje. Mišlju svojom treba da se vežem za carstvo pokoja Božijeg. Iskupiti najpre misao od opštenja sa svetom i ograničiti je jedino na opštenje sa nebićem, sa Bogom, sa samom sobom, čistom i nesmešanom. Opštenje sa svetom znači zaduživanje svetu, a dužnika svet ne pušta od sebe. Ko više opšti sa ljudima, sa životinjama, biljem i mineralima, toga duša više mora da se seli u tela njihova. Ko više uživa mešajući se sa bićima oko sebe, jedući ih, ili radujući se ili žalosteci se njima ma na koji način, toga duša biva sve više smešana i zapletena u krug tih bića, i mora se seliti iz jednog u drugo.

Ne misliti o bićima oko sebe i ne želeti ih; uzdići misao iznad bića, do nebića, do spokojnog, božanskog nebića, u tome, je iskupljenje. Da li u tome? U tome, u tome, da u tome.

I rekavši to mladi kraljević poslednji put mahnu rukom po čelu i skide tamu, koja je dotle na njemu prebivala. Skinuvši tamu s čela on skide i svoje kraljevsko odelo sa sebe i položi ga u moj hlad i udalji se laganim korakom, s prekrštenim rukama na prsima.

Te noći dođe k meni mlada kraljica u sjajnoj pratnji. Oblivši suzama dolamu i čalmu svoga muža, ona me poče milovati i pitati:

- Kaži mi, dobra palmo, gde je mladi kraljević, muž moj? Gle, on je skoro bio pod tobom u ovom odelu.

- Lepa kraljico, rekoh joj ja, muž tvoj ne želi biti više ni muž, ni otac, ni kralj, ni građanin. On je se odrekao svega: svijuju želja i svijuju bogova; samo jedno želi on još.

- A to je?

- Da bude on Bog.

Kad to ču mlada kraljica i njena svita, svi se toliko razgneviše na mene, da me počеше bičevima šibati i mačevima nasecati.

Pedeset godina od tada je prošlo. Rane su moje zarasle, no uspomena moja na mladog kraljevića nije se izgubila. Lotosi su oko mene nicali i počeli mi dosađivati svojim hvalisavim anegdotama o mudrome kraljeviću, čija se slava pronosila svuda po travi, svuda po lišću, po kamenju i među životinjama.

Jednoga jutra zaustavi se poda mnom jedna grupa prosjaka. U belobradome, melanholičnome vođi njihovome ja poznadoh negda mladog kraljevića. Ja ga jedina poznadoh; lotosi ga nisu poznali. Tek što posedaše u moj hlad, priđe jedna grupa mladih ljudi i kleče pred starca.

- Učitelju, rekoše, šta nam treba činiti pa da budemo spaseni?

Starac odgovori:

- Ništa ne treba da činite, no treba da mislite. Otrgnite misao vašu od promenljivog i prolaznog lica bića i uzdignite je nad bićem, van bića, do nebića. Neka se oči vaše ne zaustavljaju na bojama sveta, jer su boje obmanljive; neka se uši vaše ne zaustavljaju na tonovima, jer su tonovi obmanljivi. Sve što je za oči i uši u svetu primamljivo, sve je obmanljivo, jer sve je prividno i prolazno kao sen. Otrgnite misao svoju od ove trke seni, raskinite sve veze sa svima nestvarnim vizijama oko sebe, koje vas mame u krilo svoje, u krilo želja i trpljenja, i udubite se u sebe, u čistu misao, gde nema pokreta, ni boja, ni tonova, ni želja. Tad ćete biti spaseni u carstvu onoga, koji je van bića, koji je bez bića, - u Nirvani.

Kad se isposnici udaljiše, jedan mlad čovek upravi na mene pitanje:

- Jesi li ga ti razumela, palmo? Ja nisam.

- On želi da bude Bog, odgovorih ja, i vas uči, da to budete. Prezrivo me pogleda mladi čovek i ode od mene. Nasmejaše se lotosi oko mene, čuvši moj odgovor mladiću, grohotom se nasmejaše.

- Luda palmo ti, šta govoriš? Kako može neko želeti da bude Bog, ko je čuo, da mesta bogova Višnu, Agni i Šiva nisu još upražnjena?

- Ludi lotosi vi, odgovorih ja, kako malo poznajete vi ovoga mudraca! Da je ikad duša njegova stanovala u vama, vi bi ga bolje poznavali. Da je jednog minuta njegova duša bila u vama, vi bi znali, da on ne priznaje ni Višnu, ni Agni, ni Šivu za bogove. No nije.

Pedeset godina od tada je prošlo. Gnev moj prema lotosima izgubio se, no uspomena moja na staroga mudraca nije se izgubila.

Jednoga jutra počеше zidari da zidaju onaj hram, koji ja mojim vrhom mogu videti, a čije belucanje kroz grane i ti možeš primetiti, onaj veliki prekrasni hram.

- Kome to ljudi podižu novi hram? - upita me toga dana orao. Znaš li ti palmo?

- Znam, odgovorih ja. Nekad je u sjaju i raskoši živeo jedan kraljev sin. Jednoga dana on je ostavio svoj kraljevski dvor i svoju ženu i pošao, da traži istinu. Našao ju je ovde poda mnom. Od tada do smrti je tražio da postane Bog, no ne Bog kao Višnu, ili Agni, ili Šiva, ne Bog u telu, u pokretu, u biću, no Bog van tela, van pokreta i van bića. I postao je. Postati Bog je značilo osloboditi se od bića, iskupiti se iz čarobnog kruga života. No on nije želeo da bude Bog, koji će nad ljudima vladati i kome će ljudi hramove podizati. Ljudi podižu hram svojoj misli, a ne njegovoj.

Takvu mi bajku, mali mravi, ispriča palma svojim šumnim lišćem jednoga žarkoga dana. Možete li poverovati u tu bajku, drugovi moji? Šta vele vaši skeptici? Ja sam odmah poverovao palminom pričanju. Ta mi se bajka činila poznata, bliska. O mravi, mravi, ta to je jedna od svakodnevnih bajki života. To je bajka o tome, kako se misao ljudska bori za svetlost, kako se raspinje i strada u toj borbi, kako plemenito gine, i kako u drugom obliku vaskrsava.

11. Propoved

O NOĆNOJ BURI

[sadržaj](#)

Silna je bura kolebala ovu noć, mali mravi; stihije s povezanim očima lupale su jedna o drugu i pri njihovoj lupi pirovala je smrt. Mnoga su drveta iščupana iz korena, mnoga su gnezda razorena, mnoga su se ljudska očaranja obratila u razočaranja. Skriveno od zvezda, grozno naličje prirodnih stihija ugrabilo je noćas priliku da se pokaže.

Gle, i vama to naličje nije ostalo nepokazano, drugovi moji: dom vaš je, gle, razrušen; kroz njega su noćasnji mlazevi besomučno jurili, kroz njega je vetar svojim zverskim vijenjem svu noć čitao svoju panihidnu pesmu. Samo nekoliko vas još vidim u životu, - svi ostali su zakopani pod razvalinama doma vašeg. I vas nekoliko obezumljeno posmatrate sad nikad dosad viđen prizor pred sobom. Bura je navukla lišće na vaš dom, po lišću je prevukla sloj peska, na pesku leži tičja noga i zmijski rep; jedan kamen pred vratima doma, - i ispeti na taj kamen vas nekoliko brodolomnika zbunjeno posmatrate oko sebe, s užasom i nedoumljenjem.

Užas i nedoumljenje pokazuju se jutros na licu svega, što je se samo iz prošle noći sa životom izvuklo na svetlost. I nad tim užasom i nedoumljenjem zemlje caruje svečan mir vasiona, s vedrim i svetlim licem. Sunce izgleda zlatnije no igda, Njegovo polje oko Njega plavlje no igda, atmosfera tiša no igda. Voda i vazduh leže, i kao krivci nepomični osluškuju presudu jutra. Bura prokrčivši širok put smrti, kao da je i sama umrla.

Ljudi stoje skrštenih ruku nad svojim umrlim i govore s gorčinom:

- Nama je žao na Sunce, što nam ranije nije u pomoć priteklo.

- Zašto žalite na Sunce? - rekoh im ja. Zar je vama to prva noćna bura kao kratkovečnim mravima? Mravi doživljuju samo jednu takvu buru u životu, vi ih morate doživeti mnogo, jer su i dani vaši mnogi.

Nije odocnilo Sunce, braćo moja; ni ranije ni docnije nije moglo ono doći, no onda kad je nastao čas njegov. Ne žalite na ovo veliko Sunce, koje sad tamo tiho nad vašim mrtvacima sija. Žalite na sebe, što svi udari noćnih bura još ni do sad nisu mogli zapaliti u vama jedno Sunce, koje bi u svako doba i u svakoj prilici bilo pri vama. Tada nijedna noćna bura u vama i van vas ne bi vam ostala neosvetljena.

Znate li, zašto su dani vaši mnogobrojniji nego li dani mravi? Da bi imali vremena, da zapalite jedno Sunce u sebi, - zato. Da bi ste se mogli privići da budete u isto vreme tako blisko i tako daleko od svake bure, kao što je nebesno Sunce istovremeno blisko i daleko od razvalina dela vaših, zato. Ne protivite se, braćo, mnogim danima, no ne dopustite da sav njihov sadržaj budu noćne bure. Ne protivite se ni noćnim burama, no iznad njih upalite fenjer, da bi ste ih videli. Kad ih budete videli nekoliko puta, tad vam one neće biti tako strašne.

Mnogobrojne noćne bure vitlaju se i prepliću u duši vašoj i kad zlatno Sunce pliva po plavetnilu iznad vas. Noću od tame, danju od Sunca vi ne vidite dušu svoju. I kad tugujete i kad se radujete, vaše se oči oblivaju suzama. Kako mogu suze biti posledica i tuge i radosti, ako u osnovu njihovu ne leže istovetne noćne bure, kao što su istovetne suze tuge i suze radosti? Zavirite u ponoć svoje duše, braćo moja; u najdublju dubinu, gde se u tami začinju sve bure, koje vas kolebaju. Ako dogledate do dna dušu svoju, spaseni ste. Na tome dnu vrh je druge tajne, druge jedne duše, koja nije vaša, koja niste vi.

Gle, ceo je život vaš jedna neprekidna noćna bura, samoobmanjeni vi. Vi koji živite u samoobmani, da sve vidite čim se Sunce na horizontu pokaže, vama govorim. Vi manje vidite, nego što mislite, da vidite. Misli mudraca idu dalje od njegova pogleda, vaše misli su pak kraće od vašeg pogleda, horizont vaših očiju dalji je od horizonta vaše misli, o vi kratkourni, kratkomisaoni. Zato ste vi toliko preplašeni pred svakom noćnom burom, jer vam se one prvo očima pokazuju, pa onda tek mislima, a oči je lakše zaplašiti nego misli.

Čim se Sunce na horizontu pokaže vi govorite: Sad vidimo sve. No zašto ne predvidite? Zašto ne vidite pre nego što pogledate? Zašto misao vaša ne hodi bez prestanka u pratnji Sunca, za koga nema ni istoka ni zapada? Zašto nemate svoga stalnog poslanika na dvoru cara Sunca? Tad bi oči vaše bile pripremljene, predupređene, obaveštene i ništa ih na njihovu horizontu ne bi moglo zaplašiti, i do potpunog pomračenja uniziti. Ili: zašto dušu vašu niste očistili, provetrali i raširili da bi bar jedan zrak smeo u njoj zanočiti? Tad duša vaša ne bi noćivala u potpunoj tami, i srce vaše tad ne bi bilo rastrzano od čudovišta mraka. Zašto, o vi, koji sve vidite, osim sebe? Zašto vam se vaše podnevne misli ne nađu u pomoći u vašoj ponoćnoj nevolji? Zato, - ja da vam kažem zašto - zato što se vaše misli i u podne nalaze u noćnoj tami. Oči i jezik vaš ne dadu mislima vašim da u podne izađu na Sunce i posunčaju se.

Ne žalite se na Sunce, braćo moja, no ugledajte se na njega. Pogledajte s kakvom ljubavlju i s kakvim strpljenjem ono žuri, da zlo, učinjeno noćnom burom, okrene na dobro. Gle, kako ono zažiže nov život u mrtvim telima, i kako zida novo zdanje na ruševinama starog. Ne stojte, no pomozite mu. Ono ne traži vaše pomoći, ono je samo dovoljno za život i zidanje, za oživljavanje i preziđivanje, - no pomozite mu, ne zbog njegove potrebnosti no zbog vaše, - iz egoizma pomozite mu. Oživljajte i preziđujte razrušeni noćnom burom svet oko vas i u vama. Taj egoizam pomoći će vam da živite. Ne brojte vaše dane po belim dlakama na glavi no po viđenim i iskorišćenim noćnim burama. Od jedne noćne bure sva kosa može da obeli, - po čemu ćete onda brojati dane svoje, ako ne po noćnim burama? Osvetlite noćne bure, i nećete ih se bojati. Ne kidajte nikad misaoni savez sa Suncem, draga braćo, i noćne vam bure neće biti strašne.

Tako ja rekoh braći svojoj, mali mravi, i rekavši to videh, gde se lice njihovo odvrati od ruševina i smrti, i vedro i nadežno podiže k Suncu. O jadni, malobrojni mali mravi, kako zbunjeno tumarate po groblju, koje ste do noćas svojim domom zvali. No ne bojte se, jer

niste ni malobrojni ni ostavljeni. Jedan nov mravinjak u stanju ste vi sazidati i popuniti životom. Sunce će vam u tome pomoći, a duša naše majke zemlje naučiće vas tome. S dve strane vas miluje ljubav, drugovi moji, - od neba i od zemlje - i to ljubav s moći i svetlošću sjedinjena, pred kojom su sve vaše noćne bure jedva vidna talasanja.

12. Propoved

O VRLINI

[sadržaj](#)

Pitaju me ljudi, mali mravi: Kaži nam, radi koga nas je Bog stvorio: radi nas ili radi drugih? Ako nas je stvorio radi nas, vrlina nam je štetna, ako nas je stvorio radi drugih, vrlina nam je mrska. U oba slučaja dakle, mi nismo u stanju prigrliti vrlinu, koju su nam proroci propovedali. Jer kako bi prigrlili bez licemerstva nešto, što nam je štetno ili mrsko? - pitaju me ljudi.

A ja im velim.

Pogledajte Sunce kad jutrom izlazi i kad večerom zalazi i pomislite, rad koga ono pokazuje toliku svoju lepotu, ako ne rad vas? Pogledajte ovu našu neumornu Pepeljugu, kako se svaki dan trudi, da u određeno vreme okrene Suncu onu stranu, na kojoj su vaše njive i vaš dom, vaša deca i vi sami, i pomislite, rad koga se ona svaki dan tako revnosno trudi, ako ne rad vas. Pogledajte more i gore i livade, u kojima žive bezbrojna jata, bezbrojne povorke, i bezbrojna stada, i pomislite, rad koga su njihovi životi, ako ne rad vašeg. Vazduh i svetlost i voda i minerali - rad koga su ako ne rad vas? Sama zemlja sa svim svojim plodovima, rad koga je, ako ne rad vas?

I kad to vidite i o tome promislite, tad promislite još i o ovome. Rad koga ste vi, ako ne rad dostojanstva planete, na kojoj ste? Rad koga su oči vaše, ako ne rad lepote Sunca, i uši vaše ako ne rad muzike neba i zemlje? Rad čega su ruke i noge vaše, ako ne rad drame, koju niste vi ustrojili? Rad čega je vaše živo telo, ako ne rad poezije prirode, i mrtvo, ako ne rad pira onih, za koje ste vi veliki kao zemlja za vas?

I kad i o jednom i o drugom budete promislili, tad ćete me razumeti, kad vam budem rekao, da je Bog stvorio i vas radi drugih i druge radi vas. Razumećete me, draga braćo, da sve postoji rad svega.

Onda, kad ovo budete razumeli, vrlina vam neće biti ni štetna ni mrska.

Jer kako da bude vaša vrlina štetna vama, kad je ona korisna svima? I kako da vam ona bude mrska, kad je lepa?

Čujte i recite, kako vam se dopada ovo, što sam ja čuo jednoga dana pod jednim orahom. Sedeći jednoga dana pod orahom, omiljenim mi od detinjstva, ja čuh, gde lišće na orahu ljutito reče:

Zašto mi, ovako mali i slabi, da se pečemo na ovom Suncu radi velikog i moćnog oraha? Zašto da mi čuvamo njegove grane u hladu i da udišemo vazduh, koji je njegovim granama, tako dugim, i stablu, tako debelom, za život potreban? Nije li Bog nas stvorio radi nas samih, a ne radi njih? - Ne moramo se jedan na drugog ljutiti, odgovoriše im grane i stablo. Vaša misao zaključuje u sebi smrt i vašu i našu. Zadržite svoje za sebe, a mi ćemo opet svoje za sebe.

I bi tako. Lišće presta da daje granama i stablu vazduh i svetlost, a grane i stablo prestaše, da lišću sprovode hranu.

Docnije sam ja morao tražiti hlada pod drugim orahom, jer na ovom starom lišće je brzo užutelo i odletelo tamo kuda je vetar hteo, a granati i debeli orah je usahnuo.

O braćo, vi ne želite sudbinu svetu, kakvu je imao ovaj orah? Ne, vi to ne želite, ja poznajem srce vaše. Još manje vi možete želeći takvu sudbinu najbližoj grani, koja vas drži. A najbliža grana, koja vas drži, i koja vam sprovodi iz dubine hranu u zamenu za ono malo svetlosti i vazduha, što joj vi sada dajete, - ta grana jeste čovečanstvo. -- Od dvoga imate da birate jedno: ili sudbinu oraha ili vrlinu. Izaberite vrlinu, braćo moja, ja vas zaklinjem: izaberite vrlinu, da bi ste živeli! -

Tako ja odgovorih na pitanje svoje braće, mali mravi. I obazreh se na vasionu, da čujem njen sud o mome odgovoru. No vasiona beše ravnodušna, kao da me nije ni čula. I ja ne osetih uvredu, ali bol osetih od njene ravnodušnosti. I počeh da se razgovaram u bezmesečnoj bezvezdanoj noći sa svojim bolom. I rekoh mu: Zar ne možeš i ti biti ravnodušan? Ne mogu, veli.

13. Propoved

O VELIKIM PLANOVIMA

[sadržaj](#)

Dragi mravi! Hodeći pored jednog groblja bejah iznenađen kikutom, koji dopiraše do mojih ušiju s ovoga mesta, na koje je zabranjeno ulaziti sa psima i smehom.

- Čim je dozvoljen pristup smehu u ovaj grad tuge i ozbiljnosti, pomislih ja s negodovanjem, onda svakako nije učinjen izuzetak i u pogledu pasa. I pri tom počeh oslušivati da li ću čuti lajanje. I ne prevarih se, - čuh; no za čudo to lajanje, praćeno kikutom, beše za mene razumljivo.

- Zanosio se čovek velikim planovima, hahaha! Sad neka se odmori, grešnik, zajedno sa svojim planovima. Ili ne; on sam neka se sad odmara pod zemljom, jer njegovi planovi nisu se dali zakopati: oni su se razleteli po svetu, da traže kakvu drugu slabu glavu, sličnu ovoj, u kakvoj su i do sad bili, te da se u njoj nastane i raspinju je do smrti, - avavav! Samo neka su podalje od naše glave! Naša glava zna da je život ljudski kratak i trošan, zato ne misli o vazдушnim kulama, no o onome, što je oku i jeziku najbliže. Av!

- Našeg pokojnog druga mućio je plan o osnivanju jedne države, u kojoj bi bilo više pravde i solidarnosti među ljudima, nego što je danas ima. Za ostvarenje toga plana naš drug je sve predvideo, samo ne svoju smrt. Zato mi koji predviđamo smrt pre ili posle, zatvaramo tvrdo svoju glavu, ako na nas nasrnu osiroteli sad veliki planovi pokojnika.

Tako lajaše jedan bas; jedan tenor potom rugaše se ovako:

- On je mislio i o bušenju zemlje skroz, i o spajanju mora s morem, i planine s planinom; on je prebirao i razlagao sve elemente zemaljske, s nadom, da će naći osnovni elemenat, iz koga je se sve što postoji pojavilo; maštao je i o električnoj komunikaciji između zemlje i ostalih zvezda, zanosio se odšifrovanjem životinjskog jezika, i nije mogao nikad slatko da jede od razmišljanja, kako da se pojača i proširi funkcija ljudskog mozga.

No mi znamo, da je smrt na pragu, zato se smejemo njegovim velikim planovima, hahaha! I zato se držimo onoga, što se da opipati i omirisati u ograničenom vremenu i prostoru, av!

Kad se ova orgija već dovoljno približi meni, tako, da moji nervi počeše da se kostreše, ja uzviknuh:

- Ko ste vi?

- Mi smo ljudi, - čuh odgovor.

- Aa, tako: znači, vi ste ljudi? Zbilja?

- Da, mi smo ljudi; sahranili smo jednog svog druga, koji je imao duže planove od života i veće od ljudskog mozga. A ti, ko si ti?

- Ja sam sin tuge, rekoh, kome je zabranjen ulazak u taj grad, od kako je vama dopušten. Kad se opet pri ulazu u ovo groblje digne tabla koju ste vi oborili, ja ću poći na grob onoga, koga vi odnekud nazivate svojim drugom, da mu se poklonim.

I čekah, da se udari cena na ulazak u groblje; no kako ne bi izgleda, da će mome čekanju skoro biti kraj, ja se udaljih u pustinju.

Hodeći pored Mrtvog mora, smotrih čoveka, gde baca mrežu y vodu.

- Valjda si ti jedini čovek u svetu, rekoh mu, koji ne zna da u tom moru nema ribe?

Kako mi on ništa ne odgovori, ja sedoh kraj njega i ostah do večera. Kad se Sunce smirivaše i njegovi poslednji zraci drhtahu na površini vodenoj, ja skočih i zasmejah se.

- Ti se svakako smeješ zato, što si se sad tek setio, da je se Sunce nad nama smejal o našem besposličanju, - tumačaše tako moj ribolovac, vodolovac.

- No otkud ti znaš da se ja tome smejem?

- Otuda, reče, što se i ja svaki dan pri zahodu Sunca tome smejem.

- Baviš li se ti još čim-god osim besposličanjem? - upitah ga ja. Ili je besposličanje tvoje jedino nasleđeno i usavršeno zanimanje?

- Bavio sam se, veli, nekad velikim planovima, a sad se bavim: preko dana burlanjem mora, uveče do ponoći smejanjem, a od ponoći do Sunca plakanjem.

- Zašto si promenio svoje prvo, tako uzvišeno zanimanje?

-Ta nisam ra ja ni promenio! Ono je i sad moje zanimanje. Nekad sam se bavio velikim planovima i pokušavao među ljudima da ih ostvarim, no time se izložih opasnosti, kojoj se izlažu svi oni, koji dobro žele ljudima. "Misliti možeš o velikim planovima, no misliti o njihovom ostvarenju ne smeš." Tako mi rekoše moja braća i proteraše me iz svoje sredine. Zato i sedim sad ovde i zanimam se istim velikim planovima kao pre. More burlam ovom mrežom, da bi zavarao misli svoje, koje me podstrekavaju neprestano na kakvu akciju; uveče kad sustanu ruke od burlanja ja se smejem, da bi rasterao svoje misli, a posle ponoći plačem zato, što vidim, da samo u ovom položaju mogu biti dobar ljudima.

- Znaš li ti ono mesto, gde je zabranjeno ulaziti sa psima i smehom? - upitah ga ja.

- Znam, reče; tamo je sad skinuta ta zabrana.

- Sad je ona ponova dignuta. Hajdemo prvo tamo, a potom ću te ja uvesti među ljude. Nisu, prijatelju, ljudi nedostupni velikim planovima, no veliki su planovi nedostupni njima zbog velike galame. Zbog velike galame, zbog velikog galimatijasa njihovih osećaja i njihovog jezika, ljudi samo u pola čuju i u četvrt razumeju velike misli, zato ih progone. Hajdemo da tražimo, pre svega, leka protiv galame ljudske, protiv galimatijasa ljudskog.

I mi obojica ostavimo Mrtvo more za leđima, mali mravi, i okretosmo se licem Polu-Živome moru ljudskom, s velikim planom: da ga učinimo sasvim Živim.

14. Propoved

O MRTVIMA

[sadržaj](#)

Bez sna sam proveo i ovu noć, mali mravi. San, zauzet oko drugih ljudi, kao da je na mene sasvim zaboravio. Ja sam ga čekao i čekao, i zbog dugog čekanja omrzao sam i njega i sebe; njega, što me je stavio u tako glup položaj, da čekam na nj; sebe, što sam se dao dugo držati u tom glupom položaju. Nema, mravi, glupljeg položaja od čekanja sna koji ne dolazi.

Ostavio sam postelju i rekao sam joj, ako san dođe, neka sam spava na njoj! Išao sam potom u livadu i pošao hodati tamo-amo. Mesečine nije bilo, i ja sam osvetljavao sebi put mislima, mnogobrojnim mislima, koje su čas trčale predamnom sa svojim malim fenjerima, a čas se penjale ka zvezdama, kao da im tobož pomognu uvećati njihovu svetlost i rasejati tamu.

- O nestašne misli moje, rekoh im ja, poštujujte tamu i ne tumarajte tako raspušteno po njenome carstvu, jer njeno carstvo nije carstvo nas živih, no carstvo mrtvih.

- Pa gde su ti mrtvi? - pitahu me misli moje.

- Oni su oko nas, nad nama, pod nama, u nama; oni ispunjavaju svu tamu. Oni razgovaraju ćutanjem; ućutite se, i čućete njihov razgovor.

I nastala tišina, neizmerna i nemisliva tišina; takva tišina, da bi klaćenje skazaljke vremena odjekivalo u njoj kao grom. I mislima mojim otkri se u tom trenutku jedno novo carstvo, viđenje koga meni bi prijatnije od ma koga sna.

Celu livadu pokriše beličave, svetlucave figure, čiji redovi postajahu sve gušći i gušći, jer između jednih nicahu sve novi i novi redovi. Moje se misli zadržase na jednom gustom redu figura, koje kao trava iznikoše oko mojih nogu i uzrastoše do mojih očiju.

- Mi smo duše one trave, koja je nekad na ovoj livadi rasla. Tako ja razabrah govor ovoga najbližeg reda, koji se tiskaše oko mene i predstavljase mi se.

- Kad smo mi živele u vidu trave na ovoj livadi, mi smo imale zdraviji san od tebe. Mnoge i mnoge generacije naše poznaju tebe, poznajemo te sve mi, koje smo te gledale, kad si nas ti pri svetlosti gledao i kad si nas u besanim noćima tvojim stopama iza sna budio. Ti si nas žalio, kad si video, kako nas kose, gaze, jedu ili sagorevaju, čak i onda žalio si nas, kad si sam ti bio prinuđen, da uskoravaš našu smrt; žalio si nas gledajući kako se mi, bespomoćni predajemo u žrtvu svakome, ko od nas žrtvu želi. Ti si znao, da smo mi tvoje sestre, od jednoga Oca, koji je na nebu, i od jedne majke, koja je Zemlja; - i zato što si to znao, ti si nas žalio; - i zato što si nas žalio, tebe je san izbegavao.

Tebe mori uska i dosadna propoved ljudi o njihovom bratstvu. Tvoja duša uzmućuje se, kad čuje prodavce jezika, gde svaki dan viču: svi su ljudi među sobom - braća. Tvoja duša zna da su svi ljudi i nama braća, i nama, koji u bilju živimo; - zato je duši tvojoj dosadna uska propoved o isključivom bratstvu ljudi, i zbog te dosade izbegava duša tvoja prodavce jezika, - i san tvoju dušu.

U tome ovaj red beše potisnut drugim redom, koji se kao zgusnu oko mene.

- Mi smo duše onih životinja, kojima ova livada nije bila nepoznata za vreme telesnog života. Tako se predstavljашe ovaj red. Kad smo mi živele u obliku životinja, mi smo imale zdraviji san od tebe, jer mi nismo saznavale naše bratstvo ni s tobom koga smo se bojale, ni s biljem koje smo ravnodušno grizle, ili iz njega postepeno životne sokove ispijale. Ti si imao i imaš saznanje, da smo mi tvoje sestre, tvoje rođene sestre, od jednoga Oca, koji je na nebu, i od jedne majke, koja je Zemlja. A s tim saznanjem san je nepomirljiv.

Tebe mori uska i dosadna propoved ljudi o isključivom bratstvu njihovu. Ti se stidiš što ljudi nisu još uspeli do sad da dođu do jednog višeg saznanja. Ti se stidiš, što ljudi ne znaju, ili boje se da znaju, da smo im mi braća. A od svakoga stida san bega.

Tad nagrnu jedan veći red, ne manje gust nego prva dva, i moje misli ovako razumeše njihov razgovor:

- Mi smo duše ljudi, koji su pod ovom livadom sahranjeni, ili koji su nekad po ovoj livadi hodili, ili nekad na njoj bili spomenuti. Kad smo mi živeli na zemlji, san je bio prema nama raspoloženiji nego što je sad prema tebi. Od tebe san beži stoga, što si ti uselio u sebe nešto što samo nama mrtvima pripada, naime: saznanje o sveopštem bratstvu svega što na zemlji živi. Oni, koji samo bratstvo ljudi propovedaju, misle, da će time dovoljno argumentisati svoju drugu propoved, osnovanu na toj, - propoved o jednakosti ljudi. Svi su ljudi braća među sobom, dakle, svi su ljudi jednaki među sobom - tako glasi njihova cela propoved. I ova propoved za život vaš ne vredi ništa, jer život je priroda osnovala na jednom drugom principu, - na principu bratstva i nejednakosti.

Tvoja propoved glasi, ili ne, - tvoja propoved ne glasi nikako - no tvoja misao jeste, da sve što živi na zemlji sačinjava jedno bratstvo, koje proizlazi od istih roditelja. Kad bi ti

pošao za propovednicima ljudskog bratstva, ti bi mogao reći: Ljudi, životinje i bilje jesu braća među sobom, dakle ljudi, životinje i bilje su jednaki među sobom. No kako ti život sa svih strana dovikuje: Nema u mome carstvu jednake braće, ti i ne možeš da ideš za onim propovednicima. I san te izbegava, jer san je jedan podao stvor, koji ne sme nigde da se osami.

Posle ovoga ja opazih, kako se livada, na kojoj stajah, razvuče s kraja u kraj zemlje i pokri novim legionima duša koje izbijahu iz mraka, kao beli talasi iz dubine morske.

- Ah, kako je ogromno carstvo mrtvih! - uzviknuh ja s divljenjem.

- Tako ogromno, da je carstvo živih, koje ćeš videti sutra na svetlosti, samo jedan ništavan deo ovoga carstva, - reče glas jedne duše, koja kao da seđaše na mome ramenu.

- Ko si ti, dušo, koja mi tako govoriš? - upitah ja.

- Ja sam jedna od onih duša, čija tela počivaju u egipatskim piramidama.

- A ja sam jedna od onih, čija tela sačinjavaju polinezijska ostrva, - reče drugi neko.

- A ja sam duša jedne palme, - reče neko treći.

- A ja duša jedne breze.

- A ja duša Pitagore.

- A ja duša Cezareva.

I nastala jedna šum, kao šum opalog lišća, koje vetar samo lagano po vrhu dodirne. I kad nastala tišina oko mene, još se u daljini čušaše taj laki šum: i do same zore on se nije gubio.

- Kako se zove vaše carstvo? - upitah ja.

Vi ga zovete carstvo mrtvih ili prošlost, a u nas ono se naziva carstvo živih ili sadašnjost. Vaše carstvo za nas je carstvo prošlosti, jer mi smo bili, što ste vi. Vi nas tražite za sobom, a mi idemo pred vama. Vi šaljete na nas često anatemu, često blagoslov, no i jedno i drugo ne pada na nas, jer vi ih bacate za se.

Vaše carstvo i naše carstvo jeste jedno carstvo, jedinosušno i nerazdeljivo.

Kad je zora nastupila, mali mravi, kad je se na istoku otvorilo jedno crveno more opkoljeno polukrugom tame, ja sam se vraćao po tamnoj livadi sa umorenim mislima svojim doma. Na postelji me je čekao san, koji kad me ugleda reče žalosno:

- Ja te svu noć ovde čekam, i sad već moram ići. Na ovu podlu laž u mene se zgrčiše bore na čelu, i kao da se umnožiše. Ja se ponovo ogrnuh svojom kabanicom i dođoh nad vaš dom, drugovi moji, i čekah dok vas Sunce ne probudi, da se s vama razgovorim.

15. Propoved

O GOREĆOJ KUPINI

[sadržaj](#)

Zaboravite umor vaš, mali mravi, i hodite da gledamo goreću kupinu, koja nad našim glavama plamti. Hodite da brojimo plamene jezike, koji iz dubine neba kao bajke iskaču pred našim očima. Jedan plameni jezik vezan je za drugi zlatnim i briljantskim koncima, a svi plamenovi ukupno požar su jedne kupine, koja gori i ne sagoreva. Ko zna, od kad gori? Ko zna, zašto ne sagoreva? Ah, mali mravi, ja i vi to ne znamo! Ja i vi smo samo pozvani, da se izdaleka, izdaleka, bos i gologlavi, poklonimo toj plamenoj kupini, koja plamenom diše, plamenom gleda, i plamenom govori.

O vasiono, o plamena kupino, vapio sam ja još jedne druge noći, mali mravi; vapio sam iz daljine, iz dubine: o plamena kupino, kako je tvoje pravo ime? Gle, ja te zovem plamenom kupinom, no zovem te tako samo poluglasno, polučujno, bezglasno i nečujno, kao što zovem putnika na drumu u šumi, kome ne znam imena, a koga osećam potrebu pri susretu osloviti. Ja znam, da ti nisi ni plamen ni kupina, jer da si plamen, ti bi žegla, a da si kupipa sagorevala bi. No kako da te zovem, sjajna poezijo? Zbilja da li sjajnom poezijom?

Ti čutiš i buktiš, plamena kupino! Za moje uši ti čutiš dublje od grobova, tvrđe od jednog atoma u sredini granitne stene. I u ćutanju svome ti si za sve moje mere neizmerna u veličanstvenosti i lepoti. Kakva li si tek u govoru svome za onoga, ko te čuje! Blago onome, ko čuje govor tvoj, ko razume plamene jezike tvoje! A ja sam pred tobom kao gluv na koncertu, koji vidi kako se duva i vuče po instrumentima, koji vidi no ne čuje. I ja vidim tvoju muziku, - no samo vidim. Ne ljuti se na mene, velika muziko, što ti ne aplaudiram drukčije no grobnim i granitnim ćutanjem. Najharmoničniji aplauz, koji ti čovek sa zemlje može dati jeste ćutanje, jedno ćutanje, pri kome se svaki nerv u jezik pretvara.

O plamena kupino, kako je tvoje pravo ime? Gle, ti čutiš i plamenovima svojim ispisuješ svoje ime po nebu, pred očima mojim. No šta vredi, kad je azbuka tvoja meni nepoznata? Šta vredi, kad oči moje, moje malene oči, ne mogu da dogledaju krajeve tvoga jednoga slova? No i u jednome nedoglednom slovu tvome ti si za mene neizmerna poezija. Kakva li si tek u celim stihovima svojim za onoga, ko razume azbuku tvoju! Blago onom ko je dorastao do razumevanja plamene poezije tvoje!

Zaboravite umor vaš, mali mravi, i čujte, kakav glas iz goreće kupine dopre do moje dubine, do dubine, drugovi moji, koja je i vama znana.

- Ko to zove iz dubine k meni? Ko me to oslovljava po imenu? To je svakako sin zemljin, poslednji porod zemljin, uvek nezadovoljni. Ima nekoliko minuta, kako ga je zemlja rodila, i za tih nekoliko minuta on je ispunio sve puteve k meni svojim vapajima, čas laskavim, čas pogrđnim. Čudan je taj najnoviji porod zemljin! Kad je zemlja rađala paprat, ja sam čula samo jedan glas, glas zemljin, koji mi je govorio: Ja spremam ovu paprat za zimnicu onome, koji će doći docnije. Kad je rađala mamute i zmiije, tad sam čula opet samo jedan glas, koji je gušio sve druge, glas zemljin, koji mi je govorio: Ove mamute i zmiije i druga titanska čudovišta ja spremam za zimnicu onome, koji će doći docnije. Kad se zemlja zamotala u led i sneg, ja sam čula samo jedan lagan šapat zemlje, koji mi je govorio: Sad se odmaram i spremam, da rodim onoga, koji treba da dođe. I gle, od kako je rodila čoveka zemlja kao da je umrla, - do mene dopiru samo glasovi čoveka; sve je puteve k meni ispunio čovek svojom vikom. Da nije zbilja zemlja umrla pri rođenju čoveka?

O zemljin najmlađi sine, obazri se na majku svoju! Gle ona je jedna plamena kupina, od koje si ti jedan plamei, jedap plamičak, nemiran i prolazan. Od sviju varnica, koje s plamene kupine, zemlje, pršte, ti najglasnije pucaš i pajviše u visinu skačeš. Ti si jedan deo kupine; jedna mala kupina ti si, koja gori i sagoreva. I ne želi da budeš kupina, koja gori i ne sagoreva. Nisi jednom ti goreo, i ne sagorevaš sad poslednji put. Gle, i velika paprat, stara velika paprat, koja je prva pokrivala tople grudi zemlje, gorela je triput do sad: gorela je nad zemljom, kad je rasla, gorela je pod zemljom, čekajući tebe, i gori sad, služeći ti. I zemlja, stara i velika majka tvoja, neprestano gori i sagoreva. I cela plamena kupina sveta peprestano gori i sagoreva.

Ona gori i sagoreva, prečišćujući se ognjem. Ko je više puta goreo, taj sad gori svetlijim i čistijim ognjem.

Jednoga dapa, uveče, zraci nebesni razneli su po vasioni tvoju bajku, čoveče, o feniksu. I zvezde su tad klimnule glavom i rekle: Gle maloga zemljinog sina gde izreče naše pravo ime! Da, čoveče, mi zvezde smo plamena tica, koja gori, i sagoreva, i ponovo gori. No ti sam nisi poverovao u svoju bajku, jer ti uopšte ne veruješ sam u svoje bajke, iz bojazni, da se njima ne preuveličava; u samoj stvari ti ne treba da veruješ u njih ne zbog toga, što se njima preuveličava, no zbog toga što se njima umanjuje. Tvoje bajke su umanjenje, a ne preuveličanje bajke vasijske.

Zaboravite umor vaš, mali mravi, i hodite da gledamo goreću kupinu, koja nad našim glavama i pod našim nogama plamti, da je gledamo i da slušamo, da li će i sad isti odgovor dati na naše ljubopitstvo, kakav je meni jedne noći ona dala, - ne znam, da li ona, da li duh zemljin.

16. Propoved

O SILASKU DUHA

[sadržaj](#)

Čujte ovu priču, mali mravi.

U jednoj prašljivoj pustinji beše se skupila mnogobrojna masa ljudi. Svi oni seđahu u koncentričnim krugovima, s prekrštenim nogama, tesno jedan uz drugog, i gledahu preda se. Njihove kamile i mazge sačinjavahu poslednji najveći krug, koji je u isto vreme bio i najživlji krug, jer jedino u njemu beše pokreta, koji je izražavao nestrpljenje i apetit.

- Ko je to među vama? - upitah ja jednu kamilu.

- To su oni, koji nas zovu kamilama, to su naše gose, kojima mi zavidimo, kad nas jašu i koje preziremo kad čine ono, što sad čine.

- A šta to oni sad čine?

- Čekaju silazak duha.

Kad ovo čuh, ja preskočih sedamdeset i sedam krugova, dok dođoh u sredinu. No niko ne obrati pažnje na moj dolazak, nijedna se glava ne uspravi.

- Je li moguće, da vi čekate silazak duha, nesrećnici? O duhohulnici, zar može duh još niže sići, nego što je sišao uselivši se u vas? Kakav još silazak vi od njega želite? Ta duh je davno sišao u vas, zarobio se u vama, izgubio se u vama. Izgubio se u vama duh, koji je jedino mogao sići na vas, koji je određen da siđe na vas. Kakav novi duh pogledate vi, duhogubci? Ako vam u istini treba duh - u što sumnja poslednji krug vaš - onda potražite izgubljeni duh u vama.

Vi volite spuštanje, silaženje, kotrljanje, a duh voli dizanje, uzlaženje, pentranje. Vi ste se otuda razmimoišli s duhom, i ostali bez duha. Zato sad iz doline vapijete vi duhu, da siđe. No on neće sići; on čeka da vi k njemu uzidete. Vi ste njega izgubili no on vas nije izgubio. On stoji i čeka na vaš ulazak.

Stajanje je bolest duha. Vi ste ostavili dugo svoj duh da stoji, i on se od stajanja razboleo. Penjanje mu je sad potrebno, da bi se zagrejao i ozdravio. Toplotom se jedino duh leči, toplotom od penjanja.

Ko vas nauči, da sedite u ovoj prašljivoj pustinji i čekate silazak duha? Ožalošćeni duh vaš pogleda vaš uzlazak, a vi pogledate njegov silazak. Ne, ne, on ne može sići; on je se spustio do samouništenja, do samoubistva; - uzalud ćete pogledati još dalje njegov silazak. On bi se u vama samo još mogao naviše, i to sa mukom, pokrenuti; o njegovom pokretu pak naniže nije ni misliti, naniže nema više prostora za njega.

U tom diže glavu jedan iz prvog kruga i reče mi:

- Mi čekamo silazak duha u obliku goluba.

- To znači, vi čekate silazak jednog malog duha? Nije li priličniji za vas duh u obliku čoveka, nego li u obliku pernate živine? Zaista, ako pogledate silazak toga malog, golubijeg duha, onda ste u pravu: on može sići na vas, i još niže od vas. No šta će vam pomoći takav duh, kad siđe na vas? Olakšaće samo vaš silazak; omogućiće, ako hoćete, vaš silazak do preispodnje. Želite li vi u preispodnju?

Duha u obliku zvezde ja vam propovedam, braćo, duha toplote i svetlosti, duha koji ne silazi, no kome se uzlazi. Ja vam propovedam duha, koji se ne hrani konopljinim semenom, no svetlošću lepote i dobrote, koja od Boga dolazi.

No kako ćete se vi uspeti do duha u obliku zvezde, kad se još niste uspeli ni do duha u obliku čoveka? Vi ste tek na stupnju duha u obliku goluba, i ne možete bez mosta preći do duha u obliku zvezde. Taj most je duh u obliku čoveka, koji takođe ne silazi, no do koga se trudno uzlazi.

Zato vam ja najpre propovedam duha u obliku čoveka, braćo moja. Uzdignite se najpre do ovoga duha. Potražite najpre izgubljeni duh u vama, koji je nekad sišao; on je možda sad u još nižem obliku od goluba, - potražite ga i uzdignite ga, samo donekle uzdignite ga, pa će onda on vas dalje uzdizati.

Ustajte što pre i bežite iz ove prašljive pustinje, jer sve se više tim svojim prosjačkim položajem izlažete podsmehu svojih kamila, koje će se stideti, kad vas budu osetile na svojim leđima.

Tako ja rekoh svojoj nesrećnoj i lutajućoj braći, i kad im to rekoh, ja se udaljih od njih. Oni podigoše glave, pogledaše jedan u drugog i ustadoše. Njihova lica behu tamna, a njihovi beli turbani sivi od prašine. Bio sam već daleko od njih, kad do mojih ušiju dopre jedan nervozan i strašan smeh. Uzalud sam napregnuto osluškivao, - nikako nisam mogao razaznati, da li se to ovi nizvoditelji duha smeju meni, ili kamile njima.

17. Propoved

O SEJAČIMA

[sadržaj](#)

Ja volim sejače, mali mravi, volim ih svom dušom. Danas sam ih gledao, kako seju, i slušao njihov razgovor. Želite li, da vam kažem šta sam čuo? Onda čujte; - Gle kako se pritajili i Mars i Jupiter i uprli poglede u nas, kao da su i oni radi da čuju. Izađite na krov vaše palate, poklonite se Marsu i Jupiteru, toj sjajnoj braći naše majke Zemlje i slušajte.

Behu tri sejača na njivi, i sva tri, kao po komandi, u korak koračaju i odmereno zamahivahu rukom sa semenom desno i levo. Pre Sunca oni su već bili na njivi, i do izlaska Sunca čutke su koračali u kosom redu jedan za drugim i, zamahujući rukom po priviknutom taktu, čutke bacali seme po mekoj, crnoj zemlji. Kad se Sunce rodilo, i kad su zraci njegovi u čitavim rojevima, kao nestašna deca, počela da se igraju po njivi, zavirujući pod svaki grumičak zemlje i tražeći bačene semenke, tad će reći prvi sejač:

- Drugovi moji, pomozimo Bogu! Pomozimo Bogu, jer Bog je nama pomogao; pomozimo mu, da nam opet pomogne! Sejmo, sejmo, jer Veliki Sejač nas je i podigao, da nas vidi sa semenom na njivi. Sejmo, drugovi, sejmo - za ostalo se ne brinemo. Onaj, ko nas je poslao na njivu i dao nam seme, brine se o svemu ostalom. Vidite li, koliko poslenika Njegovih ima na ovoj njivi osim nas? I Sunce je jedan od tih poslenika, jedan od naših satrudnika. Sejmo, braćo, sejmo!

Kad semena nema na njivi, tad se Sunce ljuti na nas. Njegovi zraci tad ceo dan besposleni hode i prazni se vraćaju uveče doma. A Sunce ne voli, da se njegovi zraci, poslati zemlji, vraćaju njemu, kao što ni mi ne volimo, da nam neko vraća naš poklon. Zaista je sramota, braćo moja, da mi sustanemo pre u sejanju nego Sunce u grejanju. Kako da nije sramota, da neko, ko je juče izišao na njivu, sustane pre no onaj, ko je na toj njivi još od rođenja same njive?

I vazduh je jedan od poslenika na ovoj njivi, i voda je jedan. I njih dvoje su naši i sunčevi satrudnici. I oni s nama pomažu Bogu.

Kad semena nema na njivi, tada se vazduh i voda ljute na nas, jer i oni ne mogu da ispune svoju dužnost, zato što mi nismo ispunili svoju. Kad semena nema na njivi, tad vazduh žalostivo fijuče nad gluvom njivom: njegov glas tad nema ko da čuje, niti njegovo milovanje da oseti. Kad semena nema na njivi, tad voda beži s njive opet u more ili u visinu ne zadržavajući se i ne smejući da se zadrži besposlena na pustoju, ćelavoj njivi. Zato sejmo, braćo, sejmo!

I svi oni, koji su živeli pre nas poslenici su na ovoj njivi; i oni su naši satrudnici. Njihova tela ispod zemlje žude da iziđu na Sunce; njihove oči žude, da ma kroz kakvo seme još jednom pogledaju po ovom čudnom svetu; njihove kosti žude za prilikom, da pokažu, da u njima ne stanuje smrt no život. No kad semena nema na njivi, tad se sva ta njiva bića, kojima prošlost pripada, ljute na nas, jer ona ne mogu da ožive zato, što im mi ne damo prilike za to. Oni su gotovi, da pomognu Bogu i da opravdaju njegov naziv "Bog živih, a

ne mrtvih", no kad mi ne sejemo, tad su i oni prinuđeni da ćute i žmure. Zato, drugovi, sejmo!

I sva tri sejača u jedan glas uzviknuše radosno:

- Sejmo, sejmo!

Kad je Sunce stajalo u podne na zenitu, oznojeni sejači su ćutke koračali jedan za drugim, i ćutke zamahivali rukom desno i levo po priviknutom taktu.

Tad će drugi sejač prekinuti ćutanje ovim rečima:

- Svako seme donosi svoj plod; i ono, koje padne na put ili na kamen, donosi svoj. No mi smo pozvani, da sejemo po njivi, a ne po putu i po kamenu, zato budimo pažljivi. Ne bacajmo seme po putu i po kamenu, ne zato, što ono tamo neće imati svoga ploda, no zato, što mi ne smemo prostački biti zadovoljni sa svakim plodom, kojim se naš trud nagradi.

Seme na kamenu i na putu doneće svoj plod, no taj plod neće biti dostojan nas i naših satrudnika. Cenimo seme, koje sejemo, i ne sejmo ga ma gde. Naša su sva zrna izbrojana, i njih je samo u našim očima mnogo, no njih je tako nemnogo u očima Sunca. Bog može da baca seme i po putu i po kamenu, jer On treba da hrani i tice nebesne i tice zemaljske, jer u Njega nisu zrna izbrojana. A nama je dato seme i ukazana njiva za sejanje. Nama ne može biti svejedno, da li će plod biti desetostruk ili jednostruk; bolje desetostruk nego jednostruk. Životi, koje mi probudimo na zemlji, pojačavaju naš život. Zato sejmo, drugovi, pažljivo!

I sva tri sejača u jedan glas uzviknuše radosno:

Sejmo, pažljivo, sejmo!

Kada je Sunce zalazilo, osveženo večernjim hladom lice sejača sijalo se u tamnocrvenoj boji; njihova poluvlažna kosa gipko se talasala na vetru, a oni su ćutke koračali jedan za drugim i ćutke zamahivali rukom po priviknutom taktu.

Tad će treći sejač prekinuti ćutanje ovim rečima:

- Sejmo i ne brinimo se o žetvi. Onaj, ko je nasejao, nebo zvezdama i zemlju ljudima, brinuće se o žeteocima. Ima puno žeteoca, koji žanju, gde nisu sejali. I bura i rat i bolest takvi su žeteoci. Možda će oni požeti ono, što mi danas sejemo. Mi ne volimo nezvane žeteoce na našoj njivi; no pod Božijom rukom takvih žeteoca ima mnogo, i on ih ponekad i preko naše volje šalje na našu njivu. U takvom slučaju stegnimo srce i sejmo ponovo i čekajmo drugu i treću i četvrtu žetvu.

Briga je Božija druga, šira od brige naše. Mi sejemo i mislimo, da sejemo samo za nas; Bog seje kroz nas, no ne samo za nas. Kroz nas Bog seje i za sve one, koje je jedino

uspeo da nauči da žanju. Za sve bezruke i bezoke i bezumne, koji gmižu pod zemljom i nad zemljom, on seje kroz nas. Ne ljutimo se zbog toga, jer Bog na taj način sprema našim semenom đubre za buduće seme. Jer svi ovi invalidi, za koje mi sejemo, nagnojiće svojim trbusima njivu za jedan desetostruki plod, koji će i nama jednog leta pasti u deo.

Ne ljutimo se, ako se i rukati i okati i umni, koje je Bog uspeo da nauči i da seju i žanju, kao i nas, spuste među ove bezruke i beznoge i pođu u njihovim redovima na našu njivu, da žanju. Šta imamo da se ljutimo na one, koji osećaju više snage u sebi, da se spuste među skakavce, nego da se dignu među ljude? Nedostojno je za nas, pomoćnike Božije, ljutiti se na invalide, pomoćnike crvi i skakavaca. Bezumno je ljutiti se na one, koji svu sadašnjost ispune staranjem o budućem đubretu za njivu, na kojoj će drugi sejati.

Pomozimo Bogu, drugovi, u sejanju, jer On nas je zato pozvao, i budimo voljni, da mu pomognemo i u žetvi, ako nas pozove.

I sva tri sejača u jedan glas uzviknuše radosno:

Mi Bogu, Bogu pomažemo.

O mali mravi, kako ja bezgranično volim sejače! Gle Mars i Jupiter počinju da trepere, kao da se i oni raduju sejačima! Ja znam da se i vi radujete. Kako se ne bi i vi radovali, kad će iz posejanog semena ponići klasje oko vašeg doma, između koga ćete se vi šetati, kao sinovi ljudski između visokih palmi?

18. Propoved

O NEJEDNAKOSTI LJUDI

[sadržaj](#)

Kad se jutros nagnjem nad vaš dom, mali mravi, moje su uši ispunjene nepoznatim glasovima, koji se odasvud oko mene čuju. Jedno su glasovi ljudi, drugo glasovi prirode. Prvi glasovi viču: "Jednakost"! Drugi glasovi trube: "Nejednakost"! Da li su za vas novi ovi glasovi, mali mravi? Za mene nisu; ja i ove prošle noći nisam mogao spavati od njih. Misao o njima mučila me je svu noć; i u besanici svojoj ja sam stojao na mesečini i osećao, kako zemlja elegantno i nečujno hodi po etru. O kako je sigurna Zemlja u svom hodu! Niko od nas ljudi ne stupa tako sigurno kao zemlja. Naš hod zbunjuju novorođene misli. Mi smo uvek mnogo nežni prema novorođenčadima, i polažemo uvek mnogo nade na njih, i ako se često mnogo razočaravamo njima. Misli zemlje su zrelije i stabilnije od misli ljudske. Zemlja iskoristi sva razočarenja naša u novorođenim i starorođenim mislima, Zato je njen hod tako siguran i tako elegantan, a hod ljudi tako kolebljiv i tako težak.

No oslušnite, oslušnite, drugovi moji, ovu svađu čoveka s prirodom. Ona se može čuti u svako doba i na svakom mestu. Ja sam je slušao i prošle noći pod mesecom, i slušam je i sad pod Suncem.

- Mi smo ljudi svi jednaki, veli čovek, jer nam je sudba svima jednaka. Svi se mi uspravljamo iz prašine i svi se sunčamo u prašini, igrajući se i ozbiljno i od šale, dok se ne umorimo i ne spustimo opet u prašinu. Svi smo mi lepa skulptura sa istinskim očima i aktivnim ustima, no u isto vreme i skulptura trošna, koja kad se suviše osuši, razveje se u prah, a kad suviše pokisne zamesi se u blato.

Mi smo ljudi svi jednaki, govori dalje čovek, jer smo svi podjednako potrebiti, podjednako slabi i podjednako sposobni za ljubav i pravdu.

Mi smo ljudi svi jednaki, govori dalje čovek, jer smo svi mi deca jednoga oca, koji jednom ljubavljaju sve nas greje i jednakom mišlju o svima nama promišlja.

- Svi ste vi ljudi nejednaki, odgovara čoveku priroda, jer, i ako ste svi prašljiva skulptura, oči su vam nejednako obojene i usta nejednako srezana, srce vam nejednako kuca i mozak nejednako žuri na posao.

Svi ste vi nejednaki, veli dalje priroda, jer nisu jednako potrebni Aleksandar i Diogen, niti jednako slabi Petar i Aleksije, niti jednako sposobni za ljubav Pavle i Juda, niti za pravdu jednako sposobni Harun-Al-Rašid i evnusi-sultani.

Svi ste vi ljudi nejednaki, govori dalje priroda, jer Otac vaš nebesni tako je hteo; ili, zar ste zaboravili vi staru priču o talantima? Jednome čoveku dat je jedan talant, a drugome pet - zar ste zaboravili tu staru priču? Ne zaboravili no zar ne vidite kako je ja svaki dan dokazujem vama, vašim opipljivim, do vulgarnosti opipljivim, metodom?

Otac vaš nebesni istina jednakom ljubavlju sve vas rpeje i jednakom mišlju o svima vama promišlja, no ne odnosi li se s istom ljubavlju i s istim promislom o svojim delima i svaki skulptor, u čijoj radionici stoje bogovi pored majmuna i zelja?

A vi ste ne samo deca no i dela Božija, vi niste samo rođeni no i stvoreni, i nemate na nebu samo Oca no i Tvorca.

U tome i jeste nenadmašna moć vašega i moga Tvorca, što je on neiscrpan u stvaranju nejednakih dela. Ujednačavati sve znači oslabiti u stvaranju. Život je na nejednakosti zasnovan. Bez nejednakosti život bi došao u stanje pokoja, postao bi invalid. A vi to svakako ne želite; ako i želite, uzalud vi sami to želite.

No zagledajte bolje u sebe i videćete, da vi u samoj stvari nikad ne želite jednakost. Ono što vi želite nije izjednačenje svih no uzdignuće malih i slabih do visokih i moćnih. I to je plemenita želja. No nemajući moći da uzdignete male i slabe, vi svlačite velike i moćne s njihove visine u sredinu malih i slabih. I to je ono, što je odvratno Bogu i što ja, kao sluga Njegov, ne mogu dopustiti. Pobeđujte me, koliko hoćete, ozlojeđeni protivnici moji, na drugim pozicijama, no na pobedu moga božanskog instinkta za stvaranjem nejednakoga ne nadajte se.

Zagledajte bolje u sebe i videćete, da se vi u samoj stvari bojite jednakosti! Filozofi, koji vam govore, da će vas smrt sve izjednačiti, ne samo među sobom, no i sa najmanjim i najodvratnijim životnim gmizavcima, ti filozofi cu vam mrski, i vi ih spaljujete. Vi gundate protiv atleta, koji se posle duge borbe pred vašim očima, poklone i izjave, da su oni jednaki i da ne treba očekivati ničiju pobedu. A neočekivanje pobeđe zaklapa trepavice i opušta ruke. Dokle vas interesuje pobeda, dotle vas interesuje život. U životu pak, u kome postoji reč pobeđa, mora postojati i reč nejednakost.

Zašto volite vi reč ličnost, a ne volite nejednakost? Zašto se borite za onu prvu, a protiv ove druge? Zar se ne bojite kontradikcije. Ne znači li ličnost nejednakost? Ne znači li jednakost bezličnost, bezrazličnost?

Tako se svađaju čovek i priroda, mali mravi.

No izlazite, izlazite iz doma vašeg; Sunce čeka pred vratima, da vas poljubi. Ono želi, da vas prebroji i da vas vodi po novim putovima. Poverite mu se, jer Sunce ne napušta svoje prijatelje; ono i grobove njihove svaki dan posećuje.

[sadržaj](#)